
SMITHSONIAN INSTITUTION LIBRARIES
SMITHSONIAN INSTITUTION WASHINGTON DC

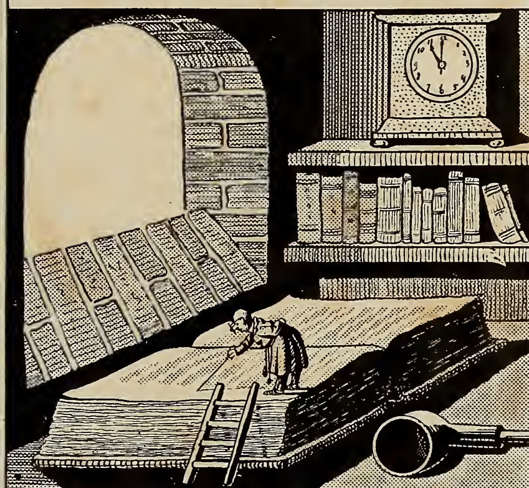

SMITHSONIAN INSTITUTION LIBRARIES
SMITHSONIAN INSTITUTION WASHINGTON, D.C.

OP EXPEDITIE MET DE FRANSCHEN

REISHERINNERINGEN

DOOR S. P. L'HONORÉ NABER EN J. J. MORET.

EX LIBRIS
J. F. G. A. Nuijens.

OP EXPEDITIE MET DE FRANSCHEN.

OP EXPEDITIE
MET DE
FRANSCHEN.

REISHERINNERINGEN

AAN DE

FRANSCH-LIBERIAANSCHE GRENSREGELINGS-EXPEDITIE

IN DE JAREN 1908 EN 1909

DOOR

S. P. L'HONORÉ NABER,
Kapitein-Luitenant ter Zee

EN

J. J. MORET,
Oud-Luitenant ter Zee der 2e Klasse.

DEN HAAG. — MOUTON & Co. — 1910.

Aan

de Heeren G. H. Mees en J. Vieweg Directeuren en aan de H.H. Hoofdagent en Agenten der Oost-Afrikaansche Compagnie wordt dit werk in dankbare erkenning van den ondervonden steun en de nimmer falende welwillendheid ter herinnering opgedragen door

S. P. L'HONORÉ NABER.

J. J. MORET.

VOORBERICHT.

Wie met dit boek kennis maakt, zal zoo goed als zeker vragen: „hoe kwamen twee Zee-Officieren zich naar Afrika in te schepen, om dààr de belangen te gaan behartigen van eene Neger-Republiek, welke men hier te lande nauwlijks bij name kent?"

Het antwoord is gemakkelijk te geven: de Nederlandsche invloed op handelsgebied is in Liberia tamelijk groot. Ook worden de Liberiaansche zaken, voor zoover de Republiek in Europa belangen heeft, door een te Londen woonachtig Nederlander behartigd, en dat bewijst wel dat onze landaard, nog daargelaten zijn invloed in handelszaken, een schreefje voor heeft, vergeleken bij anderen. Verwonderlijk is dat niet, want de Regeering te Monrovia weet zeer goed, dat Nederlanders, uit den aard der zaak, niet behebt zijn met openlijke of verkapte annexatie-bedoelingen, zooals die wel post kunnen vatten bij de onderdanen van eene Groote Mogenheid.

Dat er dus een Nederlander werd aangezocht om de landgrens tusschen Fransch West-Afrika en Liberia, zooals die in hoofdtrekken bij een te Parijs gesloten traktaat was overeengekomen, op het terrein zelf te gaan vast stellen en in kaart brengen, is volstrekt niet vreemd. Hoe dat aanzoek nu juist den oudste van ons beiden bereikte, en waarom deze den jongste verzocht hem als Assistent te vergezellen, dat zijn zaken die geen publiek belang hebben. Genoeg zij het te vermelden dat onze werkzaamheden een volstrekt particulier karakter zouden dragen; dat de Nederlandsche Regeering als zoodanig *niets* met de grensregeling te maken had, en

dat zij zich heeft bepaald tot het verleenen van een onontbeerlijk „buitenlandsch verlof", dat ons, naar wij dankbaar erkennen, met de grootst denkbare mildheid werd toegekend.

De lezer zal wel willen gelooven dat wij deze *eenige* gelegenheid om nog een overgebleven duister hoekje van het donkere werelddeel mede te gaan helpen ontdekken, en dat nog wel in het gezelschap van de „onvergelijkelijke" Franschen, met twee handen aangrepen, en wij mogen wel vragen: „wie zou, onder gelijke omstandigheden, dat niet gedaan hebben?

Het reisverhaal dat wij thans in het licht zenden, berust op eene serie brieven, die terwijl wij nog op het terrein waren, met ongeregelde tusschenpoozen werden geschreven en in de Nieuwe Rotterdamsche Courant werden gepubliceerd. De auteur daarvan was de jongste van ons beiden, maar men kan zich verzekerd houden dat wij, wat den inhoud betrof, eensgezind waren. Deze brieven zijn gelezen, door personen aan wier oordeel wij hooge waarde hechten, en zij gaven te kennen dat onze reisherinneringen verdienden in meer blijvenden vorm te worden vastgelegd. Dit is de reden die ons tot deze uitgave deed besluiten, maar men neme niet te gauw aan dat wij thans niets anders geven dan hetgeen de „Brieven uit Liberia" reeds brachten. Dat zou onjuist zijn. Terwijl die brieven niet dan „episoden" konden geven, bieden wij thans een aaneengeschakeld reisverhaal aan, en dat is niet verkregen door de lacunes eenvoudig op te vullen of door de epistels op een andere werktuigelijke manier aaneen te rijgen. Neen, met behoud van hetgeen wij meenden te mogen of te moeten behouden, is het verhaal van het begin tot het einde opnieuw geschreven, na behoorlijk te zijn overdacht. Door die werkwijze te volgen, hebben wij menige kleine onjuistheid, die de brieven wellicht bevatten, mogen verbeteren, terwijl wij den inhoud zooveel noodig aanvulden of besnoeiden, want het is toch duidelijk dat ons oordeel aan objectiviteit won, naarmate wij land en volk beter leerden kennen, zoodat wij op den duur nog wel eens anders over de zaken kwamen te denken, dan wij reeds in de brieven hadden verkondigd.

Op het terrein waren wij trouwens ook niet zoo vrij in onze uitlatingen als wij ons thans kunnen veroorloven te zijn. Over velerlei zaken moesten wij destijds zwijgen, omdat wij kwalijk

konden vooruit loopen op het werk dat ons nog wachtte, en wij moesten daarenboven zekere kieschheid betrachten, omdat onze opdracht tot op zekere hoogte eene politieke was, om niet te zeggen eene diplomatieke. Over veel waarover wij destijds moesten zwijgen, kunnen wij ons thans wel uitlaten, zonder iemand of iets te schaden en, waar noodig, hebben wij dat ook gedaan. Toch meenden wij in die uitlatingen nog aan de veilige zijde te moeten blijven, omdat onze positie in het Fransche kamp eene zéér eigenaardige was. Vertegenwoordigende de belangen der *tegenpartij*, werden wij toch vriendelijk als „betalende gasten" in dat kamp opgenomen, maar natuurlijk in de stilzwijgende onderstelling dat wij een dergelijk groot vriendschapsbetoon waard waren en deze groote beleefdheid, die eigenlijk een bewijs van vertrouwen aan de Nederlandsche natie inhield, zullen wij beantwoorden door over het intiem leven in het kamp eenvoudig te zwijgen.

Het geheele werk, zooals het thans den lezers wordt aangeboden is door den oudste van ons beiden, uitgaande van de brieven en wat wij verder nog aan aanteekeningen en correspondentie bezaten, gesteld, maar het aandeel van den oorspronkelijken briefschrijver is zóó belangrijk, dat ook diens naam op het titelblad voorkomt. Door deze wijze van bewerking is zekere eenheid van opvatting en stijl gewaarborgd, voor zoover het reisverhaal over zaken handelt, die wij samen hebben mede gemaakt. In de Afdeelingen XXII t/m XXVI zal men die eenheid verbroken vinden, omdat slechts één onzer de daar beschreven tochten heeft gemaakt. Wij beschouwen dit niet als een grief die tegen het werk moet worden ingebracht, want al ware het doenlijk geweest ook dáár eenheid van stijl te betrachten, het „individueele" zou daardoor zijn verloren gegaan, en dat mocht naar ons voorkwam in geen geval gebeuren. Zeker, wij hadden ons van een geheel anderen vorm kunnen bedienen en, met verwerping van de brieven, ons onderwerp in vakjes kunnen verdeelen, waardoor wij een verhandeling zouden hebben geleverd, die *misschien* wetenschappelijk, maar *zeker* droger dan gort zou worden genoemd en dus hielden wij ons maar liever aan de brieven.

Daardoor bleven wij ten minste aan de historische lijn getrouw, en dus kan de lezer gaandeweg met het onderwerp vertrouwd raken, op dezelfde wijze als wij slechts gaandeweg onze op-

dracht en wat daarbij kijken kwam leerden overzien en uitvoeren.

De bijgevoegde kaart, die een voorloopig karakter draagt, behoeft, naar wij meenen, geen andere toelichting dan de loopende tekst geeft. In het algemeen achten wij dergelijke toelichting onnoodig, omdat een kaart voor zichzelve behoort te spreken, en wie niet in staat is een kaart te *lezen*, kijke er liever niet naar om, of geve zich de moeite van de noodige voorstudie te maken. Wij hebben ons van de Fransche spelling bediend, dààr waar het terrein ongetwijfeld Fransch is, overigens van de Anglo-Amerikaansche. Namen van volksstammen en provincies komen er niet op voor, omdat wij de verbreiding en de grenzen niet voldoende kennen. Ook de Fransch-Liberiaansche grens is *niet* aangeduid omdat de ingediende voorstellen nog niet door de betrokken Regeeringen zijn geratifieerd.

I. LIBERIA: HET DOEL ONZER ZENDING.

Liberia, onafhankelijke Neger-Republiek aan de Westkust van Afrika!

In die woorden ligt, naar wij meenen, tamelijk wel alles opgesloten, wat den gemiddelden beschaafden Nederlander over deze Republiek bekend is, voor zoover niet wetenschap of eigenbelang hem, als toevallig, in aanraking brachten met dit merkwaardig land. En toch: men zou dat misschien anders mogen verwachten, want onder degenen die het hunne deden om Liberia voor wetenschap of handel te ontsluiten, nemen Nederlanders een eerste en een eereplaats in. Wij behoeven, om dat aan te toonen, slechts in herinnering te brengen hoe de Leidsche Hoogleeraar Prof. Dr. H. SCHLEGEL, voor dertig jaren op eigen kosten, een wetenschappelijke expeditie uitzond, die onder de leiding van Dr. BÜTTIKOFER stelselmatig die gegevens verzamelde, welke nog steeds den grondslag vormen, waarmede ieder, die iets meer van Liberia wil weten, heeft rekening te houden — al zijn latere auteurs dikwijls meer aan zijn standaardwerk verplicht geweest, dan zij noodig vonden uit te spreken. Ook mogen wij niet onvermeld laten, hoe sedert meer dan een halve eeuw een Nederlandsche Maatschappij: de Oost-Afrikaansche Compagnie te Rotterdam, een levendigen

handel op Liberia onderhoudt. Ja, ook hier viel als overal elders met een scherpe concurrentie, vooral van de zijde der later mededingende Duitschers, rekening te houden, maar de Compagnie verloor geen terrein en breidde hare zaken steeds uit.

Maar, omtrent ligging, ontstaan en toestanden in deze Republiek heerschen ten onzent vrij vage voorstellingen en hoe kan dat ook anders, waar het een land geldt, dat, ofschoon autonoom, geen vloot, geen leger en geen kanonnen heeft en dan ook op geen Vredesconferenties wordt uitgenoodigd! Wel is in Nederland de Liberiakoffie bekend, maar als regel hoort men deze noemen in verband met Java, vanwaar groote hoeveelheden van die uitstekende soort worden verscheept. Toch is Liberia het land, vanwaar de varieteit naar Java werd overgebracht, en nog ten huidigen dage komt het voor, dat ondernemende Javasche planters zich aldaar van zaden en stekken komen voorzien.

Toch werd Liberia ten onzent, in jaren die nog slechts kort achter ons liggen, nog wel eens genoemd, maar dat was in den tijd toen Nederlandsche oorlogsschepen geregeld den Atlantischen Oceaan bekruisten, en ook aan de kusten van het Zwarte Werelddeel, de vaderlandsche driekleur af en toe vertoonden. Op zulk een reis, die van Z.M. Atjeh in 1885, had de oudste onzer al eens met Liberia kennis gemaakt en hij vermoedde toen weinig dat hij dat land nog eens als „Commissioner" zou hebben te vertegenwoordigen. In 1888 bezocht Z.M. Sommelsdijk de hoofdplaats Monrovia nog ééns; daarna viel geen enkele aankomst van een Nederlandsch oorlogsschip meer te boeken en alle bekendheid met Liberia werd herleid tot hetgeen de Schoolatlassen onder de algemeene aandacht der leerlingen geliefden te brengen. Misschien vermeldden die Atlassen dan ook nog wel den, eenigszins verouderenden, naam van Grijnkust of, wat hetzelfde beduidt: Peperkust, die althans het voordeel heeft van het geheugen in zooverre te scherpen, dat men de Republiek niet elders b.v. in Abyssinïe zal zoeken. ([1])

En dààr aan de oude Grijnkust, ligt het tegenwoordige Liberia,

---

[1]) Ook in 1892 is Liberia nog eens even op de spraak geweest, toen de Nederlandsche regeering daar zwarte soldaten voor het Indische leger liet werven. Zie hierachter: litteratuuropgave.

of juister: het ligt aan dat gedeelte der Afrikaansche kust, dat voorafgaat aan de Bocht van Guinea, en alwaar de Grijn-, Tand-, Goud- en Slavenkusten elkaar opvolgen.

Ontstaan en ontwikkeling van Liberia zijn uitvoerig en nauwkeurig door BÜTTIKOFER in zijn standaardwerk beschreven, en wij zouden ons dus ontslagen kunnen achten van de verplichting om daarvan iets mede te deelen en ons tot eene verwijzing kunnen bepalen. Maar, wie het doel onzer zending en de bijzonderheden van onzen tocht wenscht te begrijpen, zal zich toch eenigszins in den oorsprong der Republiek moeten verdiepen. Een zeer verkort overzicht van hetgeen elders uitvoerig te vinden is, volge dus hier.

Om zich het ontstaan en de ontwikkeling der Republiek voor te stellen, dient de lezer in gedachten terug te gaan tot het jaar 1816, toen eene Noord-Amerikaansche Kolonisatie-Maatschappij werd opgericht met het doel een groot aantal vrij geworden negers in de gelegenheid te stellen naar het werelddeel van hunnen oorsprong terug te keeren, om aldaar in hun onderhoud te voorzien en, zoo mogelijk, de hoogere beschaving die zij zich reeds in de Vereenigde Staten hadden eigen gemaakt, onder de Afrikanen te verbreiden. Gesteund door de Regeering der Vereenigde Staten, slaagde de Maatschappij erin, door eerlijken koop meester te worden van groote landstreken aan de Grijnkust, en reeds in 1820 kon zij een begin van uitvoering geven aan hetgeen zij beoogde [1]). Hoewel de kolonisten aanvankelijk met vele moeilijkheden hadden te kampen, zoowel van de zijde der inboorlingen komende, als door het tropische klimaat veroorzaakt (dat voor negers meest uit de noordelijke staten afkomstig, volstrekt *on*gunstig was), slaagde de onderneming over het geheel genomen toch wèl en zoo ontstonden er nederzettingen die ook voor de toekomst iets schenen te beloven en waarvan het centrum, naar den toenmaligen bekenden President MONROE, Monrovia genoemd, later de hoofdstad der Republiek zou worden. Nieuwe aanvoer van kolonisten, gevoegd bij krachtigen financieelen steun van philan-

[1]) De Engelsche kolonie Sierra Leone is *feitelijk* ook een Negerrepubliek, gerecruteerd uit West-Indische negers en slaven die van aangehouden slavenschepen werden gelost. Die kolonisatie nam een aanvang reeds in 1786. Door de Europeesche leiding in Sierra Leone, is de staat van zaken daar veel gunstiger dan in Liberia.

thropen, brachten de jonge kolonie tot meerderen bloei. Door contracten met inlandsche vorsten, werd het grondgebied, uitgebreid, handel en cultures begonnen tot ontwikkeling te komen, kerken en scholen werden gebouwd en zelfs het Hooger Onderwijs werd op den duur niet vergeten. Maar... de republiek behoorde tot geen enkel erkend staatsverband, ook niet tot het Noord-Amerikaansche, en de Regeering der Vereenigde Staten wenschte zich niet in het koloniale avontuur te begeven, al wilde zij een emigratie op ruime schaal gaarne bevorderen. Waar de beschermende hand van het groote vaderland werd achtergehouden, was de Republiek op zichzelve en op eigen krachten aangewezen en zij *moest* zich tot een onafhankelijken staat constitueeren, op een tijdstip dat de innerlijke kracht daartoe eigenlijk niet bij machte was. Zoo werd dan, waarschijnlijk meer onder den druk der omstandigheden dan uit eigen vrije beweging, in 1847 de Republiek Liberia opgericht, geheel op Amerikaansche leest geschoeid, met een President, een Senaat en een Huis van Afgevaardigden. Ofschoon de erkenning der Republiek, althans door Engeland en Frankrijk, niet op zich liet wachten, hielden met de onafhankeheidsverklaring ook de invloed en vooral de steun van Amerikanen op, en de in den loop der jaren opgedane ondervinding, geeft dan ook wel aanleiding tot de meening, dat de emancipatie, hoezeer door de omstandigheden geboden, ten ontijde geschiedde. Tot de zeer natuurlijke bepalingen die men in de Grondwet aantreft, behoort bij voorbeeld, dat blanken geen grondbezit mogen hebben, noch een staatsambt mogen bekleeden: gewis schoone bepalingen in een land dat zichzelf kan voldoen, maar onder de gegeven omstandigheden tevens een afschrikwekkend middel, toegediend aan alle Europeesch en Amerikaansch kapitaal, dat aan de ontwikkeling van het land zou willen bevorderlijk zijn.

In den loop der jaren breidde het grondgebied zich nog steeds uit, hetgeen echter niet beteekent dat de invloed der Liberiaansche Regeering zich over de nieuw verworven streken wist te doen gelden. Of de innerlijke toestand er mede op vooruitging, is een tweede vraag. Zooals gezegd is, hield met de oprichting der Republiek ook de politieke invloed der Amerikanen op; blanken werden meer en meer uit het land geweerd en slechts in enkele kustplaatsen werd hun de handel toegestaan. Hierdoor kwam de

zoo noodzakelijke tusschenhandel met het achterland weliswaar in handen der kolonisten, maar deze zagen dikwijls niet dan hunne meest voor de hand liggende belangen en waren voor ruimer opvatting niet ontwikkeld genoeg. Bovendien was de inlandsche bevolking van hen afkeerig, zoo goed als zij zichzelven ver verheven boven die bevolking waanden, zoodat het tot eene nuttige vermenging der beide elementen nooit gekomen is. Zoo verslapte dan ook de handel met het binnenland, of wel deze zag naar andere wegen om, die gereedelijk naar Sierra Leone en in later jaren naar het gebied van den Niger werden gevonden. De aanvoeren naar de kust, verminderden daardoor in plaats van toe te nemen en hiermede ook de inkomsten van den Staat, die bijna uitsluitend uit in- en uitvoerrechten bestonden. Ook kon de regeering er niet in slagen haar gezag te doen gelden tegenover de inlandsche bevolking. Hoewel door contracten tot het tegendeel gehouden, gingen hier en daar de verschillende stammen op den ouden voet voort met het beslechten hunner onderlinge veeten door geweld, en de macht der regeering strekte zich nimmer verder uit dan tot de nederzettingen aan de kust en langs enkele der groote rivieren. Toch ontbreekt in een zoo duister geheel een enkel lichtpunt niet: erkend moet worden dat waar de regeering over de middelen om haren wil klem bij te zetten niet beschikt, zij toch dikwijls, door uitstekend vertrouwde lieden, erin slaagt, op grooten afstand leiding te geven die der bevolking ten goede komt, want het feit kan niet worden geloochend dat de inlandsche potentaten in den regel genoeg gezond verstand betoonen om *naar goeden raad* te luisteren, mits deze hen bereike door middel van de zeldzame personen waarin zij een onwankelbaar vertrouwen hebben.

Het kon niet anders of de feitelijke verslapping van het Bestuur met het daaruit voortvloeiend op de lange baan schuiven van alle gewichtige aangelegenheden, moest leiden tot grooter of kleiner verwikkelingen met de naburige kolonies der Groote Mogendheden, en bij meer dan ééne gelegenheid was Liberia genoodzaakt gedeelten van haar grondgebied, hetzij aan Engeland hetzij aan Frankrijk af te staan. Terwijl een krachtig staatsorganisme zijn landpalen zou hebben weten uit te zetten tot aan de door de natuur gestelde grenzen, in dit geval het waterscheidend gebergte

dat de bronnen van den Niger en die van de Sint Pauls rivier bevat, moest Liberia herhaaldelijk terrein prijs geven. Zoo ligt thans de grens met de Engelsche Kolonie Sierra Leone, heel wat oostelijker dan in de eerste jaren van het bestaan der republiek, en waar de Cavally Rivier thans de grens met het Fransche Gouvernement der Ivoorkust aanwijst, wete men wel, dat het Liberiaansche gebied zich niet lang geleden tot over die rivier uitstrekte.

De grenzen in het noorden en oosten, tusschen Liberia en de Fransche Kolonies, loopen door een binnenland, dat tot op den doortocht van onze expeditie, zoo goed als onbekend mocht heeten. Een in 1907 te Parijs gesloten traktaat regelde echter het beloop dier grensscheiding in hoofdzaken en maakte zoo aan den onzekeren toestand een einde. Het was noodig! De Franschen waren in de laatste jaren meer en meer tot de kust genaderd en gaandeweg in een gebied gekomen, dat eenigszins onder Liberiaanschen invloed stond en ook liever onder dien invloed blijven wilde, omdat het in commercieelen zin van de kust afhankelijk was. Een overeenkomst diende dus getroffen te worden, zoude men niet binnen enkele jaren voor het feit gesteld worden dat het geheele achterland van Liberia onder Franschen invloed was komen te staan, met de moeilijkheden die daaraan voor de Liberiaansche Kolonisten, zoowel als voor de ingezeten negers waren verbonden. Zoo stelde dan het traktaat de hoofdlijnen vast, waarnaar de grens zou moeten worden bepaald. Om echter tot eene nauwkeurige en afdoende afbakening te geraken, kwamen de Republieken overeen dat Frankrijk eene expeditie naar de grenzen zou uitzenden, waarbij Liberia zich zou doen vertegenwoordigen, ten einde op het terrein zelf en in onderling overleg, alle détails vast te stellen en de grenslijn in kaart te brengen. De leiding dezer missie werd opgedragen aan een ambtenaar van hoogen rang, de Heer Léon Richaud, Gouverneur des Colonies [1]), terwijl de belangen van Liberia zouden worden behartigd door den oudste van ons beiden, geassisteerd door den jongste, die bij noodzakelijkheid als plaatsvervanger kon optreden.

---

[1]) In Frankrijk is „Gouverneur des Colonies" een titel en een rang, niet onafscheidelijk aan een betrekking als Gouverneur verbonden.

II. VOORBEREIDING, UITREIS, AANKOMST TE MONROVIA.

Veel tijd tot voorbereiding hadden wij niet gehad, niet meer dan een week of zes, maar gereed waren we toch gekomen; doch nu verwachte men niet dat wij onze uitrusting voor een reis die zeker wel een jaar duren zou, in détails zullen beschrijven. Wij erkennen dat de uitrusting een kwestie van groot belang, ja van vitaal belang is voor wien zich op expeditie waagt, maar werkelijk: niemand behoeft onze voorlichting. Wie de détails zijner uitrusting tevoren ernstig overweegt en in grove trekken weet, wat hem te wachten staat, richte zich naar eigen smaak in en vervoege zich bij een groote en goed gerenommeerde firma te Londen of te Berlijn, die uitrustingen voor alle wereldstreken levert, en het zal hem wèl gaan. [1]) Voor ons waren de grove trekken wel deze: dat wij niet voor levensmiddelen hadden te zorgen, omdat wij in het Fransche Kamp vriendschappelijk als „betalende gasten" zouden worden opgenomen, en dat we dus onze uitrusting op een tent, instrumenten en lijfgoed hadden te reduceeren. Verder dat in het Afrikaansch binnenland alles met dragers dient te worden getransporteerd, maar dat we de dragers, tegen betaling natuurlijk, van de Franschen zouden krijgen — dat

---

[1]) Bij firma's in Nederland heeft men voor andere streken dan Ned. Indië geen „keus" genoeg, waarbij komt dat de groote firma's te Londen rekening houden met de jöngste ondervindingen van reizigers in *alle* gewesten. De Duitschers volgen de Engelschen veelal na en schijnen op weg te zijn, door het aanbrengen van wijzigingen, beter en op den duur goedkooper te gaan leveren. Wat wij van de Fransche uitrustingen zagen was een weinig inferieur aan de Engelsche artikelen, wèl eleganter maar minder duurzaam.

was een heel pak van het hart! Wat ons te wachten stond was: veel bosch, een heuvelachtig land en een tamelijk frisch klimaat, waar de thermometer in de vroege morgenuren tot het vriespunt nadert; maar ook dikwijls vochtigheid, zware regens, tornado's en overdag groote hitte. Daarop konden we ons dus inrichten, maar we moesten zorg dragen dat geen stuk bagage een zeker maximum-gewicht overschreed, en dat kostte nog hoofdbreken. Geen pak mocht de 30 K.G. overschrijden, een vracht die al vrij zwaar is en door geen enkelen *vrijen* neger wordt aanvaard, maar in de *Fransche* (niet al te vrije) kolonies wordt dat gewicht toch wel bereikt. De Engelsche handelaars aan de kust durven zonder extra-betaling niet meer dan 60 Eng. Pond of 27 K.G. geven en zoo kon dan ook onze Engelsche tweemanstent met zeildoekschen veranda en grondkleed, in drie pakken van 27 K.G. worden vervoerd. Al onze verdere behoeften werden verpakt in kistjes van 60,5 $\times$ 33 $\times$ 23 cM., dus van 46 dM^3. inhoud, die volgestuwd met lijfgoed de 30 K.G. niet aan gewicht overschrijden. Natuurlijk hadden we eenige kistjes met waterdichten sluitrand, een voordeel dat ieder reiziger naar waarde zal weten te schatten.

De instrumenten voor astronomische plaatsbepaling waren ons met groote welwillendheid in bruikleen verstrekt door Zijne Excellentie den Minister van Marine, door HH. Curatoren der Technische Hoogeschool te Delft en door het Kon. Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam. [1]) Eenige beschouwingen omtrent de daarmede behaalde resultaten werden gepubliceerd in het Marineblad Jaargang 1909—1910 1e Aflevering.

Geheel klaar, dus zonder dat wij hadden te rekenen met het schrikbeeld van „iets" dat nog wel zal moeten worden nagezonden, vertrokken wij den 28en Januari 1908 van Rotterdam naar Monrovia met de Duitsche vrachtboot Friderun van de Hamburg—Bremen—Afrika—Linie. Veel gerief leverde zulk een vrachtboot natuurlijk niet op; een zéér kleine hut voor twee personen: daarmee moesten

[1]) Uit den Marinevoorraad waren ons afgestaan: 6 stuks chronomètres torpilleurs van Leroy te Parijs, 1 patent-cirkel van Pistor en Martins, 1 kwikhorizon, 1 afstandmeter van Zeiss; uit dien van de Delftsche Hoogeschool: 1 universaal-instrumentje van Pistor en Martins met driepoot, en door het Aardrijkskundig Genootschap: 1 reisbarometer van Bohne te Berlijn.

wij ons behelpen en vooral in de eerste dagen, bij stijven bries en vrij veel deining, deed zich gebrek aan comfort wel eenigszins gevoelen, maar wij konden ons troosten met de overweging dat wij het wel minder hadden gekend, in vroegere jaren toen wij nog adelborsten waren, al of niet van de eerste klasse. Inderdaad hadden wij dan ook tevoren wel degelijk beseft, dat zulk een boot voor ons het aangewezen middel van vervoer was, omdat wij, uit den aard der zaak, op groote welwillendheid van de zijde des gezagvoerders konden rekenen en onder alle omstandigheden rustig aan onze bezigheden zouden kunnen blijven. De reis werd dan ook werkelijk goed besteed met voorbereidende werkzaamheden van allerlei aard, waartoe de Januarimaand van 1908 allerminst gelegenheid had geschonken. Wij deden even Las Palmas, op de Canarische eilanden aan, dat een steenkolenstation is, evenals de zusterhaven op Teneriffe, dat door een nog minder ruimte biedende reede meer in capaciteit is beperkt en we troffen hier dan ook verscheidene schepen aan, meest onder de zich zoo sterk uitbreidende Duitsche vlag. Wel opmerkelijk dat ons later bleek hoe niet alleen Engelsche passagiers, maar zelfs Franschen de Duitsche booten voortrekken boven die van hun eigen landaard, omdat zij er veel meer reden tot tevredenheid hebben.

Maar eerst een dag of vijf later zouden wij de Afrikaansche kust betreden te Dakar, een krachtig opbloeiende koloniale hoofdplaats, sinds eenige jaren de zetel van het Generalaat van Fransch West Afrika, waartoe geheel de Fransche bezitting behoort, uitgezonderd Algiers, Congo en Madagaskar, dus zoo ongeveer een vierde van het geheele werelddeel.

Voor Nederlanders heeft Dakar nog een bijzonder belangwekkend karakter, omdat men zich daar in een voorheen Nederlandsche nederzetting bevindt, die aan de West-Indische Compagnie heeft behoord. Zoekt men den naam Dakar in oudere of nieuwere geschiedwerken, dan is de kans gering dat men daarin iets zal aantreffen dat op dien naam gelijkt, maar „Goeree" of l'île de Gorée, zooals de Franschen het herdoopten, klinkt bekend genoeg. Dat was immers de nederzetting die, even voor het uitbreken van den tweeden Engelschen oorlog, door de Britten in vollen vrede bezet, door de Ruyter, op geheimen last van de Witt, op zoo meesterlijke wijze hernomen werd. Welnu, jaar aan jaar heeft het

Fransche Gouvernement zich tevreden gesteld met het oorspronkelijk établissement op Gorée, maar voor de uitbreiding van allerlei koloniale belangen leverde het kleine eilandje niet langer de ruimte op. Daarom werd de grond gelegd van Dakar, op den vasten wal van Kaap Verd tegenover Gorée gelegen, een stad in opkomst, even belangwekkend voor den reiziger, die zich tevreden stelt met het aanschouwen van hetgeen uit de ruime Fransche beurs hier reeds werd verricht, als voor hem die tracht een weinig verder te zien en zich afvraagt wat Frankrijk hier met zijn nog altijd niet op de spits gedreven Sahara-Politiek tracht te verwezenlijken. Geeft het reeds te denken, dat de zetel van den Gouverneur-Generaal, van Saint-Louis (aan den Senegal) naar hier werd verplaatst, meer nog ziet men op bij het aanschouwen van de inrichtingen, die de Staat hier heeft doen aanleggen of bezig is te doen verrijzen. Tegenover Gorée, op den vrij hoogen uithoek van het land, verrijst een groot fort, modern bewapend, dat de geheele reede bestrijkt, eene reede die door hare schoone natuurlijke ligging der scheepvaart ontzaglijke voordeelen biedt. Echter nog lang niet genoeg naar den zin van de Fransche Regeering, die door het aanleggen van kostbare steenen golfbrekers en niet minder kostbare los- en laadsteigers met spoorwegverbinding, de natuurlijke voordeelen aanmerkelijk heeft uitgebreid. Of het achterland die werken rendabel maken zal? Wie zou op zulk een vraag een beslissend antwoord durven geven? Maar welk een achterland! En welk een spoorweg- en andere verbindingen! Van Dakar, naar Saint-Louis, dat aan den Senegal ligt, die in het gunstig jaargetijde met kleine zeeschepen kan worden opgevaren tot Kayes, van Kayes de spoor naar Bammako, dat in het boven-stroomgebied van den Niger ligt. Werkelijk de Franschen hebben hier grootsche plannen, want behalve aan de genoemde handelsinrichtingen, die gedeeltelijk nog in aanleg zijn, wordt hier gewerkt aan een ligplaats voor 30 moderne oorlogsschepen met bijbehoorende dokgelegenheid.

Hiermede is ook al het goede, dat men van Dakar zeggen kan, opgenoemd, want de stad zelf bestaat eigenlijk nog zoo goed als niet [1]). Een groot deel van den aanleg wordt ingenomen door

[1]) Sedert ons bezoek aan Dakar schijnt de stad reeds aanmerkelijk in haar voordeel te zijn veranderd.

een sterke militaire bezetting met hare kazernen, arsenalen en woningen, terwijl de meeste straten wel getraceerd, maar grootendeels nog onbebouwd zijn. Alleen in de hoofdstraten treft men plaveisel aan, even daarbuiten is men nog bezig met den aanleg daarvan, terwijl van openbare of particuliere gebouwen van eenig aanzien (het regeeringspaleis uitgezonderd) geen spoor aanwezig is. Dakar heeft dan ook nog weinig of niets, dat den vreemdeling naar een verlengd verblijf ter plaatse kan doen verlangen. Maar een gevoel van bewondering voor de blijkbaar met vasten wil uitgevoerde leidende gedachte, die hier bezig is een koloniale hoofdstad uit het niet te doen verrijzen, neemt de vluchtige bezoeker met zich. Nu, met zulk een indruk kan men tevreden zijn.

Wie Dakar noemt, behoort ook aandacht te vragen voor Rufisque, dat een goed uur stoomens oostelijker is gelegen. Het is veel kleiner dan Dakar en veel minder levendig, terwijl — en dit bepaalt reeds zijn minder belang — de open reede veel minder gunstig is dan de besloten havens en kaaimuren van Dakar, waar de schepen kunnen meeren, terwijl in Rufisque alles per lichter geschieden moet. Wat evenwel aan Rufisque zijn ooglijk aanzien geeft, zijn de regelmatige, netjes gecementeerde straten, zonder uitzondering van een smal spoor voorzien, waarlangs trolleys rijden, die de gemeenschap onderhouden tusschen de pieren en de pakhuizen in de stad. Hier toch is men in de stapelplaats van den handel in „groundnuts", zooals zij aan de kust, „olienootjes", zooals zij bij ons genoemd worden, het exportartikel, dat men in Rufisque allerwegen in enorme hoeveelheden aantreft, en dat niet vreemd is aan Delftsche slaolie. De opslag geschiedt, in dit droog klimaat, meest in de open lucht, bij hoog opgewerkte bergen, van de grootte van een middelmatige hooischelf tot die van een klein Hollandsch duin.

Van Rufisque nog 3 à 4 dagen stoomens en voor ons lag Monrovia in het land onzer bestemming, waarvan de grenzen nader in overleg met de Franschen zouden worden vastgesteld.

III. MONROVIA.

Van de reede gezien, maakt Monrovia een lang niet ongunstigen indruk; eer is de aanblik dien het oplevert schilderachtig te noemen. Op het lage, vooruitspringende en een soort van schiereiland vormende Mesurado-Gebergte liggen, tamelijk verspreid, de huizen der stad, die door heldere kleuren van rooden baksteen en wit pleister, vroolijk tegen het groen afsteken. Aan den voet der noordelijke, vrij steile helling, bij de monding der Mesurado-rivier, ziet men het handelskwartier liggen, dat een dichte massa van meest houten gebouwen vormt en, iets verder naar rechts, de Kroo-town, een volkrijke groep van hutten, bewoond door de Kroo-negers, die de beste en meest gezochte zeelieden zijn van geheel Afrika's westkust. Rechts, op den laatsten uitlooper van het gebergte, tevens het hoogste punt, staat het witte lichttorentje, waarmede het tafereel wordt afgesloten. Zoo wordt een geheel gevormd dat tot nadere kennismaking uitlokt. Maar zoo heel gemakkelijk is die kennismaking niet aan te knoopen. Voor de monding der rivier toch, ligt een uitgestrekte bank, waarin slechts één vaargeul is, welker ligging steeds verandert, zoodat men dikwijls tot het maken van een langen omweg gedwongen wordt. Bovendien staat er bijna altijd eenige branding, die het verkeer dikwijls zeer moeilijk en soms onmogelijk maakt. De Kroo-Negers, of zooals men ze gewoonlijk noemt de Krooboys, zijn evenwel zeer handig in het onschadelijk maken der branding en weten meestal de stevige en speciaal voor het handelsverkeer gebouwde sloepen, veilig naar buiten of naar binnen te brengen. Slechts sloepen, die wij vroeger „Groenlandsche sloepen" plachten te noemen en die in Hamburg worden gebouwd, komen voor dezen

dienst in aanmerking; zij zijn zwaar, sterk, hebben een groote laadruimte en een vertrouwd „headman" met een goed stel roeiers weet er heel wat mede te presteeren De stoomers, die weken achtereen aan deze kusten vertoeven en als zoetelaars van het eene plaatsje naar het andere trekken, en ook schepen die een verderop liggende bestemming hebben, ja zelfs die welke tot Mozambique gaan, nemen ook altijd aan de Liberiaansche kust een ploeg Krooboys aan boord om bij het lossen en laden behulpzaam te wezen en om in de machinekamers en kolenruimen assistentie te verleenen. Bij vertrek naar Europa worden de boys weer op hunne woonplaats aan den wal gezet; zij hebben dan een ruime som gelds verdiend en kunnen die gemakkelijk omzetten in de Europeesche artikelen waaraan zij behoefte hebben, meest van alles: Schiedammer nat.

Van nabij gezien, levert Monrovia een heel anderen aanblik op dan van de reede. Wel zijn er schilderachtige partijen en wel is de aanleg van breede hoofdstraten, rechthoekig elkaar kruisende, oordeelkundig en ruim opgezet, maar hoe zien die straten eruit! Een goeden weg zou men toch zeker verwachten, al behoeft men nog niet dadelijk aan plaveisel te denken. Doch geen spoor daarvan! Getraceerd zijn de straten, maar dat is ook alles. Waar niet door het vele loopen der inwoners een smal voetpaadje is overgebleven, is de geheele weg met gras en onkruid volgegroeid, en daar blijft het niet bij, want op vele plaatsen liggen er kuilen die nooit gedicht, dan wel rotsblokken die nooit weggeruimd zijn. Wie den weg niet terdege kent, wage zich dan ook 's nachts niet buitenshuis tenzij, op zijn Oud-Indisch, voorafgegaan door een lantaarndragenden boy, want van straatverlichting is ook al geen spoor! Het midden der straat is het onbetwist domein van schapen, geiten en kippen, maar dankbaar dient vermeld. dat varkens daar niet meer worden toegelaten. Het vreemdst van alles is echter dat men in deze straten zoo dikwijls huizen mist. Wel zijn sommige gedeelten vrij goed bebouwd en werkelijk treft men in Monrovia eenige net uitziende perceelen aan, maar andere gedeelten der stad vertoonen groote open ruimten, waar groote steenhoopen, ook wel heele ruïnes, aan beter dagen herinneren. Twee omstandigheden werken hier samen om zoo spoedig aan alles een vervallen aanzien te geven. De eerste is de werk-

zaamheid der termieten, die tot de grootste vijanden van den mensch in deze streken kunnen gerekend worden, en welker manshooge, ja vaak veel méér dan manshooge, kegelvormige heuvels men vlak bij en zelfs in de kom der gemeente aantreft; de tweede is gelegen in gebrekkig onderhoud, want zoo daaraan al veel wordt gedacht, er wordt niets aan gedaan; de wild begroeide, verwaarloosde erven leggen daarvan onmiskenbaar getuigenis af! Veel groeit er dan ook op die erven niet; hun voornaamste sieraad zijn enkele reusachtige mangga-boomen en eenige statige palmen, gewoonlijk oliepalmen, want de klapperboom is hier niet inheemsch en weinig in tel. De verwaarloozing komt slechts aan den doodenakker ten goede; deze is niet anders dan een ruime onomheinde vlakte, waar men, tusschen termietenheuvels en hoog struikgewas, eenige graven ziet te voorschijn komen — de verlatenheid en de somberheid van dit oord maken het tot een schilderachtig geheel.

Het gemis aan een goede bestrating weegt hier overigens niet zoo heel zwaar, want het vervoer geschiedt in dit land slechts op twee manieren, n. l. te water, of voor zoover het in den regel toch over land geschiedt, door dragers. Maar van meer belang is wel dat ook in het binnenland geen behoorlijke wegen worden aangetroffen, zoodat de handel geen voldoende toevoeren kan krijgen uit een, overigens gezegend, achterland. — Alleen ivoor en caoutchouc loonen op den duur de hooge transportkosten (door dragers) langs moeilijke boschpaden. Te Monrovia ontdekt men geen enkel ander middel van vervoer dan dit, of het moest de lijkwagen zijn, die echter door mannen getrokken wordt, want paarden komen hier niet voor. Reist de Liberiaan, dan laat hij zich in een ongemakkelijke hangmat vervoeren — de eigenlijke inlander loopt altijd. Ietwat gunstiger is het met de gemeenschap gesteld die onderhouden wordt met de zeldzame, kleine nederzettingen langs de rivieren; men kan er althans opaan dat een of twee ruime motorbooten vrij geregeld die établissementen (die niet meer dan eenige uren van de hoofdstad zijn verwijderd) aandoen. Voor zijn genoegen behoeft men daarmede niet te reizen, want gewoonlijk zijn zij overvol van Liberianen met of zonder bagage of handelswaren, en hoezeer de Liberiaan over het algemeen zijn manieren zeer wel kent, het komt hem niet altijd gelegen die kennis te toonen.

Terwijl het paardenras hier geen werkkring vindt zijner waardig en dus door afwezigheid schittert, is de veestapel toch vertegenwoordigd, maar door een kleine en verkommerde soort runderen, van vermoedelijk europeesche herkomst. Vreemd al weder, waar men in het binnenland toch zeer fraai vee aantreft, dat bij de Mandingo's zelfs als melkvee gehouden wordt. Misschien zien we ook hierin weder een voorbeeld van de verwaarloozing en achteruitgang, zooals die zich allerwege en in alles openbaart. Klein vee, als geiten, schapen en varkens, is tamelijk overvloedig; het huishoen vertegenwoordigt de vogelenwereld, maar meest in den rampzaligen vorm, die door indischgasten „ajam orientalis" genoemd wordt.

De reiziger, die „op hoop van zegen" naar Liberia trekt, zal ook vreemd opzien wanneer hem wordt beduid dat zelfs de hoofdplaats niet alleen geen hôtel rijk is, maar dat het vreemdelingenverkeer daaronder in 't minst niet lijdt. De waarheid is dat reizende Europeanen, met een niet genoeg te prijzen hartelijkheid, opgenomen plegen te worden in de faktorijen hunner natie, of zoo die niet vertegenwoordigd is, bij die eener bevriende natie. Aanbevelingsbrieven zijn natuurlijk van groote waarde, en zoo geviel het ons, die door eene recommandatie der Directie van de Oost-Afrikaansche Compagnie waren voorafgegaan, dat er reeds lang tevoren naar ons met een zeker verlangen was uitgezien. Nauwelijks was dan ook het anker ter reede gevallen, of de Hoofdagent de Heer Le Roy, die tevens het Nederlandsch Consulaat waarneemt, kwam ons welkom heeten en noodigde ons uit de gastvrijheid ten zijnent te komen genieten. Gaarne vertrouwden wij ons dan ook aan zijne leiding toe en zoo begaven wij ons dan in de groote sloep van de faktorij, die inmiddels met onze bagage was volgepropt, naar den wal. Even nog in de „store" aanloopen, zoo wilde het de Heer Le Roy, want hij is zakenman en het was juist een Zaterdag, d.i. de dag bij uitnemendheid waarop de neger zijn verdiende loonen in de winkels komt omzetten; daarna „naar boven" naar huis. Zoo wierpen wij dan een vluchtigen blik in den store en klauterden toen tegen het geitenpaadje op, dat de gemeenschap vormt tusschen de winkelbuurt en het deftig gedeelte van Monrovia, alwaar de woning van de Hollandsche geëmployeerden alweer allerdeftigst, vlak naast het regeeringsge-

bouw, the Mansion, is gelegen. Wat had men zich daar een moeite voor ons gegeven! In gewone tijden werd het huis bewoond door den Heer LE ROY en drie zijner adsistenten, die ik hier behoor te vermelden: de Heeren REYLING, HINRICHS en KROON; en waarlijk de gastvrijheid ging zoover dat de Heeren eigen kamers hadden ontruimd om ons te gerieven en zelf eenvoudige vertrekjes boven in hunne woning hadden opgezocht, waar men van de warmte nu ja, net niet omkwam! Het was werkelijk om „confuus" van zooveel vriendschapsbetoon te worden, en hadden wij kunnen voorzien, dat wij ongeveer drie maanden lang gedwongen zouden worden tot een verblijf op Monrovia, wij hadden het werkelijk niet kunnen aanvaarden. De gastvrijheid waarmede wij ontvangen werden, beloofde het beste voor de tijden lang of kort, die wij hier nog zouden doorbrengen, en wij kunnen er nooit genoeg den nadruk op leggen, dat wij oneindig veel aan de vriendschap der Heeren verplicht zijn. Dat kwam niet alleen uit gedurende ons verblijf ter plaatse, maar nog veel later, toen wij van uit het binnenland steeds betrekkingen met de faktorij onderhielden, die onzer zending in alle opzichten ten goede kwamen. Wij betuigen hier dan ook gaarne in het openbaar onzen dank aan de Oost Afrikaansche Compagnie voor de vele moeite die zij zich voor ons getroost heeft en voor den krachtigen steun ons onder alle omstandigheden verleend.

Een gastvrij huis, gevestigd in eene plaats als Monrovia, waar niet veel meer dan dertig Europeanen opgaan in hun dagelijkschen arbeid en aan hun daily drudgery meer dan genoeg hebben, wordt natuurlijk een middelpunt van gezellig verkeer. Is zulk een huis een woning waar de consulaire Nederlandsche vlag waait, dan verkrijgt dat verkeer eene aangename internationale tint, omdat vertegenwoordigers van alle natiën die elkaar nu niet uit eigen beweging zoeken, elkander toch wel gaarne vinden en ontmoeten, mits op een neutraal terrein. Wat deed daarom het Hollandsche Huis op Monrovia een goed en hoezeer werden de joviale bedoelingen der bewoners beloond, door een druk bezoek van Engelsche vrienden, die werkzaam waren in den caoutchouc, of van Duitschers die toch een scherpe concurrentie voerden, dan wel van den eenigen ter plaatse aanwezigen Franschman, die zich met het weinig beteekenend baantje van beroepsconsul verheugde! Een hoogst

enkelen keer zagen wij ook wel eens een deftig Liberiaan verschijnen, dan wel een ander maal was weer de Engelsche Consul onze bezoeker, maar dat gebeurde zelden, omdat hij ver weg woonde. Die bezoeken lokten natuurlijk contrabezoeken uit, maar het Hollandsche Huis bleef toch altijd het middelpunt, door ieder gezocht. En dan, wat hadden wij nog dikwijls doortrekkende of tijdelijke gasten die het hunne weer aanbrachten; meestal waren dat Franschen, eerst de consul die op vertrekken stond en zijn huishouden al had opgedoekt, dan weer de nieuw aangekomen Consul met zijn jonge vrouw, een andere maal een Weleerwaarde R. C. Geestelijke, die het gaarne bij ons voor lief namen. Schertsend noemden wij het huis dan wel l'Hôtel des Pays-Bas. Eenmaal ook ontmoetten we een Java-Planter, die in Liberia zaden en stekken was komen zoeken om zijn tuinen te verbeteren. [1]) Verandering van tooneel was er dus genoeg.

Dat een van de genoegelijkste oogenblikken van den dag met het traditioneel bitteruur samenviel, een uurtje dat hier, met volkomen instemming van alle vreemdelingen, stiptelijk werd geobserveerd, behoeft wel geen betoog. Het zou dan ook verleidelijk worden de tafel- en andere dranken die aan de Westkust in trek zijn, uitvoerig te bespreken! Maar dat onderwerp heeft wel iets van zijn aantrekkelijkheid verloren, sinds ieder geacht wordt te weten, dat de Whisky-Soda in de eerste, de gin and bitters in de tweede plaats, zich allerwege in de tropen burgerrecht hebben verworven. Dat Liberia zich in dit opzicht met de verdere beschaafde wereld kan meten, zal ook wel geen betoog behoeven. Wij spraken er slechts over omdat wij het ons tot plicht rekenden, met omzichtigheid, dat artikel te noemen, waaruit een der voornaamste bronnen van inkomsten voor den staat blijft vloeien, namelijk: de Jenever. Die inkomsten toch bestaan in hoofdzaak uit de opbrengst der invoerrechten, en het loont dus de moeite na te gaan, welke de belangrijkste in- en uitvoerartikelen zijn. En er wordt heel wat ingevoerd in Liberia! In de stores der ver-

[1]) Het Ned. Indische gouvernement mag wel toezien dat met de zaden en stekken geen „jiggers" of zandvlooien worden overgebracht: ellendige insecten die het leven van Europeaan en inboorling bederven. Zij leggen eieren onder de nagels der teenen van den mensch, en deze zwellen tot de grootte van een kleine erwt op. Zie BÜTTIKOFER.

schillende Europeesche firma's kunnen Liberiaan en inboorling letterlijk van alles krijgen, in de eerste plaats natuurlijk jenever, whisky en rum. Kruit, lood en voorlaad-schietgeweer (met slechts één richtpunt) behooren tot de zeer gewilde artikelen, temeer omdat die in de naburige Engelsche en Fransche Kolonies niet zoo gemakkelijk worden ingevoerd, hetgeen weer tengevolge heeft dat een gedeelte van den handel met het binnenland den weg naar deze kust is blijven zoeken, inplaats van gebruik te maken van de dikwijls gemakkelijker afzetwegen naar Sierra Leone of Grand Bassam. Voorts pleegt men in de stores te vinden: kleedingstukken (Europeesche bij voorkeur), schoenen, katoentjes, sieraden, koloniale waren en conserven, glas- en aardewerk, potten en pannen, kaas en harmonica's, rijst, petroleum, in 't kort: „alles" en in de grootst mogelijke verscheidenheid. In diezelfde stores, komt ook de inboorling zijne producten aanbieden, hetzij in ruil voor handelswaren, hetzij tegen „cash", hetgeen op de grootere plaatsen meer en meer in zwang geraakt, daar ook hij begint te begrijpen dat de ruilhandel *hem* geen voordeel afwerpt. Het behoeft alweer geen betoog, dat die handel met den inboorling lang geen gemakkelijk werk is, ja, dat het veel ervaring en doorzicht vereischt. Hij van zijn kant toch, heeft zeer goed geleerd hoe hij gebruik kan maken van de onderlinge concurrentie der factorijen, en hij loopt dus met genoegen de eene na de andere af, om te onderzoeken waar hij het meeste voor zijn product kan maken. Daarbij is hij dan gewoonlijk zeer langdradig in zijne onderhandelingen; de neger mint nu eenmaal de lange „palavers". Met de waarde van den tijd, dien hij op deze manier besteedt om een kleinigheid meer winst te maken, behoeft hij geen rekening te houden — in zooverre het „tijd is geld waard", dat groote westersche machtwoord, toch door hem niet verstaan wordt. Maar heel veel bedraagt de gezamenlijke uitvoer toch niet, tenminste niet in verhouding tot de rijke hulpbronnen van het binnenland. Terwijl de Republiek, bij een meer oordeelkundige exploitatie ontzaglijke hoeveelheden waardevolle producten aan de markt zou kunnen brengen, is zij daartoe nu nog zóó weinig in staat, dat het overgroote deel van het voornaamste inlandsche volksvoedsel aan de kust: de rijst, van elders wordt ingevoerd, en dàt terwijl de diep landwaarts in gelegen Tomalanden en andere

streken, een overvloed aan rijst opbrengen, meer dan zij voor eigen behoefte noodig hebben. Maar, als uitvoerartikelen komen in aanmerking palmpitten en piassava (fibre), koffie en cacao, en tamelijk veel rubber, dat feitelijk door roofbouw verkregen wordt [1]), maar toch de transportkosten loont en nog steeds ivoor, dat zijn weg naar de kust zal blijven vinden, zoolang de Afrikaansche olifant nog niet geheel zal zijn uitgeroeid, hetgeen echter binnen afzienbaren tijd wel het geval zal zijn.

Vraagt men nu hoe er bij zoo weinig uitvoer van producten, toch een betrekkelijk zóó groote koopkracht in het land is, dat tal van europeesche handelshuizen er nog redelijk „zaken" kunnen doen, dan bedenke men dat ook koopkracht kan toenemen door uitvoer van werkkrachten. Uitvoer van werkkracht geschiedt in Liberia, of juister aan de kust van Liberia, op groote schaal, doordien de Krooman zich gaarne op de stoomers verhuurt, hetzij als dekhand hetzij als „fireman". Zij zijn zich daarbij uiterst goed van hunne waarde bewust, die Kroolieden, en zij weten zeer wel dat de bemanning der stoomers op aanvulling door hunne landslieden is berekend, wanneer het lossen en laden een aanvang neemt. Het is hun niet onbekend dat zij tot op zekere hoogte „onmisbaar" zijn, en dat de scheepvaart, of juister de handel, geen voortgang hebben kan, wanneer zij hunne diensten weigeren. Een strike onder de Kroolieden beduidt, dat het werk ongedaan blijft van Sierra-Leone tot Kaapstad en het is al wel gebeurd dat de Kroo's een of andere scheepvaartmaatschappij hebben uitgesloten en daarbij aan de winnende hand bleven. De voorbeelden worden hun wel gegeven in Europeesche havens als Liverpool, Rotterdam, Hamburg en dergelijken, werwaarts een ondernemend Krooman zich allicht eens in zijn leven laat aanmonsteren.

Die belangrijke uitvoer nu van werkkrachten, die goed beloond worden, veroorzaakt een relatief groote koopkracht der kustbewoners en vergoedt, gelijk spreekt, het overwicht dat de invoer in schijn op den uitvoer heeft.

Een ruim arbeidsveld voor Amerikaansch en Europeesch

---

[1]) In Liberia komt de rubberboom weinig voor, de rubberliaan daarentegen veel. Deze sterft gewoonlijk af, na éénmaal afgetapt te zijn. In den laatsten tijd hebben de Engelschen rubberplantages aangelegd.

kapitaal en vernuft zou in Liberia ook nog braak liggen, ware het niet dat de exclusieve handelspolitiek der Liberianen tot dusverre te velen weerhield. Er zijn echter teekenen die in deze op verbetering wijzen, en het is zeker dat er onder de leidende personen in Liberia wel gevonden worden, die een meer liberale opvatting voorstaan en erkennen dat het land niet vooruit komen kàn, zonder den blanken handelsman en zonder diens kapitaal. In het afgeloopen jaar werd hun dan ook vergund faktorijen of filialen in de binnenlanden te openen, die niet langer door een Liberiaanschen zetbaas behoefden te worden beheerd; daarmede is het achterland voor den handel geopend. Het is dan ook begrijpelijk dat Liberia gaandeweg begint te *gevoelen* dat verandering in den toestand niet kan uitblijven. Voortdurend gaat het land onder geldzorgen gebukt; nu nog zucht men onder de gevolgen der 7 pcts. leening van 1871, die in 1886 zou zijn afgelost en waarvan men bezig is de achterstallige rente te voldoen. Erkend moet echter worden dat men eerlijk tracht, de op zich genomen verplichtingen na te komen, al spreken de cijfers voor zich, want ieder begrijpt in welk een staat van afhankelijkheid zulke achterstanden de republiek brachten, ten opzichte van hare (Engelsche) schuldeischers. Men zal het misschien vreemd vinden, dat zulke toestanden bestaan, in een land waar dan toch koopkracht bij een groot gedeelte der bevolking is en voor het Europeesch oor is het ook werkelijk „vreemd". Diep wenschen wij op dat vraagstuk niet in te gaan, maar wij zullen toch iets mededeelen dat voldoende mag wezen om te doen gevoelen wààr de schoen wringt. Het is niet zoozeer het geld, waaraan het in Liberia schort, maar het *toezicht* wordt slechts op de inkomsten uitgeoefend. Deze worden door een Engelsch ambtenaar, uitgezonden door een Maatschappij waaraan de Staat groote verplichtingen heeft, goed gecontrôleerd. De uitgaven evenwel worden niet stelselmatig nagegaan — het instituut eener rekenkamer is in Liberia onbekend en begrootingen worden niet opgemaakt.

Waar het dan ook, volgens sommigen, heen moest, werd ons gauw duidelijk. Al spoedig tenminste kregen wij een artikel in den „Standard" onder oogen, zoo een van die kolommen-lange heftige artikelen, als waardoor de Engelsche couranten uitblonken toen het gold vóór den Boerenoorlog de snoodheden der Boeren

ten breedste uit te meten. Het geval was dan ook ernstig genoeg: twee rustige Britsche kooplieden in Cape Palmas, die daar handel dreven, waren op de schandelijkste wijze voor het gerecht gebracht, aldaar hoogst wederrechtelijk tot een buitensporige boete veroordeeld en bovendien meer dan een jaar lang, door kwaadwillige Liberianen, dagelijks in hun bestaan bedreigd met steenworpen en met revolverschoten, die hun om de ooren suisden. Ten slotte zijn beiden, de een een half jaar na den ander, tengevolge van vergiftiging (de Standard was ervan overtuigd) bezweken en dat zonder dat zij ooit iemand een stroobreedte in den weg hadden gelegd. Eene wellicht primitieve en onvoldoende rechtsbedeeling, waarover meer door Europeanen geklaagd wordt daarlatende, was het van de Libertanen toch wel zeer ongepast, om voor het mikpunt hunner vervolgingen juist de onderdanen uit te kiezen van een land, waaraan zij zóóveel te danken hebben, dat niet alleen de dienst der in- en uitvoerrechten onder toezicht van Engelschen is gesteld geworden, maar dat zelfs de goedheid had een officier dier natie met de vorming van een legermacht in de republiek te belasten. Waarom ook maakten zij het onder al die brave blanken, die niets kwaads uitvoerden, den Duitschers niet een weinig lastig?

Waren de vermoedens van den „Standard" juist geweest (want van feiten kan men bij gebrek aan bewijs niet spreken) dan had de Engelsche Regeering slechts haar plicht gedaan, door aan zijn roepstem gehoor te geven en hier krachtig in te grijpen. Zooals de „Standard" terecht opmerkte, kon Liberia een flinke schadevergoeding natuurlijk niet betalen, maar wat dan?..... Nu, Engeland, dat zich steeds beschermer der zwakken betoond heeft, had maar schappelijk moeten zijn!

Voor de veiligheid op de grenzen en in het binnenland beschikt Liberia over een klein corps politiesoldaten, over het geheel genomen krachtige en vlugge negerfiguren, die, uitstekend gedrild, een zeer gunstigen indruk maken. Voor den omvangrijken dienst, langs de uitgestrekte binnenlandsche grenzen, is dat corps bij lange na niet sterk genoeg, en zoo nam Liberia niet lang geleden op zich om te doen, wat het al zooveel jaren tegenover zijn geburen had behooren te doen: uitbreiding van het corps onder Europeesche deskundige leiding. Tijdens ons verblijf op de

hoofdplaats was een uitstekend officier, die zich in Egypte verdienstelijk gemaakt had, met de oprichting en africhting van dat nieuwe corps belast, waarbij hem, practisch gesproken, in alles de vrije hand werd gelaten. Puttende uit een beurs, die betrekkelijk ruim mocht heeten, slaagde hij in korten tijd, om, gesteund door Engelsch kader uit de naburige kolonie Sierra Leone, een corps te vormen dat „gezien mocht worden". Alle dienstreglementen, exercitiën, uitrustingen en équipementen waren natuurlijk aan het Engelsch standaardmodel ontleend en het geheel droeg dat echt Engelsch cachet, dat, zooals ons later in het binnenland blijken zou, het voortreffelijke aankondigt, waarin de Engelschman alles heeft weten te belichamen, wat hij in den Boerenoorlog geleerd heeft en nog niet vergeten is. Engelsch was ook de inrichting van het geheele kamp, dat op een heuvel buiten Monrovia werd aangelegd en waar de krijgsbehoeften bewaard werden, die in het Gouvernements-Arsenaal behoorden. Engelsch vooral was de verdediging der accessen, die tot het kamp leidden, als moest het tegen een aanval, uit de hoofdplaats ondernomen, stormvrij worden gemaakt en Engelsch was het grootste gedeelte der uit de Engelsche kolonie Sierra Leone geworven troepenmacht, hetgeen nu eigenlijk een beetje tegen de afspraak was.

Toen de oudste van ons beiden in Februari 1909 te Monrovia terugkeerde, werd de ontknooping van het tooneelstuk juist afgespeeld. Het korps werd nog bijtijds bedankt en naar huis gezonden, zooals wij te zijner tijd zullen verhalen.

De publieke veiligheid was, in Monrovia althans, nog iets verder van het volmaakte verwijderd dan in een geordende Europeesche hoofdstad. Bijna dagelijks kon men hooren van diefstal met inbraak, bij voorkeur in de stores en woonhuizen der welgestelde Europeesche ingezetenen, die daarom ook in hunne stores een eigen stel wakers plachten te onderhouden, waarover zij zelf weer op hunne beurt moesten waken. Het zou de moeite niet loonen staaltjes van de brutaliteit der dieven op te halen: men leze liever een in West-Europa verschijnend nieuwspapier.

Gelegenheid om onzen oogen en ooren den kost te geven, hadden wij in Monrovia natuurlijk in overvloed, maar wij willen niet te veel van het geduld van den lezer vergen, die trouwens

beter zal doen met het nalezen der zeer objectieve beschouwingen van den Heer BÜTTIKOFER, welke aan actualiteit eigenlijk nog niets hebben verloren. Dat er wel eens tochtjes en uitstapjes in den omtrek van de hoofdplaats gemaakt werden, en dat wij daarbij de gelegenheid hadden den „countryman", alsook het speciale raderwerk der Europeesche ondernemingen in hare filialen te leeren kennen, gelooft de lezer gaarne. Hij zal ons verschoonen van een overzicht te geven van de wijze waarop wij ons geregeld oefenden in het gebruik van instrumenten, die ons in het binnenland zouden te pas komen; hij zal ons niet euvel duiden wanneer wij verzwijgen hoe wij aanvankelijk sukkelden met het aannemen van een voor de reis bruikbaar dienstpersoneel en zal misschien alleen van ons vergen dat wij in eenige weinige woorden samenvatten, hoe „Land und Leute" zich bij nadere kennismaking aan onze waarneming voordeden.

Daaraan te voldoen is niet moeilijk, omdat wij onze indrukken gemakkelijk kunnen toetsen aan de rijke verscheidenheid van volksstammen en regeeringsstelsels die wij in onze eigen koloniën aantreffen. Inlanderrepublieken kennen wij daar weliswaar niet, maar er is toch één in Nederland goed bekende streek, waar de bevolking evenals de Liberianen, het tot een zekeren trap van ontwikkeling, beschaving en ordelievendheid heeft gebracht; waar elk inlandsch kind dan toch eenig voorbereidend onderwijs genoten heeft; waar sommigen hooger aspiraties kennen en de middelen vinden om daaraan te voldoen, en waar een min of meer gepast gevoel van gelijkwaardigheid met het blanke ras, ieders deel is. Wij bedoelen de Minahassa, een der schoonste en weelderigste provincies van Insulinde, maar zonder dat het ons voornemen is een lofrede op dat gewest te houden, die het ook niet zonder voorbehoud verdient. Wat ons in de Minahassa steeds zoo opviel, waren de nette en welonderhouden erven, de goed gekleede en welvarende bevolking, de zwaar geladen karren met producten, het fraaie vee en boven alles de voortreffelijke wegen, die zooveel welvaart onder een inlandsche bevolking mogelijk maakten. Maar die wegen zeggen dan ook alles, zij zijn *niet* inlandsch — zij kunnen dat niet zijn — zij zijn een der meest sprekende en een der krachtigste uitingen van een goeden Europeeschen invloed, die in alles merkbaar is. Nu denke men zich slechts die Europeesche leiding

weg en men stelle zich de inlandsche bevolking der Minahassa voor, wanneer zij een vijftigtal jaren lang, aan zich zelven overgelaten en op eigen onmacht aangewezen was. Volledige verwaarloozing van de meest noodige takken van staatsdienst, economische en moreele inzinking, achteruitgang op ieder gebied, laatdunkendheid bij een kleine den boventoon voerende côterie van onontwikkelden, waaronder misschien één meerbegaafde die toch niet vermag te leiden eene meerderheid, die geen leiding wenscht en meent daarbuiten te kunnen: het zou geen te zwart gekleurd tafereel zijn! De lezer kan zich daaruit zoo ongeveer een denkbeeld vormen van hetgeen Liberia te aanschouwen heeft gegeven, sedert de Amerikaansche leiding in zaken wordt gemist, maar ook van hetgeen er weder terecht mag komen, wanneer de Groote Republiek nog eens tot de overtuiging komt, dat zij het niet bij „half werk" moet laten. Er bestaat kans dat binnen niet al te langen termijn betere dagen voor Liberia zullen aanbreken, door hernieuwde belangstelling van de zijde van Amerika, het land waarop de Liberiaan steeds zijn hoop heeft gevestigd.

Evenals Büttikofer, vragen wij ons af, of wij den toestand in Liberia niet te donker geschilderd hebben en evenals hij, durven wij het antwoord niet met beslistheid geven. Maar wat wij ten volle onderschrijven is wel het navolgende, dat wij aan dien kenner der Liberiaansche zaken ontleenen:

> „Wij hebben het recht niet, de Liberiaansche toestanden
> „naar denzelfden maatstaf te beoordeelen als de onze, omdat
> „daar geheel andere factoren moeten in aanmerking genomen
> „worden. Wij mogen niet vergeten, dat de Liberiaansche
> „Republiek door gewezen Negerslaven is opgericht en nog
> „tegenwoordig (1883) voor een deel uit dergelijke menschen
> „bestaat.... (en) het is een onbillijke eisch, wanneer men van
> „gewezen slaven en andere verwaarloosde negers verwacht,
> „dat zij opeens zichzelven zullen kunnen regeeren en dat nog
> „wel met een regeeringsvorm, waarmede volken, die op een
> „hoogeren trap van ontwikkeling staan, van oudsher veel
> „moeite gehad hebben".

Wij zouden de voorgaande schets van de Liberiaansche toestanden niet hebben ontworpen, wanneer wij ons niet konden

beroepen op het onverwacht getuigenis van den tegenwoordigen hooggeachten President van Liberia: His Excellency Arthur Barclay, aan wiens „Inaugural Address, delivered January 4th 1904 before the senate and house of representatives", wij het volgende ontleenen:

„I need not continue a perhaps wearisome enumeration of „the obligations under which we have been placed as a „people, by the European.

„Many favors received by us, not mentioned here, wil „spontaneously recur to You.

„By our organic statute we shut him out from citizenship, „and denied him the right of holding real estate in fee simple. „No objection was offered to this by the European. The „correctness of the principle was at once established....

„The European having stood shoulder to shoulder with „us in the organisation and building up of this State, natur„ally expected his reward. Shut out from privilege and pro„perty, but one thing remained with which to compensate „him for his services, that was *Commercial Freedom.*

„The Fathers of the Country, the men who took the decisive „step of declaring our independence, hastened to accord this „to him. But our policy of Commercial freedom to the Euro„pean lasted but fifteen short years.

„Within that period commenced those bitter party-struggles, „which for many years retarded the advancement and progress „of the country. And so retrogression set in. In 1863, on „a suspicion that Europeans incited the natives to rebel, „but probably at the dictation of the Liberian traders, then „all powerful with the electorate, the Port of Entry Bill was „passed.

„Our European friends protested, but they loyally obeyed „the law and withdrew their factories and ships from the „coast.

„A suspicion became prevalent that we were ungrateful, „and interest in Liberia and the Liberians gradually grew less.

„The interests of the world are so linked that the decline „of interest in us and in our affairs politically, reacted against „us in more than one direction.

„The restrictive policy has been persisted in for forty years. „Are our traders richer than they were in 1864? Has the „national capital increased? Did the exclusion of the European „trader prevent native wars? No, they went on as before „and indeed became more formidable, and often were not „allayed but by the assistance and direct intervention of that „suspicious person.

„He is still our banker. He still furnishes capital for our „business enterprises. His money is still being poured out „to build churches, to pay ministers, serving not only native „but also Americo-Liberian congregations. He is still founding „schools and colleges for our youth ......

„It is true we govern ourselves, but are we really indepen- „dent? If you admit the facts stated above, then we cannot „afford to take our own course.

IV. PRESIDENT BARCLAY. ONZE OPDRACHT.

President BARCLAY is géén geboren Liberiaan.

Geboren in de West-Indiën, is hij op zéér jeugdigen leeftijd naar Afrika gekomen, want de emigratie naar dit land houdt nog steeds aan, al is het aantal emigranten zéér geslonken. Aan waardiger handen dan de zijne kon het bewind der Republiek moeilijk worden toevertrouwd, en hoe zwaar is zijn taak!

Want wij haalden de vorenstaande zinsnede uit Zijner Excellentie's Inaugural Adress niet alleen aan om te doen gevoelen dat de politieke en economische toestand van Liberia ver van rooskleurig is, en dat wij in onze teekening der toestanden niet overdreven hadden. Wij wenschten niet alleen aan te toonen dat Liberia het niet buiten Europeesche of Amerikaansche hulp stellen kan, wij wenschten mede aan te toonen dat er dan toch gelukkig nog Staatslieden gevonden worden die het feit erkennen, naar verbetering streven en die den moed hebben het den volke, met ronde woorden, voor te houden.

Wat moet er niet omgaan in het gemoed van een leidend Staatsman, die uitroept: „it is true that we govern ourselves, but are we really independent?"

Hij verwacht niet alleen veel van eene politiek van bevrediging met den Blanke; hij waarschuwt niet alleen tegen het wantrouwen dat zoo licht in het gemoed van den Zwarte post vat; hij wijst ook op de talrijke hulptroepen waarover de Liberiaan kan beschikken, indien hij slechts, vrijzinnig in de ware beteekenis van het woord, vestiging van rasgenooten tracht aan te moedigen. Alles behalve blind voor het feit dat op de Noord-Amerikaansche rasverwanten voor het oogenblik niet te rekenen valt, roept hij zijn landgenooten toe:

„We have the West Indies and the English West African „colonies. A large and increasing number of Sierra Leoneans, „which people with those of Liberia constitute at present „the largest Negro-English speaking population on the West „Coast, are now settling in the country. It is an interesting „fact. It may have far-reaching consequences. Be hospitable „and liberal, conciliate the populations in the colonies around „You and they will help You to tide over things until our „relatives abroad shall come to our assistance.

Vrijzinnig als BARCLAY is, en den Europeaan toegenegen, wenscht hij een waarlijk vrijzinnigen koers te sturen. Hopen wij slechts dat het hem aan den onmisbaren steun der Liberiaansche burgers niet blijve ontbreken!

Van President BARCLAY hadden wij natuurlijk onze instructies te ontvangen, en onze verwachting, dat ook deze door vrijzinnige gedachten zouden zijn ingegeven, werd ten volle bevestigd. Feitelijk werd ons „carte blanche" verleend met dien verstande dat wij, naar ons beste weten, uitvoering hadden te geven aan de met de Fransche Republiek gesloten overeenkomst van 18 September 1907. Het essentieele van die overeenkomst, is in artikel 1 van dat verdrag te vinden en luidt als volgt:

Article 1.

The Franco-Liberian frontier will be constituted by:

1°. the left bank of the river Makona from the entrance of this river into Sierra-Leone, until a point to be agreed to at about 5 K.M. to the south of Bofosso.

2°. a line starting from this last point and going to the south-east, leaving the following villages to the north: Koutoumai, Kissi-Kouroumai, Soundedou, N'Sapa, N'Zibila, Koiama, Banguedou and joining a source of the river Nuon or of one of its affluents, to be agreed to on the spot, to the south and at a maximum of 10 K.M. of Lola.

In this section of the frontier the line of delimitation will have to prevent any villages of the same tribe, or section of tribe or groups being separated and will have to utilize as much as possible the natural topographical lines, such as the course of streams and rivers.

3°. The right bank of the river Nuon, up till the point where it joins the Cavally.

4°. The right bank of the Cavally as far as the sea. In case the river Nuon should not be a branch of the Cavally, the right bank of the Nuon would only delimitate the frontier until the neighborhood of Toulepleu; about here and to the south of the outskirts of this village the frontier would be traced between the Nuon and the Cavally in the general direction of the parallel of this spot, but in a way so as not to divide the villages of the same tribe and groups and utilizing the natural geographical lines; starting from the intersection of this parallel and the river Cavally, the frontier would be constituted by the right bank of the Cavally till the sea.

De toon waarin deze overeenkomst is vervat, moet op den opmerkzamen lezer aanvankelijk een zeer gunstigen indruk maken. Nu ja, het schijnt eenigszins vreemd dat rivieren en kreken als natuurlijke grenzen worden aanbevolen, waar wij gewoon zijn juist in de stroomen de natuurlijke gemeenschapswegen te erkennen, maar die verwondering houdt op, wanneer men weet dat werkelijk de zoo goed als onbevaarbare rivieren dezer streken, de stammen vaneen plegen te scheiden, hetgeen niet kan worden gezegd van de waterscheidende gebergten, die over het geheel genomen onbeduidend zijn, zooals een blik op onze Bijlage IV onmiddellijk doet zien.

Dat de grens zoodanig moest worden vastgesteld dat elk ethnographisch complex in zijn geheel werd gelaten, is een beginsel dat slechts toejuiching verdient, omdat men alleen door de huidige verdeeling der stammen en groepen te eerbiedigen, moeilijkheden voorkomt, die zich in de toekomst zouden kunnen voordoen. Later zouden wij ondervinden dat het, met den besten wil, toch wel eens moeilijk viel daaraan gevolg te geven, wanneer het bleek dat de stammen eenigszins vermengd waren, zooals Mandingo's en Toma's en Pessies, Pessies en Manons. Onze onbekendheid met de streken waar wij door trokken, deed ons aanvankelijk wel eens in twijfel verkeeren omtrent geographische en ethnographische eenheden en het zal ieder duidelijk zijn dat die beide begrippen niet altijd synoniem zijn, zoodat er heel wat te onderzoeken viel en menig twistgesprek gehouden moest worden, eer partijen het eens geworden waren.

De groote moeilijkheid zat echter daarin dat het traktaat *wel* de plaatsen noemt die aan de Fransche zijde der grenslijn moesten blijven, maar *niet* vaststelt wat onbetwistbaar Liberiaansch blijven zou. Nemen wij om dit toe te lichten b.v. N'Zibila, dan moet N'Zibila Fransch blijven, maar in N'Zibila woont een of andere stam en laten er nu 25 dorpen zijn die door denzelfden stam bewoond worden, dan moeten die 25 dorpen *zonder uitzondering* aan Fransche zijde blijven, omdat het traktaat de scheiding der stammen verbiedt. Het traktaat zou dus in zulk een geval een uitbreiding van het Fransche gebied met 24 dorpen kunnen eischen, terwijl daartegen geenerlei tegenwicht van Liberiaansche zijde was aangebracht. Één Fransch dorp, kon tal van andere dorpen naar de Fransche zijde overbrengen, maar tal van Liberiaansche dorpen moesten worden opgegeven terwille van dat eene dorp. Dat was tenminste de uiterste consequentie waartoe het traktaat aanleiding kon geven, al willen wij nu niet beweren dat er met goeden wil van weerskanten niets te remedieeren viel. Men zal echter inzien dat, bij zulk een traktaat, de schijnbaar minst beduidende nietigheid in werkelijkheid een staatszaak kon worden, waarbij over het wel en wee van uitgestrekte provincies viel te beslissen. De lezer zal inzien dat over en weer veel beleid noodig was om elkaar niet duurzaam te ontstemmen, en hij zal ook wel inzien dat de uitvoering van het traktaat niet altijd prettig werk was, want al gevoelt men zich misschien „groot" wanneer men mede te beschikken heeft over provincies alsof het slechts weilanden waren, er valt voortdurend te kibbelen, op een manier die aan de kinderjaren herinnert en hartverheffend is dat niet.

Van groot aanbelang beloofde het voorgeschrevene sub 4° te worden want geen der partijen wist met zekerheid of de Nuon een zijrivier van de Cavally was of niet — dat moest dus uitgemaakt worden. Gelukkig voor Liberia bleek ons dat de Nuon *niet* in de Cavally uitmondt en dus won de republiek het groote stuk dat begrepen is tusschen de Douobé (die wellicht met de Nuon identiek, was) en de Cavally (zie kaart), een zaak die voor de toekomst van groot belang kan worden, omdat juist dat gebied rijk aan rubberboomen wordt ondersteld.

V. VERBLIJF TE CONAKRY.

Bewesten en benoorden de Engelsche kolonie Sierra-Leone, ligt het Gouvernement van „Guinée Française", dat met de „Côte d'Ivoire", „Dahomey", „Soudan" en „Sénégal", uit een politiek oogpunt, ondergeschikt is aan den te Dakar resideerenden Gouverneur-Général de l'Afrique Occidentale. Fransch-Guinea evenwel buigt zich achter Sierra Leone en Liberia naar het zuiden om, zoodat de grensregeling hoofdzakelijk in dat Gouvernement en in het achterland van Liberia moest plaats vinden en voor een ander gedeelte op de grenzen van Liberia en het, eveneens Fransche, Gouvernement der Ivoorkust.

De hoofdplaats van Fransch-Guinea is het nog weinig bekende Conakry, gelegen op een eilandje vlak vóór de kust, dat eigenlijk geen eiland meer is, sedert het door een spoorwegdam van een paar honderd meters lengte, met het vaste land is verbonden. Zoo men ergens den Franschen smaak moet bewonderen, zooals die zich in den aanleg van koloniale steden ten toon spreidt, dan is het wel hier en Conakry mag zich dan ook bij Franschman en vreemdeling, in een zekere vermaardheid verheugen, als zijnde de mooiste en aantrekkelijkste plaats ter kuste. Wel wordt dikwijls met meerderen ophef gewag gemaakt van Dakar, als van een veelbelovend centrum, waar het moederland schatten van kapitaal, werkkracht en vernuft heeft vastgelegd, maar Conakry: „c'est un bijou colonial!".

Men heeft dan ook werkelijk moeite zich in te denken dat hier, voor een jaar of twaalf, nog slechts enkele huizen stonden en er van een stad nog geen sprake was. En welk een aanleg thans! Lange, breede en rechte boulevard en avenues, die elkaar, naar

Amerikaansch stelsel, rechthoekig kruisen, overal beplant met vruchtboomen, meest schaduwgevende mangga-boomen; mooie pleinen en parken met smaakvolle monumenten en waterwerken; fraaie en doelmatige gebouwen en in één woord alle geriefelijkheden die men in een moderne stad mag verwachten, tot publieke tennisbanen en waschplaatsen toe. Ook de inlandsche wijken zijn ruim en doelmatig aangelegd, maar deze buurten zijn bepaald leelijk te noemen, omdat de autoriteit geen daken van stroo duldt, zoodat alle woningen door het moderne, leelijke en onpractische gegolfde zink of plaatijzer gedekt zijn. Merkt men verder op, dat goed drinkwater overal aan den publieken weg gratis verkrijgbaar wordt gesteld, dat de straatverlichting niet te wenschen overlaat, dat de openbare veiligheid verzekerd is en dat het plaatselijk verkeer langs openbare Decauville-banen wordt geleid, dan moet men erkennen dat moeiten noch kosten gespaard zijn om Conakry aan het ideaal eener koloniale hoofdstad te doen beantwoorden.

Vraagt men wie de geestelijke verwekker van Conakry en van Fransch Guinea is geweest, dan noemt men met zekeren eerbied den naam van den in 1902 overleden Gouverneur Noel Ballay, wiens verdiensten gehuldigd worden in een fraai monument op een der voornaamste pleinen, maar vraagt men naar de kosten die gemaakt zijn moeten worden om het bijou colonial uit den grond te doen verrijzen, dan moet men zich tevreden stellen met de verklaring dat deze „niet zoo hoog zijn geweest als men wel denken zou". Wenscht men Conakry af te meten naar algemeen bekende plaatsen in onze koloniën, dan vergelijke men het met eene plaats als Makasser, dat wat type, aanleg en opvatting betreft, wel iets met de Fransche hoofdstad gemeen heeft, al zijn de verschillen in andere opzichten zeer opvallend. Wat Conakry vooral eigen is, is het vroolijk, opgewekt, ja mondain karakter, dat Makasser volkomen mist, maar waarin zich de aard der Franschen zoo geheel uitspreekt. Men is hier zeer Europeesch, zoowel in doen als in laten; men heeft er zelfs het gevoel van eenigszins onder Parijschen invloed te staan, en onder de 420 blanke inwoners, zijn het zeker niet het minst de ongeveer 80 Françaises, die het hare bijdragen om aan het geheel dat karakter te geven van eene plaats, waar men leeft en zijn leven

eenigszins weet te genieten. In veel mindere mate dan in onze koloniën treft men hier dat reikhalzend uitzien naar het oogenblik van repatrieeren aan. Dat met alle wenschen en gedachten in Europa leven, zooals wij dat uit Indië kennen, en ook die inertie en apathie, die daar na een jarenlang verblijf den Europeaan bekruipen, zijn hier ook in veel mindere mate bekend. Maar, men verwarre de oorzaak niet met haar gevolg; erkennen wij liever het feit dat het normale verblijf in de kolonie twee, hoogstens drie jaren duurt, en dat op zulk een termijn, als regel, een verblijf van een jaar in Frankrijk zelf volgen mag. Beschouwt men de zaak uit dat oogpunt, dan komt men allicht tot de overtuiging dat wij den Franschen niets te benijden hebben, want dat geen hunner, op een enkele loffelijke uitzondering na, in de kolonie weet te *aarden, ontaardende* de normale koloniale diensttijd in niet veel beters dan een niet al te langdurig *„koopje"* tusschen twee mooie verloftijden in.

Wil men weten waarin Conakry dan wel op zijn beurt bij een plaats als Makassar ten achter staat, dan is het antwoord daarop ook niet moeilijk te geven. Als handelscentrum kan Conakry in geen enkel opzicht met het drukke Makassar worden vergeleken. Gevoelt men zich daar onmiddellijk onder den indruk van een plaats waar levendig handel wordt gedreven, zooals die uit drukke kaden, gevulde pakhuizen, volgeladen vrachtkarren en overdrukke straten tot den bezoeker spreekt, hoe weinig merkt men van iets dergelijks op Conakry. Wel zijn er verschillende stoomvaartlijnen, die hier geregeld aanloopen, maar van een druk goederenvervoer, van in- en uitvoer op groote schaal merkt men er volstrekt niets; en dat zou toch verwacht mogen worden in een groote koloniale stad, die nog wel door een spoorweglijn met het achterland is verbonden. Als handelsplaats vermag Conakry allerminst de bewondering te verwekken, die het als zetel der regeering zoo ruim verdient. Het zal dan ook niemand bevreemden, dat het zorgvuldige, maar kostbare, onderhoud niet uit de stedelijke middelen kan worden bestreden, maar dat daarin voor meer dan de helft door de schatkist van het moederland wordt voorzien. Men gevoelt het dan ook dadelijk dat men zich in Guinée Française, ondanks alle praatjes van „le pays commence à se développer", slechts in een ambtenaarskolonie bevindt, waar het particulier intitiatief tot minimaalverhoudingen is gereduceerd en waarvan men de wedergade moet zoeken.

Een der faktoren die niet weinig bijdragen om een verblijf te Conakry voor den vreemdeling te veraangenamen, is een uitmuntend hôtel dat langs de geheele Westkust een uitstekende reputatie heeft en in een behoefte voorziet in dit land, waar de bevolking uit ambtenaren en militairen bestaat, die juist uit Frankrijk terug zijn, of zich al weer opmaken derwaarts te tijgen. Van dit hôtel kunnen onze Indische hôtels, althans die op de Buitenbezittingen, met welker „geriefelijkheden" de vaardige pen van Bas Veth ook hen die Insulinde nooit zagen, heeft vertrouwd gemaakt nog alles leeren. En denkende aan dien anderen auteur, die het Indisch hôtel tot „de abominatie der Indische abominaties" gemaakt heeft, kan men uit de vergelijking slechts leeren hoe anders het zou kunnen zijn. Welk hôtel op één onzer Buitenbezittingen is een behoorlijk terras rijk, alwaar zich, in den vooravond, de Europeesche bewoners vereenigen om onder het genot van verfrisschende dranken de avondkoelte te genieten? Zeker, we kennen aldaar de societeit, die de Franschen op Conakry niet kennen, maar deze absorbeert dan ook bijna alle openbaar leven; zij neemt in haar midden op, maar sluit ook buiten en houdt soms, door de scheiding die zij maakt, het gevoel van solidariteit tegen,dat aan het verkeer in deze Fransche hoofdstad zooveel opgewektheid geeft.

Wij maakten onze opwachting bij den Wd. Lieutenant Gouverneur: Mr. Poulet en leverden onze „credentials" in. Een dag na onze aankomst arriveerden ook de leden der Fransche sectie, die als volgt was samengesteld:

Chef: Gouverneur des Colonies Léon Richaud, Administrateur (hetzelfde als ten onzent contrôleur) Pouillet, Lieutenant de l'Infanterie coloniale Sapolin, Lieutenant de l'Artillerie coloniale Varigault, Médecin Aide-Major Fulconis; vier onderofficieren: Règnier, Bottollier, Sinibaldi en Rémy en een Commis des Affaires Indigènes (posthouder) genaamd Bertézène. Ieder lid van den état-major had een onderofficier te zijner assistentie en deze behoorden, met één uitzondering, allen tot de Infanterie Coloniale; de uitzondering was Rémy, die tot de cavalerie behoorde: „une mission qui se respecte, prend toujours un cavalier avec elle".

Met ons beiden was dus eindelijk de grensregelingscommissie

compleet en reeds den tweeden dag vereenigde de Gouverneur van Guinée ons allen aan den lunch om ons te verwelkomen. Natuurlijk brachten wij ook bezoeken aan zooveel mogelijk andere autoriteiten, welke op hunne beurt weer tot uitnoodigingen leidden en waarbij wij vooral als „de famille Française" werden voorgesteld, waartoe de klank onzer namen dan ook alle recht gaf. Tijdens ons verblijf werd Conakry bezocht door den Minister van Koloniën, die, vergezeld van den Gouverneur-Generaal, een dienstreis langs de kust maakte, waartoe de kruiser Chasseloup-Laubat was ingericht. „Un navire tout à fait démodé", zeiden de Fransche zeeofficieren, waarop wij dan onverdroten ten antwoord konden geven dat het ons een waar genoegen was te bespeuren, dat niet alleen de zeer kleine, maar ook de zeer groote zeemogendheden aan het euvel van oude en verouderende schepen lijden. Minister en Gouverneur-Generaal arriveerden eenige dagen na ons en reeds vele dagen te voren had men een aanvang gemaakt met het versieren der stad, door middel van tricolores en groen en dat op een kwistige, doch uniforme en daardoor weinig smaakvolle manier.

Ook waren negers uit de binnenlanden bij honderden naar de kust gevoerd om den Grooten Heeren op hunne wijze hulde te brengen, niet het minst door hun muzikale prestaties, op trommels, fluiten en hoorns. Hoe overigens de ontvangst van den Minister plaats greep, wij meenen dat voor ons te mogen houden. Wie eenmaal getuige is geweest van dergelijke plechtigheden, kent ze allen — wie ze nimmer bijwoonde, kan zich uit illustraties beter voorstellingen maken en dat in korteren tijd, dan door het lezen van beschrijvingen. Het zij genoeg te vermelden dat de ontvangst geheel aardde naar soortgelijke ceremonieën ten onzent, met dit verschil, dat het den Franschen nooit zal gelukken daarbij dezelfde „deftigheid" aan den dag te leggen, waarover zij zich dan ook in het minst niet bekommeren. Na ontvangst aan het aanleghoofd begaf Zijne Excellentie zich naar het groote gouvernementsgebouw, en hadden de officiëele voorstellingen en begroetingen plaats, waarbij onze Commissie in haar geheel voorkwam. Daarbij onderhield de Minister zich eenige oogenblikken met ons en deed ons de eer aan van zijn respect uit te drukken voor H. M. de Koningin Wilhelmina, daarbij opdracht verleenende zijn gevoelens over te brengen langs den officiëelen weg.

Den volgenden dag begaf de Minister zich per spoor naar het binnenland, om de werken in oogenschouw te nemen, die Conakry met den Niger zullen verbinden en die, naar verwacht wordt, Guinée Française voor den handel zullen moeten ontsluiten. De tocht duurde vier dagen en, na terugkeer in de hoofdstad, werd een receptie in het gouvernementsgebouw gegeven, dat wil zeggen een „open receptie", waarvoor geen uitnoodigingen werden verzonden, en waar ieder Fransch burger zijne opwachting kon komen maken. Deze receptie, het denkbeeld alleen doet een Indischman vreemd opzien, was zeer druk bezocht en wat ons hier het meest frappeerde was de onvervalschte democratische geest waarvan alles doortrokken was en die zich vooral uitte in het „gemengde" van het gezelschap.

Den dag na de receptie vertrokken de hooge autoriteiten en keerde Conakry tot de normale kalmte terug. Met ijver konden onze Fransche collega's zich nu aan de voorbereiding der expeditie gaan wijden, zijnde het vertrek naar het binnenland op den 28en Mei bepaald. De lezer die opgemerkt heeft, dat de Fransche sectie reeds den 6en was aangekomen, zal vinden dat het dan ook tijd werd.

Maar ter verklaring zouden wij kunnen aanvoeren, dat het debarkement eener zoo talrijke missie nog niet gelijk staat met marschvaardigheid, en zoo schenen de autoriteiten er ook over te denken. Aan de leden der Fransche sectie tenminste, was dadelijk een huis ter bewoning aangewezen (eenigszins naar het model van het bij zeelieden welbekende Captain's-house te Penang of Singapore) waar zij zich „lekker" konden maken, uitrustende van de vermoeienissen der zeereis en zich voorbereidende op de heviger vermoeienissen die hen in het binnenland wachtten. Nu had de komst van den Minister werkelijk wel eenige stagnatie in de werkzaamheden veroorzaakt, en de voor de expeditie bestemde goederen moesten toch worden ontvangen, nagezien, ontpakt, weer verpakt en voor verzending gereed gemaakt; dat alles kostte tijd. Ook moesten de instrumenten worden gecontrôleerd, de uurwerken vooral en juist dit laatste is een werk dat niet in enkele dagen afloopt. De rollen moesten worden verdeeld en ingestudeerd en menigeen nog bekend worden gemaakt met de détails van het

werk dat hem wachtte. De voorbereiding, in materieelen zin, was voortreffelijk te noemen, zóó voortreffelijk, dat wij op onzen geheelen tocht in het binnenland nimmer behoefden te klagen dat er iets vergeten was. Slechts één artikel, dat van het grootste gewicht scheen, was niet mede gekomen, maar het arriveerde nog te elfder ure: „la popotte!" De lezer wenscht te weten wat la popotte is, en het gaat gemakkelijk dat den zeeman uit te leggen, het is: het kommaliewant. Maar de general reader is dan nog even wijs en wij moeten dus onzen toevlucht tot omschrijvingen nemen, wij bedoelen: eetservies, theeservies, met den aankleve van dien. De beroemde popotte bestond uit een compleet stel, dat reeds op vroegere missies gediend had en mildelijk weder door den Minister ter beschikking was gesteld. Het was een prachtig servies van „plate", zeer zindelijk en fraai om van te eten, maar bovenmate kostbaar. Daar „une mission qui se respecte", ook in de woestijn wel eens gasten heeft te ontvangen, was la popotte op 12 man berekend en daar waren niet alleen borden en schalen en scholen en lepels etc., daar waren theekopjes en candelabres en tumblers en kelken, tot champagnekelken toe! Dat alles was in drie kisten netjes verpakt en eischte dan ook gedurende den geheelen tocht, drie dragers voor zich [1]).

De overige uitrusting was naar rato. Het is des Franschmans recht om goed brood te eten, en waarlijk wij zullen de laatsten zijn om daartegen op te komen; veeleer schrijven wij de betrekkelijk goede gezondheid die de meesten onzer duurzaam genoten, aan de verstrekking van brood toe, en wij zouden niets liever wenschen dan dat alle expedities die voortaan onder Nederlandsche vlag, op Nieuw-Guinea of elders, werkzaam zullen zijn, het voorbeeld der Franschen zullen navolgen en groote aandacht wijden aan dat hoofdvoedsel, dat allerminst een weelde-artikel is. Maar om voor een expeditie van twaalf Europeanen, die een jaar lang brood moeten eten, het noodige meel mede te nemen, zijn weer heel wat dragers noodig! Een bakker was in de Fransche kolonie natuurlijk gauw gevonden, en desnoods hadden wij ons zonder dien wel kunnen behelpen, want later bleek dat ieder Franschman, onder de moeilijkste omstan-

[1]) De onderofficieren hadden nog een eigen popotte.

digheden nog in staat is een goed brood te vervaardigen, al graaft hij een oven in een verlaten termietenhoop. Het tweede waar een Franschman recht op heeft is: wijn. Ons dagelijks rantsoen wijn was, om nu van fijne wijnen en champagne maar niet te spreken, op $^{2}/_{3}$ flesch per hoofd berekend hetgeen zeggen wil dat er dagelijks negen flesschen, of 3 kisten in 4 dagen werden aangesproken en dat er een vierhonderd dragers vereischt werden tot het transporteeren der wijnen die bestemd waren om 12 dorstigen gedurende 18 maanden te laven. Maar, waarom zou men het niet breed laten hangen, wanneer men het breed kan hebben, en er moet toch worden toegegeven dat het altijd een waar genot was, wanneer men het immer een weinig gevaarlijk water, door een teug wijns kon afwisselen. Daar wij niet uittrokken en niet waren uitgezonden om misère te lijden, was ook aan een zeer goede tafel gedacht. Wat was er al niet aan conserven voorradig, en wat wist de in Fransche school onderwezen kok, dat niet alles uitmuntend klaar te maken! Tot op zekere hoogte zouden wij later natuurlijk van het land leven, omdat wij wel wisten dat er veelal gelegenheid zou zijn hoornvee, bokken, schapen, geiten en kippen te verkrijgen en ook rijst. Maar helaas, de Franschman, hoe veelzijdig ontwikkeld, waar het geldt zijn culinaire smaken te bevredigen, weet nog immer niet waar de rijst goed voor is of tot welk een uitgebreid gebruik zij zich leent, en dikwijls zou het ons een ergernis worden, wanneer wij te midden van rijpende rijstvelden, ons maal moesten doen met een schotel linzen.

Voor een derde punt, misschien wel het voornaamste op een expeditie, waren mede alle maatregelen getroffen, wij bedoelen: voor de woonsteden. Dat er, zoolang wij in de Fransche kolonie zouden zijn, gelegenheid in overvloed zou wezen om onder dak te komen in gouvernements-caravanserai's (passangrahans) wisten wij; dat wij later in de dorpen der negers veelal woningen zouden aantreffen wisten wij ook, maar toch vreesden wij dat wij dikwijls onze eigen tabernakelen zouden moeten bouwen en dus was voor tentenmateriaal ruimschoots gezorgd. Ieder lid van den Franschen état-major, mocht bogen op het bezit van een tweepersoonstent van dubbel doek; ieder paar onderofficieren had gezamenlijk zulk een tent. Maar daarmede waren wij er nog niet.

Er moest toch gezellig gedineerd en gedéjeuneerd kunnen worden en daarvoor hadden wij een groote „tente popotte" waarbinnen wij desnoods met twaalf personen konden aanzitten. Ook moest er toch een tent wezen waaronder wij, deftig en koel met de bevolking zouden kunnen „palaveren" en een „tente palavre" was dus almede onmisbaar. En nu moet men niet denken dat men in de meerderheid der gevallen volstaan kon met het opslaan der tenten om een behoorlijk tentenkamp te hebben. Wie het goed hebben wilde, liet eerst het emplacement zijner tent wieden, waarna een vuurtje werd gestookt om de laatste sporen van mieren te verdrijven, daarna werd de grond gestampt en gehard en dan verrees de tent. Maar zulk een tent, hoe water- en vochtdicht ook, is overdag wel wat heet, 's nachts wel wat koud. In een uur of zoo, waren dan ook wel de noodige stammen gehakt, waarmede een geraamte over de tent heen werd gebouwd, waaronder deze voor het oog kwam te verdwijnen, zoodra de geduldige en gedienstige dragers de noodige palmbladeren hadden gesneden om een dakbedekking te vormen. Dat men een kamp, waaraan zooveel arbeid was ten koste gelegd, niet zoo terstond weer verliet, laat zich denken: dat ware jammer van de moeite geweest.

Om een tent bewoonbaar te maken, is een grondkleed van „rotproof" zeildoek noodig en zooals men denken kan, vond men bij elke tent zulk een kleed. Slapen op den grond is echter ongezond en zoo had ieder een bed. Wij beiden waren nog het eenvoudigst in dat opzicht: een veldbedje, een deken en een hoofdkussen achtten wij voldoende, maar natuurlijk kwam daar een muskietennet bij. De Franschen waren een weinig weelderiger en wenschten het buiten matrassen of bultzakken niet te stellen. Dan had ieder man den tegenwoordig onmisbaren „tub" en waarlijk dat was geen weelde. Zoo konden wij ons verfrisschen zonder de tent of het huis te verlaten en voor het verfrisschen van ons linnengoed, dat zulks dikwijls nog meer noodig zou hebben dan wij zelven, was een bekwaam „blanchisseur" aangenomen. Een kleine tafel maakte met een veldstoel het huisraad compleet.

Overweegt men nu dat de missie op ongeveer anderhalf jaar berekend was en dat geen kosten ontzien waren om ons alles te verschaffen, wat tot nut en tot genoegen moest worden medege-

voerd (zelfs een grammofoon ontbrak niet), dan zal het ook geen verwondering baren wanneer er een twaalfhonderd vrachten moesten worden gereed gemaakt, voor twaalfhonderd dragers, en dan ook zal men wel willen gelooven dat er op Conakry nog al wat voorbereid moest worden, zoodat het debarkement ter plaatse, nog lang niet gelijk stond met marschvaardigheid naar het binnenland, gelijk wij wenschten aan te toonen.

VI. VAN CONAKRY NAAR KISSIDOUGOU.

De lezer heeft reeds lang begrepen dat de dienst van onze omvangrijke transporten een heele administratie vereischte en dat een van de leden der missie, onder toezicht van den Gouverneur Richaud, speciaal met dat détail was belast. Die eer was aan Bertézène te beurt gevallen, wiens functie door den titel van „Commis des Vivres" werd aangeduid, waarbij hem nog in het bijzonder de zorg voor onze tafel was opgedragen. Toen dan ook de hand aan den ploeg werd geslagen, werd het druk voor Bertézène, die allereerst had te zorgen dat onze behoeften zoover mogelijk per spoor het binnenland werden ingezonden, en toen er bericht was ontvangen dat de zaken voldoende marcheerden, volgden wij hem in dezelfde richting.

Zoo aanvaardden wij dan den 28en Mei de reis met den spoorweg die van Conakry naar de binnenlanden leidt. Deze baan, die de verbinding moet vormen tusschen de kust en het Nigergebied, zal moeten doorloopen tot Kouroussa, (de plaats waar de Niger geregeld begint bevaarbaar te worden) en is nog slechts ten deele voltooid. Zij was in onzen tijd gevorderd tot Mamou, een plaatsje dat overigens geen bijzondere beteekenis heeft, maar waar nu ten gevolge van den spoorwegaanleg, bijzondere bedrijvigheid heerschte. De reis tot Mamou, die 12 uur duurt, is, hoewel vermoeiend, toch niet zonder bekoring door de rijke verscheidenheid die het landschap aanbiedt. Al dadelijk na het verlaten van Conakry wordt het terrein heuvelachtig, spoedig bergachtig en binnen enkele uren ziet men zich aan alle zijden omringd door hooge en vaak grillig gevormde toppen, waaronder er zijn die een hoogte van 1000 en 1200 Meter bereiken. Het is een zeer moeilijk terrein voor spoor-

wegaanleg en heel wat kapitaal wordt hierin dan ook door den Staat, die den weg onder toezicht der militaire genie laat bouwen, vastgelegd. Of dit kapitaal zijn rente zal opbrengen is een andere vraag, die de toekomst zal moeten beslissen. Voor het oogenblik echter ziet de streek waar men doorrijdt er nog niet zeer loonend uit. Het land schijnt niet dicht bevolkt te zijn, althans dorpen treft men langs den spoorweg weinig aan en van cultures merkt men niets. Maar mooi is de streek zeker, overal boschrijk, hoewel men weinig zwaar geboomte ontwaart; hier en daar heeft men allerbekoorlijkste uitzichten op valleien en watervallen, want waterarm is Guinea, zoolang het door den ZW. moesson wordt bevochtigd, zeker niet. Naarmate men dieper landwaarts in komt, in noordoostelijke richting, wordt de streek weer wat vlakker en zoo is het ook in de omstreken van Mamou, dat op een hoogte van 700 M. boven zeepeil ligt.

Van hieruit nu moest alle transport verder door dragers geschieden; lang geen kleinigheid voorwaar om die twaalfhonderd lasten naar de Fransch-Liberiaansche grenzen te brengen! Het laat zich begrijpen dat een dergelijk transport niet opeens kon geschieden; hoe toch zou men in de kleine negerdorpen waar overnacht moest worden, onderkomen kunnen verschaffen aan zoo een leger van dragers? om niet te gewagen van zooveel moeilijkheden van anderen aard. De tocht naar de grenzen zou dus vanhier worden voortgezet in verschillende karavanen, welke in Mamou geformeerd moesten worden. Maar, het was avond toen wij er aankwamen, ieder voelde zich vermoeid, niet het minst onze bedienden die den ganschen dag in, een open kolenwagen (zonderling middel van vervoer!) de reis hadden mogen maken. Elk verlangde naar rust en zoo snelden we naar den caravanserai, een verzameling hutten, waarvan het Gouvernement eigenaar is en die voor den gaanden en komenden man zijn bestemd.

Deze hutten, of zooals wij ze voortaan met de Franschen (naar het voorbeeld der Iberiërs) zullen noemen,: deze „cases", zijn die eigenaardige ronde woningen, door een kegelvormig rieten dak gedekt, zooals men ze bij de Negers bijna zonder uitzondering aantreft. Zij zijn wel zéér eenvoudig ingericht: een ronde wand van riet of van stokken, aan beide zijden dik met klei bestreken; een vloer eveneens van harde klei en een kegelvormig dak van

dik stroo, rustende op een geraamte van hout of van de nerven der palmbladeren, in het midden zeer hoog en beneden ver over den wand heenhangende, waardoor rondom, aan de buitenzijde een soort veranda gevormd wordt. Een of twee gaten in den wand, al of niet gesloten met een deur van vlechtwerk, geven toegang en doen tevens als venster dienst. Legt men vuur aan, dan trekt de rook wel door het lichte dak weg.

Ook hier werd de waarheid ondervonden van de stelling dat aankomst op eene plaats nog lang niet gelijk staat met marschvaardigheid naar een ander punt, want hier begonnen wij een der voornaamste moeilijkheden van Afrika's binnenlanden te ondervinden: de dragers-moeilijkheid. Wel had men zich voorgesteld de noodige dragers spoedig bijeen te kunnen krijgen, maar zoo gemakkelijk als men het zich had ingedacht ging dat nu niet, want de bevolking bleek op de eer van tot de Franco-Liberiaansche grensregeling mede te werken matig gesteld, ofschoon zij daartoe met zachten aandrang werd opgewekt. Toch hadden wij op den 30sten Mei een voldoend aantal koelies bijeen kunnen krijgen om een klein detachement weg te kunnen zenden, onder leiding van den Luitenant VARIGAULT, die door MORET werd vergezeld. Den volgenden morgen kon weder een detachement vertrekken onder de leiding van POUILLET, maar het duurde tot den 4en Juni eer een derde detachement, onder Luitenant SAPOLIN de reis kon aanvaarden. Met ieder nieuw detachement dat werd weggezonden, namen de moeilijkheden toe. Wel kregen wij in den avond van den 4en Juni een 150 nieuwe dragers, aangevoerd per spoor, maar den volgenden morgen bleek ons dat er weer 40 „gedrost" waren, en zij gingen door met drossen, zoodat er op den 6en nog maar 80 man waren achtergebleven. Gelukkig (zoo dachten wij tenmiste) werden zij op den 7en met 300 man aangevuld, maar de drosplaag had allen nu dermate te pakken, dat er in den loop van den nacht nog eens 200 wegliepen en wij er nog ongeveer 180 hadden overgehouden, Toen besloten wij maar van den nood een deugd te maken en op den 8en zette het hoofdkwartier zich met de 180 dragers in beweging, bestaande dat hoofdkwartier uit de H.H. RICHAUD, NABER en den dokter FULCONIS. Als algemeen rendez-vous was Kissidougou bepaald, alwaar de reeds vertrokken detachementen den leider der missie zouden inwachten. In Faranah,

een distrikts hoofdplaats, gelegen aan den Boven-Niger zouden de detachementen, Deo volente, nieuwe stellen dragers bekomen, en deze eerste pleisterplaats meenden wij dat ieder voor zich wel in 7 à 8 dagen zou kunnen bereiken. Bertézène bleef achter en zou wel nakomen met hetgeen op verder vervoer bleef liggen wachten.

Het loon van die onvergelijkelijke dragers bestaat uit een halven franc daags, met den kost, die niet al te weelderig is, namelijk: rijst en zout, waarbij zij dan gewoonlijk uit eigen middelen nog een weinig peper of een dergelijk luxe-artikel voegen. Hun uitrusting bestaat uit het rantsoen voor den geheelen tocht dat in een leeren zak wordt meegenomen, eenige lappen waarmede de meesten zich eenigszins kleeden en een kokertje met snuif. Het *snuiven* is namelijk onder deze negers zeer algemeen, misschien omdat de inboorlingen zeer weinig tabak verbouwen en de ingevoerde tabak boven de draagkracht der meesten gaat; de snuif wordt hetzij onder de tong, hetzij in den neus aangebracht. De last die zoo een drager voor zijn rekening neemt, bedraagt 25 à 30 K.G. en met hun eigen rijst, hebben zij dus zelden minder dan 30 K.G. te torsen en met zulk een vrachtje marcheeren zij uren achtereen. Voor den blanke is het onbegrijpelijk hoe zij dat uithouden, met dien zwaren last op het hoofd drukkende, zoodat zij zich bijna niet kunnen bewegen en dat in de brandende hitte, langs de veelal moeilijke wegen, berg op en berg af, waarbij zij gewoon zijn zich met een langen stok te steunen. Ter bescherming van hunnen schedel hebben zij een kransje van dik, gevlochten stroo, waarop de last rust; maar dat, niettegenstaande deze bescherming, bij velen het arme zwarte hoofd en vooral de nek toch wel wat te lijden heeft, bewijzen de pijnlijke grimassen, die men hen na een langen marsch ziet maken, wanneer zij trachten den stijf geworden hals weder lenig te maken, door het hoofd met de handen langzaam heen en weer te draaien.

Men gevoelt er wellicht iets stuitends en onmenschelijks in, als men deze lieden zoo goed als geheel als lastdieren ziet fungeeren, maar het is zaak die gevoelens niet te laten blijken, want niemand vindt de zaak gewoner dan de neger zelf, die er, voor zoover hij de Europeesche cultuur eenigszins heeft doorzien, dadelijk misbruik van maken zou, en die er op zijn beurt volstrekt niets tegen heeft om de zwaarste lasten aan de jeudigste knapen op te dringen, in

de hoop zelf zoo weinig mogelijk te dragen, een misbruik dat men met eenig succes kan bestrijden door persoonlijk op te letten en de zoogenaamde chefs-porteurs erbij te halen, die aangewezen zijn om toe te zien dat de vrachten met zekere billijkheid worden verdeeld. Niet alleen worden de vrachten door middel van dragers vervoerd, ook de reizende Europeanen laten zich, voor hun persoon, als regel dragen in hangmatten, die opgehangen zijn onder een afdakje, dat met de vier hoeken rust op even zoovele negerhoofden. Treft men geroutineerde dragers aan, of wel heeft men zooals in ons geval een vast stel aangenomen, dan is het reizen in zoo'n hangmat bij half zittende en half liggende houding ver van ongemakkelijk, mits men af en toe ook eens afwisselt met wandelen, zoowel voor zichzelf als voor de dragers. Voor deze lieden toch, is de bedoelde wijze van dragen nog veel vermoeiender dan een gewone vracht, daar zij hier als het ware aan elkaar zijn gekoppeld en elkaars bewegingen getrouw moeten volgens. Toch is ook hier het weerstandsvermogen van den neger bewonderenswaardig; de wandelende Europeaan heeft moeite een stel normaal gaande, goed geoefende „hamacquaires" bij te houden. Ambtenaren van hoogen rang hebben het stelsel van zich te laten dragen tot zekeren trap van volmaaktheid weten te ontwikkelen, en reizen op hunnen tournées wel met 4 stellen dragers; zij verlaten dan de hangmat nooit, laten de hamacquaires elkaar in den stap aflossen en leggen zoodoende de enorme afstanden van 50 K.M. of meer in een enkelen dag af. Het spreekt, dat de wegen op zulk een transport moeten zijn ingericht en dus moeten toelaten dat de breedte van de hangmat overal ongehinderd passeeren kan. De wegen in Fransch Guinée zijn dan ook, over het algemeen, fraai en de ambtenaren die aanleg en onderhoud hebben te bezorgen, weten wel waarvoor dat goed is. De bevolking, die de wegen aanlegt, denkt daar althans in den aanvang anders over; waar een weg door of langs een dorp wordt getraceerd, verhuist zij ten spoedigste en blijft zich bij voorkeur bedienen van haar „paden", die oud zijn als de natuur zelve en die voor hare behoeften van gemeenschap volkomen voldoende zijn.

Reizende met een convooi dragers is, voor een nieuweling, de periode die des morgens aan het vertrek voorafgaat, de merkwaardigste. Lang voor vijven zitten dan de dragers al klaar om

op een teeken van een inlandsch soldaat, waarvan er bij ieder convooi een paar waren, hun vracht uit te zoeken en zich daarmede op een lange rij stellende, gehurkt, rustig het sein tot den afmarsch af te wachten. Onderwijl houden zij zich onledig met hun toilet, d.w.z. met het schoonmaken van hun gebit, dat hun grootste sieraad is, hetgeen zij zorgvuldig en op hun gemak onderhouden, ook onderweg, waarbij zij zich bedienen van een houtje, dat aan het einde gespleten is, zoodat de vezels een borstelje vormen. Gewoonlijk gaat dat nemen van de bagage, onder toezicht van den Chef-Porteur, voldoende rustig in zijn werk, daar ieder zijn vaste vracht behoort te hebben, maar het wil wel gebeuren dat er twee of meer ruzie krijgen om eenzelfde kist en dan onder groot kabaal, ieder aan een kant staan te trekken, waarbij spoedig chefs-porteurs, voor- en tegenstanders zich voegen, tot ten slotte de wijsheid van den Chef de zaak beslist. Werd dan om een uur of halfzes of zes, het sein tot vertrek gegeven, dan rees alles overeind en zette de rij zich in beweging. Het was een eigenaardig gezicht wanneer men van een heuveltop eens omkijkende, die lange rij negers achter zich zag aankomen, allen met hun verschillende kisten en balen op het hoofd en precies achter elkaar loopende. Lang bleef de Europeaan echter niet aan het hoofd van den trein. Ondanks een meer dan stevigen pas, die werd aangenomen om van de eerste frissche morgenuren te genieten, kwamen aldra de eerste dragers hem voorbij loopen, in hun half schuivenden, half loopenden gang, dien zij zeer lang kunnen vol houden. Zoo kwam dan al gauw een goed gedeelte den Europeaan voor, maar achterblijvers waren er natuurlijk ook, hetzij door zwakte of door eenig mankement aan de onderste ledematen, sommigen misschien ook uit gemakzucht en die achterblijvers lieten zich kalm naar den staart van den trein zakken, telkens rustende, liefst waar de weg door een waterstroompje werd gesneden. Bij het passeeren van boomen die wat eetbaars opleverden, kon men natuurlijk niemand vooruitkrijgen voor zij zich behoorlijk hadden te goed gedaan en, in aanmerking genomen de meer dan eenvoudige voeding en *het totaal ontbreken van verdere verpleging,* kon men dat ook moeilijk tegengaan. De inlandsche soldaat, die den trein sloot, behoorde te zorgen dat niemand zich uit de voeten maakte, door de rustenden op een min of meer zachtaardige wijze tot voortgang

aan te manen. Toch ontstond er dikwijls een verschil van eenige uren tusschen de aankomst van de eerste en van de laatste dragers en ook kon het militair gezag niet verhoeden, dat een goed aantal hunner hun vrachtje midden op den weg neerzette, om, op hoop van zegen, in het bosch te verdwijnen en niet terug te komen. Gewoonlijk waren deze deserteurs zoo beleefd in een dorp, waar toch gerust werd, te „drossen" en dan bleven de goederen onder de hoede van een dorpshoofd achter, om later te worden opgevoerd.

Kwam men op eene plaats, waar overnacht zou worden of wel passeerde men een dorp, dan werd gewoonlijk de tam-tam geslagen en kwam het dorpshoofd den vreemdelingen te gemoet onder het aanbieden van de gebruikelijke geschenken, bestaande uit een kip, eieren, melk, palmwijn en indien aanwezig, wat vruchten. Deze „geschenken" behooren beantwoord te worden met een tegengeschenk, gewoonlijk in goederen, tenminste wanneer men die heeft, anders desnoods in geld. Met de aldus verkregen levensmiddelen, gecombineerd met hetgeen men aan conserven meevoerde, werd dan overgegaan tot het prepareeren van „le déjeûner". Uit den aard der zaak, kon niet elke afdeeling een kok hebben, zooals die welke in het hoofdkwartier werkzaam was; trof men het dat er onder de „boys" één was, die van koken iets wist, dan kon men zich fortuinlijk noemen. De Heeren die met detachementen vertrokken waren, waren dus in den beginne vrijwel genoodzaakt zelf hun potje te koken, of althans de leiding op zich te nemen, want de bedienden leerden de hoofdzaken al spoedig. Door de verdeeling over vijf convooien was het keukengerei ook al tot het allernoodzakelijkste beperkt. Dit, gevoegd bij het ongerief van een houtvuurtje in de open lucht, met de gevolgen van stekende oogen in het hoofd en stof en asch in het eten, maakte het koken niet juist aangenaam, vooral niet wanneer het „zengend keerkringsmiddaguur" al verstreken was, eer men aan het betrekken van een bivouac kon gaan denken. Gewoonlijk was het menu der detachementen nog al eenvoudig; in het hoofdkwartier was het beter, maar in den vroegen morgen stelden toch alle Franschen zich tevreden met een gloeiend heeten kop koffie en een korst brood, alsof dergelijk ontbijt heel normaal en bijster gezond was. Dan werd er weggehold, men mag wel zeggen achter het déjeûner aangehold, dat omstreeks 11 uur werd

voorgediend, omdat men als regel zorgde tegen tien uur of half elf op die pleisterplaats te zijn, waar men tot den volgenden dag wenschte te verblijven. De bedienden, met de „hamacquaires", sloegen dan de tenten op, of richtten onze huizen voor ons in; het eenvoudig déjeûner wachtte ons als regel tegen het oogenblik dat die inrichting was gereed gekomen en na het déjeûner placht men alle wereldsche zorgen van zich af te zetten, om zich tegen dat de avond gevallen was aan den maaltijd weder te vereenigen. Waren alle werkzaamheden afgeloopen en was het plan de campagne voor den volgenden ochtend vastgesteld, dan werd verder ook de nacht goed besteed, ondanks het opgewekte leven dat om ons heen heerschte bij allerlei ongedierte, dat vooral in de dikke strooien daken der „cases" een prachtige schuilplaats vond, met name ratten in ongelooflijke hoeveelheden, hagedissen en ook slangen die daarop jacht maakten en verder allerlei insecten. Voldoende tegen het ongedierte beschermd door een muskietennet, sliep echter de reiziger ongestoord door, tenzij een flinke regenbui of wel een der veelvuldige tornadoos, hem dwong met bed en al te verhuizen naar een plaatsje waar hij zijn nachtrust minder frisch, maar rustiger kon voltooien, want op de dichtheid der daken tegen den regen, moest men niet al te nauwletttend zien.

De indruk dien men van de streek tusschen Mamou en Kissidougou krijgt, mag wat rijkdom, cultures enz. betreft, niet onverdeeld gunstig heeten. In het noordelijk gedeelte, hetwelk wij in de eerste dagen van de reis doortrokken, een bergachtige streek met meest kleine dorpen, moest men zich gedurig afvragen waarvan de menschen toch eigenlijk leefden. Zelfs bij en in de onmiddellijke nabijheid der dorpen, bespeurt men van aanplantingen weinig of niets. Wel verneemt men dat een niet onbelangrijk middel van bestaan in het winnen van caoutchouc gelegen is, maar men verwacht dan toch in de nabijheid der dorpen eenige van de allereerste levensbehoeften der negers, tot eigen gebruik, verbouwd te vinden, zooals rijst, maïs, maniok, pataten en wat vruchten, zooals bananen en mangga's. Maar al deze zaken kwamen, naar het ons toescheen, slechts in zeer geringe hoeveelheden voor. Beter is het met den veestapel gesteld: runderen trof men in tamelijke hoeveelheden aan, en het vee zag er goed

onderhouden uit, vooral in dorpen met een bevolking waaronder zich Mandingo's bevonden, die van den veeteelt werk plegen te maken. Zuidelijker, in het bovenstroomgebied van den Niger, dien wij bij Faranah overtrokken, wordt de algemeene toestand echter beter. Hier bevindt men zich in een belangrijk centrum van den caoutchouc-handel; men vindt daar al eenige groote dorpen, die er welvarend uitzien. En naarmate men zuidelijker komt, wordt dat steeds beter, tot men in de omstreken van Kissidougou werkelijk van eenigen landbouw en veeteelt, zelfs van eenige nijverheid kan spreken. In deze streek zijn de dorpen bijna zonder uitzondering gelegen binnen een kring van hoog, schaduwrijk geboomte, wat er iets bekoorlijks en rustigs aan geeft. Men begint zich te gevoelen als in het meer oorspronkelijke „Negerland" waar de schennende hand des Europeaans nog niet al het goede en beminnelijke dat der „negermaatschappij" eigen was, heeft aangerand — waar het goede nog niet is gesloopt, in de verwachting dat er te zijner tijd nog wel eens iets beters voor in de plaats zal komen. *Nog* wordt daar zorg besteed aan boomvruchten en veldgewassen, nog wordt daar katoen van zeer goede kwaliteit verbouwd, nog wordt de draad daar door de vrouwen gesponnen en door de mannen verweven tot lange smalle strooken, die aaneengenaaid worden en zoo de lange en ruime Mandingomantels vormen. Ook, voor Europeanen niet te versmaden producten worden hier aangetroffen, witte boonen bijvoorbeeld, die in smaak geheel met de Europeesche overeenkomen en diabéré, een vrucht die zeer goed als surrogaat voor aardappel kan optreden, daar de smaak, vooral als zij gebakken is, daarmede veel overeenkomt. Voor het overige zorgt de Franschman zelf wel, dat het hem aan weinig ontbreekt, want elke post van eenige beteekenis, zooals Faranah en Kissidougou, is een eigen moestuin rijk, waar de meeste Europeesche groenten en ook de Afrikaansche met veel succes worden geteeld. Wij vraagden ons zelven wel eens af, waarom in onze Indiën zoo weinig, door ambtenaren en particulieren, aan warmoezerij wordt gedaan en meenden het antwoord te vinden in de omstandigheid dat zij gewoon zijn die zorgen op den Chinees af te schuiven, en toch kwam het ons voor dat het zoo goed en zoo nuttig zou zijn, indien we in dat opzicht de Franschen eens wat meer navolgden. Steeds is de tafel van alle tot een

post behoorende Fransche ambtenaren voorzien van alle mogelijke versche vruchten en groenten; men vindt er ananassen zoowel als sinaasappelen en pisang of radijs zoowel als manggas, ja men drinkt er soms eigen geteelde koffie. Wat wil men meer? Maar dat mag men dan ook waarlijk wel hebben, want voor het overige zijn de levensomstandigheden allesbehalve gunstig en het leven zelf is zeer duur. Men bedenke, om dat naar waarde te schatten, dat bijv. te Kissidougou op alle artikelen, behalve de vracht tot Conakry en de zeer hooge spoorwegvracht tot Mamou, per 25 KG. gewicht, een draagloon van 4 à 5 gulden komt. En wat is er niet noodig, eer men nog slecht het *aller*noodigste bijeen heeft in een kolonie waar zelfs de uitrustingen der ambtenaren aan invoerrecht onderworpen zijn. Meel en wijn, moeten om te beginnen toch uit Europa komen en zonder die beide artikelen zou het leven den Franschman eenvoudig ondragelijk zijn. Aan eenig comfort in de woningen kan dan ook niet worden gedacht. Een tuinstoeltje, van het opvouwbaar model, dat hem op de meeste zijner tournées vergezelt, is de eenige zetel waarover de Franschman in de binnenlanden beschikt. Worden er gasten verwacht, die misschien geen stoel met zich voeren, dan wordt een pakkistje op de meest origineele wijze in een krukje herschapen: de deksel in vier stukken gezaagd, levert vier stijlen die in de kist gestoken, in de vier hoeken worden vastgespijkerd — daarna keert men het toestel om en heeft een zetel op vier pooten, waaraan men bij wijze van luxe nog een rugleuning timmeren kan. Zulk een meubilair past geheel bij de woningen waarin zij leven. Het moge misschien minder vleiend klinken voor de bewoners, maar toch zijn die huizen nog het best te vergelijken bij een gewonen hollandschen boerenstal: vier muren van in de zon geharde kleiblokken, met kalk bestreken en gedekt door een strooien dak, de vloer eveneens van harde klei, terwijl voor deuren en vensters ongeschilderde withouten luiken fungeeren. Het dak steekt wat verder uit dan overigens noodig zou zijn, zoodat een breede ruime veranda gevormd wordt, aan de buitenzijde weer omringd door een muurtje van klei, waarop het dak door middel van stutten rust. Een marinematroos zou zich tekort gedaan achten, wanneer hem een verblijf als waarin oude fransche ambtenaren hun diensttijd slijten, ter bewoning werd aangewezen,

maar hij zou vergeten dat het niet baat of men in dit land tot iets anders dan het allernoodzakelijkste overgaat, want al wat goed is, zou slechts dienen om termieten en andere mieren te voeden, die zich hier gerust als „Heeren der Schepping" mogen aanmerken.

VII. VERBLIJF TE KISSIDOUGOU EN VERTREK NAAR GUECKÉDOU.

Den 26en Juni, dus vier weken nadat het eerste transport onder VARIGAULT en MORET, het hoofdkwartier was voorafgegaan, waren alle leden der expeditie weder te Kissidougou vereenigd, terwijl ook het overgroote deel der behoeften daar was aangekomen. Ofschoon wij Kissidougou als het eigenlijke uitgangspunt der missie konden beschouwen, zou het nog een dag of tien duren, eer wij de grenzen, die het terrein onzer werkzaamheden moesten worden, zouden bereiken, maar in een land als Guinée, ziet men op een paar dagmarschen niet.

Aangezien het meevoeren van behoeften voor den geheelen duur der expeditie evenmin noodig als praktisch was; men heeft toch nooit behoefte aan de victualiën die eerst over eenige maanden voor consumptie in aanmerking kunnen komen, werd van nu af besloten, dat men het aantal dragers, waarmede men den geheelen tocht zou maken, tot 200 à 250 zou verminderen, de overblijvende 900 à 1000 vrachten zouden, langs den kortsten weg, naar verschillende opslagplaatsen aan of nabij de ondersteldegrens worden getransporteerd, zoodanig dat depôts gevormd werden, waaruit men naar behoefte zou kunnen putten. Als eerste depôt werd Sampouyara aangewezen, een plaats nabij de grenzen alwaar vroeger een militaire post was geweest, maar die het voordeel aanbood van telegrafisch met de buitenwereld te zijn verbonden, zoodat er dikwijls genoeg aanleiding zou wezen om berichten derwaarts te zenden; het was om zoo te zeggen een plaats waarmede men toch ieder oogenblik te maken zou hebben.

De ontvangst te Kissidougou had plaats met alle mogelijk

europeesch en inlandsch eerbetoon; van alle dorpen in de buurt waren deputaties opgeroepen om den Gouverneur Richaud in te halen en aan het hoofd dier deputaties reden de Chefs te paard. Verdienstelijk was vooral het muziekkorps van een dezer Chefs, die een korps van vier artisten onderhield waaronder twee fluitisten, die een zekere vermaardheid in de kolonie genoten. Hunne prestaties waren echter al spoedig even vervelend als een nadere omschrijving van hunne speciale talenten zou dreigen te worden, en wij gaan dat onderwerp dus verder stilzwijgend voorbij. Maar niet alleen de inlanders hadden zich moeten bevlijtigen om den Heer Richaud zulk een feestelijke ontvangst te bereiden, ook de Eurepeanen hadden zich niet onbetuigd gelaten door het aanbrengen van een vlaggenversiering, waarbij men de attentie had gehad van de huizen, waar de Nederlandsche leden zouden logeeren, onze vaderlandsche driekleur uit te steken.

Voor de leden der missie had Kissidougou nog een zeer bijzondere beteekenis en wel deze, dat het de hoofdplaats was van den uitersten „cercle" waar het gezag aan een civiel ambtenaar was toevertrouwd. Meer naar het zuiden en oosten acht de Fransche Regeering den politieken toestand nog niet voldoende geconsolideerd, om tot een zuiver civiel bestuur over te gaan. De „cercle militaire" begint dan ook even ten zuiden van Kissidougou en strekt zich uit tot aan de Liberiaansche grenzen, die nog moesten worden vastgesteld. Een Rijk dat aan veroveringspolitiek doet, hetgeen wij nu van Frankrijk niet rechtstreeks willen beweren, kan al geen beter taktiek volgen. Met een militaire voorhoede, die een nieuw verworven landstreek regeert, maar die weet dat een civiel bestuur slechts het gunstig oogenblik afwacht om de regeeringstaak over te nemen, marcheert men vlug; want de militairen van hun kant denken al niet anders dan de weinig beminde „civils": ook zij verlangen het bestuur op zich te nemen van landstreken die, een weinig verderop gelegen, tot dusverre aan eenig bestuur waren ontkomen. Grensgeschillen en geschillen aan de grenzen komen in een land als Guinée natuurlijk slag op slag voor, en de verleiding alleen is reeds sterk voor lieden, die gelijk wij menigmaal konden bespeuren, werkelijk „hart" voor het hun toevertrouwde gedeelte van een cercle militaire hebben. Zoo kan het niet uitblijven of de militairen, op den voet gevolgd

door de ambtenaren, trekken verder en verder en het koloniaal gebied, waar het Fransche bestuur erkend wordt, heeft zich dan ook in de laatste jaren enorm uitgebreid.

De cercle militaire werd, tijdens ons verblijf in de kolonie, gecommandeerd door den majoor RUEF, en zijn gebied strekte zich uit van de Engelsch-Liberiaansche grens tot aan het brongebied van de Cavally, omvattende dus zoowat de geheele noordelijke grens van Liberia. Om zijn gezag klem bij te zetten beschikte hij over ruim 400 zwarte soldaten met de noodige Europeesche officieren en kader, verdeeld over een vijftal grensposten: Gueckédou, Bofosso, Soundedou, N'. Zibila en Gouecké. Meer oostwaarts en zuidwaarts grensde zijn cercle aan een anderen militairen cercle, die tot het Gouvernement der Ivoorkust behoorde. Te zijner adsistentie en tevens om de eventueele overneming van zijn cercle door het civiel bestuur ten allen tijde mogelijk te maken, was hem een ambtenaar toegevoegd: Mr. DUPUCH.

Deze beide Heeren nu waren naar Kissidougou opgekomen, omdat de bescherming der missie in het grensgebied geheel ten laste van Majoor RUEF en zijn personeel moest komen, en er dus heel wat besprekingen vielen te houden en er heel wat „zaken" gedaan moesten worden, eer wij den cercle militaire konden betreden.

Die bescherming zou worden verleend door een troep zoogenaamde „tirailleurs sénégalais", en wij zullen nog dikwijls genoeg op die heeren terug moeten komen, zoodat het de moeite loont met een enkel woord te zeggen, wat men daaronder heeft te verstaan en vooral wat men er *niet* onder verstaan moet. Men zou toch denken dat de Sénégalais in Senegambië worden aangeworven, maar niets is minder waar dan dat. Wèl heeft men vroeger in Senegambië goede soldaten geworven, maar gaandeweg heeft de naam zich ook over korpsen, uit andere koloniën afkomstig, uitgebreid. Een troep Sénégalais bestaat gewoonlijk uit specimina van zwarten, afkomstig uit alle streken van Afrika, waar de Gallische Haan kraait. Men vindt daaronder Congo-negers, zoowel als negers van Madagascar, Bambaranen en Kissis uit Guinea, Peulen en Senegambiërs, ja van alles wat, teveel om op te noemen. Die troep wordt aangevoerd door Europeesche officieren en eenig Europeesch kader, maar men mist al wat op een Europeesch

fuselier of flankeur gelijkt, en dat toch zekere vastheid aan den troep zou kunnen geven. Het Europeesch personeel converseert in het Fransch met de zwarte onderofficieren, die in Neger-Fransch antwoorden en hun ondergeschikten zoo mogelijk in een Afrikaansche taal, die beiden verstaan, toespreken. Mochten zij geen gemeenschappelijk idioom verstaan, dan geen nood: Fransch is ook goed. Toch gaat het nog redelijk wel, zoolang officieren of Europeesche onderofficieren ter plaatse aanwezig zijn en hun ondergeschikten bij hun plicht kunnen houden. Heel iets anders wordt het wanneer de Sénégalais aan zichzelf is overgelaten en buiten toezicht van zijn meerderen, den baas mag spelen over dragers en dergelijke lieden, die tijdelijk aan zijn toezicht zijn onderworpen. In tenue is de Sénégalais over het algemeen slordig, en hij is weinig practisch uitgerust. Zoo draagt hij lange broeken inplaats van korte kniebroeken, zooals de Engelsche troepen dragen, en die zoo gemakkelijk zijn bij het waden door rivieren en kreken, omdat er geen broekspijpen zijn die nat worden, terwijl de lange pantalons altijd nat zijn en als een vette vaatdoek om de beenen slingeren. De bewapening is ouderwetsch en bestaat uit een geweer, geheel overeenkomstig onze oude Beaumonts. Als hoofddeksel fungeert een roode fez. [1])

Tot dusverre spraken wij nog weinig over het weder, dat ons op onzen tocht vergezelde, en er was ook geen aanleiding daarover te spreken, omdat het ons doorgaans gunstig was. Eigenlijk was ons dat medegevallen, want wij meenden, toen wij van Conakry vertrokken, dat het regenseizoen ons niet met rust zou laten, omdat aan de kusten een ZW moesson, dus een zeewind, pleegt te waaien van ongeveer Mei tot ongeveer October, en nu waren wij al in Juni. Zooals altijd het geval is, in streken des aardbols waar de wetenschap zich nog te weinig aan weerswaarnemingen heeft laten gelegen liggen, meende iedereen aan de kust zijn eigen beperkte ondervinding te mogen generaliseeren, en wij waren dus wel gewaarschuwd voor de vreeselijke tornado's en langdurige regenbuien die ons deel zouden zijn. Het viel echter zeer mede; blijkbaar regent de lucht, (zooals men trouwens wel

[1]) Naar luid van mondelinge berichten, zijn de oude geweren thans door snelvuurgeweren vervangen.

Dorp nabij Kissidougou.

verwachten kon) boven de langzaam uit de zee opstijgende vlakten *uit*, en heeft men minder regen in het binnenland, naarmate men zich verder van de kust bevindt, ofschoon de seizoenen in hoofdzaak verband houden met de moessons nabij de zee, waar de verschijnselen met de grootste heftigheid optreden. Terwijl dan aan de kust het kenteringsseizoen met zijn meest kenmerkende tornado's verstreken was en men daar door torrentieele regenbuien werd overgoten, mochten wij ons in betrekkelijk mooi weder verheugen, nu en dan afgewisseld door een verfrisschende bui of een slappe tornado, en eerst in het laatst van Augustus werden de regens eenigszins hinderlijk voor onze werkzaamheden. Ook dat duurde maar kort; spoedig zou de kentering terugkomen en daarmede geraakten wij onder den invloed van den verfrisschenden NO. moesson, die, in de vroege morgenuren, een aangename temperatuur veroorzaakte. Wie met het klimaat van bijv. Java eenigszins bekend is, zal begrijpen dat wij onder die omstandigheden bevoorrecht waren, want de hoogte boven

zeepeil waarop wij ons doorgaans bevonden bedroeg ongeveer 400 Meters en dus waren wij, wat het klimaat betrof, voor medelijden bewaard.

Ongeveer drie dagmarschen bezuiden Kissidougou, overschreden wij de grens van den cercle militaire, die eerst sedert kort en nog *niet geheel* onder rechtstreeksch Fransch bestuur was gebracht. De sporen van de vestiging van den Franschen invloed waren nog duidelijk zichtbaar. Van af het oogenblik toch dat wij dit district betraden, tot aan Gueckédou toe, werd geen enkel bewoond dorp meer langs den weg aangetroffen; die welke men doortrok waren verlaten en droegen de sporen van een recent militair optreden. De oorzaak hiervan was, dat de streek eerst kort geleden en na lang verzet tot onderwerping was gebracht. Nog pas in de eerste maanden van het vorig jaar, was aan dat verzet een einde gemaakt en het land in feitelijk beheer genomen, door de vestiging van een militairen post te Gueckédou, dicht bij de Makona-rivier, welke post eerst vijf maanden geleden voltooid was. In de directe omstreken van Gueckédou scheen thans, naar het westen en oosten, een vriendschappelijke verhouding tusschen de bevolking en hare overheerschers te bestaan; naar het zuiden evenwel, dààr waar het beruchte Kamaradistrict ligt (dat ons nog meer zal te verhalen geven) liet zij alles te wenschen over. Feitelijk hadden zich in dat district alle personen vereenigd, die iets bleven gevoelen voor hunne vrijheid, en die men dan ook gewoon is met den naam „kwaadwilligen" te vereeren. Gueckédou lag vrij gunstig om, te zijner tijd, tegen de Kamara te opereeren en had als strategisch punt eenige natuurlijke waarde, doordien het op een heuvel was aangelegd, waarvan men den ganschen omtrek overzag en die tevens de samenvloeiing van twee rivieren, de Oua en de Boja beheerschte. De hier samenkomende rivieren liepen enkele kilometers verder weder in de Makona uit en zoo werd eigenlijk een driesprong beheerscht, maar men make zich van de waarde dier „beheersching" geen overdreven voorstelling. Wel verre van gemeenschapswegen te vormen, zijn de rivieren in dit deel der wereld veeleer terreinhindernissen die het verkeer stremmen. De neger bouwt geen kanoos en waagt zich op het water niet, en waarvoor zou hij? Alle rivieren zijn onbevaarbaar, tenzij in den natten moesson, wanneer zij groote hoeveelheden

water afvoeren; maar juist dan komt hun gevaarlijke natuur temeer uit, door de stroomversnellingen en vooral door de steenen beneden de oppervlakte.

Vriendschappelijk als de Fransche officieren en ambtenaren zich steeds jegens de missie en vooral jegens „les Officiers Hollandais” betoonden, werden wij ook in den post Gueckédou met groote voorkomendheid ontvangen en onder dak gebracht door den kapitein Lecoat en zijnen luitenant Dulom. Eene uitvoerige beschrijving van dezen militairen post verwachte men van ons niet. Voldoende zij het, even aan te stippen dat zij bestond uit eenen pagger, waarbinnen drie of vier huizen van boerenstal-model. Daarbinnen woonden de HH. officieren en onderofficieren en hadden zij hunne bureaux; daarbuiten woonde de bezetting van Sénégalais. Erkend moet worden dat de Sénégalais beter woont dan de soldaat van het Indisch leger. Wie wel eens zoo een chambrée gezien heeft, waar aanvallige kinderhoofdjes van onder de baleh-balehs den bezoeker schalks toelachen, en het gemeenschappelijk slaapsalet heeft mogen bewonderen, keert er, al moge het waar wezen dat hier orde en reinheid heerschen, niet voor zijn genoegen terug. Geheel anders is de matrimoniale aangelegenheid bij de Franschen geregeld en, naar ons voorkomt, ruim zoo goed geregeld. Ieder man heeft buiten de versterking zijn leemen hut met rieten dak, dus zijn „case”, waarin hij vrijelijk met vrouw en kroost leven kan, zonder anderen te hinderen of gehinderd te worden, en dus behoort bij iederen post een „tirailleursdorp”. Het stelsel verdient aanbeveling.

Ofschoon de Makona-rivier, (zooals den lezer die het grenstraktaat heeft ingezien, zal zijn opgevallen) de grensscheiding tusschen Liberia en Fransch-Guinea zou vormen, besloten wij toch die rivier te verkennen en op te nemen. Men zou zoo zeggen dat dit overbodig werk was, omdat die rivier zich in den loop der eeuwen niet verleggen zal en haar aanwezigheid ten allen tijde voldoende zal zijn om te weten, waar Frankrijk ophoudt en waar Liberia begint, maar om redenen die hier niet behoeven te worden uiteengezet, waren de Gedelegeerden het over en weer eens, dat dit werk toch zou worden gedaan. Gemakkelijk was dat daarom nog niet, want tusschen Gueckedou en de Makona, lag een gedeelte van het vijandig Kamara-district en meer naar

het Westen, werd aan Frankrijk de heerschappij betwist, van af de Mafintia Rivier, een stroompje op den rechter oever van de Makona. Hier was het niet Liberia dat een terrein betwistte, waarvan het zich reeds met philosophische berusting had ontdaan, maar Engeland, dat van uit de Kolonie Sierra-Leone naar het Oosten was voortgedrongen en een post gevestigd had te Wuladé, aan de andere zijde van de Mafintia, op een dagmarsch van Gueckédou. Ofschoon van Engelsche zijde de oorspronkelijke aanspraken van Liberia niet geheel werden terzijde geschoven, hetgeen meebracht dat het recht der Republiek om die landstreek aan Frankrijk af te staan, tot op zekere hoogte moest worden erkend, waren de Engelschen toch niet gezind het terrein te ruimen, zonder dat zij daartoe door hunne regeering waren gemachtigd, en deze op haar beurt, was (terecht) niet onmiddellijk geneigd een provincie te verlaten, waarin zij weliswaar slechts politietoezicht had doen uitoefenen, maar waaraan dan toch ook kosten en werkkrachten waren besteed. Toch zagen beide partijen wel in, dat de landstreek bewesten de Mafintia als „terrain discutable" moest worden aangemerkt, maar gegeven de „entente cordiale" tusschen de beide Mogendheden overeengekomen, wenschte de een den ander zooveel mogelijk ter wille te zijn, in afwachting dat de respectieve Regeeringen eene eindbeslissing zouden nemen. Wenschte nu de Fransch-Liberiaansche missie haar werkzaamheden uit te strekken over een terrein, dat vooralsnog door Engeland werd bezet gehouden, dan kon dit niet zonder overleg met de besturende Officieren geschieden, die echter welwillende instructies uit de hoofdstad FREETOWN hadden ontvangen. Ten einde de moeilijkheden uit den weg te ruimen, hadden wij ons reeds schriftelijk met de Engelsche autoriteit aan de grens verstaan, en deze, de Kapitein NORMAN van de West-African-Frontier-Forces, Sierra Leone Batallion, dreef de voorkomendheid zóó ver, dat hij naar Gueckédou was gekomen om ons daar af te wachten; voor hem een vervelende plechtigheid, omdat Engelschen en Franschen zoo een volmaakte onverschilligheid aan den dag leggen, waar het geldt elkanders talen aan te leeren. Eerst toen „les Messieurs Hollandais" arriveerden, kon er van een verstaanbaar gesprek kwestie wezen.

Gelukkig had NORMAN van zijne regeering de opdracht ont-

vangen om ons zooveel mogelijk behulpzaam te wezen met alle hem ten dienste staande middelen, en bezwaren maakte hij niet: integendeel, met zijne onderhebbende officieren, kweet hij zich met buitengewonen ijver en toewijding van alles wat in ons belang diende gedaan te worden. Een zijner Luitenants, de Heer Berne, werd dadelijk vooruitgezonden om een hangbrug over de Mafintia te doen slaan, de wegen te verkennen, de paden te verbreeden, inlichtingen in te winnen en vooral de bevolking gerust te stellen, om zich daarna als gids en begeleider bij ons te voegen. Één ding slechts diende wèl te worden begrepen: namelijk dat er geen Fransche „soldiery" in het Engelsch gebied zou worden geduld, tenzij dan (ook al weer een staaltje van bijzondere tegemoetkoming) een kleine lijfwacht als persoonlijk eerbetoon voor den Franschen Gouverneur. Voor onze veiligheid zouden de Engelschen wel zorgen, en de aanrakingen met de bevolking, zoowel als het commandeeren van dragers of van leverantieën van rijst en levensmiddelen, moesten door hunne tusschenkomst geschieden.

VIII. VAN GUECKÉDOU NAAR DE ENGELSCHE GRENS EN TERUG.

Den 9en Juli werd een aanvang gemaakt met de opneming van het terrein. Natuurlijk zouden wij het liefst de Makona-rivier met vaartuigen zijn afgezakt, omdat dat de beste manier zou zijn geweest om haar vlug en nauwkeurig in kaart te brengen. Die wijze van werken kon echter niet gevolgd worden, omdat de rivier, overigens een flinke breede stroom, geheel onbevaarbaar bleek door de talrijke versnellingen. Het gevolg van die onbevaarbaarheid was ook, dat dorpen, zooals men die bij bevaarbare stroomen steeds vlak aan de oevers vindt, hier ontbraken. Wel waren er dorpen in de buurt te vinden, maar deze lagen steeds op een heuveltje, op eenigen afstand van de rivier, omdat de Negers een hooge ligging hunner woonsteden verkiezen, met het oog op het gemakkelijke afstroomen van het regenwater [1]). Gewoonlijk leidde er een pad van zulk een dorp naar de rivier, maar de weg die de dorpen onderling verbond, was dikwijls vrij ver van den stroom verwijderd. Het oeverterrein bestond overigens hoofdzakelijk uit oerwoud en zoo was het onmogelijk den loop der Makona zuiver te verkennen en wij moesten ons dus tevreden stellen met het volgen van den weg op den noordelijken oever, om het enorme tijdverlies te ontgaan, dat geleden zou worden, indien wij een pad *langs* de rivier hadden willen doen kappen. Noodzakelijk was dat ook niet, want van elk dorp leidde, zooals gezegd is, gewoonlijk een pad naar de Makona, en daar er gemiddeld om de 4 K.M. een dorp werd aangetroffen (en er vaak

---

[1]) Als gevolg van die gewoonte zijn de dorpen na elke regenbui: „schoon."

nog zijpaden tusschen de dorpen in werden gevonden) zou men dan toch in staat zijn om een voldoend aantal punten der rivier te bepalen, ten einde zoodoende een goed overzicht van haren loop te krijgen. En, waar men dat aantal punten niet voldoende achtte, kon men zijn toevlucht altijd nog nemen tot het kapmes en daarmede, uitgaande van den weg, het naaste punt der rivier opzoeken.

Door de Fransche topographen werd, behalve van de gewone instrumenten, als boussole en meetlint, nog gebruik gemaakt van den règléclimètre. Met dit instrumentje, in hoofdzaak bestaande uit een lineaal, die aan de voorzijde een kijkertje droeg, dat draaibaar was om een horizontale as, loodrecht op de richting der lineaal, kon men drie bewerkingen verrichten. Een verdeeling, aangebracht in het veld van den kijker, stelde in staat om, op een verdeelde lat, den afstand tot die lat te bepalen: het beginsel van den „pole" bij de hydrographen welbekend. Door nivellement van het instrument en het richten van den kijker op eenig voorwerp, kon men de hoogte van dat voorwerp boven den horizon bepalen, terwijl men, bij ingesteld planchet en gerichten kijker, de richting van een voorwerp dadelijk langs de lineaal kon afteekenen. Het dichtbegroeide terrein was echter oorzaak dat er van dit instrument en van het planchet op den duur weinig gebruik werd gemaakt, omdat men eenvoudig geen uitzicht had, dat toeliet afstanden boven de 30 Meter rechtstreeks te bepalen.

De voornaamste punten zouden astronomisch worden bepaald, een werk dat wij beiden gaarne op ons namen en waartoe wij uitstekend waren uitgerust. Het kostte ons aanvankelijk echter nog al hoofdbreken om uit te maken van welke methoden wij ons voor de *lengte*bepalingen zouden bedienen. Van sterbedekkingen moesten wij al heel weinig hebben, omdat men bij die waarnemingen in hoofdzaak van het weer en van de gelegenheid afhankelijk is, en dan ten overvloede zooveel te cijferen krijgt, dat het niet te vergen is dat men de resultaten op het terrein uitrekent. Gelukkig hielpen de omstandigheden ons in de goede richting, toen er besloten was om van Gueckédou om de West, naar de Engelsche grens toe te werken. Nu was de Anglo-Liberiaansche grens in 1902 door triangulatie bepaald en wij konden er dus vast op aan dat wij, nabij die grens, eenige punten zouden

kunnen terug vinden, die tot het driehoekennet hadden behoord en waarvan dus lengte en breedte als zuiver bepaald mochten worden aangenomen. Wij waren dus in staat om al dadelijk het lengteverschil tusschen Gueckédou en een punt van de grens nauwkeurig te bepalen. Al wat daartoe noodig was, bestond in een tijdsbepaling op Gueckédou, een tijdsbepaling aan de grens en weer een tijdsbepaling te Gueckédou. Het verschil in tijd tusschen beide waarnemingsplaatsen zou daardoor tweemaal bekend worden en daar de *laatste* waarneming weder op de *eerste* waarnemingsplaats gedaan werd, zou het tijds- en dus het lengteverschil bekend worden, met eliminatie der gangen die de uurwerken in het verloopen tijdvak hadden betoond. Wij waren met deze kostelijke gelegenheid om de lengte van Gueckedou nauwkeurig te bepalen erg ingenomen, want het was al ongeveer 7 weken geleden dat wij onze laatste tijdsbepaling (te Conakry) hadden verricht, en in den tusschentijd hadden onze uurwerken heel wat te lijden gehad van het transport, soms over 30 à 40 K.M. per dag, door een brandende zonneschijn en op het hoofd van een drager! Bovendien waren temperatuur en luchtdrukking niet onbelangrijk veranderd en ook de vochtigheid was zeer toegenomen. Niettegenstaande dit alles bleek later dat de uurwerken zich uitstekend gehouden hadden en dat gaf moed voor de toekomst.

Voor de astronomische observaties gebruikten wij zoo goed als uitsluitend een universaal-instrumentje, dat een aflezing op 10″ boogs toeliet, maar natuurlijk hadden wij een prisma-cirkel en artificieelen horizon als reserve-instrumenten bij ons. Het weder bleef gelukkig vrij gunstig. Wel was de lucht veelal bewolkt, maar gewoonlijk liet de zon zich 's middags wel een uurtje en soms ook langer zien, en wij hadden zelfs enkele mooie onbewolkte avonden, zoodat een voldoend aantal observaties kon worden verkregen op de belangrijkste plaatsen waar wij overnachtten. Aangezien men echter nooit op het weer moet rekenen, namen wij, als het kon, een stel observaties overal, waar de gelegenheid gunstig was, zoodat wij zeker waren een voldoend aantal punten te zullen hebben.

In tegenstelling met de bevolking die wij tot dusverre hadden aangetroffen, mocht men in het land langs de Makona, gerust van redelijk nijvere bewoners spreken. Met een zichtbare voorliefde

Markt te Yallamba, bij Gueckédou.

legt deze zich op den rijstbouw toe; overal langs de hellingen der heuvels, trof men uitgestrekte droge rijstvelden te midden van het oerwoud aan, en zij wezen dan toch zeker op een tamelijk dichte en niet arme bevolking. In de onmiddellijke nabijheid der dorpen, treft men vruchtboomen aan, waaronder men oranjeboomen noemen moet, die een zeer smakelijk fruit leveren. Maar ook kolaboomen kwamen hier in groote hoeveelheden voor. Deze boomen leveren de door den neger op hoogen prijs gestelde kolanoot op, een vrucht die in kleine hoeveelheden uit Afrika haar weg weet te vinden naar de Europeesche markt, om wegens haar opwekkende en voor de maag zeer gewaardeerde eigenschappen in geneesmiddelen te dienen; zij heeft een wrangen, eenigszins bitteren, maar lang niet onaangenamen smaak. De inboorlingen eten deze noten met graagte; ook maken zij er een soort wijn van. Zij kennen zooveel waarde aan de kolanoten toe, dat zij in deze streken als ruilmiddel dienst doen, waarbij de waarde varieert van 1 à 2,5 cent per stuk, afhankelijk van de veelvuldigheid, waarmede

zij voorkomen, dus ook van den oogst. In de noordelijker gelegen districten, komt de kolanoot al minder veelvuldig voor; daar is de prijs dan ook hooger, terwijl de invoerrechten die de Fransche regeering erop legt, de waarde nog doet stijgen. Er zijn boomen die meer dan 10.000 stuks noten per jaar opbrengen, en men kan zich dus voorstellen dat het bezit van kolaboomen een zeer grooten rijkdom voor een dorp kan uitmaken. Het duurt echter lang eer zij vruchten afwerpen. Zooals in sommige streken op aarde de klapperboom het zinnebeeld is van „huis en hof", zoo is het voor den neger in deze streken de kolaboom. Zoo vroegen, tijdens ons verblijf in Kissidougou, een aantal vrijgelaten slaven en krijgsgevangenen, die de Franschen in dorpen plegen te vereenigen ter plaatse waar zij dat nuttig oordeelen (villages de liberté), om naar hun „kolaboomen" te mogen terug keeren. De toestemming daartoe verleend, werd met een groot feest gevierd.[1])

In deze streken maakten wij ook kennis met een ander ruilmiddel dat zelfs door de Fransche ambtenaren in betaling wordt aangenomen (en ook uitgegeven) en dat het geld geheel vervangt. Als zoodanig doen ijzeren staafjes dienst, allen van hetzelfde model; zij zijn zestig duim lang en hebben aan de beide uiteinden een kort dwars-eind, alsof een oud-model deurveer (de onderstelling is van Dr. Büttikofer) tot model had gediend. De naam waaronder deze staafjes bij de Franschen bekend staan is „guenzé" en de waarde wordt op 5 centimes gesteld. Later zou ons blijken dat de guenzés niet tot dit gebied beperkt zijn. Men vindt ze nog in Liberia, totdat men eindelijk de kust zóó dicht is genaderd dat kopergeld in zwang komt. Terwijl de Fransche ambtenaren vooralsnog het gebruik van guenzés niet tegenwerken, nemen de Engelschen dit ruilmiddel niet meer aan, en ook verspreiden zij het natuurlijk niet. De guenzés behooren tot de uitrustingsartikelen die aan dooden worden medegegeven; bijna altijd vindt men ze op de graven van overleden hoogheden. Die graven, die wij hier en later (in één woord overal waar de neger op zekere *eigen* beschaving kan bogen), aantroffen, worden gedekt door een groot

[1]) Een vroolijkheid die wel is te begrijpen, wanneer men weet dat de goede bedoeling waarmede die villages de liberté gesticht werden, zoo weinig wordt gewaardeerd, dat de ingekwartierden zich „captifs des blancs" noemen.

aantal ruwe platte zerken, die een ronde oppervlakte van ettelijke vierkante meters in beslag nemen; eenige steenen van hetzelfde model, vormen een staanden rand om het vlakke monument. Zoo rust de doode onder en binnen een enceinte van steenen en de staande steenen lokken uit om tot een rugleuning te dienen waarvan de huisvaders, die gaarne onder gezelligen kout zulk een graf tot societeitsplaats inrichten, druk gebruik maken. Één der steenen van zulk een graf, is gewoonlijk geörneerd met wat gebroken flesschen, potscherven, geweerkolven en dergelijken en ook guenzés, die onaangeroerd blijven. In zéér oude graven worden wel eens (speciaal in het land der Kissi's) kleine steenen beeldjes gevonden, (stone images). Deze beeldjes worden als ethnographica in Europeesche verzamelingen zeer hoog gesteld, maar zij zijn uiterst moeilijk te bekomen, zelfs voor ambtenaren die lang achtereen in dezelfde streek vertoeven. Wij zijn er twee machtig geworden, die thans in de particuliere verzameling van Dr. Büttikofer te zien zijn.

Nadat het eerste gedeelte van de Makona tot aan het dorp Nongoa, aan de Mafintia, alwaar het Fransche gebied ophoudt en „le terrain discutable" begint, was bewerkt, werd in het tentenkamp, dat wij buiten het dorp hadden opgeslagen, eenigen tijd vertoefd, om den Engelschen Luitenant Berne af te wachten, die de missie met zijn escorte van dertig goed uitziende zwarte soldaten, zulke uitstekende diensten als gids zou bewijzen. Hier ook werd verbleven om althans den 14en Juli af te wachten, daar men op Fransch grondgebied dien datum wenschte te herdenken, zijnde de herinneringsdag van de bestorming der Bastille en nog altijd het groote nationale feest, welke pogingen een zeker deel der natie ook in het werk stelle om inplaats daarvan den 1en Mei te vieren. Behalve eenige vlaggen- en andere versiering en het slachten (en opeten) van een os, voor de dragers en de soldaten, werd deze dag feestelijk herdacht met een diner, waaraan, behalve Lieutenant Berne, ook de onderofficieren der expeditie deelnamen.

Den 16den zouden wij opbreken en over de Mafintia trekken, waarna de zorg voor onze veiligheid ten laste van Captain Norman en Lieutenant Berne kwam. De eerstgenoemde vertoonde zich

zelden, maar wij merkten wel dat hij de zaken van nabij gadesloeg, steeds met Berne in briefwisseling was en alles surveilleerde, want wanneer zijn tegenwoordigheid slechts wenschelijk was, was hij ook dadelijk ter plaatse. Zeker een uiterst praktische opvatting. Berne, een Ier, die eenigen tijd in Namen had school gelegen, verstond en sprak een weinig Fransch en was daardoor in het kamp, dat hij met ons placht te deelen, een gezien en gewild gast, want geen der Franschen had eenig idée van de taal, die bij hun buren gesproken wordt. Zijn troep was uitstekend in orde en hij had dien geheel in de hand. Altijd waren zijn soldaten netjes in khaki gekleed, het hoofd gedekt met een groenen fez; korte kniebroeken deden de lange negerbeenen op hun gunstigst uitkomen en de bewapening met magazijngeweren was niet al te achterlijk bij den tijd waarin wij leven. Herhaaldelijk konden wij opmerken dat zijn soldaten niet voor de gelegenheid waren opgetoomd. Altijd waren zij toonbaar, al kwamen zij na eenige dagen op ordonnancedienst te zijn geweest, zonder eenig geleide van meerderen, zich weder bij den hoofdtroep aanmelden. Berne was dan ook niet gewoon den dienst op de onderofficieren te laten aankomen. De opmerkzame toeschouwer kon steeds bespeuren, dat hij in persoon den bivacdienst uitgaf, contrôleerde, geregeld zijn rondes maakte en dat de kleinigheden van den dienst hem niet ontsnapten en hem immer klaar vonden. Zijn goed onderhouden troep wekte eenigen naijver op, en het behoefde niemand te ontgaan, dat de Heeren Sénégalais dientengevolge een tijdlang werden nagereden.

Den 16en werd opgebroken en de Mafintia overgetrokken, waarover, door de goede zorgen der Engelschen, een hangbrug geslagen was (Fr. pont en lianes, Eng. swinging-bridge). Dergelijke bruggen zijn van „inlandsche" vinding, waarmede wij niet bedoelen dat er geen andere streken op aarde zouden zijn, waar onder gelijksoortige omstandigheden, gelijksoortige vindingen zijn gedaan. [1]) Een lianenbrug kan, indien men over een groot aantal werkkrachten beschikt, spoedig gemaakt worden. Men laat uit de bosschen de dikste lianen bijeenzoeken, die het land oplevert,

---

[1]) Zie b.v. wat Celebes betreft: Tijdschrift Aardrijkskundig Genootschap 1909, blz. 1011.

en uit stellen van twee of drie zulke lianen worden sterke kabels geslagen. Dan worden drie kabels, in evenwijdige richting, over de rivier uitgebracht en hunne uiteinden worden, op beide oevers, op een meter of acht boven den waterspiegel, aan boomtakken opgestoken, die geacht worden het gewicht te kunnen dragen. Twee van deze kabels loopen zoo zuiver als doenlijk is evenwijdig, op een onderlingen afstand van anderhalven meter, de derde hangt evenwijdig aan de beide eersten, maar ongeveer een meter lager. In principe is daarmede de brug voltooid, want de laatstgenoemde kan desnoods een man dragen, die voetje voor voetje voortschrijdt, terwijl hij zich vasthoudt aan de beide anderen, die iets hooger hangen. Om de inrichting echter wat gemakkelijker te maken, weeft men de ruimten tusschen de beide bovenste en den ondersten kabel dicht, met lianen van een dunne en lichte soort, zoodat de voetganger wat steun voor zijne zolen en een gevoel van veiligheid bovendien krijgt. Alles wat nog te doen overblijft, is het maken van een ladder om in den boom ter eene zijde der rivier op te klimmen en om uit dien aan de andere zijde weder af te dalen naar den begaanbaren grond. Het overtrekken van zulk een brug is, vooral voor de dragers, een ware gymnastische toer, want zij is zeer beweeglijk en slingert, onder het loopen, gedurig heen en weer, vooral in de diepe bocht in het midden. Hoewel die gymnastische toer vrij lastig is, gebeurt het toch niet dikwijls dat de dragers hun evenwicht verliezen. Slechts eenmaal woonden wij zulk een geval bij, doch gelukkig viel de last niet dóór de brug. Natuurlijk vonden de andere dragers in dit ongeval aanleiding tot een luid geschreeuw, want door de onverwachte bewegingen der brug, hadden zij nu dubbele moeite om hun evenwicht te bewaren. Waar dan ook eenige bestuursvastheid heerscht, ligt er bij zulk een brug gewoonlijk een groote prauw of een puntschuit om de bagage der reizigers over te voeren, terwijl men de dragers onbelast over de brug laat marcheeren. Dit neemt niet weg dat het overtrekken van een rivier, met eenige honderden bepakte dragers, altijd groot oponthoud geeft.

Niettegenstaande de Engelsche officieren van te voren de bewoners bewesten de Mafintia, omtrent de bedoelingen der Fransch-Liberiaansche missie hadden gerust gesteld, veroorzaakte toch de

verschijning der Galliërs een niet geringe opschudding onder de bevolking, die natuurlijk vreesde dat haar terrein onder Fransch beheer zou komen. Zooals het in zulke gevallen gewoonlijk gaat, deden allerhande alarmeerende geruchten de ronde. De Franschen zouden gekomen zijn om het vee te stelen, de rijst te nemen zonder daarvoor te betalen, de vrouwen zouden niet langer veilig zijn en dergelijke verontrustende praatjes meer. Het gevolg was dan ook dat men alle dorpen bijna geheel verlaten vond; vrouwen en kinderen waren naar de overzijde der rivier of in de bosschen gevlucht, het vee en hunne voornaamste bezittingen meesleepende. Slechts enkele mannen vond men, gewoonlijk gehurkt in hun „palaverhuis" zittende: een langwerpig vierkant en aan alle zijden open huis, waar het dorpshoofd overdag veelal vertoeft, waar recht gesproken en waar onderhandelingen worden gevoerd of andere besprekingen worden gehouden. Nergens kwam het Dorpshoofd ons tegemoet of werden de gebruikelijke geschenken aangeboden; zwijgend slechts zaten de mannen in hun palaverhuis, ons half nieuwsgiering en half vreesachtig aanziende. Natuurlijk dacht niemand eraan deze lieden overlast aan te doen, en zoo zullen zij, nadat wij deze streek hadden verlaten, wel geruster zijn geworden omtrent de bedoelingen der Franschen. Eenigen last veroorzaakten wij echter wel, omdat wij in hunne woningen kwartier maakten en de dragers zich weinig ontzagen om uit de naburige velden te nemen wat hun aanstond. Trouwens de dragers die wij van Gueckédou hadden medegenomen, voelden zich in het Engelsche gebied niet op hun gemak en zij toonden niet de minste lust om ons ook daar te vergezellen, misschien wel in het denkbeeld dat zij voor altijd buiten hun landpalen zouden geleid worden. Den eersten nacht nadat wij over de Mafintia waren getrokken, vond het grootste gedeelte het raadzaam om te „drossen", het aan den Gouverneur RICHAUD overlatende om een middel te bedenken waarmede hij ons aller bagage verder zou krijgen. Maar gelukkig wisten ook hier de Engelschen raad te schaffen, door ons van dragers uit de streek zelf te voorzien, zoodat er niet al te veel vertraging werd ondervonden.

Bij de grens van Sierra-Leone, alwaar wij een tentenkamp betrokken op onbetwist Engelsch grondgebied, in de buurt van het dorpje Dukonnor, werden de punten opgezocht waar de Anglo-

Liberiaansche Commissie van 1902 merkteekens had achtergelaten, waarvan lengte en breedte als nauwkeurig bekend mochten worden aangenomen. Eén van de twee, die zich in deze buurt moesten bevinden, werd gelukkig ongeschonden teruggevonden; de andere was in den Kissi-krijg van 1905 vernield en kon niet meer worden opgespoord. Op meer plaatsen waren de gevolgen van dien langdurigen en verwoeden oorlog nog duidelijk merkbaar; hier en daar duidden palmboomen, bananen, kola-, en oranjeboomen de plaats aan waar weinige jaren geleden nog een bloeiend dorp stond, maar die nu geheel wildernis was. Deze oorlog werd hoofdzakelijk gevoerd tusschen de Kissi's, een uitgebreiden stam benoorden de Makona en de Mendies ten zuiden daarvan wonende, beide stammen gedeeltelijk tot Sierra-Leone, gedeeltelijk tot Liberia behoorende. De Liberiaansche regeering, onmachtig om de rust te herstellen, moest het bedwingen der onlusten aan de Engelsche overlaten, welker hulp trouwens door de Mendies was verzocht. Sedert hebben de Engelschen het politietoezicht over die streken behouden en daartoe de posten Wuladé benoorden en Kanre-Lahun bezuiden de Makona bezet. Het district Wuladé is nu, bij traktaat, door Liberia aan de Franschen afgestaan en daar bevinden zich dan ook geen Liberiaansche ambtenaren meer. In Kanre Lahun daarentegen, bevindt zich een douanepost, waar de Liberiaansche regeering in- en uitvoerrechten doet heffen van de artikelen die de grens van Sierra-Leone overschrijden; tegelijkertijd is daar echter een Engelsche bezetting gelegerd, waarvan de Commandant feitelijk de streek bestuurt. Zoo is een voor alle belanghebbende partijen zeer moeilijke toestand geschapen, want uit den aard der zaak, begrijpt de bevolking ook niet wie nu haar eigenlijke chef is, en zij weet van dien dubbelzinnigen toestand uitstekend partij te trekken, door zich steeds bij den eenen te beklagen over de handelingen van den ander en omgekeerd. Misschien zal aan dezen toestand een einde komen, wanneer in Liberia de organisatie van de grenspolitie tot stand zal zijn gekomen, waaraan de Republiek zich met eenigen ernst laat gelegen liggen.

Wij verbleven eenige dagen op Dukonnor en nu dezen keer niet „pour nous reposer", maar meer omdat men hier op twee à drie dagmarschen afstands van den terminus is van den spoorweg, die van de Engelsche hoofdstad Freetown naar Baiima is

doorgetrokken, hetgeen dus een prachtige gelegenheid was „pour faire le courier", die dan (en nog wel van Engelsch-koloniale postzegels voorzien) met eenigen spoed Europa bereiken kon. Wie aan dergelijke pleisterplaatsen als Dukonnor nog het meeste had, was zeker wel de heer POUILLET, die de boeken der expeditie hield en zorgen moest in 't reine te blijven met „l'administration que l'Europe nous envie". De geheele installatie te Dukonnor lokte tot een niet al te overhaast vertrek uit, want hier hadden onze Engelsche vrienden eens willen toonen hoe *zij* de zaken verstonden en zoo hadden zij, voor onze komst, een paar keurige „sheds" opgeslagen, die wel balzalen geleken en, praktisch als de Engelschen toch zijn: zij hadden niet eens verzuimd voor een behoorlijk onderkomen van de dragers te zorgen!

Wie het voorgaande nauwgezet heeft gevolgd, zal misschien vragen waarom wij, terwijl wij toch wisten dat de spoorweg van Freetown naar Baiima, zijn eindpunt had op twee à drie dagen van Dukonnor, ook maar niet van die ijzeren baan gebruik hadden gemaakt, om aan de grenzen te komen. Wij hadden dan in drie dagen een punt kunnen bereiken waar wij nu eerst na bijna twee maanden wandelens waren aangekomen. Wie zoo redeneert begrijpt echter niet dat iedere natie haar „amour propre" heeft en dat het dus van een Fransche missie niet te vergen was, over een Engelsch gebied te sporen, zoolang er nog wegen door het eigen achterland liepen, die, zij het dan langs een omweg, tot het doel leidden. De lezer moet ook niet neuswijs willen wezen en met de opmerking aankomen dat zoo iets toch voor de hand ligt en dat een Engelschman zich in zulk een geval niet zou bedenken, om over Fransch grondgebied te reizen. Zulke opmerkingen snijden geen hout; zij bewijzen dat men met de eigenaardigheden van „la brousse" totaal onbekend is, maar het zij den lezer vergeven, want ook wij waren zoo neuswijs, totdat een Franschman, die buiten de missie stond, het ons ophelderde met de woorden: „les Anglais auraient certainement fait comme ça, mais ils sont un peuple pratique".

Teneinde onze werkzaamheden voort te zetten, moesten wij den weg terug dien wij gekomen waren en zoo verlieten wij den 28en Juli Dukonnor. Wij kwamen den 2en Augustus te Gueckédou aan, en zooals uit de data blijkt: wij hadden nogal hard geloopen.

De gewone wijnen begonnen dan ook op te raken; suiker en melk begonnen schaars te worden en wilden wij geen misère lijden, dan dienden wij toch ons naar Nongoa te spoeden, waar Bertézène met nieuwe voorraden ons opwachtte. In dat plaatsje namen wij een hartelijk afscheid van onze Engelsche vrienden, aan wier werkdadige en welwillende hulp, wij zóóveel hadden te danken, dat gerust mag worden verklaard dat dit gedeelte van onze taak, grootendeels door hunnen ijver, zoo zonder noemenswaardigen tegenspoed was afgeloopen.

IX. DE KAMARA.

Van Gueckédou, de plaats waar wij ons in de eerste dagen van Augustus bevonden, tot ten zuiden van Bofosso, dat ongeveer 75 K.M. oostelijker ligt, moest volgens het traktaat, de Makona als grensscheiding worden aangenomen. Het lag dus op den weg der missie om, van Gueckédou oostwaarts de aangenomen werkwijze voort te zetten, dus: het pad aan de noordzijde der rivier te volgen en daarbij op een groot aantal plaatsen, door het volgen van zijpaden, punten van de Makona vast te leggen. Maar.... hier begonnen bezwaren zich voor te doen, die de bevolking ons in den weg legde. Midden tusschen Gueckédou en Bofosso in en ten zuiden van de lijn die deze posten verbindt, ligt aan beide zijden van de Makona een vrij groot district, dat de Kamara wordt genoemd. Het grootste deel van de Kamara, ligt aan den anderen oever der Makona en kan dus tot Liberia gerekend worden, het kleinere deel benoorden deze rivier zou aan Frankrijk behooren. Hiermede echter waren de bewoners minder ingenomen; zij gaven tenminste op ondubbelzinnige wijze te kennen dat zij ongeneigd waren nadere kennis met de blanken aan te knoopen. Tot nu toe waren er dan ook nog geen Fransche troepen in de Kamara doorgedrongen, hoewel men wist dat deze landstreek tamelijk wel tot wijkplaats strekte aan elders verjaagde elementen en de bevolking van de aangrenzende onderworpen streken beklaagde zich herhaaldelijk over de strooptochten die de „Kamaranen" in hun land ondernamen, waarbij dan vooral over vernieling van de rijstvelden werd gereclameerd.

Wilde men nu den loop der Makona in kaart brengen, dan moest men noodzakelijk door de Kamara trekken, maar reeds te

Gueckédou, kregen wij van alle kanten berichten, die ons deden inzien dat de Kamaranen zich op gewapenden tegenstand voorbereidden. Daarom oordeelde men het raadzaam nadere orders omtrent een zoo belangrijke aangelegenheid te vragen. In afwachting daarvan, kon men de topographische opneming voortzetten tot aan de grenzen der Kamara, die ook niet door de Kamaranen zelf werden overschreden, en dat alleen zou nog wel wat tijd kosten, omdat de wegen en paden veel te wenschen overlieten, zoodat het begaanbaar maken ook tijdroovend dreigde te worden. Spoedig deed zich daarbij de vijandige gezindheid der Kamaranen bemerken, doordat de bewoners der „bevriende" dorpen, belast met het opruimen en kappen der paden, door de Kamaranen in hun werk werden belemmerd en bedreigd werden met vernieling hunner eigendommen, zoo zij voortgingen met voor de blanken te werken. Dat maakte weer bescherming door tirailleurs noodig, maar incidenten deden zich gelukkig niet voor en de Kamaranen waagden het niet, aanvallend op te treden buiten hun eigen gebied.

Onderwijl maakten wij beiden, ter zake van de astronomische opneming, ons dezen tijd te nutte om ons heen en weer naar Bofosso te begeven, om aldaar lengte en breedte te bepalen. Wel wisten wij dat wij daar later toch zouden komen, maar op deze wijze werkende, konden wij een zeer nauwkeurige lengte van Bofosso krijgen, door eerst te Gueckédou (waarvan de lengte nu bekend was), den tijd te bepalen, waarna hetzelfde te Bofosso moest gebeuren, om het daarna te Gueckédou nog eens te herhalen. Terwijl men nu met een voetreisje van een dag of acht, zeker was van op het volgend belangrijke punt (nl. Bofosso) een goede lengte te verkrijgen, meenden wij ons die opoffering te moeten getroosten, en dat vooral in de hoop, dat wij steeds gelegenheid zouden vinden ieder volgend punt op eenzelfde manier te bepalen, waardoor wij op den duur zeer nauwkeurige lengten langs de geheele grens zouden kunnen verkrijgen. Weliswaar dwong deze methode van werken ons om driemaal de geheele grens af te patrouilleeren inplaats van éénmaal, en dat zou veel arbeid en veel tijd kosten, maar wij mochten wel aannemen dat die tijd wel steeds zou kunnen worden gevonden, terwijl de topographen hunne opmetingen verrichtten. Zoo maakten

In den militairen post te Bofosso.

wij dan een achtdaags reisje naar Bofosso en terug, behoorlijk geëscorteerd door een of meer Sénégalais, en wij werden daarbij vergezeld door Dr. FULCONIS en Lieut. SAPOLIN, die daar mede iets te verrichten hadden. Onderwijl bleef het hoofdkwartier te Gueckédou. Wij waren blijde eens met een kleiner getal menschen samen te zijn en de gelegenheid te vinden om nieuwe kennissen te maken. Behalve den Majoor RUEF en Mr. DUPUCH, troffen wij te Bofosso den Officier van Gezondheid aan, Dr. MARIOTTE, wien de weinig benijdenswaarde taak was opgedragen van alle zieken, tusschen Gueckédou en Gouecké, die minstens een week marcheerens uiteen liggen, te behandelen en te genezen. Gewoonlijk kwamen de zieken bij den dokter, in ernstige gevallen kwam de dokter naar hen toe en maakte daarvoor een aantrekkelijk voetreisje. Overigens was Bofosso een post met huizen van het gewone boerenstal-model, met een tirailleursdorp daarbuiten, maar daar deze versterking niet van gisteren was, had men reeds

gelegenheid gevonden om wat bloemen te kweeken, die een fleurig aanzien gaven, terwijl de moestuin al vrij aardig voorzien was.

Toen het werk in de omstreken van Gueckédou was voltooid en de over en weer gewisselde telegrammen over de Kamarakwestie, geen voldoende licht ontstoken hadden in zake de politiek van „aanvallen of niet aanvallen", werd er besloten dat de missie zich voorloopig dan maar naar Bofosso zou begeven, om ook van dien kant af de Makona in kaart te brengen tot aan het Kamaradistrict, voor zoover dat zonder vijandelijkheden uit te lokken, kon geschieden. Het vertrek uit Gueckédou (waar wij beiden al lang weer waren teruggekeerd) werd echter nog eenige dagen vertraagd en wel door de moeilijkheid om dragers te vinden. Tot op zekere hoogte moest dit worden geweten aan de Kamarakwestie, want de inboorlingen in de onderworpen distrikten hadden de lucht gekregen van onze bewegingen en verwachtten niet anders dan dat de blanken oorlog zouden gaan voeren. Het was dus licht te begrijpen dat deze brave lieden weinig lust gevoelden om zich daaraan te wagen, temeer omdat de positie van „drager" bij dergelijke gelegenheden verre van benijdenswaard is. De dragers toch weten zeer wel, dat zij bij een mogelijken aanval, ongewapend aan het vuur van den vijand blootgesteld zijn en hun eenige troost, namelijk dat zij uit eigen ervaring kunnen weten hoe weinig de tegenpartij met hare vuursteengeweren uitricht, maakt geen diepen indruk op hun weinig ontvankelijk gemoed. Ook de omstandigheid dat de eigen, te velde staande rijst, begon te rijpen, maakte den lust niet grooter om hunne dorpen te gaan verlaten en voor de blanken eenige weken achtereen, tegen sobere vergoeding, met kisten op het hoofd te gaan loopen. Wel worden de dragers, zooals wij reeds elders aanteekenden, voor hunne diensten betaald, maar zij weten ook wel dat die verdiende „guenzés" in den vorm van belastingen plegen terug te vloeien naar de bron vanwaar zij in omloop kwamen. Het Fransche Gouvernement toch, eischt in verreweg de meeste districten de belasting in geld; slechts in enkele streken kan men, naar keuze, met producten betalen, maar de Regeering staat dat slechts noode toe, omdat zij vreest dat de inboorling daardoor te zeer in zijn eerste levensbehoeften zou worden getroffen. En gelegenheid om geld te verdienen, hetzij door aan den

weg te arbeiden, hetzij door dragersdiensten te verrichten wordt hun genoeg gegeven, maar het juiste moment om de belastingen te innen, valt natuurlijk samen met het tijdstip waarop in eenig dorp, groote uitbetalingen voor zulke diensten hebben plaats gehad. Wachtte men daarmede langer, dan zou er van de verdiende belastingpenningen niet veel meer over zijn, het stelsel „klopt" dus. Dat het onder deze omstandigheden dubbele moeite kostte om een voldoend aantal dragers bijeen te krijgen, zal een ieder beseffen.

Na verloop van eenige dagen, was men er in geslaagd om een voldoend sterken troep dragers opgecommandeërd te krijgen en wij konden dus in de richting van Bofosso vertrekken. Een detachement van 25 man, onder den luitenant GRÜNFELDER was al vooruit gezonden en had stelling genomen in een dorp, Bakaman genaamd, dat juist nog niet tot de Kamara behoorde. Als gevolg van dien, kon als waarschijnlijk worden aangenomen dat de Kamaranen allen tegenover Bakaman zaten, maar het was ook lang niet zeker dat zij daar *niet* zaten en er misschien op loerden om ons groote transport, dat de geheele Fransch-Liberiaansche missie omvatte, aan den weg die van Gueckédou naar Bofosso leidt, te overrompelen. Wij en onze 200 koelies werden daarom onder militair geleide, door Kapitein LECOAT met een kleine 100 tirailleurs opgeleid, langs denzelfden weg dien wij een week te voren zonder noemenswaard escorte hadden afgelegd. Gelukkig dachten de Kamaranen aan géén overrompeling, en zoo arriveerden wij den tweeden dag te Bakaman, waar wij onzen intrek namen in „cases".

Bij Bakaman kon het gevaar van eenen overval alweer als geweken worden beschouwd en de Fransche topographen konden van hier weder veilig aan het opnemen van den loop der Makona gaan, voor zoover zij daarbij de gevoeligheden van de Kamaranen geliefden te sparen. Wij beiden waren van oordeel dat wij onderwijl wel weer verder konden marcheeren om de lengte van een nieuw punt, namelijk Soundedou, te gaan bepalen, hetgeen zoo wij onzen weg over Bofosso namen, in een dag of acht kon afloopen. Wij lieten dus het hoofdkwartier waar het was en spoedden ons weer naar Bofosso.

Soundedou is een Fransche militaire post op ongeveer 80 K.M. in ZO.lijke richting van Bofosso gelegen. Het ligt reeds belangrijk

lager dan de streek die wij tot dusverre waren doorgetrokken: heuvelachtig terrein, meest bedekt met dicht kreupelhout, afgewisseld door met hoog gras bedekte vlakten en ook veel oerwoud. De laatste dagmarsch van Bofosso naar Soundedou, ging over ongeveer 30 K.M. door een overigens ondoordringbaar oerwoud, dat ongeveer hier begint en zich min of meer onderbroken door vruchtbare landouwen, uitstrekt tot aan de kust. Aan de weersgesteldheid was die overgang ook duidelijk bemerkbaar; had men tot nog toe nog al eens dikwijls regen, maar toch ook genoeg mooie dagen gehad, zoodat het weder onze werkzaamheden nimmer belemmerde, hier werd dit geheel anders. De regen, aangetrokken door de bosschen, gudste bijwijlen met stroomen neder en op vele plaatsen waren de paden niet langer van beken te onderscheiden. Dikwijls kwamen wij voor moerassen te staan, die zich soms over honderden meters uitstrekten en waar geen pad meer te bekennen was. De bruggetjes van takken of boomstammen, die over de beken waren geslagen, waren meest ondergestroomd, zoodat men veiliger ernaast dan erover liep en op menige plek zakte men diep in de modder. Elk oogenblik moest men dan maar op den rug of op de schouders van een drager klimmen en zelfs zóó konden wij nog niet voorkomen dat wij met geheel doorweekte beenen te Soundedou aankwamen, dat in dezen tijd van het jaar allerwegen door een inundatie was omringd, alsof het een fort in de Hollandsche Waterlinie ware. Om binnen die veste te komen, moesten wij dus ook al weer op den rug van een drager klimmen, of wat nog ruim zoo praktisch was: het dak van een hangmat bestijgen om ons op die manier hoog en droog over de inundatie te doen brengen. Maar wij kwamen er dan toch en werden vriendelijk welkom geheeten door den Kapitein Postcommandant SCHEER en zijnen Luitenant de Heer FAIVRE, die van onze komst tevoren behoorlijk waren verwittigd en zich alle moeite gaven om ons de geleden misère een weinig te doen vergeten.

Soundedou bestond, als militaire post, nog nauwlijks een jaar en geheel voltooid was het werk ook nog niet. Men denke dan ook niet gering over de eischen die aan de Fransche Officieren gesteld worden, om met de weinige hulpmiddelen waarover men op een zoo afgelegen post beschikt, militaire verster-

kingen uit het niet te doen verrijzen, waarbij zij slechts aangewezen zijn op het weinige dat het land zelf aan materialen en werkkrachten oplevert. Heel wat woudreuzen moeten er onder de bijlslagen der tirailleurs vallen en heel wat gehuurde inlandsche werkkrachten zijn er noodig, eer dat alleen nog maar het terrein voldoende is opengekapt en gezuiverd. Dan moet de klei worden gespit en gedroogd, die noodig is om de woningen voor officieren en onderofficieren en de „cases” voor de tirailleurs te kunnen bouwen, het terrein moet worden opgehoogd, een gracht moet worden gegraven en palissadeeringen moeten worden opgericht. Men begrijpt dat dat alles enorm veel tijd en werk vereischt.

Dat de onderwerping van de bevolking hier ook nog van zeer jongen datum is, getuigden weer de overblijfselen van verlaten en verbrande dorpen, die men op den laatsten dagmarsch naar Soundedou aantreft; bewoonde dorpen ziet men over de laatste 30 KM. in het geheel niet meer. De bevolking had een zeer moeilijk jaar achter den rug. Zoo een eerste jaar na de onderwerping, waarbij zij toch reeds allerlei verliezen geleden heeft, is zij nog schuw en durft nog niet veel aanplanten, zoodat de rijst, het hoofdvoedsel, zeer schaarsch is en de toestand voor de menschen dus ver van gelukkig is te noemen. De Regeering tracht daaraan tegemoet te komen, in de eerste plaats door gedurende zulk een jaar geen belasting te eischen. De gevolgen van de tegemoetkomende houding der regeering, en dus der officieren die haar vertegenwoordigden, begonnen dan ook reeds merkbaar te worden. De inlanders legden zich thans weer overal met meer ijver dan ooit op den rijstbouw toe, omdat zij nu, zooals de Chef van een groot welvarend dorp ons verzekerde, zeker waren dat hun dorpen en velden niet meer door oorlogen en rooftochten van hun geburen konden verwoest worden. Ofschoon wij reden hadden te onderstellen dat die Chef niet anders dan een „zetbaas” was, die wel wist hoe hij uit vriendschapsbetoon tegenover de Franschen voordeel kon trekken, zou het ons toch niet verwonderen zoo dit inderdaad de meening is van den „kleinen” man, die in vroeger jaren toch nimmer voordeel had bij het rooven en stroopen, ook al bevond hij zich aan de overwinnende zijde.

Nadat de regens en de bijna voortdurend zwaar bewolkte lucht te Soundedou, ons geduld zwaar hadden beproefd, konden wij

toch eindelijk slagen in het verrichten van een aantal observaties, voldoende om welgemoed, maar met spoed, de terugreis naar Bofosso te aanvaarden op het bericht dat machtiging was verleend om *toch* de Kamara binnen te trekken. Bij onze aankomst te Bofosso, den 5en September, vonden wij daar de geheele missie weder bij elkaar, gereed voor den opmarsch naar het Kamara-district. Niet iedereen was daar mede ingenomen. Het gezichtspunt dat het handelen op onduidelijke orders, halve en contra-orders zelden veel goeds oplevert, vond zijn verdedigers en in vertrouwen werd ons wel gevraagd of zulke toestanden bij ons ook wel eens voorkwamen, want het was toch wel wat erg dat twee vreemdelingen ingewijd werden in de verkeerde systemen waaronder ieder zuchtte. Dan waren we maar te eerlijk om niet te willen bekennen dat halve maatregelen, orders en contra-orders ook ten onzent niet zoo geheel onbekend waren, en die confidentie gaf een weinig opluchting bij de vrienden, vooral wanneer wij daarbij voegden dat wij van wrijving tusschen civiele en militaire autoriteiten wel meer hadden gehoord.

X. DE KRIJGSVERRICHTINGEN IN DE KAMARA.

De Fransch-Liberiaansche-grensregelingscommissie had, als zoodanig, niets met de krijgsverrichtingen uit te staan. Van de militaire macht, in de kolonie aanwezig, mocht daarentegen worden gevorderd dat zij het terrein, waar noodig, voor de missie zou schoonvegen en haar doormarsch beveiligen, dan wel: dat zij door het verleenen van de noodige escortes, de werkzaamheden der missie zou ondersteunen en haar tegen mogelijke verrassingen zou behoeden. Men had dus de militairen hun eigen gang kunnen laten gaan, om eerst na afloop der vijandelijkheden, de grensregelingswerkzaamheden aan te vangen, maar ook kon men zich in het gevaarlijk district begeven in de onderstelling, dat men onder de hoede der militairen voldoende veilig was. De wijze waarop gewerkt zou worden, kwam in hoofdzaak met deze laatste onderstelling overeen, waardoor de taak der militairen eer werd verzwaard dan verlicht, en zéér zwaar kon hun werk worden, want de ondervinding, die wij op onzen tocht naar Soundedou hadden opgedaan, had bewezen dat de terreinen letterlijk geinundeerd waren, een omstandigheid zeer ten nadeele van den aanvaller en waarvan de verdediger vermoedelijk wel partij zou weten te trekken.

Afzonderlijke veiligheidsmaatregelen waren aanbevolen voor ons beiden, die in dit speciaal geval nu eens niet waren omschreven als les Officiers Hollandais, maar als Officiers étrangers.

Veel verwachtte men overigens niet van den tegenstand die in het Kamara-district zou worden geboden. Integendeel men vertrouwde haast, dat bij een eerste kennismaking met de Fransche geweren, de bewoners over de Makona zouden trekken, waar trouwens het grootste gedeelte van hun gebied zich bevindt. Groot

was het terrein waar geöpereerd moest worden ook niet; het strekt zich slechts over een 16 K.M. langs de rivier in een Oost-Westelijke richting uit, terwijl het meest noordelijke punt niet meer dan 6 K.M. van de Makona verwijderd is.

Één stam onder één hoofd vormen de Kamaranen ook niet; hun gebied wordt beheerscht door drie onafhankelijke hoofden, waarvan er één in het geheel geen land benoorden de rivier bezit. Ook behooren hunne onderdanen niet allen tot denzelfden stam, want veeleer is de Kamara bevolkt door lieden die zich elders niet aan Franschen of Engelschen hebben willen onderwerpen, of om andere redenen de wijk hebben genomen. Dat de Kamara steeds als één geheel werd besproken, is ook meer het gevolg van het feit dat de drie hoofden steeds eensgezind zijn, waar het geldt vreemde indringers uit hun stelling te weren. Wanneer men, niettegenstaande dat, toch weinig verzet verwachtte, was zulks het geval, omdat men aan de Fransche zijde van oordeel was dat het hier meer rooverbenden gold dan stammen die voor hunne onafhankelijkheid opkwamen. Vandaar dan ook dat men er toe kwam om de missie in drie gedeelten te splitsen. Zoowel van het oosten als van het westen zou een onzer topografen, begeleid door een luitenant met 40 tirailleurs, de Makona volgen, om elkander omstreeks het midden van het terrein te ontmoeten. Het overige gedeelte der missie, onder de bescherming van Kapitein Lecoat, zou met de overblijvende 40 tirailleurs een dorp betrekken, dat op eenige Kilometers van het midden der Kamara-grens is gelegen, met het doel om te zijner tijd naar het zuiden door te dringen en zich met de beide detachementen te vereenigen. In dat dorp was men niet meer dan een uur of drie van de beide andere uitgangspunten verwijderd en, in geval van nood, meende men versterking of geneeskundige hulp te kunnen zenden. Voor dit laatste doel bevond Dr. Fulconis zich ook bij het centrum, want Dr. Mariotte was weggeroepen bij een lijder, die zich op drie dagmarschen afstands van Bofosso bevond.

Den 8sten Augustus werd uit beide vleugelstellingen opgerukt, waarbij de bedoeling geenszins was aanvallenderwijs op te treden. Integendeel er waren strikte orders gegeven, dat men moest trachten der bevolking aan het verstand te brengen dat men niet anders wenschte dan rustig te passeeren, ten einde topographisch

werk te doen, — voorts zou men, aangevallen wordende, natuurlijk een verdedigende houding aannemen. Het zeer moeilijk terrein, dat door de gevallen regens al bijster ongeschikt voor militaire operaties was, noodzaakte tot groote voorzichtigheid, en dat niet het minst, wegens het plaatselijk gering aantal tirailleurs. Natuurlijk was men dien eersten dag in het hoofdkwartier in zekere spanning omtrent het resultaat dezer vredelievende pogingen. Tegen den middag kwamen de eerste berichten in; daarna hield de stroom van boodschaploopers en spionnen niet op, zoomin als het uitzenden van estafettes, en laat in den avond nog was men geheel op de hoogte van hetgeen deze eerste dag had opgeleverd. En dat was belangrijker geweest dan men zich had voorgesteld: alles wees op een ernstigen en goed georganiseerden tegenstand.

De brigade die van de Oostzijde was opgerukt, was na een paar kilometer topographisch werk te hebben gedaan, al spoedig op een bende gewapende Kamaranen gestuit, die een dreigende houding aannamen. Men trachtte hun te beduiden dat men slechts was gekomen om rustig te werken en niet om te vechten, maar het weinig vriendelijke antwoord luidde: „Als jelui beenen hebt om hierheen te komen, zal je ze niet meer hebben om terug te gaan", en toen de Franschen toch hun werk wilden voortzetten, werden zij omsingeld en aangevallen. Overeenkomstig de ontvangen orders, nam men toen een verdedigende houding aan en werd een stelling ingenomen op een heuvel in de nabijheid, waar men zich een weinig versterkte. Van hieruit had men een ruim uitzicht over den geheelen omtrek en men ontdekte toen een hoog gelegen en zwaar versterkt dorp, dat een der gefortifieerde dorpen moest zijn, die de Kamaranen, volgens spionnenberichten, aan deze zijde van de Makona zouden hebben. Dat dorp te bestormen met deze geringe macht, ware wel wat gewaagd geweest en zou strijdig geweest zijn met de ontvangen bevelen, zoodat besloten werd de ingenomen stelling te behouden en te trachten nadere besliste orders te bekomen omtrent al of niet doorzetten. Twee tirailleurs boden zich vrijwillig aan om een bericht naar het hoofdkwartier te brengen, toen er onder de „partisans" [1]) niemand

[1]) Hulpbenden uit de „bevriende" dorpen, bestaande uit allerlei slag van volk dat in troebel water hoopt te visschen. Als spionnen, gidsen, boodschaploopers enz. bewijzen zij nuttige diensten.

kon worden gevonden om die gevaarlijke zending op zich te nemen. Zoo bleef deze brigade voorloopig waar zij was, nu en dan een poging tot den aanval afslaande door het lossen van eenige salvo's.

De brigade die van de westzijde zou oprukken, had nog warmer ontvangst genoten, hoewel men daar een minder onvriendelijk antwoord had ontvangen. Ook dáár een dreigende houding en krijgszuchtig geschreeuw, maar toen men den zwarten beduid had, dat men slechts vreedzaam wenschte te passeeren, werd er geantwoord dat zij zouden wijken, zoo er niet op hen geschoten werd. De Luitenant van het escorte, die daarop met eenige tirailleurs vooruit ging, kende deze wijze van optreden echter wel, zoodat de verradelijke losbranding die nu volgde niet alleen niet onverwacht kwam, maar ook onmiddellijk beantwoord werd, waarna men aldra in een warm gevecht gewikkeld was. Den weg vooruit vrij latende, vielen de Kamaranen in hoofdzaak van terzijde en van achteren aan, maar de Luitenant met zijn tirailleurs bleef avanceeren. Oprukkende om het convooi in veiligheid te brengen, en op beter terrein te komen, bevond hij zich vrij spoedig voor een dorp van middelbare grootte, dat hoewel niet bepaald versterkt, toch goed door versperringen verdedigd was. Men moest nu wel verder en na een gevecht dat, in al zijn phasen, vier uren duurde en waarbij een achttal versperringen één voor één moesten worden genomen, zag men zich meester van het dorp, dat onmiddellijk den vlammen werd gewijd, toen de tirailleurs daar vasten voet hadden gekregen.

De overwinniging had echter ook offers gëeischt; negen gewonden telde men aan de zijde der Franschen, waaronder echter geen zwaar gekwetsten. Bijna alle gekwetsten waren blijven doorvechten nadat zij inderhaast even verbonden waren. Een van hen, die een pijl zoo diep in zijn been had gekregen, dat de Luitenant hem er met een mes uit moest snijden, omdat hij geen kans zag het voorwerp met beide handen weg te trekken, was daarna nog een haantje de voorste. Maar ook de tegenstanders bleken beter te zijn dan men zich had voorgesteld; met taaie volharding bleven zij doorvechten, slechts langzaam, voet voor voet, terrein prijs gevende. Zooveel mogelijk vuurden zij onder dekking en had er een hunner vuur gegeven, dan werd zijn plaats dadelijk door een ander ingenomen, terwijl de eerste achteruit ging om zijn geweer

te herladen. Dit koste hun veel tijd, waarbij zij zeer in het nadeel waren, vergeleken bij de tirailleurs, die ook wel geen snelvuurgeweren, maar dan toch achterladers hadden. Alleen door hun aantal, konden de verdedigers dit nadeel eenigszins goed maken, maar meer dan hun geweren, die zij met den kolf onder den arm eenigszins in het wilde afschoten, waren hunne pijlen te vreezen. Hunne geweerschoten doen op een afstand van meer dan 50 M. niet veel kwaad, maar de pijlen, die van lange ijzeren weerhaken zijn voorzien, hebben een groot indringingsvermogen en toen er later tegen de steden Koiama en N'Sapa werd opgetreden raakten drie Fransche officieren juist door pijlen gewond. Ook rentjongs werden als hindernissen gebruikt, tenminste het groot aantal voetwonden, dat later onder behandeling kwam, gaf dat te denken.

De Kamaranen hadden hunne dooden en gewonden niet in den steek gelaten; hoe weinig gedekt ook de plaats was waar een hunner viel en hoe druk er ook in zulk een richting gevuurd werd, steeds wisten zij hem weg te halen, waarbij zij onopgemerkt op hun buik nader sloopen, om dan vlug te voorschijn springende met den gevallene in het bosch te verdwijnen. Daardoor kon men met geen mogelijkheid hunne verliezen bepalen, maar uit de bloedplasjes langs den weg, leidde men af dat het wel aanzienlijk geweest zou zijn.

Eenmaal binnen het dorp, dat dadelijk door de tirailleurs was aangestoken, begreep men dat het niet doenlijk was zich hier te verschansen en zoo werd nog iets verder doorgemarcheerd en stelling genomen op een heuvel in de nabijheid, waar men de aanvallen des vijands, die nog steeds aanhielden, meende te kunnen afwachten. Maar... met de negen gewonden die men reeds had en met een aantal patronen dat aanmerkelijk geslonken was, wilde men den nacht niet ingaan, en dus trok men toen de avond viel, terug op een dorp in Fransch gebied dat gemakkelijk in staat van verdediging was te stellen. Van daar werd onmiddelijk naar het hoofdkwartier gerapporteerd: dat onder deze omstandigheden geen sprake kon zijn van geregeld topographisch werk, en dat men, behalve geneeskundige hulp en aanvulling van ammunitie, nader orders verlangde. Aan dat rechtvaardig verlangen werd ten spoedigste voldaan, maar onze Docteur Fulconis was daarbij haast in

een hinderlaag der Kamaranen gelokt, een onheil dat door zijn helder oordeel nog bijtijds werd voorzien en afgewend.

In het hoofdkwartier zag men nu ook wel in, dat op deze manier het doel niet bereikt kon worden, en zoo begon men met het terugroepen der oostelijke brigade, teneinde deze met de westelijke te vereenigen de dus met een verdubbelde macht op te treden. Den volgenden dag arriveerde deze kolonne bij het Centrum, met slechts twee gewonden. Dien dag arriveerde ook de „Commandant du Cercle Militaire" Majoor RUEF en in overleg met hem, besloot men te trachten zich eerst nader op de hoogte te stellen van de bewegingen der Kamaranen en nogmaals te beproeven met hen in betrekking te komen. Ondanks de bemiddeling van de voornaamste hoofden uit onze buurt, wilden de Kamaranen van niets hooren. De eenige geschenken die men met de Blanken wilde wisselen waren geweerschoten: zoo luidde het antwoord dat de bevriende hoofden meebrachten. Er bleek ondertusschen dat de vijand was teruggekomen in zijn verbrande dorp en dat opnieuw versterkte. Nadat de Majoor zelf in het gezelschap van Kapitein LECOAT eene verkenning had ondernomen, waarbij zij ook met geweerschoten waren begroet (terwijl het kamp der westelijke brigade voortdurend bedreigd werd) gaf hij als zijne meening te kennen, dat het doorbreken en beschermen van de missie met haar bijbehoorend convooi, gegeven den hardnekkigen tegenstand en het momenteel uiterst moeilijk terrein, een ondoenlijke zaak was, tenzij een voorafgaande krachtige militaire expeditie eerst de Kamarakwestie had beslist. Daar dit niet binnen de werkzaamheden der grensregelingsexpeditie viel en wachten op onderwerping van de Kamaranen ons teveel tijd zou kosten en de zaak (namelijk het opnemen van den loop der Makona) ook wel later zou kunnen gebeuren — men was het nu eens dat de rivier haar loop niet zou verleggen — besloot men de Kamara maar verder aan de militairen over te laten en met het belangrijker delimitatiewerk voort te gaan. De militairen zouden dan in een gunstiger seizoen en op een tijd die hun convenieerde, onbelemmerd door een missie met haar convooien, wel eens „une tournée de police" maken door het vijandige distrikt. [1])

---

[1]) Sedert is de Kamara zonder veel moeite onderworpen.

XI. JALLAH MILAY. ONZE EERSTE PALAVERS.

Zoo was dan de verdere topografische opneming van de Makona, daar waar zij door het Kamaradistrict vloeit, afgewimpeld, en den 17en September was het geheele hoofdkwartier weder naar Bofosso overgebracht. Kapitein LECOAT werd voor de bewezen diensten bedankt, omdat wij verderop het geleide zouden hebben te aanvaarden van zijn ranggenoot SCHEER, den postcommandant van Soundedou.

Het ligt voor de hand dat de leden der missie die zich tijdens de expeditie in de Kamara aan velerlei misère hadden blootgesteld gezien, (niet het minst door de guurheid van het klimaat) en die in „cases" onder lekkende daken, in een overvol kamp, een alles behalve gezond en aangenaam leven hadden geleid, nu niet zoo dadelijk gereed waren om verderop te trekken. De algemeene gezondheidstoestand was slecht, Dr. FULCONIS zelf was ziek; anderen hadden last van koortsaanvallen en Sergeant RÉMY werd dan ook op grond daarvan naar Dakar geëvacueerd. Onder die omstandigheden had men wel rechtmatige aanspraak op eenige dagen rust te Bofosso, maar vroolijk was het ook dáár niet, want al was de regen er een weinig van de lucht, het was er vochtig, koud en guur en de zon kwam haast niet door de wolken.

Tot dusverre hadden wij Liberiaansche gedelegeerden het tot onze ergernis en spijt zonder tolken moeten stellen, al hadden wij daarvan nog geen rechtstreeksche nadeelen ondervonden. Een kind echter kan begrijpen dat wij, zoodra er aanraking met de bevolking gezocht moest worden, geheel aan den leiband der Franschen zouden hebben moeten loopen, indien in de behoefte aan een tolk niet bijtijds werd voorzien. Nu wij ons gereed

maakten om het stroomgebied van de Makona te gaan verlaten, en een binnenlandsche grens moesten gaan trekken, gebaseerd op de aanwijzingen en liefst ook naar de wenschen der bevolking, ergerde het ons nog meer dat onze tolk zich maar niet vertoonde, en toch was er ons een toegezegd, toen wij Monrovia hadden verlaten. Dan, als de nood op het hoogst is geklommen, is de redding nabij, en waarlijk op den 19en, toen wij nog op Bofosso waren, daar kwam onze man: JALLAH MILAY.

Deze was een persoon van zooveel gewicht en hij deed aan de zaak van Liberia zooveel goed, dat wij verlof vragen hem eenigszins nader aan onze lezers voor te stellen.

Hij was een neger uit den stam der Golah's, maar deed meest aan een Arabier denken en, naar eigen zeggen, was hij 53 jaren oud. Hij had groote ondervinding als tolk, want al sedert 25 jaren was hij de man die te Monrovia alle palavers placht te regelen, wanneer zij van voldoende aanbelang waren om voor den President te worden gebracht, en dat gebeurt nog al gauw. Maar hij had niet alleen ondervinding, hij imponeerde ook, want hij was „Chef"; hij bezat in de nabijheid van Monrovia zeven dorpen en was de gelukkige echtgenoot van negen en twintig vrouwen en, behalve zijn rijkdommen aan vrouwen en vee, bezat hij uitgestrekte koffie-farms, die hem een aardige winst opleverden. Zoo was hij een Chef van aanzien, die het hooge recht had een oliphantsstaart als waardigheidsteeken voor zich uit te doen dragen, hetgeen zooveel zeggen wilde, als dat hij de gelijke was van welk ander Chef ook. Nooit had hij gereisd, en hij kende het land dus niet, maar wat ruim zoo goed was: het geheele land kende hem. Geen neger die ooit de kust bezocht had, of hij had vernomen wie JALLAH MILAY is; geen vorst die ooit een deputatie derwaarts gezonden had, of JALLAH MILAY had zijn woorden bij den President der Republiek vertolkt. In den loop der jaren had hij zich behalve het Engelsch, waarvan wij ons in den omgang met hem bedienden, niet minder dan elf inlandsche talen (waaronder waarschijnlijk wel een paar dialecten) weten eigen te maken, en daardoor kon hij ons onder *alle* omstandigheden diensten bewijzen, terwijl de Franschen slechts tolken hadden die niet meer dan twee of drie talen kenden, zoodat zij telkens voor ieder nieuw gebied, nieuwe tolken moesten gebruiken.

Jallah Milay placht zich, ondanks zijn vorstelijke geboorte, alle allures van een „country-man” te geven — niet omdat hij (die kiezer was en honderden kiezers commandeerde) vreesde dat andere allures hem minder goed af zouden gaan, maar juist omdat hij aan de oude gebruiken getrouw wenschte te blijven en wist hoe een ontwikkeld Negervorst zich behoorde te gedragen. Zijn eenig kleedingstuk was een lange, blauw en wit gestreepte Mandingo-mantel, die bij zeer gewichtige gelegenheden voor een zwarten verwisseld werd, een gevlochten hoed dekte zijn kruin en een piek steunde zijn schreden, waarbij hij blootsvoets plag te gaan. Hij wist ook wel dat die voorvaderlijke eenvoud hem in de oogen der bevolking eer verhief dan verlaagde, en dat zij gewoonlijk beter tot het doel leidde omdat hij, de „Chef” en man van antieke zeden, eerder op vertrouwen kon rekenen, dan andere tolken uit de heffe des volks gesproten, die zich opmooiden met „aflegger-tjes” van Engelschen of Franschen. Wij zeggen: „vertrouwen”, want de diensten die hij presteerde waren van veel delicateren aard, dan zuivere tolkdiensten gewoonlijk zijn. Hij was tot op zekere hoogte onze „agent politique”, en hij mocht dat zijn, want hij kende de geschiedenis des lands en de menschen kenden hem en zij kwamen naar hem toe en zij luisterden naar zijn raad en wanneer Jallah een Chef liet roepen, die uit vrees voor de tirailleurs zou zijn weggebleven, dan overwon Jallah’s oliphantsstaart of een zijner andere amuletten, ten teeken van zijn wil aan een looper medegegeven, alle verdere vrees.

Jallah was niet zonder gezelschap bij ons gekomen. Hij voerde zelfs een heelen staf lieden met zich. Allereerst nog een dubbel-tolk voor de Mandingo-taal, want deze was hij niet machtig. Dan had hij nog twee zijner eigen zoons medegebracht, flinke kerels die er volstrekt niet tegen op zagen om eens drie weken ver te marcheeren naar Monrovia, wanneer wij een spoedbrief wenschten te doen bezorgen, en verder bracht hij nog een paar vertrouwde lieden mede, die zijn gebrek aan terreinkennis konden aanvullen. Zijn voornaamste handlangers waren echter de vijf vrouwen die met hem gekomen waren. Aanvankelijk meenden wij dat wij met deze „eetsters”, waarvoor toch rijst gekocht moest worden, verlegen moesten zijn. Later zou blijken hoe de inlandsche politiek het toch altijd en ook hier won van den oppervlakkigen wester-

schen gedachtengang. Want die vrouwen waren de lijfwacht! Jallah Milay wist ook wel dat het lang niet zeker was dat wij altijd door vriendschappelijk terrein zouden marcheeren — hij wist aanvankelijk niet eens of hij gemakkelijk van de kust kon doordringen naar Bofosso, maar de vrouwen waren daar om te helpen! Hij bereikte daarmede meer dan de Franschen met al hun tirailleurs, want wanneer hij zich verplaatsen wilde, kon hij de vrouwen *vooruit*zenden. Niemand zou de vrouwen slecht behandelen: daarvan was hij overtuigd, maar hij was nog sterker overtuigd, dat het vredelievende mijner zending door ieder man zou begrepen worden, wanneer men in de eerste plaats maar merkte dat hij vrouwen bij zich had. Het aantal deed ook iets: het vijftal kondigde inderdaad de komst van een groot Opperhoofd aan, en zoo kon hij er zeker van zijn dat hem overal een vriendelijke ontvangst bereid zou worden. De looze vos had ook gezorgd juist die vrouwen mede te nemen die geboortig waren uit, of goede connecties hadden in de streken waar hij werkzaam moest wezen, en zoo gelukte het altijd om, door tusschenkomst van de vrouwen, aanraking te krijgen met chefs die een weinig boudeerden, of berichten te ontvangen, die niet bestemd waren voor „anderen", die van het onschuldig karakter dier dames tot het einde toe overtuigd zijn gebleven.

Het kon niet lang uitblijven of het zou een ieder duidelijk worden, dat Jallah Milay, die het vertrouwen der hoofden genoot, ondanks zijn eenvoudigen Mandingo-mantel, een troef werd in ons kaartspel, waartegen de andere troeven het in den regel finaal aflegden. Door Jallah Milay waren wij in staat berichten te krijgen waar men *opaan* kon, terwijl men aan de andere zijde dikwijls in gissingen verdiept bleef of vooropgestelde meeningen aankleefde, die door een enkelen slag onzerzijds *konden* worden opgehelderd. Al heel gauw bespeurden wij hoe Chefs op welker liefde en voorkeur voor den „tricolore" men al lang gerekend had, onder de voortreffelijke leiding van Jallah, heel andere conclusies durfden uiten. Heel wat hebben wij dan ook moeten aanhooren over de slechtheden van Jallah Milay en over de leugens die hij uitstrooide om de bevolking aan zich te binden; heel wat dingen werden door would-be spionnen overgebracht naar het Fransche kamp, die moesten aantoonen dat hij de

zondigste aller schepselen was, maar wij hebben dat altijd rustig aangehoord en JALLAH de hand boven het hoofd gehouden. Zoo zeer als wij hem waardeerden, zoozeer werd hij bij de andere partij gehaat, en zoo hij ooit aanspraak op beroemdheid zou willen maken, dan zal die haat wel de beste aanspraak zijn. [1])

Hadden wij tot nu toe slechts de Makona in kaart te brengen gehad, dat zou van omstreeks Bofosso tot nabij Lola, waar de Nuon ontspringt, geheel anders worden. Over dit gedeelte der grens, dat naar ruwe schatting 300 K.M. lang zou zijn, had men geen andere gegevens dan de algemeene richting en bovendien wist men dat eenige dorpen die in het traktaat genoemd waren, met hun omgeving aan de Fransche zijde moesten blijven. De bedoeling was voorts alle stammen en onderdeelen daarvan, voor zoover zij een geheel vormden, aan den eenen of aan den anderen kant te laten, ten einde zoo min mogelijk verdeeling in eenig bevolkingscomplex te brengen. Dat deze bepaling geheel in het voordeel van de Franschen kon uitloopen, werd vroeger reeds aangetoond. Maar met deze aanwijzingen en beginselen moest hier een grenslijn gezocht worden, daarbij zooveel doenlijk gebruik makende van natuurlijke scheidingen als riviertjes, heuvelruggen en desnoods beken.

Van meer belang echter dan de kennis van die natuurlijke grensscheidingen, was vooreerst wel de kennis van het volk zelf, maar daar wij in dit opzicht aanvankelijk eenigszins in het duister tastten, moesten wij die kennis al werkende opdoen en, daarvoor vooral, moesten besprekingen met de voornaamste „Hoofden" worden gehouden, zoodat wij ons voorbereidden op lange „palavers".

Om echter die palavers ietwat begrijpelijker te maken, zullen

---

[1]) Nog na den terugkeer van de Fransche sectie, schreef een Fransch blad het volgende tendenzbericht: La lutte entre eux (les Commissaires Français et Libériens) fut au surplus très vive: les Hollandais, qui représentaient le gouvernement de Monrovia, disputaient le terrain pouce par pouce. Leur interprète, dont ils ignoraient, d'ailleurs, les agissements, déclarait aux indigènes que leur passage sous la domination de la France entraînerait pour eux l'obligation de ne plus se faire la guerre, de cesser tout achat, toute vente de captifs etc.... Schandelijk toch dat JALLAH de waarheid vertelde!

wij een kort overzicht trachten te geven van de bevolking aan de grenzen, zoo als de zaak ons, na volbrachten arbeid duidelijk geworden is.

De bevolking bleek in het westelijk gedeelte, tusschen Bofosso en de Sint-Paul's rivier tamelijk gemengd te wezen. Ten oosten van die rivier was dit in mindere mate het geval, men vond daar in hoofdzaak Pessies en de daaraan zeer verwante Manons.

Tusschen Bofosso en de Sint Paul's rivier schijnt het land oorspronkelijk door den stam der Toma's te zijn bewoond, een zeer uitgebreiden stam, waartoe men ook de Boozies (ook wel Kimboozies), de Bundies, de Wijma's en de Gory's kan rekenen. Benoorden het gebied der Toma's woonden van oudsher de Mandingo's, die hunnen naam hebben gegeven aan het uitgestrekte heuvelland benoorden Bofosso en Gueckédou, dat ook wel de Mandingo-hoogvlakte wordt genoemd. Onderdeelen van den Mandingostam zijn weer de Malinkés de Bambara's enz. De stam der Mandingo's nu, heeft zich in den loop der jaren sterk uitgebreid naar het zuiden en zich daarbij innig met de Tomabevolking gemengd. Gedeeltelijk geschiedde dit door verovering, meestal echter door vreedzame nederzetting in de Tomadorpen, waar de Mandingo's, door hun hoogere ontwikkeling, niet onwelkom waren en spoedig zeker aanzien verkregen.

De Mandingo's waren zeer vaardig in de bewerking van ijzer, en ook van goud, beide artikelen die het land zelf voortbrengt; ook waren zij ver gevorderd in de bereiding van leder, waarvan hunne werkelijk fraaie weitasschen, mes- en zwaardscheden getuigenis afleggen. Zij waren al vroeg belijders van den Islam en verspreidden die Leer tot aan de kust toe, zoodat men tegenwoordig in Liberia bijna geen stammen meer aantreft waaronder geen Muzelmannen worden gevonden. Verdraagzaam als de Islam zich bij het maken van propaganda pleegt te betoonen, gingen de Mandingoleeraars het oude geloof niet of weinig tekeer, ja namen het in het nieuwe op, zoodat men de Muzelmannen nog getrouw zich ziet versieren met hunne oude „greegees" of amuletten, voor zoover deze niet vervangen zijn door een niet minder krachtig „book" waarmede men alles aanduidt dat geschreven en dus geheimzinnig is, en waaronder een paar koranspreuken natuurlijk het allerwerkdadigst wondermiddel zijn. Ook met de

spijsvoorschriften behoeven de nieuwbekeerden het zoo nauw niet te nemen; varkensvleesch wordt niet overal als onrein beschouwd, en liever zullen zij dat tot zich nemen dan het vleesch aan te roeren, van een diersoort waaraan de geheele familie of groep zijn oorsprong ontleent. (Totemismus).

Bij groote tolerantie in den beginne, sterven de oude misbruiken hun natuurlijken dood wel, maar erkend moet worden dat de Islam tegen *nieuwe* misbruiken waakt en het drinken van alcoholica tegengaat, tenzij deze worden genomen als medicijn, in welk geval ook Mandingo's wel eens willen toetasten. De Derwischen der Mandigo's hebben talrijke scholen waar de jeugd onderwezen wordt, en er heerscht onder hen zekere welgemanierdheid en beschaving, zooals men die bij Muzelmannen veelal aantreft.

Het kon niet anders of een in zoovele opzichten superieur ras, moest, wanneer het zich ging nederzetten onder een minder ontwikkeld, maar goed-aangelegd volk, zooals de Toma's werkelijk zijn, al spoedig van vreemdelingen tot gerespecteerde burgers en van gerespecteerde burgers tot heerschende klasse worden. Zoo vonden wij dan ook in het grensgebied tusschen Bofosso en de Sint-Pauls-rivier, geen stam, waar niet de regeerende familie hetzij uit Mandingo's bestond, hetzij nauw aan de Mandingo's vermaagschapt was, zoodat zij dikwijls zelf niet wenschte uit te maken tot welk ras zij eigenlijk behoorde. Ook onder de gewone vrije lieden trof men talrijke Mandingo's aan, en dat zonder dat wij ooit konden bemerken dat er eenige animositeit tusschen de oorspronkelijke bewoners des lands en de nieuw-gekomenen bestond. Die innige vermenging nu maakte het ons zéér moeilijk een scheiding te ontwerpen, die over en weer voldeed en welverdiend was tot op zekere hoogte het verwijt, dat wij op een onzer eerste palavers moesten vernemen: „dat alle zwarten steeds een eensgezind volk waren geweest, tot op den tijd dat de Franschen en de Amerikanen [1]) gekomen waren om tweedracht te zaaien".

Wij verlieten Bofosso den 22en September en waren, na heel wat nattigheid te hebben doorstaan, op den 24en bij een gehucht,

---

[1]) Zoo heeten de Liberianen bij de autochthone negers en zoo noemen zij zich ook gaarne zelf.

genaamd Kabaro, aangekomen, alwaar door de goede zorgen van Kapitein SCHEER een aantal abri's voor ons waren gereed gemaakt, want er waren geen woningen genoeg om het talrijke personeel onder te brengen. Zulk een „abri" bestaat uit een eenvoudig dak van palmbladeren, ondersteund door een ruw geraamte van uit het bosch gehakte takken en stammen, maar toch groot genoeg om er een tweemanstent onder te kunnen spannen, en dat laatste was wel noodig. Kabaro lag midden in een woudzône en het kamp stond in het woud zelf, zoodat wij voortdurend blootgesteld waren aan de waterstralen die van de bladeren der boomen omlaag leekten, want het regenseizoen was nog goed merkbaar. Hoeveel moeite wij ook deden om voor een goede afwatering te zorgen, door het graven van greppels rondom onze abris en hoezeer wij de vochtigheid trachtten te bekampen door het stoken van vuren onder diezelfde abris, wij vermochten niet te voorkomen dat menigeen ziek werd van de omstandigheden waaronder wij moesten leven en Bertézène moest na eenige dagen geëvacueerd worden naar een beter klimaat. Wat ons wel het meest verwonderde, was dat onze dragers het goed uithielden, want aan het opslaan van abris voor deze lieden dacht niemand. Deze moesten na een dag, hoe vermoeiend ook, maar voor zichzelf zorgen; nooit werd er iets voor hen verricht, en zij scholen dan ook maar weg onder een paar bijeengescharrelde reusachtige bladeren en zij hielden er het leven bij. De weinige zorg die men voor deze lieden droeg, schijnt zeer met Fransche opvattingen overeen te stemmen (ils se débrouilleront!). ARCHIBALD FORBES, die den Fransch-Duitschen oorlog medemaakte, als correspondent van Daily News, geeft daarover eene beschouwing die leerrijk is en waarnaar wij den lezer verwijzen. [1])

Overigens was Kabaro zeer goed gelegen om te „palaveren", want vanhier konden twee groote Chefs ons gemakkelijk bereiken. De eerste, BONGKO MARGWÉ, woonde slechts twee dagreizen van ons af, naar het Westen, de andere WAFOOLEKOOLIE eveneens twee dagmarschen, maar meer naar het Zuiden. Beide Chefs waren ter palaver behoorlijk geconvoceerd, maar het duurde nog eenigen

[1]) ARCHIBALD FORBES: My experiences of the war between France and Germany. Tauchnitz Edition vol I page 249.

tijd eer zij ter plaatse waren. Blijkbaar wenschen zij de kat uit den boom te kijken, en met de waarde van den tijd waren zij natuurlijk absoluut onbekend.

Bongko Margwé was een zéér groot Chef, die eenige jaren lang met ijzeren hand had weten te regeeren en die krachtig zijne autoriteit in het grensgebied had weten te handhaven. Hij was nu een man op jaren geworden en had daardoor nog grooter invloed gekregen, want de oudste wordt door de nevens hem wonende vorsten al spoedig als een „big daddy" erkend. De jongeren gaan met zijne meeningen te rade en volgen zijn beproefd inzicht gaarne. De houding door dezen „big daddy" aangenomen, kon dus van grooten invloed zijn op de werkzaamheden onzer missie, want ingeval hij zich beslist Franschgezind betoonde, kon men er op aan dat heel wat na hem aan de beurt komende potentaten, zijn voorbeeld zouden volgen. Dat Bongko Margwé niet zoo heel Franschgezind was, bleek al spoedig doordat hij niet gauw aan onze oproeping gehoor gaf. Feitelijk was hij bang. Nu eens vernamen wij dat Bongko komen zou, dan weer dat hij zich toch te oud gevoelde, dan weer kon hij niet gaan, of wel zijn oogen begonnen hunnen dienst te weigeren. Maar komen deed hij toch, toen Jallah Milay hem zijn oliphantsstaart had gezonden, den brenger opdragende te zeggen dat hij „Jallah", zijn vriend Bongko uitnoodigde te komen en hem verzekerde dat hem geen leed geschieden zou. Toen aanvaardde Bongko de reis en den volgenden dag hielden wij palaver voor de tent van den gouverneur Richaud, waarbij Bongko Margwé, naar landswijze voor ons gezeten was op een leuningstoeltje, niet hooger dan een voetenbankje. [1])

Deze palaver, die openbaar was, had ontzaglijke belangstelling gaande gemaakt bij de bevolking, vooral bij dat deel dat reeds voor het Fransche geweld had gebukt en wist dat zij hier veilig was. De eigen landgenooten van Bongko vonden het in het

---

[1]) De eenigszins deftige lieden gebruiken lage bankjes zonder leuning, die uit een blok worden gesneden. De kleine man stelt zich tevreden met een tak die zich in drieën splitst en met de drie vorkeinden naar den grond wordt gekeerd. Twee vorkeinden worden door een breeden dwarslat verbonden, waarop men kan gaan zitten, leunende tegen den knobbel waar de tak zich splitst.

algemeen maar beter den ouden man het spits te laten afbijten, maar de voornaamsten zijner ondergeschikten waren toch met hem opgekomen. Het merkwaardigste van alles was dat de belangstelling het grootst scheen onder de eigen bedienden van de Franschen. Wij maakten door de tolken aan Bongko duidelijk waarvoor wij gekomen waren, en vooral dat ons doel was ééns en voor altijd een einde te maken aan de grenskwesties, waarop hem gevraagd werd welke partij hij voor zich zou willen kiezen. Voorwaar een puzzle voor den ouden man, die zich in een Fransch kamp en omringd van Fransche tirailleurs zag, maar die van een Fransche overheersching niets hebben moest. En nu dachten de Franschen juist, dat hij een zeer Francophile negervorst was, omdat hij door een zijner zoons goede betrekkingen met den postcommandant van Soundedou had laten onderhouden, maar dat hij een ander zijner zoons hetzelfde liet doen op den Liberiaanschen post Zinta, dat wisten zij niet. Bongko had geschenken met de Franschen gewisseld en naar het bleek had hij eenmaal zelfs een vrouw cadeau gegeven aan een Fransch beambte van minder beteekenis. Hij zat dus met de zaken verlegen en gaf op meesterlijke wijze eenige ontwijkende antwoorden. Gelukkig begon men over en weer in te zien dat, naar Europeesche begrippen, het schenken van een vrouw tot niets verplicht, dat het wellicht verplichtingen oplegt aan dengene die het geschenk aanvaardt, maar niet aan wien het geeft, zoodat de Franschman zeker van Tomasche, maar niet de Toma-Chef van Fransche sympathieën mocht worden verdacht. Zoo werd de bijzonderheid van dit vrouwengeschenk dan aanleiding, dat wij wel wat tijd wilden nemen om ons te bedenken en gaarne aan Bongko hetzelfde gunden om zich te beraden, waarop wij na den middag den palaver zouden hervatten. Zoo gezegd, zoo gedaan. Bongko had zich nogmaals beraden en verklaarde bij de tweede zitting onomwonden, dat, hij voor zich, de partij van president Barclay koos en geen Fransch „Chef de Canton" wilde wezen, waar hij zelf kon regeeren. Die beslissing was van onberekenbare beteekenis, want zij hield in dat de grens moest loopen, zoodanig dat Bongko aan de Liberiaansche zijde bleef en het maakte reeds zeker dat volgende vorsten, die in hem hunnen „big daddy" zagen, desgevraagd voor Liberia zouden opteeren.

De beslissing van Bongko Margwé veroorzaakte vooral groote vreugde onder de bedienden der Franschen, die zich bij de palaver zoo belangstellend hadden betoond. Aan alles was duidelijk dat *alle* zwarten zich verheugden in een kleinen triomf tegenover het gallische ras, en dat werd ons betoond door ieder die wat durfde te laten merken, vooral door den kok der expeditie die, zooals dat gewoonlijk gaat, de spreekbuis was waarvan het geheele personeel zich bediende.

Een paar dagen nadat we met Bongko Margwé hadden gepalaverd, verscheen in ons kamp de reeds genoemde Wafoelekoellie, Chef van de Bundy-Country en, evenals Bongko, half een Mandingo, half een Toma. Deze nu was een zeer jong man, waarvan men nauwlijks wist of hij de teugels van het bewind in handen had, dan wel of die bij zijnen oom, Djatoomah, berustten, want in deze streken wordt een vorst ook wel door zijn broeder opgevolgd, totdat na het overlijden der broeders, de regeering door den oorspronkelijken kroonprins wordt aanvaard. Veel hadden wij al door middel van Jallah Milay omtrent Wafoelekoellie mogen vernemen en dat kwam hoofdzakelijk daarop neer dat hij veel „good sense" had en dat ook Djatoomah daarvan niet misdeeld was, zoodat deze laatste gelet op zijn gevorderden leeftijd, de regeering eigenlijk al zoo goed als geheel aan zijn neef had overgedragen. In ieder geval had Wafoelekoellie, evenals Bongko, voldoende „good sense" betoond, door met Franschen zoowel als met Liberianen te heulen, totdat de omstandigheden hem dwongen partij te kiezen. Zelf een getrouw bezoeker van en een welkom gast te Soundedou bij de Franschen, had hij toch een jongeren broeder te Monrovia, maar noch op Soundedou, noch op Monrovia wist men recht, hoe goed hij geit en kool wist te sparen. Eenmaal ter palaver opgekomen, had hij wijselijk Djatoomah en zijn verdere „daddies" thuis gelaten, zoodat het hem niet moeilijk viel ontwijkende antwoorden te geven en telkens te doen gevoelen dat hij, als nog een jong man, geen beslissende stappen kon nemen zonder eerst met die daddies te hebben geaboucheerd. In het Fransche kamp, vielen die antwoorden niet in de beste aarde, zoodat hem ook werd gevraagd waarom hij steeds zich zoo goede vrienden met de Franschen betoond had, terwijl thans

bleek dat hij niet zoo willig was om het „lichte juk" dat hem werd toegedacht op zich te nemen. Onverstoorbaar, waardig en met groote handigheid, gaf toen WAFOELEKOELLIE ten antwoord, dat hij gaarne goede vrienden met de Franschen bleef en een goede buurschap met hen wilde onderhouden, omdat hij er niet aan dacht hun den oorlog aan te doen!

Maar het was duidelijk dat WAFOELEKOELLIE het voorbeeld van „big daddy" BONGKO MARGWÉ ging volgen en er niet aan dacht zijn vorstelijke rechten te verkoopen, zoomin voor een schotel met linzen, als voor de Fransche katoentjes, die hij uit de naburige kolonie Sierra Leone ook wel kon betrekken.

Wat ons dus overbleef was een nader onderzoek naar de landstreken waarover het gebied van BONGKO en dat van WAFOELEKOELLIE zich uitstrekte, want zij regeerden ook wel over streken die men om een of andere reden als „discutable" kon aanmerken. Daartoe zouden wij ons eerst op weg begeven naar BONGKO'S hoofdplaats Guimbédou en daarna naar WAFOELEKOELLIES hoofdplaats Bakédou, om daar ter plaatse met de voornaamste souschefs samen te komen en te vernemen in hoeverre zij het gezag der beide Hoofden erkenden. Eerst daarna kon men tot een logische afbakening der grenzen overgaan. BONGKO, zoowel als WAFOELEKOELLIE verklaarden zich bereid de gecombineerde missie te ontvangen, waarin voor het oogenblik de Liberiaansche Gedelegeerden wel de meest belangrijke personen waren geworden, en JALLAH MILAY was nu de man die het erop aanlegde, dat de vorsten „bonne grâce" zouden toonen en ons met verschuldigde honneurs ontvangen, al brachten de Franschen ook veel meer tirailleurs mee dan noodig of voorzichtig was. Maar JALLAH stelde zijn rasgenooten gerust, met de verzekering dat die gewapenden ook weer uit het land zouden verdwijnen.

XII. DE REVUE TE GUIMBÉDOU.

Wij meenen den lezer niet te moeten vermoeien met eene nauwgezette beschrijving van al onze groote en kleine palavers, maar wij kunnen de belangrijkste toch niet voorbijgaan zonder in het kort aan te stippen waardoor zij van belang waren, en dat vooral, wanneer zij vergunden een kijk te krijgen op den maatschappelijken toestand der negers. Nu sproot een der voornaamste moeilijkheden, die met BONGKO MARGWÉ moesten worden geregeld, daaruit voort dat het land ten noorden van zijn gebied sedert lang metterdaad door *hem* geregeerd werd, maar niet door den Chef, die daar volgens familierecht had moeten opvolgen. Deze, SIGBÈ WOULÈ genaamd, was ouder dan BONGKO, maar blijkbaar had men hem te zwak gevonden en dus terzijde gesteld. Deze bijzonderheid was echter al lang vergeten, en zelfs BONGKO, die met SIGBÈ op een vriendschappelijken voet leefde, had er nooit aan gedacht dat die oude nog eens als zijn mededinger naar het hoogste gezag zou optreden. Maar er was een derde man in het spel, een parvenu, zekere KISSIFODÉE, die in het grensgebied, den Franschen uitstekende diensten placht te bewijzen en die begrepen had, dat hij SIGBÈ op den voorgrond moest brengen, om daardoor den Franschen een stuk land dat vrij groot was in handen te spelen; want SIGBÈ zat onder zijn plak, werd voortdurend scherp door hem in de gaten gehouden en BONGKO zelf vermoedde niet dat hem van dien kant concurrentie dreigde, zelfs niet toen hem ter oore was gekomen dat KISSIFODÉE hem een trek spelen zou. Zoo kwam het dan bij de eerstvolgende palaver uit, dat BONGKO regeerde over een terrein dat aan SIGBÈ WOULÈ toebehoorde en deze, daartoe gedreven door

KISSIFODÉE, riep de Fransche bescherming in, waarbij hij toonde zooveel van de zaken waarom het ging te begrijpen, dat hij zijne nieuwe beschermers bad, hem zijn vee te laten, zijn vrouwen niet te rooven en geen tirailleurs op zijn dak te sturen. BONGKO begreep de zaak beter en schikte zich in het onvermijdelijke, waarschijnlijk bedenkende dat hem genoeg over zou blijven.

Het wijs gedrag van BONGKO, die zich met het bereikbare tevreden stelde, hielp ons vanzelf over een moeilijkheid heen, die had kunnen rijzen, zoo hij niet voor Liberia geopteerd had en daardoor ook zijn ondergeschikte hoofden had genoopt zijn gedragslijn te volgen. Meer naar het Westen, ja, grenzende aan het Kamara-district, woonde de stam der Goolies, die hem ondergeschikt waren, maar deze lieden hadden vast besloten geen blanken in hun land toe te laten. Natuurlijk hadden de Liberiaansche gedelegeerden, onder introductie van JALLAH MILAY, zich daar gerust kunnen vertoonen, maar voor blanke overheerschers werd op ondubbelzinnige wijze bedankt. Gelukkig behoedde BONGKO's keuze hen, zoowel als de Franschen, van de onheilen van den oorlog, maar de Goolies gevoelden toch groote belangstelling voor de palavers tusschen BONGKO en SIGBÈ en waren in grooten getale, gewapend, naar GUIMBÉDOU opgekomen. Dat BONGKO daarin de hand had, behoefde niemand te verwonderen. Het waren niet alleen de Goolies die kwamen; ook uit andere aan BONGKO toebehoorende dorpen en steden waren gewapenden opgekomen, en daarin had de oude landsheer volkomen gelijk: zoo de Franschen hem met tirailleurs een bezoek kwamen brengen, mocht hij zijn eigen landstorm toch wel naar de hoofdplaats doen opkomen!

In die hoofdplaats, een klein dorp van een groote dertig weinig aanzienlijke hutten, heerschte een groote en ongewone bedrijvigheid. Bijna het geheele dorp was ingenomen door de blanken met hunne bedienden, met hun tirailleurs en hun dragers, en slechts enkele hutten hadden de bewoners voor zich kunnen reserveeren, alwaar de vrouwen van BONGKO en die van het dorpshoofd kookten voor alle gasten. Want, naar inlandsch gebruik, achtte BONGKO zich verplicht al zijn vreemdelingen niet alleen onderkomen te verschaffen, maar ook hen te voeden. Het dorp

alleen was natuurlijk niet in staat al die honderden menschen dagen achtereen te eten te geven; daartoe droegen alle andere dorpen uit de buurt bij, en zoo werden er dagelijks dertig groote kalebassen met rijst onder de gasten verdeeld, nadat de Liberiaansche gedelegeerden beleefdheidshalve van die (zeer smakelijke) spijzen hadden geproefd. [1]) Na drie dagen beduidden wij onzen gastheer dat hij onmogelijk bij een langer verblijf, de geheele missie op die manier kon voeden, en na eenig tegenstribbelen gaf hij aan onzen aandrang toe, erkennende dat de bevolking zelve die rijst en toespijzen beter kon gebruiken. Toen de dag vóór den grooten palaver dààr was en er steeds meer tirailleurs kwamen opdagen, was echter ook BONGKO klaar met de militaire vertooning die hij zijnerzijds op het getouw had gezet om ons een hoog idée van zijn macht te geven, die hij dan tevens in geval van nood tegen de Franschen had kunnen aanwenden. Om een uur of tien in den morgen, vernamen wij dat een talrijke bende aanhangers van BONGKO, waaronder vooral de Goolies, zich vlak bij het dorp, op een open plaats in het bosch had verzameld en dat hun aantal nog maar steeds toenam. Onze tolk gaf ons te kennen, dat wij hun genoegen zouden doen, zoo wij ons aan die gewapenden vertoonden; zij wilden gaarne de beide blanken zien, die door BARCLAY gezonden waren om met de Franschen voor het welzijn van hun land te onderhandelen. Wij begaven ons dus buiten het dorp en op de open plaats in het bosch, waarvan wij nu begrepen dat het een heilige plaats was, wachtte ons een schouwspel dat haast „uniek" heeten mag, en dat, zelfs in Afrika, zich niet licht meer herhalen zal: daar zaten een vier à vijfhonderd negers met een krijgshaftig voorkomen in een volstrekte orde en zwijgend in drommen bijeen gehurkt, maar zoo, dat de dorpen ieder in een afzonderlijke groep bijeenzaten, waarbij zich de deelnemers eenigszins amphitheatersgewijze hadden opgesteld, zóó dat de Chef van ieder dorp ernstig, zwijgend en waardig boven zijn krijgslieden uit, naar het midden van den

[1]) Wij proefden van die spijzen, omdat onze oost-indische ervaringen ons wel hadden geleerd dat men de menschen daar pleizier mêe doet. Ook JALLAH MILAY zeide ons dat dit de manier was. De Franschen verstaan zoo weinig de kunst zich met een bevolking in te leven, dat zij in dergelijke gevallen de spijzen onmiddellijk aan de dragers geven en in dit speciaal geval ons gedrag aanstootelijk vonden!!

kring zag. Meer dan de helft hunner was met geweren bewapend, die als een bosch boven de gehurkte schare uitstaken, de overigen staken de punten hunner lansen omhoog of toonden blinkende zwaarden, pijlen en bogen.

De heiligheid van het oord waar deze vergadering bijeenkwam werkte mede om de plechtigheid, voor het Negergemoed (en ook voor den Europeaan) te verhoogen. Binnen den kring bevond zich een oude boomstronk, waarop een zware steen was geplaatst, de greegree, die het dorp tegen onheilen beschermen zou, en in het midden van die open plaats lag, half in den grond, een groote platte steen. Hier, op deze plaats, hadden voor jaren, alle grootere en kleinere Hoofden hunnen souverein trouw gezworen; hier hadden zij een haan geslacht en het bloed, den kop, de vleugels en de pooten begraven onder den steen.

„Zooals het bloed van dezen haan vloeit", zoo hadden zij gezworen, „zoo zal ons eigen bloed of dat onzer nakomelingen vloeien, indien wij onzen eed van getrouwheid breken", en toen hadden alle betrokkenen van het vleesch van den haan gegeten. De plaats en de steen hadden dus een bijzondere beteekenis; wel waren sommige chefs voor de steeds zuidwaarts dringende blanken bezweken, maar het meerendeel was nog trouw en het bevond zich thans daar om dien trouw aan het Opperhoofd te betoonen. Bij de aankomst der Liberiaansche gedelegeerden, heerschte er onmiddellijk een volstrekte stilte, waarop JALLAH MILAY, die hier in zijn ware element was, ons voorstelde in ongeveer de navolgende bewoordingen:

„Hier komen twee blanken, die ge nooit tevoren gezien hebt, „die ook uwe vaderen nooit hebben gezien. God nam ze uit hun „land weg, om ze hier te brengen en alle moeilijkheden van U „weg te nemen, rust en vrede over het land te brengen, zoodat „ge rustig kunt slapen en uwe rijstvelden verzorgen. Zij zijn „kinderen van BARCLAY — BARCLAY is oud; zijn hoofd is grijs; „hij is wijs en zijn hart is goed. Zijn vaderen komen alle van „dit land. Hij wil U goede wetten geven en de oorlogen doen „ophouden. BARCLAY heeft deze blanken gezonden; zij zijn zijn „mond om met de Franschen te spreken. BARCLAY en de Franschen „zijn vrienden; als de Franschen weer zijn afgetrokken moeten „alle vijandelijkheden ophouden".

Zoo sprak de tolk, onder een ademlooze stilte, slechts bij iederen voltooiden volzin onderbroken door een kort, maar krachtig en algemeen teeken van instemming: het als gelijktijdig uit alle kelen komende „aha”, dat klonk als een sterk gebrom, nu en dan, waar de redevoering blijkbaar erg pakte, aanzwellende tot een korten schreeuw. Al dien tijd stond de oudste Gedelegeerde van Liberia, zooals behoorde, op den historischen platten steen. Daar kwamen de chefs hem één voor één begroeten, door een hand te geven en daarna de beide middelvingers en wijsvingers met een krachtig geklap langs elkander te doen glijden. Toen nam de Gedelegeerde het woord en droeg den tolk op, dat hij de Hoofden bedanken zoude voor de bewijzen van hun gehechtheid en van hun vertrouwen, en dat hij hun zou aanmanen om de grenslijn te eerbiedigen, zoodra die zou zijn vastgesteld, en dat zij met al hun palavers en moeilijkheden zouden aankomen bij de bevoegde macht, in den militairen post, die hier binnenkort zouden worden gevestigd. Ook deze rede werd met goedkeurende „aha’s” begroet. Toen wilden wij ons verwijderen, maar juist kwam daar Bongko Margwé aan, die ons ieder bij een vinger nam en de rij langs voerde, zijn mannen onderwijl toesprekende, waarna hij de toespraak voortzette, staande op den platten steen met ter rechter en ter linkerzijde één onzer. Deze handeling mocht zich in een enormen bijval verheugen, ten minste het goedkeurend „aha” ging af en toe over in een geestdriftig gehuil. Er was dan ook iets indrukwekkends in, waartoe de geheele omgeving van gewapenden onder het looverdak van het tropisch woud medewerkte: de grijze vorst, statig, maar nog kaarsrecht, van een forsche gestalte en een flink voorkomen, gehuld in een eenvoudig lang blauw kleed, en blootshoofds, met in de rechterhand een langen staf en tevens een recht naar boven wijzend groot mes, zóó staande op den historischen steen en deze schare van woest uitziende krijgers op hunnen plicht wijzende. Hoeveel van die krijgers hadden nog geen maand te voren de Franschen in de Kamara bekampt? Wij konden het niet gissen, maar het vermoeden lag voor de hand dat het grootendeels de Kamaranen waren van toen, en dat nam niet weg dat wij beiden ons, te midden van dit tot de tanden gewapend negerheir, zoo veilig voelden als ooit.

's Middags werd de plechtigheid voortgezet ter gelegenheid van de geschenken der Goolies, welke naar landsgebruik door hen aan hunnen „vader" BONGKO MARGWÉ waren gezonden, om dan door hem persoonlijk aan de Liberiaansche Gedelegeerden te worden overhandigd. Alle Chefs zaten nu gehurkt rond hunnen koning geschaard; deze zelf bleef staan en hield weer een toespraak in denzelfden geest als hij des morgens had gehouden, waarbij de Liberiaansche Oudste Gedelegeerde natuurlijk weer op den steen moest staan. Behalve dat er nu en dan een oorverdoovend gebrul van instemming werd aangeheven, heerschte er tijdens de vorst die rede hield, een doodsche stilte en een volmaakte orde, en dan wendde BONGKO MARGWÉ zich tot JALLAH-MILAY, die zich op zijn beurt tot den Jongsten Gedelegeerde wendde, welke de woorden van BONGKO aan den Oudsten Gedelegeerde overbracht. De étiquette brengt mede dat men zich nooit wendt tot den vorst (althans bij officieele plechtigheden niet), maar tot diens oudsten zoon of tot dengene die het ambt van vizier schijnt waar te nemen. Bij alle besprekingen hadden wij steeds met dien zoon te doen, hoewel wij „buiten dienst" gemoedelijk genoeg met den ouden omgingen. Omgekeerd volgde ook BONGKO den hiërarchieken weg, door zich te wenden tot den Jongsten Gedelegeerde, die natuurlijk de zoon en mond van zijn ouderen collega was, welke op zijn beurt weer de zoon van BARCLAY was. Op overeenkomstige wijze werden de geschenken aangeboden, die bestonden uit een os, een groote hoeveelheid witte rijst, een spierwitten haan, wat eieren en kolanoten. De witte kleur van den haan beduidde dat deze geschenken werkelijk van harte gegeven werden, want die beteekenis wordt door de bevolking zelf aan de kleur van het geschenk gehecht — zwart duidt allesbehalve op welwillende gezindheid. Nadat nu een der kolanoten door den zone BARCLAY'S was gebroken en wij allen met de voornaamste chefs daarvan hadden gegeten, bedankte BONGKO MARGWÉ, waarmede deze plechtigheid was afgeloopen.

XIII. PALAVER TE GUIMBÉDOU. MAATSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN DER TOMA'S.

Den 9en October had te Guimbédou de groote palaver plaats, waarvan het vooruitzicht al eenigen tijd de geheele bevolking in beroering had gebracht. Van alle kanten en vooral uit het reeds definitief door de Franschen geöccupeerd grensgebied, waren grootere en kleinere chefs met hun gevolg opgekomen om daarbij tegenwoordig te zijn. Ook aan politieke propaganda-middelen ontbrak het niet. Behalve dat de partijleiders over en weer boodschappers zonden, om te trachten hen die weifelend waren, tot hunne zienswijze over te halen, hadden zij nog een eigenaardige manier van propagande, nl. door spel, zang en dans. Eenige muzikanten, voorzien van hun inlandsche rinkelboms, voerden stukjes op, zongen liederen en dansten erop los, terwijl zij de verdiensten van de partij die hen betaalde luidkeels uitgalmden. Zij hadden daarbij veel toeloop, maar er kwam een eind aan, toen de in Fransche soldij staande artisten, de goede hoedanigheden der brave Galliërs vlak voor de woning van Bongko kwamen prijzen. Terecht beklaagde hij zich daarover en het gedeelte der feestelijkheden dat de franschgezinden binnen het dorp wilden organiseeren, was daarmede voorgoed uit. Het waren echter niet deze artisten die het het bontste maakten. De meeste moeite gaf ons een „Chef de canton” uit het naburige Fransche district, die zoo verdienstelijk was, van met politieke dreigementen op zijn rasgenooten in te gaan, voor het geval zij niet van opinie veranderden en de Franschen als verlossers inhaalden.

Voor de tent van Gouverneur Richaud, die aan den rand van het dorp was opgeslagen, was een flinke ruimte opengekapt voor

de opgeroepen Hoofden met hunne volgelingen. De Commissie nam plaats onder de veranda der tent met de tolken ter weerszijden; daartegenover zaten de hoofden der partijen, allen met een groote schare familieleden, volgelingen en waardigheidsbekleeders. De voornaamste Hoofden zaten daarbij op hun karakteristieke lage stoeltjes, de overige hurkten neder en alles te samen waren daar wel 150 negers, waarvan slechts zéér weinigen rechtstreeks met de palaver te maken hadden. Zooals in het vorig hoofdstuk vermeld werd, ging het voornamelijk over de vraag, welke aanspraken, hetzij BONGKO, hetzij SIGBÈ WOULÈ op een bepaalde landstreek (Farakoro genaamd) kon laten gelden, en daarbij ging het onder de Fransche en Liberiaansche Commissarissen, die ieder van hun kant scherpe vragen stelden, tamelijk heet toe, zoodat het opmaken der notulen onzen scribenten moeilijk viel. Dat ten slotte de aanspraken van SIGBÈ WOULÈ rechtmatiger voorkwamen dan die van BONGKO MARGWÉ, werd in het vorig hoofdstuk reeds vermeld en verklaard.

Maar het merkwaardigste van deze moeilijke palaver was, dat wij een inzicht kregen in hetgeen de negers hun „familieverhoudingen" noemen. Hier waren twee partijen, SIGBÈ en BONGKO, die elkaar over en weer volmondig erkenden als den „vader" en als den „zoon" en daarvan niet waren af te brengen, want de oudste (SIGBÈ) heette de broer van den vader van BONGKO en *dus* na diens dood zijn „vader" geworden. Hierop nader ingaande bleek ons, dat eigenlijk SIGBÈ'S „vader" en niet SIGBÈ zelf een broer van BONGKO'S vader geweest zou zijn, maar toen werd ons duidelijk dat de vader van SIGBÈ tot vader van BONGKO was verheven, bij het overlijden van BONGKO'S eigen vader. Nu was SIGBÈ'S vader ook overleden en *dus* was SIGBÈ in zijn plaats getreden, en zoo was de oude SIGBÈ eindelijk de vader geworden van zijn, ietwat jongeren, eigen neef. Deze interessante beschouwingen der negers en hun onduidelijke ontwijkende antwoorden hielden ons geruimen tijd bezig, maar bij voortgezet onderzoek kwam eindelijk uit, dat de beide „ouden", die elkaar, ondanks hun tegenstrijdige belangen hardnekkig vader en zoon bleven noemen, hoegenaamd geen verwanten waren, want dat de banden des bloeds, die hen vereenigden, moesten worden afgeleid van de „diersoort" waaraan beiden hunnen oorsprong ontleenden,

welk dier dan ook voor de geheele stamgroep „onschendbaar" was. Het was in dit geval de Luipaard. Elke negerfamilie leidt zijn oorsprong van een bepaalde diersoort af, en het nuttigen van het vleesch van zulk een dier wordt als een zware zonde beschouwd, die ongetwijfeld door allerlei onheilen wordt gewroken. Zoo zullen vele Golah's nimmer het vleesch van een geit aanroeren. Gewoonlijk behooren alle vrije lieden van eenzelfden stam tot dezelfde diersoort, waarvan zij allen afstammen, en de stamgenooten spreken dan ook veel over elkander als over hunne „broeders", hetgeen dus, in deze streken van Afrika, nog iets meer wil zeggen dan het welbekende „soedara kampong" dat wij uit onzen archipel kennen. Waar dergelijke opvattingen heerschen, is het geen wonder dat de familiekwesties eindeloos ingewikkeld schijnen voor hem die erin te beslissen heeft, terwijl zij, naar negerbegrip, zoo eenvoudig zijn. Geen wonder ook, dat Europeanen, die zich ongeduldig in hun onderzoek betoonen, dikwijls zooveel onheil kunnen stichten, dat met eenige moeite ware te voorkomen geweest.

Uit den aard der zaak bracht het onderzoek bij (en vooral vóór) de palavers, ons in nadere aanraking met de toestanden en met de zeden der inboorlingen, waartoe ons tot dusverre de gelegenheid veelal ontbroken had. Met een tolk als JALLAH MILAY viel het ons echter niet moeilijk ook daarvan meer te vernemen.

De negers wonen in dorpen bijeen, die ieder hun eigen Hoofd hebben, en natuurlijk zijn deze Chefs weder vazallen van grootere Chefs, die een groep dorpen, ja een geheele provincie beheerschen. De graad van afhankelijkheid van een lageren chef tegenover den hoogeren, is zeer verschillend en hangt dikwijls af van de momenteele belangen. In rustige tijden is de band zeer los, want de hoogere Chefs oefenen geen regeering uit, in den zin dien wij aan dat woord hechten. In oorlogstijd verandert de verhouding een weinig, want dan is natuurlijk de hoogste Chef, ook het aangewezen Opperhoofd. Maar dit Opperhoofd is dikwijls tevens een der oudsten in leeftijd, en voor dat geval wordt bijtijds een jonger Chef tot aanvoerder der krijgers aangewezen, de Oorlogschef. Chefs, die over rijkjes heerschen, welke na aan elkander grenzen, nemen over en weer weinig notitie van elkaar, met één uitzondering, die den oudsten geldt. Het oudste stamhoofd van

een zeker aantal rijkjes, die gelijke belangen hebben en in den regel dezelfde taal spreken, wordt als „big daddy" erkend en zijne meening legt bij alle beraadslagingen veel gewicht in de schaal. Zoo erkende WAFOELEKOELLIE zijnen „big daddy" in BONGKO MARGWÉ, en toen deze verklaard had, dat hij niet met de Franschen wilde te maken hebben, begreep een ieder dat WAFOELEKOELLIE dat voorbeeld volgen zou. Het is niet altijd noodig dat een big daddy tot denzelfden stam behoort, als waartoe de aangesloten rijkjes behooren. Zoo hebben wij wel eens een Tomachef ontmoet, die door een naburig Pessy-Chef als big daddy werd erkend. De scherpe onderscheidingen *die de Europeanen trachten in te voeren,* bestaan voor de negers niet; bij alle verschil van taal, afstamming en belangen, blijven zij naar JALLAH ons verzekerde: „all one country".

De bestuurseenheid is het dorp, of de stad; de dorpschef oefent een rechtstreeksch bestuur uit, hij regelt de onderlinge geschillen en straft de misdrijven en overtredingen der dorpelingen. Persoonlijk grondeigendom komt in den gewonen zin des woords niet voor en de grond heeft voor den neger nog geen ruilwaarde. Zij leggen hun rijstvelden aan door het openkappen van een gedeelte der wildernis, die zij verder afbranden, waarna de rijst wordt gezaaid, die in den natten tijd overvloed van water ontvangt, waardoor een bevloeiingsstelsel vooralsnog kan worden gemist. Wanneer de oogst binnen is, wordt de grond aan zichzelven overgelaten en in geen 3 à 5 jaren meer bebouwd. Soms wordt nog langer gewacht, en ieder jaar wordt een ander stuk grond bebouwd, zoodat de velden op den duur zeer ver van de dorpen kunnen komen te liggen. Daarom worden in den tijd dat het werk in de velden begint, eenige eenvoudige hutten in de onmiddellijke nabijheid gebouwd, en deze blijven betrokken, totdat de oogst binnen is. Deze tijdelijke dorpjes, die na den oogst verlaten worden, heeten bij de Franschen „villages de culture", bij de Liberianen „farms".

De dorpschef wijst de plaats aan waar de rijstvelden in een bepaald jaar zullen worden aangelegd, waarna iedere familie een gedeelte uitzoekt, alwaar zij een farm bouwt en haar gewas verzorgt. Is de oogst binnengehaald, dan wordt een gedeelte daarvan aan het dorpshoofd aangeboden, waarbij dan gewoonlijk nog een

geschenk van kippen, eieren en cassaven wordt gevoegd. Verplicht is zulk een geschenk niet; ook de grootte is geheel aan den gever overgelaten, maar het is begrijpelijk dat de waarde ervan eenigen invloed kan hebben op de stemming van het dorpshoofd bij gelegenheid van palavers en kwestieën. De oogst wordt in bossen saamgebonden en op de zolders der huizen geborgen, waar hij krachtig medewerkt tot het aanlokken en in stand houden van het rattengeslacht, dat in den natten tijd de velden verlaat, om zich aan dezen goed voorzienen disch te vergasten. Gelukkig dat in het land der Toma's de ratten als een bijzondere lekkernij worden gevangen en gegeten, als waren het eekhoorntjes. Bij de Toma's is de rattenplaag dan ook niet zoo verschrikkelijk als elders; de dieren worden aldaar gevangen in strikken, die door een veerenden stok worden dichtgehaald.

De benoodigde rijst wordt dagelijks van den zolder gehaald en gedorscht door haar met de voeten op een harde onderlaag te doortreden; daarna wordt zij in houten vijzels gestampt, waarbij de hulsels van de kern worden gescheiden. Vervolgens worden de hulsels verwijderd door schudden op een platte gevlochte wan en dit alles is het werk der vrouwen. Wie overigens beweert dat de mannen niets ter wereld uitvoeren, een zoo gewoon praatje, heeft in deze streken zijn oogen nooit den kost gegeven. Zij toch houden zich wel degelijk bezig met het openkappen en bewerken van den grond, en ook het weefgetouw wordt door de mannen bediend.

In de buurt van ieder dorp namelijk wordt de katoenstruik verbouwd, die een zeer bruikbare soort oplevert. Het product wordt door de vrouwen gezuiverd en uit de hand tot lange draden gesponnen — daarna komt de taak der mannen die, staande in een weefgestoelte, de draden tot lange smalle banen, van iets meer dan een handbreedte verweven. De banen worden tot breede strooken aaneengenaaid en zoo in den handel gebracht. Gewoonlijk wordt de katoen in haar natuurlijke kleur gelaten, soms worden de draden door de vrouwen blauw geverfd (ook wel geel of rood) en daarna verwerkt, zie Büttikofer.

Om de vogels van de velden te verjagen, wanneer het gewas begint te rijpen, pleegt men zich te bedienen van een stel touwen dat als een groot netwerk over het veld wordt gespannen en met

een enkel touw in beweging kan worden gehouden door een jongen, wiens dagtaak daarin bestaat. Dikwijls ook zagen wij jongens die de vogels trachtten te verschrikken door het klappen met een soort van zweep. Bij de Kissi's hadden wij vogelverschikkers gezien van meer vernuftige samenstelling. Men gebruikte daar groote borden van latwerk, die vrij waren opgehangen aan een staak, zoodanig dat zij bij elk zuchtje van den wind om een vertikale as draaiden. Verscheidene kleine houtjes die aan de beide kanten van het bord waren opgehangen, sloegen bij de minste beweging aan en brachten daarbij een klapperend geluid voort, dat op grooten afstand kon worden waargenomen; werkelijk een vernuftig en doelmatig instrument.

Buiten elk dorp van eenige beteekenis treft men een smidse aan, die juist dáár is geplaatst om brandgevaar in het dorp te voorkomen. De inrichting der smidse is door BÜTTIKOFER beschreven en dus gaan wij dat onderwerp voorbij. Merkwaardig is echter de positie van den smid, die door de gemeenschap wordt onderhouden en daarvoor ter beschikking van het algemeen staat, terwijl de materialen door den werkgever moeten worden verstrekt.

De levenswijze der „Grooten" verschilt eigenlijk in niets van die hunner onderdanen. Hunne kleeding is dezelfde, gewoonlijk een Mandingo-mantel, zijnde een lap katoen van een Meter breedte, waarin een gat om het hoofd doorheen te steken. Deze lap hangt van voren en van achteren laag neer en is breed genoeg om de schouders in ruime plooien te hullen, die, aan de zijden, beneden de heup zijn dichtgenaaid. Men herkent een Chef slechts aan zijn gevolg; nooit ontmoet men er een die zonder gevolg is, en gewoonlijk laat hij een stoeltje voor zich uit en eenige andere behoeften des levens achter zich aan dragen. Rijk, in den eigenlijken zin des woords, zijn zij nooit. Wat men rijkdom noemt, wordt onderhouden door de „geschenken" die geregeld worden aangeboden of geëischt, en het persoonlijk bezit bestaat in de voornaamste plaats uit olifantstanden, waarvan een zekere voorraad als „appeltje voor den dorst" op een verborgen plek wordt aangehouden. Soms kan die voorraad ivoor vrij groot worden, want de vorst is rechtens eigenaar van alle ivoortanden afkomstig van de dieren, die binnen zijn gebied worden neergelegd;—

de onderdanen mogen zich slechts aan het vleesch der dikhuiden tegoed doen. Behalve aan ivoor, kan de chef soms nog rijk zijn aan voorlaadgeweren en inlandsche wapenen, die voor zoover zij door de kunstvaardige Mandingo's gemaakt worden, dikwijls zéér fraai zijn versierd. Voorts bestaat zijn bezit in een aantal vrouwen, dat toeneemt met zijn macht, in een aantal stuks vee, dat afhankelijk is van de zorgen die hij aan den veestapel besteedt, en in de opbrengsten zijner farms. Vooral moet men niet vergeten daarbij te vermelden het aantal zijner slaven, want de slavernij tiert hier welig. Men denke daarbij echter vooral niet aan misstanden zooals men die uit Uncle Tom's Cabin kent. Den slaaf zou men veeleer „eigenhoorige" moeten noemen, want het instituut is met 's lands zeden innig saamgeweven. Eenerzijds heeft de zoogenaamde slaaf (wij hebben er nu eenmaal geen woord voor dat het begrip juister weergeeft) zijn plichten, anderzijds zijn rechten, waarvan dat op onderhoud en bescherming wel het voornaamste is, en tot de plichten des meesters rekent men onder anderen dat hij den slaaf een huwelijk laat sluiten „naar behooren".

Voor het overige heeft de Chef, tot op zekere hoogte, het recht van over de bezittingen zijner onderdanen te beschikken. Moeten er bijv. geschenken worden gegeven bij bezoeken of bij groote palavers, dan eischt hij een deel van den bij onderdanen aanwezigen voorraad op. Hetzelfde doet hij wanneer er een vreemdeling in zijn dorp komt, mits die daarbij tevens welkom is en die dan volgens de inlandsche wetten der gastvrijheid zijn gast is. De Chef doet zulk een gast een woning aanwijzen en doet hem dagelijks, op de gewone tijden, een maaltijd voorzetten, maar voedt hem dan nog niet altijd uit de opbrengsten van zijn eigen oogst. Het kan gebeuren dat een vreemdeling op deze wijze maandenlang onderhouden wordt, ook wanneer hij gekomen is met het voornemen zich ter plaatse te vestigen; maar wanneer de zaaitijd komt, dan wordt hij verder gecenseerd, evenals alle dorpelingen, zijn eigen rijstvelden te kunnen bebouwen. Is de vreemdeling een blanke, dan zorgen de negers wel, dat zij alles dubbel en dwars terug krijgen door de tegengeschenken en door hunne voortdurende bedelarij. Is de blanke een reizend koopman, dan wordt ook het *eerste* geschenk wel van *hem* afgewacht en de behandeling die hem ten deel valt, zal afhangen van zijne

mildheid. Is de blanke om een of andere reden niet „gezien" of „gewild". dan kan hij er op aan, dat hij eenvoudig geboudeerd en ten spoedigste weggekeken wordt, zonder dat hij den Chef ook maar gezien heeft. De litteratuur is trouwens vol van de ervaringen die Europeanen in dat opzicht opdeden.

Maar is de blanke goed bij hen „geintroduceerd", bijvoorbeeld door een Chef als JALLAH MILAY, dan verdwijnen alle moeilijkheden en dan is het een heerlijk ding om eens te ondervinden hoe aangenaam, vlug en geriefelijk men in Afrika nog kan leven en reizen, wanneer men daarbij als hooge uitzondering op den *steun* van de Hoofden en van de bevolking kan rekenen. Voor ons, „de gedelegeerden van Liberia", waarvan iedereen al spoedig wist, dat zij alleen en uitsluitend daar waren, om waar het kon een dam tegen de Fransche overheersching op te werpen, stonden alle deuren open en ieder beijverde zich steeds om ons zooveel maar doenlijk was bij te staan. Buitengewoon was de vrijgevigheid waarmede *wij* overal werden ontvangen, wanneer wij maar niet in het groote Fransche Hoofdkwartier waren, want dat boezemde overal angst in. Geen dorp waar wij ooit kwamen of er werden ons behalve kippen, eieren en vruchten met gewoonlijk nog een ruimen voorraad ongekookte rijst, een groot aantal kalebassen met wel toe bereide spijs aangeboden, die dan aan de dragers werden gegeven. Dikwijls kregen wij zelfs een geit ten geschenke, en heel enkele malen een os. Het was ons wel veroorloofd kleine tegengeschenken te geven, maar eigenlijk werden die van zulke hooge oomes als wij beiden waren, niet verwacht, al werden zij aangenomen. Veel genoegen kon men zijn gastheeren doen met een stuk zout van 1 K.G. gewicht aan te bieden; een mooi stuk katoen, koperen armbanden en ringen waren ook welkom. Werd er al eens om iets gebedeld, dan strekte zich dat niet verder uit dan een teug wijns of absinth, hetgeen bij den geringen voorraad waarover wij beschikten niet dikwijls werd gegeven, maar ook voor een pakje tabak, leege flesschen en desnoods leege conservenblikjes kon men een vriendelijk gezicht krijgen. Had men iets gegeven als tabak, waaraan meer dan één persoon wat kon hebben, dan waren de negers onder elkaar zeer vrijgevig en deelden met anderen hun voorraadje, om daarvan gezamenlijk te snuiven. Van één beleefdheidsvorm die aan deze

landen eigen is, bleven wij, door JALLAH'S inzicht in zulke zaken, verschoond. Komt namelijk een persoon van hooge kwaliteit, dan heeft de Landsvader de gewoonte hem te doen vragen of hij een vrouw noodig heeft „om water voor hem te koken". Wij hadden bedienden die dat wel voor ons deden.

De reiziger die gast is van den vorst, ondervindt ook diens bescherming, en deze uit zich voornamelijk daardoor dat zijn bagage volstrekt veilig is. Waren wij in het Fransche Kamp, dan werden onze goederen door dragers uit de Fransche Kolonie (ambtenaren der 5e Klasse) onder toezicht van de tirailleurs vervoerd, en dan kon hoogstens eens iets zoek raken. Wanneer wij evenwel ons van dragers moesten bedienen, die ons waren verstrekt door een bevriend Chef, dan ontdeden wij ons van alle toezicht en *nooit* werd het geringste door ons vermist.

Een welgesteld man, hoofd eener welvarende familie, heeft voor eigen woning gewoonlijk een privé-hut; zijn vrouwen, waaronder altijd ééne *de* hoofdvrouw is, bewonen gezamenlijk een groote hut, met de nog niet uitgehuwelijkte jonge dochters. Ook de zoons wonen daar zoolang het nog niet noodig geoordeeld wordt de seksen te scheiden. Worden zij grooter, dan krijgen zij een afzonderlijke hut ter bewoning, naar gelang van den stand en de rijkdommen van den vader, hetzij met hun allen, hetzij ieder voor zich, totdat een huwelijk wordt gesloten. Bij chefs die een zéér groot aantal vrouwen hebben, word zekere hiërarchie in acht genomen — de dames wonen dan over eenige hutten verdeeld, en in elke hut zwaait eene hoofdvrouw (van lagere orde dan de éene die aan het hoofd van allen staat) het spinrokken. Is de Chef die zooveel vrouwen heeft een zéér machtig man, dan weet men nooit in welk huis hij den nacht doorbrengt; hierin moet men een veiligheidsmaatregel tegen overvallen zien. In den oogsttijd wonen de hoofdvrouwen mede op de „farms" en oefenen daar toezicht uit op de werkzaamheden der gewone vrouwen en der meisjes van hoorige lieden. Vraagt men of de veelwijverij niet tot misbruiken lijdt, dan krijgt men ten antwoord dat men zich daarin heeft te schikken. JALLAH MILAY die 29 vrouwen onderhield, verklaarde in allen ernst dat hij van hare trouw niet zoo heel zeker was, zijn meening klem bijzettende door de woorden „they may thieve".

8

Wanneer een familiehoofd sterft, dan is het oudste overblijvend mannelijk familielid zijn opvolger, dus zoolang er broers zijn: de oudste op hem volgende broer. Is de laatste broer gestorven, dan de oudste der gezamenlijke zoons. Niet licht volgt een jongere op, of erft zoolang er nog een oudere leeft. Deze wordt dan de „daddy" der familie. Met de verplichtingen om voor alle overigen op te komen, erft hij de nagelaten vrouwen, en het is langs dien weg, dat vele Chefs een enorm aantal vrouwen kunnen krijgen. In het algemeen is de neger geneigd zijn vrouwen als een bezit te beschouwen, evenals zijn vee, maar zij schijnen hier toch evengoed haren invloed te hebben als elders. Zij leven gewoon met de mannen mee en doen wat meer werk [1]). Overigens stelle men zich de veelwijverij niet erger voor dan zij is, want de kleine man leeft, zooals vanzelf spreekt, in monogamie, ware het alleen omdat zijn middelen hem niet anders veroorloven.

Wil de negerdaddy een testament maken, waarbij van den „adat" zal worden afgeweken, dan bestaat daartoe gelegenheid door het houden van een familieraad, waarin ten overstaan van den dorpschef, of zoo hij zelf die Chef is, ten overstaan van de oudste gezeten burgers, zijn wil wordt voorgedragen. De Chef, of de burgers, geven hunne adviezen en hebben, bij later voorkomende geschillen, uitspraak te doen, waartoe zij de aangewezen lieden zijn die het best den wil des overledenen kunnen interpreteeren. Is er een Mohammedaansch priester in de buurt, of iemand anders die de kunst van schrijven verstaat, dan wordt er een „book" van zulk een wilsbeschikking opgemaakt.

Wij vermeenen dat de lezer uit de bovenstaande mededeelingen, al verheffen zij zich niet boven het oppervlakkige, den indruk zal krijgen dat de „autochthone" neger en dan bepaaldelijk de Toma, zekere sympathie ruimschoots verdient, en wij gelooven mede dat men met ons zal gevoelen, dat men zich in deze streken lang niet onder „wilden" beweegt. Integendeel, valt er van deze lieden veel te hopen en te verwachten, mits zij goed geleid worden. Er zal nog wel gelegenheid zijn over hunne slechte eigenschappen uit te weiden, want deze komen voornamelijk uit,

[1]) Nooit zagen wij onder de Toma's vrouwen, bepakt als lastdieren, zooals men dat bij voorbeeld in de Vorstenlanden op Java kan zien.

dààr waar zij zich in een opgedrongen Europeesch bestuur hebben te schikken. Een bestuur zooals het Fransche bij voorbeeld, dat over het algemeen genomen weinig blijk geeft van iets als den adat te waardeeren, voor zoover deze niet synoniem is met hormat, en dat met de beste bedoelingen bezield, goede wetten maakt en goede voorschriften geeft, maar aan de bevolking vreemd blijft en dan tot zijn verwondering ontwaart, hoe al die goede voornemens toch niet „gelust" worden. Trouwens, een terugblik op onze eigen geschiedenis zegt hier genoeg. Een Fransch bestuur over een vreemd volk, neemt allicht de leuze aan van „*nous avons changé celà*", en stoot een overheerschte bevolking af door zijn al te verre gaand gevoel van superioriteit. En toch zal men moeten erkennen dat zulk een overheersching, indien zij slechts tijdelijk is, in de gevolgen wel eens zegenrijk kan zijn, hoezeer zij als een ondraaglijk juk gevoeld wordt.

XIV. VERTREK VAN GUIMBÉDOU. — DE STAD BAKÉDOU.

Wij waren nu zoowat gereed gekomen met de palavers met ouden Bongko Margwé, en gaandeweg verminderde het aantal leden der missie, te Guimbédou, omdat andere werkzaamheden nu den een en dan den ander, naar elders riepen. Den 13en October brak ook het hoofdkwartier van Guimbédou op en daarmede achtte Bongko zich voor het oogenblik van alle verdere aardsche kwellingen bevrijd. Ter belooning van zijne goede diensten, werd den oudsten Liberiaanschen Gedelegeerde aangeboden een keuze te doen uit al wat Bongko Margwé bezat; hij mocht nemen wat hij verkoos, en toen er bleek dat deze Europeaan een beetje met de keuze verlegen was, kwam Bongko ter hulp, verklarende dat alles te zijner beschikking stond en dat een van zijn eigen kinderen hem als een zeer passend souvenir voorkwam. De Commissaris vroeg toen, wijselijk, eenigen tijd om zich te beraden en gaf ten slotte de voorkeur aan een olifantstand.

Terwijl het hoofdkwartier zich nu verplaatste [1]) naar Wafoelekoellies stad, genaamd Bakédou, die ongeveer drie dagen verder in zuidelijke richting moest worden gezocht, moest de grens tusschen Bongko's landen en de Fransche kolonie in détail worden vastgesteld en in kaart gebracht. Daartoe bleven de HH. Moret en Pouillet, die goed konden samenwerken, achter. Deze beide Heeren zouden met behulp van gidsen, grenslijnen zoeken die zooveel mogelijk reeds door de natuur waren aan-

---

[1]) Naar wij later vernamen, trok Bongko Margwé naar Foniairo, een groot centrum in het land der Goolies, om daar gehuldigd te worden als de wijze en voorzichtige landsvader, wiens vroed beleid het Europeesch geweld had gekeerd. Hij verdiende wel iets.

gewezen, of die gemakkelijk terug te vinden waren, en daarenboven zouden zij trachten die grenzen zoodanig vast te stellen dat ieder dorp de beschikking behield over zijn eigen rijstvelden en bouwgronden. Dit laatste bleek al spoedig weinig uitvoerbaar te zijn, daar de gronden dikwijls zéér ver van de dorpen verwijderd lagen en elkander op allerlei manieren enclaveerden. Herhaaldelijk moest men dan ook, om een praktische grens te krijgen, eenvoudig den knoop doorhakken en zijn toevlucht nemen tot een heuvelrug, een beek of zooiets. Dit maakte trouwens in de oogen der bevolking niet veel uit, want zij was al tevreden met de verzekering dat *ieder* eigenaar zou blijven van zijn te velde staand gewas, al zou de grond in andere handen overgaan. Het was toch zeker dat zij, in een volgend jaar, andere gronden in cultuur nemen zou; men kon dan met de grensregeling rekening houden en over gebrek aan terrein had men niet te klagen. Er was ruimte genoeg.

Naar het zuiden gaande, kwam het hoofdkwartier in het land van Wafoelekoellie, bewoond door de Bundy's, die eigenlijk slechts een varieteit van het genus Toma zijn en daarvan door oningewijden niet kunnen worden onderscheiden. Het terrein werd al moeilijker. Over het algemeen trokken wij door dicht bosch, met een dichten ondergroei van ondoordringbaar struikgewas. De paden werden veel moeilijker; al had Wafoelekoellie zijn best gedaan om die wat te laten opknappen, zij waren, ofschoon de regens veel verminderd waren, nog ten deele ondergestroomd, en van het gebruik van een hangmat was geen sprake meer. Ook was de wijze waarop het land werd bewoond verschillend van die welke wij meer om den Noord hadden leeren kennen. Dààr, troffen wij een tamelijk groot aantal kleine en open dorpen aan, hier scheen de bevolking zich in eenige groote centra verzameld te hebben. Daarom kon men, in de streken waar wij nu kwamen, soms één of twee dagmarschen maken, zonder iets anders dan eenige farms tegen te komen, en toch kon men niet beweren dat het land schaars was bevolkt. Maar de hoofddorpen zijn zoo uitgestrekt dat zij den naam van steden gerust mogen dragen. Bovendien zijn zij zwaar versterkt en dienen in rumoerige tijden tot wijkplaats voor de geheele bevolking, die dan de farms en kleinere gehuchten (halftowns) in den steek laat.

Zulk een versterkte stad was ook Bakédou, waar Wafoelekoellie ons wachtte. Ook hij had zijn best gedaan om ons goed te ontvangen, en daar hij over meer werkkrachten kon beschikken dan Bongko, kon hij dat beter doen. Hij had een ruim plein voor ons doen openkappen en raseeren en had daar een groot aantal „abris" doen opslaan, voor de leden van den Staf der missie, voor de onderofficieren, de tirailleurs en de dragers en daarbij zat de leuke bedoeling voor, om buiten de stad te houden ieder die daar niet te maken had. Hij wist dat de Franschen liever in tenten en onder abris huisden, dan in een woning binnen de stad; zij konden dus vanzelf niet reclameeren. Hij wist dat de tirailleurs en de dragers, onder abris beter gehuisvest waren dan zij het bij de Franschen gewoon waren, en ook deze lieden moesten dus tevreden zijn, maar zijn eigenlijke toeleg was, en was terecht, al die menschen buiten zijn dichtbevolkte stad te doen bivakkeeren. Hij had gelijk — de tirailleurs vooral kunnen lastig zijn wanneer zij zich aan een overmaat van palmwijn hebben te goed gedaan. En dan.... waarvoor waren zijn versterkingen goed, wanneer hij bij eerste nadering de Fransche vrienden daar toegang verleende? Dadelijk bij aankomst verzocht hij ons van ongenoode bezoekers verschoond te blijven, waarbij hij voor de blanken natuurlijk een uitzondering maakte, maar toen Luitenant Varigault een huis binnen de muren wilde betrekken, kon hij dat alleen gedaan krijgen op voorspraak van den Liberiaanschen Commissaris, overgebracht door Jallah Milay.

De palavers waarvoor wij hier gekomen waren, duurden niet lang, want Wafoelekoellie had zich nu met zijn „daddies" beraden en wilde liever aan de Liberiaansche zijde d.i. praktisch: onafhankelijk blijven. Nadat hem nog eens gevraagd was waarop die voorkeur berustte, immers zoo hij Fransch werd zou hij alle zegeningen der beschaving genieten, als goede wegen, bruggen over de rivieren, voortreffelijke rechtspraak en wat al niet meer, toen antwoordde hij handig en gevat, dat zijn land in commercieelen zin van de kust afhankelijk was, en dus eene aansluiting bij de continentale mogendheid hem en zijn onderdanen zou schaden.

Toen die palavers waren afgeloopen, moesten Moret en Pouillet worden ingewacht, en ook de H.H. Sapolin en Varigault, die topographisch werk hadden verricht, en middelerwijl hadden

wij de gelegenheid om een zoo merkwaardige stad als Bakédou was, wat nauwgezet op te nemen.

Bij het naderen van Bakédou ontmoet men, reeds op meer dan een kilometer afstand, de eerste versperringen over den weg, want voor de verdediging zijn de paden, die volgens de vier windstreken op een stad plegen gericht te zijn, natuurlijk het voornaamste. Buiten de paden behoeft men aan geen verdediging te denken — de ondoordringbare wildernis verleent bescherming genoeg. Dicht bij de stad, worden deze barricaden, van in den grond geheide palen steeds breeder, en na de laatste zéér zware versperring, waarin een scharnierende deur is aangebracht, staat men voor een hooge omheining van dicht naast elkaar geplante acaciaboomen, doorvlochten met de takken van denzelfden boom, waardoor een ongeveer 10 M. hooge en zeer sterke omheining gevormd wordt, *die om de geheele stad heenloopt.* Van die stad heeft men tot dusverre weinig anders bespeurd dan de spits van een of ander dak, die men als bij toeval eens in het oog heeft gekregen, maar binnen de omheining, staat men plotseling tegenover een zwaren muur van grauwe, steenharde klei, die ongeveer 8 Meters hoog is. Die muur omsluit de stad, is zoo goed als in een vierkant gebouwd en draagt (wij zagen dit alleen te Bakédou) vier uitspringende ronde torens aan de hoekpunten, die den indruk helpen voltooien als stond men hier voor een middeneeuwsche vesting. Deze muur heeft aan de basis een dikte van eenige meters, maar loopt naar boven verdunnend toe. In het midden van elk der flanken, is de basis tot op ongeveer 4 Meter verbreed en in die verbreedingen loopen gangetjes, de eigenlijke poorten, die voor en achter door een zware deur kunnen worden gesloten, of anders toegang geven tot het dorp of de stad. De gang, die er overblijft tusschen de omheining van acaciaboomen en den kleimuur, is ongeveer 10 Meter wijd, en in die gang bevindt zich bij elke poort een open wachthuis, waar niet alleen in oorlogstijden, maar ook des nachts wordt gewaakt. Om den vijand het beklimmen van den muur te beletten, draagt deze langs en aan de binnenzijde der kruin, een houten stelling waarop de verdedigers plaats kunnen nemen om hem, door schietgaten, met geweervuur te begroeten, of om hem met het werpen van steenen af te slaan. Bij wijze van mobilisatiemaatregel, liggen de steenen altijd

klaar. De stormvrijheid van den muur wordt nog verhoogd, doordien hij allerwege een naar beide zijden neerhangend afdak van zwaar vlechtwerk draagt, zoodat de beklimming moeilijk valt, maar het is ook wel mogelijk dat dit vlechtwerk voornamelijk dient om het eigenaardig bouwmateriaal tegen regenwater te beveiligen, dat anders te gauw het geheel zou sloopen. De verdediging heeft echter, met den muur, haar laatste woord niet gesproken, want de huizen die dadelijk binnen den muur staan, zijn weer door een versperring daarmede verbonden en vormen dus de laatste, haast wanhopige lijn van defensie. Vraagt men in hoeveel tijd zulk een muur kan worden gebouwd, dan luidt het antwoord: ongeveer in een jaar.

Meer naar het zuiden en oosten treft men dergelijke versterkingen geregeld aan, zoolang men zich in het gebied der Toma's, der Pessies en der Manons bevindt, maar Bakédou is wel een der grootste die wij zagen. Begeeft men zich naar de kust, dan worden de versterkingen gaandeweg van minder belang en eindelijk houden zij heelemaal op. Al spoedig komt men dan geen kleimuren meer tegen, wèl meerdere omheiningen en palissadeeringen, en eens zelfs kwamen wij in een klein dorp, gelegen op den top van een heuvel, dat *tien* omheiningen rijk was (Looma). Voor een inlandschen vijand zijn sterkten als Bakédou, mits goed bewaakt, tamelijk wel onneembaar, en ook de Europeesche vijand wage zich aan een bestorming niet, zoolang hij niet door middel van artillerievuur een bres in, of brand over den muur heen, heeft doen schieten. De ondervindinding der Franschen ten vorigen jare voor Boussoudou opgedaan, bevestigde dat op nieuw. Maar daarover later meer.

Een geregeld beleg kan zulk een stad natuurlijk niet lang uithouden, want *altijd* is zij, om allerlei nuttigheidsredenen, op een terreinverheffing gebouwd, hetgeen wel aan de zindelijkheid bevorderlijk is en de verdedigbaarheid bevordert, maar tevens oorzaak is dat de beek, of rivier, die het water leveren moet, op eenigen afstand buiten den kleimuur ligt. Langdurige belegeringen komen, naar men ons verhaalde, echter in inlandsche oorlogen niet veel voor. Meestal duurt een veldtocht eenige dagen, waarbij de farms en de oogst vernield worden en een aanval op het hoofddorp gewaagd wordt. Slaagt deze niet, dan wordt terug-

getrokken of getracht de bewoners te overrompelen wanneer zij, in den waan dat de vijand is afgetrokken, zich weer aan den arbeid buiten den muur begeven.

Het dorp, of de stad Bakédou is een der grootste en netste die wij op onze reis gezien hebben, alhoewel er grootere waren, als bijv. N'Sapa, dat eenige weken later door de Franschen in de asch werd gelegd. Wie dergelijke steden en vooral hare versterkingen nog zien wil, moet zich dan ook haasten. De Fransche regeering duldt ze om politieke redenen niet, breekt groote bressen in de muren en laat deze verder aan weer en wind over, die ze spoedig genoeg geheel sloopen, waarna de termieten de klei kunnen benutten tot het bouwen van hunne hoopen. De Engelsche regeering denkt er al geheel zoo over als de Fransche, en zoo blijft Liberia nog over, als het land waar men die origineele bouwproducten, die men vroeger diep in het binnenland even goed aantrof, kan bewonderen. De fraaiste nog bestaande specimina zijn: Bakédou, Zinta, Njylah, Serajee en misschien mag men daarbij nog noemen Sooloong en Balooma en Buoy. Bakédou alleen telt ongeveer 800 huizen, en dus kan men de bevolking op 3000 en wellicht 8000 zielen stellen. In N'Sapa telden de Franschen 1100, in Koiama 850 huizen, en naar het zeggen der inlanders, was Boussoudou nog grooter geweest dan N'Sapa. Deze drie steden zijn thans verwoest.

Men vindt in Bakédou geen regelmatige straten; evenals in elk ander Negerdorp maken de huizen veelal den indruk van neergezaaid te zijn; zij staan dicht op elkander en laten zoo hier en daar, als toevallig, een pleintje of een straatje open. Maar de huizen zien er goed onderhouden en welvarend uit, en alles geeft den indruk dat de gemeentereiniging haar taak met ernst opvat en met toewijding ten uitvoer legt. Over onzindelijkheid mag men dan ook stellig *niet* klagen; zoowel de openbare zindelijkheid in dorpen en steden, als de bijzondere in de hutten, laat niets te wenschen over. Wel is natuurlijk in deze huizen zonder schoorsteenen, waar nacht en dag een houtvuur zijn walm verspreidt, alles zwart berookt en vertoont de zoldering zich aan de onderzijde als met roet bedekt, doch dat is gemakkelijk genoeg weg te nemen. Vuil vindt men in deze woningen echter nooit en ongedierte nog veel minder, met uitzondering van ratten

Weefgestoelte bij de TOMA'S.

die echter bestreden worden door haar als wildbraad te beschouwen. Alle eigenlijk gezegd vuil en afval wordt onmiddellijk opgeredderd en naar putten (soms ook belten) buiten het dorp gebracht. Buiten de huizen wordt het eenige vuil dat men aantreft, veroorzaakt door het vee, dat 's nachts, om het tegen de luipaarden te beveiligen, binnen de wallen wordt gedreven en in oude verlaten huizen, bijwijze van stalling, wordt ondergebracht. Geregeld wordt echter aangeveegd en ieder regenbuitje ruimt uit den weg, wat er mocht zijn overgebleven, en voert dat door spuigaten die onder in den kleimuur zijn aangebracht, naar buiten. Ook op hun lichaam zijn de inboorlingen zéér zindelijk, hetgeen men het eerst opmerkt aan de vrouwen, die zich met hare kinderen geregeld in de beek gaan baden. Later merkt men op dat de

Katoen spinnen en potten maken.

mannen dergelijke zindelijkheid betrachten, maar deze wasschen zich op het erfje dat bij hun woning behoort (een zeer kleine omheinde ruimte) en gebruiken daarbij bij voorkeur heet water waarmede zij zich begieten.

Wat ons binnen de muren van Bakédou het meest opviel, was de welvaart en de betrekkelijk levendige industrie en handel, zoowel met de kust als met het binnenland. Over het weven werd reeds door ons gesproken en wij meenen den lezer, die in dat onderwerp speciaal belang stelt, naar de zaakkundige beschrijving, die Dr. Büttikofer daarvan geeft, te mogen verwijzen, waarbij wij echter aanteekenen dat in de streken die *wij* bezocht hebben, het werk altijd *staande* verricht werd. Voor het eerst troffen wij in Bakédou een inlandsche pottenbakkerij aan. Reeds meer dan 25 jaar geleden schreef Dr. Büttikofer dat deze industrie in de streken nabij de kust meer en meer op den achtergrond geraakte en dat de inlandsche aarden potten allengs werden vervangen door ijzeren potten en koperen emmers, die de factorijen bij groote hoeveelheden importeeren. Sedert schijnen deze artikelen ook dieper naar het binnenland hun weg gevonden

te hebben, en wij zagen de koperen emmers van Monrovia al weer, toen wij even bezuiden de Makona waren. Dit neemt niet weg dat er nog veel aarden potten gebruikt worden en er nog steeds vraag is naar nieuwe, want het was niet alleen te Bakédou dat wij deze industrie konden waarnemen. Deze industrie scheen geheel in handen van de vrouwen te zijn. De wijze waarop de waarde van zulk een aarden pot wordt bepaald, is hoogst origineel. De pot wordt met ongepelde rijst gevuld tot aan den rand en de hoeveelheid rijst stelt de waarde van den pot voor. Van loven en bieden kan bij zulke handelstransacties moeilijk sprake zijn. Overigens merkten wij aan de katoentjes en dergelijke artikelen die in kleine winkeltjes te koop werden aangeboden, dat de handel niet zoozeer met de Liberiaansche kust, als wel met Sierra-Leone werd onderhouden. De „suction-power" van den spoorweg had blijkbaar dit land reeds bereikt. Ook de Islam was hier van nogal beteekenis en de Moskee stak beteekenisvol boven de andere huizen uit, hoewel de Chef, WAFOELEKOELLIE, toch niet tot de volgelingen van den Profeet behoorde.

Aan het verblijf te Bakédou, waar wij het nogal naar onzen zin hadden, kwam natuurlijk ook een einde. De Gouverneur RICHAUD achtte zijn tegenwoordigheid te Soundedou gewenscht en vertrok langs een binnenweg daarheen. De Liberiaansche Commissioner achte het noodig eens poolshoogte te nemen op Zinta, waar een Liberiaansche militaire post was gevestigd, en hij vertrok daarheen in gezelschap van SAPOLIN, die topografisch werk zou doen en bij de astronomische waarnemingen wel wilde assisteeren. Ook Dr. FULCONIS, die zich voorstelde de bevolking met de weldaden der vaccinatie bekend te maken, sloot zich daarbij aan. Luitenant VARIGAULT kreeg weer ander werk op en POUILLET met MORET bleven achter om het werk te verrichten, dat zij zoo goed samen verstonden: het in détail regelen van de grensscheiding tusschen WAFOELEKOELLIE'S domeinen en Fransch Guinea.

Deze beide Heeren waren zoo gelukkig te Bakédou nog een feest te kunnen bijwonen waarmede de Muzelmannen het einde der vastenmaand zouden vieren. Het komt ons merkwaardig genoeg voor om een beschrijving van dat feest hier in te lasschen,

wegens de zonderlinge vermenging van zeker on-Muzelmansche en veeleer oud-heidensche gebruiken, met de ceremoniën die aan den Islam zelf eigen zijn, waaruit voor de zooveelste maal blijken kan, hoe geduldig Mohammed's Leer het opneemt met nieuw bekeerden. Wafoelekoellie had de beide heeren uitgenoodigd hun verblijf met een dag te verlengen, teneinde dat feest te aanschouwen, waaraan hijzelf, daar hij geen Moslim was, wel geen deel behoefde te nemen, maar waarin hij toch gaarne gedeeld zou hebben, zoo een lichte ongesteldheid hem niet had verhinderd. Met groote verdraagzaamheid jegens andersdenkenden deelde hij mede dat hij, zoo niet aan de godsdienstige plechtigheid, dan toch aan de feestelijkheden gaarne luister had bijgezet door deze met zijn tegenwoordigheid te vereeren. Zijn heidensche onderdanen dachten er over als hij.

De dag werd ingezet met plechtige gebeden en toespraken in het openbaar, die gehouden werden op het plein dat voor de missie opengekapt was geworden. Daar verzamelde zich tegen negen ure het Mohammedaansche gedeelte der bevolking, allen in groot ornaat en met gekruiste beenen nederzittende op alkatieven. Tegenover de schare der geloovigen namen toen de hadji's plaats, allen eenvoudige oude negers, gekleed in lange kleurige mantels. Het meerendeel hunner had zich het gelaat doen „schminken" door om de oogen heen een blauwachtig vet, vermengd met een glinsterend poeder te smeren, wat hun voorkomen niet gunstiger maakte. Voorgegaan door den bejaarden Opper-Priester prevelden allen gedurende langen tijd hunne gebeden. Daarna vereenigde deze voorganger alle hadjis onder een grooten lap, zoodat men niets zag dan dezen lap, waaronder de kleuren der mantels en een groot aantal zwarte beenen schilderachtig uitstaken. Langen tijd bleef het gezelschap onder dien lap verborgen, een grooten klomp vormend, die plotseling ineenzakte en zich weer uitrekte, wanneer allen, op een gegeven bevel, gelijktijdig hurkten en dan weer even plotseling omhoog rezen. Dit afgeloopen zijnde, volgde er een toespraak van den Hoogepriester, waarbij hij waardeerende woorden wijdde aan de grensregelingscommissie, die in het belang der menschheid oude veeten uit den weg ruimde en zuivere toestanden schiep. Onder deze toespraak werd een aantal geweerschoten gelost, die den

ernst der plechtigheid schenen te moeten verhoogen. Bij dit alles zat, of stond, het heidensch deel der bevolking, mannen, vrouwen en kinderen, rustig toe te zien. Na afloop der plechtigheid werd eenige malen in plechtigen optocht een ommegang door de stad gehouden en werden toebereidselen tot de feestvreugde gemaakt. Voornamelijk uitte die vreugde zich in de zeker niet-muzelmansche negerdansen, die tot diep in den nacht aanhielden en bij het licht van toortsen een schilderachtigen aanblik opleverden. Nooit hadden de beide Europeanen die dit feest mochten meemaken een zoo grooten jubel aanschouwd, waarbij de heele bevolking werkelijk in een feeststemming verkeerde, zoo geheel anders dan bij een voor „blanken" opgevoerden tamtam, [1]) waarbij de negers niet zichzelf zijn; thans echter heerschte algemeene en werkelijke feestvreugde. Overal in de stad werd muziek gemaakt; troepen kinderen, allen op hun best aangedaan, trokken zingende door de straten, evenals op nationale feestdagen ten onzent en soms zag men de moeders bezig met het opschikken en behangen hunner spruiten, want aankleeden kon men het niet noemen, waar de tenue werd bepaald door een soort van zakdoek, tusschen de beenen doorgetrokken en zoo aan zichzelf bevestigd. Destemeer echter droegen zij sieraden, kralen, gordels, ringen in ooren en om de armen en beenen, vingers en teenen, maar ook halskettingen enz. enz. Men zag onder dien opschik veel koper, maar ook zilver, vooral armbanden en ringen, die van een pajongvormig uitsteeksel voorzien, een ganschen vinger bedekten, en dan vooral de zilveren „greegree"-houders, die een of ander tegen onheil behoedend „medicijn" bevatten.

De kapsels der meisjes waren voor deze gelegenheid met bijzondere zorg opgemaakt. Zij bestonden, en dat zal menigeen verwonderen bij deze halve natuurkinderen, voor een groot gedeelte uit valsch haar van plantaardigen oorsprong maar de coquettes zijn blijkbaar ook hier van oordeel dat de kunst der natuur een weinig moet tegemoet komen. Het kapsel wordt midden op het hoofd, opgewerkt tot een hoogen kam, die over het

---

[1]) Iedere min of meer muzikale uitvoering heet bij de Franschen „tamtam"; de muziek instrumenten zijn „les tamtams" en het muziekkorps is weer „le tamtam".

achterhoofd heenloopt en van achteren en terzijde in eenige dikke, stijf ineengedraaide korte vlechten uitloopt. De vrouwen maken haar eigen kapsels niet op, maar laten de zorg daarvoor aan eene vriendin over.

De gemengd heidensche en moslimsche plechtigheid werd in den namiddag nog uitgebreid met eenige vermaken van Europeeschen oorsprong, waarbij Sergeant Bottollier zich bijzonder verdienstelijk maakte. Deze, een man van eigenaardige en oorspronkelijke talenten, zag kans de kinderen tot wedstrijden op te wekken, als hardloopen, zakloopen, het geblinddoekt doorknippen van een draad waaraan een cadeautje hing, het grabbelen naar kolanoten en dergelijke aardigheden meer, waardoor zij weldra vertrouwd met de blanken geraakten en haast niet meer van Bottollier waren weg te krijgen. Deze ervaring kwam ons later wel ten goede, wanneer wij wat nader aansluiting bij de ouderen van dagen verlangden, die gereedelijk verkregen werd door met de kinderen te beginnen, daarna kennis te maken met de moeders, en ten slotte met de mannen waar het om te doen was. Een kleine en toch zeer natuurlijke list, ons eigenlijk wel bekend, maar waar we wel wat eerder aan hadden kunnen denken.

XV. KRIJGSTOERUSTINGEN DER FRANSCHEN TEGEN N'SAPA EN KOIAMA. DE LIBERIAANSCHE GRENSPOST TE ZINTA. DOOD VAN DR. VOLZ IN 1907.

De lezer zal wellicht reeds hebben begrepen, dat de dekkingstroepen, die wij tot Bakédou noodig hadden gehad, voor vermindering vatbaar werden toen de leden der missie zich daar ter plaatse uiteen begaven. De Gouverneur RICHAUD namelijk was te Soundedou veilig en wel binnen een militairen post, de HH. MORET en POUILLET, die slechts uitvoering hadden te geven aan hetgeen in palaver met WAFOELEKOELLIE was overeen gekomen, konden eer van zijn steun verzekerd zijn dan van zijn tegenwerking en behoefden dus geen groot escorte. Hetzelfde was het geval met VARIGAULT, die topographisch werk deed in de richting van Soundedou, en de oudste Liberiaansche gedelegeerde met de HH. FULCONIS en SAPOLIN, had in het geheel geen Fransche dekking noodig, omdat hij een paar Liberiaansche soldaten uit het naburig Zinta had ontboden, die hem meer tot persoonlijk geleide dan tot veiligheidswacht strekten, want het land tusschen Bakédou en Zinta was schaars bevolkt en veilig genoeg.

Een gedeelte der Fransche troepen, die tot dusverre voor onze veiligheid hadden gezorgd, kwam dus beschikbaar en dat gedeelte werd ingedeeld bij een macht, die in den post Gouecké was uitgerust en waarmede tegen de steden N'Sapa en Koiama zou worden geöpereerd.

In het grenstraktaat was namelijk vastgesteld dat deze beide steden aan de Fransche zijde moesten blijven, en de grens moest dus op een of andere wijze langs die plaatsen worden getrokken.

Om echter die grens te bepalen, was het noodig dat de bevolking van N'Sapa, zoowel als die van Koiama, ons voor het minst vergunde, ongestoord onze werkzaamheden te verrichten, en daar was weinig kans op. Men zou, om die grens te bepalen, niet noodwendig *door* N'Sapa of Koiama behoeven te trekken, maar dan zou men door het tegenoverliggend land, de Guizima, hebben moeten marcheeren, en het was ook dubieus of men daar dan wèl van onze komst zou gediend zijn. Omtrent die Guizima hadden wij ook maar weinig gegevens, en wat wij wisten, kwam daarop neer dat de bevolking liefst maar met die van N'Sapa gemeene zaak zou maken. Het was dus de taak der Franschen om in het hun bepaald *toegekend* gebied ruim baan te maken; daarna zou men kunnen zien welke houding men jegens de Guizima-Country had aan te nemen.

Al wat wij van N'Sapa en Koiama wisten, was dat het groote versterkte steden waren, die het omliggend land heetten te terroriseeren. Meer bepaaldelijk werd dit van N'Sapa beweerd, dat door een krijgszuchtigen stam werd bewoond. Voor zoover men kon nagaan, was N'Sapa een jonge stad, aangelegd door eenige Hoofden, die onder aanvoering van zekeren Szamory, niet lang geleden de kolonie Fransch-Guinea hadden onveilig gemaakt. Szamory was gevangen genomen en zijn benden waren verstrooid, maar, naar men meende, hadden zij zich te N'Sapa weer vereenigd. Dat zij van de blanken niets weten wilden, was op een gevoelige wijze gebleken aan den Kapitein Le Cerf, die voor de stad komende gedood was.

Of N'Sapa daarom wel van de Liberianen gediend was, wisten wij ook niet, en wij meenden dat sterk te mogen betwijfelen. Toch zouden de N'Sapanen, indien hun de keus gelaten ware, wel voor Liberia hebben geöpteerd, want toen de missie nog op Bakédou was, gewerd ons een bericht dat zij een gezantschap (met eenige oliphantstanden) naar den President Barclay hadden gezonden, zijn hulp en tusschenkomt inroepende. Deze was echter door het traktaat tot het tegendeel gehouden, en men mag zeggen „gelukkig" want anders had op het zwakke Liberia ook de plicht gerust N'Sapa te pacifieeren. Uit deze houding der N'Sapanen viel echter misschien partij te trekken, zoo slechts de Gedelegeerde van Liberia voeling met hen kon krijgen, om hun dan het wanhopige

van verzet tegen de Fransche wapenen te doen inzien. Met die bedoeling ging die Gedelegeerde dan ook naar Zinta,. hopende een vredelievende oplossing te kunnen voorbereiden, maar de N'Sapanen kwamen, ondanks Jallah Milay's pogingen daartoe aangewend, niet tot hem.

Ook van Fransche zijde werd eerlijk getracht nog rechtstreeksche onderhandelingen met de N'Sapanen aan te knoopen, maar deze mislukten totaal. Het gering succes dat in de Kamara behaald was, had ongetwijfeld het zijne gedaan om dezen lieden een gering idée van de Fransche macht in te boezemen, en bij hun verzet te doen volharden. Op den duur zou dus het laatste woord door de wapenen moeten worden gesproken, en Majoor Ruef had aangekondigd, dat hij op den 10en November gereed zou zijn om tot den aanval over te gaan. Hij hield zijn woord.

In de weken die nog aan dien datum voorafgingen maakten de Fransche troepen zich slagvaardig, maar wij zaten niet stil, gelijk wij thans zullen verhalen.

Den 20en October dan, vertrokken de oudste Liberiaansche Gedelegeerde met den Docteur Fulconis en Luitenant Sapolin naar Zinta, voor welken marsch twee dagen werden uitgetrokken, omdat één onzer wat verzwakt was van koortsen en, niet geheel hersteld, niet vlug kon loopen. Het terrein was lastig genoeg, en ofschoon de regens aanmerkelijk waren afgenomen, waren de beken en rivieren nog sterk gezwollen, terwijl de talrijke plassen nog lang niet uitgedroogd waren. Er viel dus nog al eens door het water te waden, of door de modder te baggeren, waarbij, met zekere zelfvoldaanheid dezerzijds, werd geconstateerd, hoe slecht onze Fransche vrienden op moeilijk werk geëquipeerd waren. Wij hadden het zwaarste schoenwerk dat in Londen te bekomen was, aangeschaft en dat ten overvloede met spijkers en hoefijzers laten beslaan, waardoor wij op het moeilijkst terrein nog vast op de beenen bleven staan en nooit aan uitglijden dachten. De Franschen hadden een groot aantal allersierlijkste laarsjes, maar deze waren slechts van bruin zeildoek vervaardigd, dus niet waterdicht, en aan den buitenkant door een eenvoudige rijglijn gesloten. Heerlijk soepel en zacht in het loopen, hadden die laarsjes aanvankelijk hun trots uitgemaakt, en de vraag of men in dat schoeisel niet heel gauw sliknatte voeten kreeg, werd

afgepoeierd met de opmerking dat zulks wel mogelijk was, maar hinderen deed dat niet, omdat zij tevens met de wonderbaarlijke eigenschap waren behept van dadelijk weer droog te zijn. Toch werd op die eigenschap al gauw niet vast meer vertrouwd, want wanneer wij op onze waterdichte lederen laarzen om modder noch plassen ons bekommerden, commandeerden de Franschen luidkeels „chameau!!!", hetgeen beduidde dat een tirailleur of een drager komen moest om hen op den rug te vervoeren. Dat die laarzen met al die voorzichtigheidsmaatregelen toch nat werden, is wel duidelijk, en men kon onze vrienden geregeld hooren aankomen aan het zuigen van hun voeten in de beroemde „chaussures Bloom", want zoo heetten die dingen. Flinke wandelstokken met ijzeren punten, die op moeilijk terrein als een derde been den gang verzekeren, hadden ook alleen wij, maar daarin was tegemoet te komen door het snijden van lange wandelstokken, die, naar inlandsch model, tot de kin reikten.

Den eersten nacht van dezen tocht brachten wij door in een welgezind en zich Liberiaansch beschouwend dorp, genaamd Bamai; den volgenden dag trokken wij verder en bereikten na een vermoeienden marsch Zinta, waar de Liberiaansche Luitenant Stauard, die hier met een 30 soldaten gelegerd was, ons met de grootst mogelijke vriendschap ontving.

De Heer Stauard, van wien nog wel eens meer sprake zal zijn, was de eerste Liberiaan dien wij na vele maanden weder ontmoetten. Hij was hier geplaatst om met zijn dertig soldaten de *geheele* grens te bewaken, wat hem, voor zoover hij met de bevolking aan deze zijde der Sint Paul's rivier te maken had, nog al goed afging, De Hoofden hadden vertrouwen in hem, en bij de Franschen aan de andere zijde der grens, wekte zijn optreden doorgaans sympathie. De verstandhouding over en weer liet niet te wenschen over. Op zijn soldaten kon hij aan. Wel was het een legertje uit zéér heterogene bestanddeelen aangeworven, maar in tegenstelling met de tirailleurs sénégalais, die zich als *milites gloriosi* tegenover een inlandsche bevolking gevoelen, achtten zijn soldaten zich kinderen des lands. De stijl was Engelsch, doordien er een paar onderofficieren waren die vroeger in Engelschen dienst geweest waren, en de bewapening met snelvuurgeweren liet niet te wenschen. Stauard was geboortig van Boston en

Luitenant STAUARD.

stamde behalve van Negers, van Roodhuiden af, wat men hem aan kon zien en waarop hij trotsch was. In zijn handelingen was hij gelukkig beslist; hij kende (geboortig als hij uit Amerika was) de waarde van den tijd en zag, waar noodig, niet tegen een bravoure-stukje op, hoewel hij door een ongelukkigen val in zijn jeugd eenigszins verminkt was en moeilijk liep.

Nu zat hij op Zinta, de hoofdstad van de Ziama-country, en was feitelijk geheel op zichzelven aangewezen, want een brief naar of van de kust, bereikte eerst na drie weken de bestemming. Hij kon echter goed overweg met het Hoofd der Ziama: DJACBOH, die hem gaarne in zijn hoofdplaats zag, en terwijl deze zich door hem liet leiden, onthield hij zijnerzijds zijn steun aan STAUARD

DJACBOH en zijn voornaamste vrouwen.

niet. Beiden bewoonden de hoofdstad en de tirailleurs waren daar in inlandsche huizen ondergebracht. Die stad was aangelegd naar het model van Bakédou, maar zij was kleiner, minder fraai en niet zóó zwaar versterkt; de hooggelegen positie en een gedeeltelijk rondgaande gracht, maakten haar evenwel sterk.

DJACBOH, ofschoon nog steeds een machtig Chef, was in de laatste jaren erg door de Franschen in zijn gebied besnoeid, en zoo had hij wel begrepen dat alleen nadere aansluiting bij de Liberianen hem in staat kon stellen zich op den duur van algeheelen ondergang te vrijwaren. Hij was nu een tamelijk oud man, waardig in zijn optreden en spoedig met ons en met de Franschen die bij ons waren, eenigszins bevriend. De staatszaken begon hij langzamerhand aan zijn zoon CAPELIH over te laten, een flinken, nog jongen, maar naar men zeide oorlogszuchtigen kerel, met wien men overigens aangenaam kon omgaan.

Maar in die neiging van CAPELIH school ook gevaar, want had het aan hem gelegen, dan zou hij ongetwijfeld de N'Sapanen in den ophanden zijnden strijd met de Franschen hebben gesteund en

dat moest, koste wat het wilde, voorkomen worden, teneinde der Fransche Regeering geen aanleiding te geven dat zij over schending der neutraliteit had te klagen. Gelukkig waren DJACBOH, STAUARD en JALLAH MILLAY bij machte eenig optreden van dien aard tegen te houden, en de Ziama-country heeft zich in de volgende weken volstrekt neutraal gehouden. Men moet dit aan DJACBOH en CAPELIH als een hooge verdienste aanrekenen, want zij waren door de Fransche troepen bij een vorige gelegenheid leelijk gehavend.

DJACBOH en CAPELIH woonden nog slechts sinds korten tijd te Zinta, daar hun residentie, anderhalf jaar geleden heel wat noordelijker gelegen was, namelijk te Boussardou, of Boussoudou [1]) (d. i. de hoofdplaats der Boozie's, een Toma-volk waartoe DJACBOH behoorde) ook wel genoemd Boussoumai. In dien tijd lagen zij voortdurend overhoop met de Franschen, die destijds hun grenspost hadden te Kuonkan, terwijl een Liberiaansche grenspost, die mogelijk nut had kunnen stichten, niet bestond. Het gevolg van die twisten was, dat de Franschen het beleg voor Boussoudou sloegen, dat na krachtig en kranig verzet, door CAPELIH geleid, voor het artillerievuur der blanken moest zwichten. Bij die gelegenheid vond een Zwitsersch natuuronderzoeker Dr. VOLZ, die zich in de belegerde stad bevond, den dood, hetgeen in dien tijd ook door de Europeesche nieuwsbladen gemeld is. De omstandigheden waaronder dat geschiedde zijn misschien eenigszins eenzijdig voorgedragen, en zoo meenen wij verplicht te zijn de treurige geschiedenis over te vertellen, zooals wij meenden haar te mogen reconstrueeren uit getuigenverklaringen *van weerszijden.*

Genoemde natuuronderzoeker bevond zich reeds eenige weken vóór den laatsten aanval der Franschen te Boussoudou. Hij had op zijn reis, die van Sierra Leone uit door het noorden van Liberia ondernomen was, die stad tot verblijfplaats gekozen om land en volk te bestudeeren, zijn aanteekeningen uit te werken en zijn verzamelingen te completeeren. Misschien vermoedde hij

---

[1]) Ook wel genaamd Boussédougou, Boussoumé, Mussardu; het bestaat niet meer en lag NO. van Soundédou.

weinig van het oorlogsgevaar, en zoo hij het al vermoedde, dan had hij toch geen reden om van de Franschen iets te vreezen. De inboorlingen van hun kant zagen, bij het dreigend gevaar, den blanke liever niet naar de Franschen vertrekken, hetgeen VOLZ zich voorgenomen had te doen. Zij waren waarschijnlijk bang dat hij de Fransche officieren op de hoogte zou brengen van de verdedigingsmiddelen der stad en zich misschien bij hen zou aansluiten, want in hun oog zijn natuurlijk alle blanken vrienden en bondgenooten. Ook is het mogelijk dat zij zich, door den blanke bij zich te houden, tegen een aanval meenden te vrijwaren, en zeker zouden de Franschen zich van velerlei maatregelen hebben laten weerhouden, wanneer zij slechts geweten hadden dat het leven van een Europeaan in gevaar was. Hoe het zij, toen VOLZ zoover gereed was dat hij zijn reis naar de Fransche kolonie wilde aanvaarden, werden er allerlei moeilijkheden gemaakt. Dragers werden geweigerd en zijn brieven naar Kuonkan heetten te worden bezorgd, doch werden onderschept, door iemand die politiek op eigen hand dreef (niet CAPELIH of DJACBOH). Overigens ging men voort met hem welwillend te behandelen; hij werd volstrekt niet in zijn bewegingen belemmerd of onder een schoonschijnend voorwendsel gevangen gehouden. De Fransche officieren, die zijn bestaan zelfs niet vermoedden, en nog veel minder wisten dat hij te Boussoudou was, vielen den 2en April 1907 de stad aan, schoten bres, lieten daarna storm loopen en men vond na de bestorming het lijk van VOLZ met een kogel in den rug. Door de inboorlingen vermoord was hij niet; een verdwaalde kogel, door de lichte wanden zijner hut gedrongen, kan hem getroffen hebben. Toen het lijk werd gevonden, bleek bovendien dat er een *verbonden* wond aan de dij was, waaruit werd opgemaakt dat hij al gewond was en zichzelf had verbonden, toen hij opnieuw werd getroffen. Hij was ook nog niet lang dood toen men hem vond, want ofschoon de baard geschroeid was door den brand van zijn huis, verkeerde het lijk niet in staat van ontbinding.

Wat eenerzijds aan een verdwaalden kogel wordt toegeschreven, wordt aan de andere zijde eenigszins anders verhaald, en dat verhaal heeft zekere waarschijnlijkheid voor zich. VOLZ zou kort voor den aanval nog gelegenheid hebben gehad, om met alle

Boozie-vrouwen en kinderen in zuidelijke richting te vluchten, maar hij wilde van die mogelijkheid geen gebruik maken, om zijne bagage en verzamelingen niet in den steek te laten, en hij was vast overtuigd dat hem geen leed zou overkomen, wat zeker ook de bedoeling der Franschen niet was. Hij bleef dus te Boussoudou, bekleedde zijn huis met wit doek en heesch een witte vlag, verzorgde tijdens den aanval der Franschen de zwarte gewonden, ging af en toe op de wallen kijken, maar trok zich in zijn woning terug, toen de tirailleurs stormden en binnen de muren kwamen. De tirailleurs zouden op het huis van Volz hebben geschoten, die daarop schreeuwde om de aandacht te trekken en papiertjes naar buiten wierp. Toen het vuur niet ophield, klom Volz op den zolder van zijn huis en vuurde tusschen de stijlen van het dak door, hetgeen hij gemakkelijk doen kon, omdat de rietbedekkingen van alle daken waren weggenomen, wegens het gevaar voor brand dat zij opleverden. Aldus, zijn leven ten duurste verkoopende, zou hij nog vijftien tirailleurs hebben neergelegd, eer een noodlottige kogel hemzelven trof. Men begroef hem te Kuonkan.

Van de zijde der tirailleurs is daarentegen ook wel verklaard dat Volz het eerste op hen geschoten heeft. Zeker een onverklaarbaar optreden van iemand die verlangt te worden gespaard.

Na den val van Boussoudou drongen de Franschen naar het zuiden door, de bevolking voor zich uit drijvende, en zij bezetten het veroverde land, waarbij zij Soundedou tot grenspost inrichtten in plaats van Kouonkan, dat verlaten werd. Djacboh nam de wijk naar Zinta, dat niet lang daarna een Liberiaansche grenspost werd, en liet alle plannen van aanval varen. Sedert is hij een der getrouwste en vertrouwdste Chefs in het noorden van Liberia geworden, en hij zegt zich meer op het bevechten van oliphanten toe te leggen dan op het attaqueeren van regeeringstroepen.

De Liberiaansche Oudste Gedelegeerde zat onderwijl op Zinta niet stil, en Sapolin en de Docteur al evenmin. Eerstgenoemde trachtte inlichtingen te bekomen omtrent de politieke en topographische gesteldheid des lands en kon met behulp van Jallah

MILAY gelukkig nog al wat te weten komen, toen DJACBOH en CAPELIH eenmaal begrepen hadden dat het in hun eigen belang was om goede inlichtingen te geven. Veel moeite werd in den aanvang ondervonden wanneer men trachtte een kaart samen te stellen, waarbij losse steentjes de steden, krijtstrepen de rivieren voorstellen moesten. Men begreep elkaar niet, maar het misverstand werd opgehelderd toen er bleek dat de Zwarten een „negatief" van het terrein in hun hoofd omdroegen en de legkaart samenstelden in de onderstelling, dat men niet van uit de hoogte naar de laagte op het terrein neerziet, maar het integendeel van uit de onderwereld gadeslaat.

SAPOLIN, hoewel zwak, was onderwijl onvermoeid in het verrichten van zijn „topo" [1]), en FULCONIS was er maar steeds op uit om ieder te vaccineeren, dien hij onder handen meende te kunnen krijgen. Veel succes hadden zijn pogingen niet, totdat eindelijk STAUARD en wij Europeanen ons beschikbaar stelden om een schijnvertooning op den blooten arm te ondergaan. JALLAH MILAY stelde zich daartoe mede beschikbaar en zond toen zijne vijf vrouwen, die zich aan de echte kunstbewerking gracieuselijk onderwierpen; toen durfden wij onze bedienden commandeeren, en het bericht deed de ronde, dat de Dokter een medicijn bezat, die immuniteit tegen alle plagen verzekerde. DJACBOH, die zich op een afstand gehouden had, stelde toen zijn vrouwen beschikbaar, en toen kwamen de moeders met de kinderen, die ook behandeld werden, doch op voorwaarde dat de moeders mede zich de bewerking zouden laten welgevallen, wat zij voor haar spruiten wel over hadden. Gaandeweg werd de vaccinatie toen een aardigheid, waarvan ieder zijn deel moest hebben, en toen de avond viel waren honderden zwarten naar den eisch ingeënt. Gelukkig dat niemand zich later beklaagd heeft over het opkomen der pokken — men was daarvoor gewaarschuwd en een proefobject dat reeds vroeger gevaccineerd was, werd tijdens de operaties vertoond om ieder te doen beseffen waarin de uiterlijke gevolgen zouden bestaan.

---

[1]) De topografische werkzaamheden werden altijd met het woord „topo" aangeduid.

Hoewel wij op Zinta bijzonder goed geinterneerd waren, in een huis dat min of meer naar Amerikaansch-Liberiaanschen stijl gebouwd was, gingen wij toch spoedig uiteen, ieder met een verschillenden werkkring. Wel ontvingen wij nog een bezoek van een Fransch officier, die zich met een gewapenden troep op zekeren avond voor de veste vertoonde, maar daarbij was eenig misverstand in het spel, dat wij hier niet uiteen zullen zetten, omdat het een oogenblik de goede betrekkingen over en weer bedreigde. Gevolgen die voor onze zending van belang waren, had dit geval niet. Kort daarna verzamelden wij ons allen weer te Baima in het hoofdkwartier, dat daar bijeenkwam en spoedig naar een verlaten dorp in het bosch, „Loupoumai" geheeten, verplaatst werd. In het belang der astronomische waarnemingen verlieten wij beiden dat ellendigste kamp dat wij ooit betrokken, ten spoedigste, en op den 8en November, twee dagen voor den aanval op N'Sapa, was de oudste onzer al weer op Zinta terug, in de hoop daar iets te kunnen bijdragen tot handhaving der neutraliteit. Een paar dagen later arriveerde daar ook Moret.

XVI. DE VAL VAN N'SAPA EN VAN KOIAMA.

Zooals reeds verhaald is, waren alle pogingen om met N'Sapa te onderhandelen op niets uitgeloopen, en wel moet worden erkend, dat van de Fransche zijde niets verzuimd was dat een vredelievende oplossing kon bevorderen. De verdienste van alles in het werk te hebben gesteld, moet den Franschen zéér hoog worden aangerekend, want officieren zoowel als onderofficieren waren verlangend genoeg om zich te meten met een vijand, die hen zoolang had gebraveerd. Toch hielden allen zich in, en er was geen kwestie van dat zij het belang der zwarte menschheid zouden opofferen aan hun zeer verklaarbare begeerte naar eenige „coups de promotion".

Voor een laatste middel was men echter teruggedeinsd en niet ten onrechte. De beide Liberiaansche Gedelegeerden hadden zich aangeboden, om verzelschapt van Jallah Milay, naar N'Sapa te gaan om te zien wat overreding zou kunnen doen, vooral nu de N'Sapanen aansluiting bij Liberia hadden gezocht. Maar de eene regeering behoefde dat aanbod van de dienaren der andere niet te aanvaarden, en bovendien moest men op de mogelijkheid bedacht zijn dat wij daar, evenals aan Volz te Boussoudou, was overkomen in een soort van gijzeling zouden worden gehouden. Ware zoo iets voorgevallen, dan was de positie voor de Franschen wel uiterst moeilijk geworden. Het gebeurde dus niet.

De bij de colonne onder Majoor Ruef, ingedeelde officieren waren grootendeels oude bekenden. Daar waren Scheer en Faivre, zoomede Bône, onze bezoeker van Zinta, voorts Kapitein Lionnet die met zijn luitenant Roeckel uit Gouecké gekomen was, maar de leden der grensregelingscommissie, zoowel als de „étrangers"

werden op een afstand gehouden. Deze laatsten zaten dan ook uit een politiek oogpunt beter op Zinta. De geheele colonne telde ongeveer 180 bajonetten en een groot aantal „partisans" waaraan geweren waren uitgereikt. De artillerie (een veldstukje dat gedemonteerd kon worden, maar een groot aantal dragers in beslag nam), kwam voor rekening van een Luitenant.

De ligging van de stad, was aanvankelijk volkomen onbekend, het eenige wat men wist, was dat zij op de kaart absoluut verkeerd moest wezen. Met behulp van de partisans, die den weg kenden, stond men er spoediger voor dan men verwachtte. Veel tegenstand werd tijdens het oprukken ook niet ondervonden, want de N'Sapanen hadden vertrouwen in de dikke muren hunner stad en wenschten daar de Franschen af te wachten. Op den middag van den 10en November, was men dan ook al zoover gevorderd dat men kans zag de stad onder vuur te nemen. Een paar granaten, over den muur heen geworpen, deden alras brand in een dak van een huis ontstaan, die zich aan naburige daken meedeelde, zoodat alle woningen in zéér korten tijd in lichter laaie stonden, waarna de bestorming weinig moeite meer kostte, want de brand maakte het verblijf voor de verdedigers onmogelijk en deze sloegen over tot een wild „sauve qui peut", waarbij de aanvaller wijs genoeg was om geen zeer krachtige vervolging in het werk te stellen, die de eigen macht zou hebben verdeeld, tegenover een vijand, die zich in de bosschen verschool. Aan de Fransche zijde had men geen dooden te betreuren, wel eenige gewonden, en aan de zijde der inboorlingen waren zeker 25 dooden gevallen. Dat was tenminste het aantal lijken dat men in de stad aantrof en, gelet op het gebruik van den vijand om de gevallenen zoo mogelijk mede te nemen, mocht men aannemen dat de verliezen veel grooter geweest waren.

Te Zinta had de aanval groote belangstelling verwekt, die zich echter alleen daardoor uitte dat ieder naar buiten liep, toen men de eerste kanonschoten hoorde vallen. ([1]) Dat Capelih zich met moeite bedwong, was duidelijk aan hem waar te nemen, maar hij snelde toch de N'Sapanen niet te hulp. Na het vallen der eerste schoten, zagen wij al spoedig een zware rookwolk opstijgen,

[1]) De afstand bedroeg ongeveer 26 K.M.

die aan allen bekend maakte wat zij wilden weten, en wij van onzen kant waren er vlug bij om de richting waarin wij de kern der rookkolom zagen opstijgen nauwkeurig te bepalen, hetgeen een prachtige aanvulling en contrôle op de te maken kaart gaf.

Toen de Franschen de stad binnendrongen, telde men daar 1100 huizen, zoodat men zeggen kon dat er een bevolking van 4 à 8.000 zielen was verjaagd. Gelukkig echter was men zoo wijs geweest het vernielen van de te velde staande rijst te verhoeden en daardoor voor de toekomst een aanleiding tot verbittering te voorkomen.

Een van de beide steden was dus gevallen en de inboorlingen hadden kennis gemaakt met het zware geweer op rolletjes, waarmede de blanken hunne muren aantastten. Zij gaven daarom den moed nog niet op en bleven vertrouwen stellen in andere dergelijke muren, op hun krachtige versperringen en natuurlijk vooral op hun greegrees, die ijverig werden geraadpleegd. Wel aarzelden de bewoners van Koiama, toen zij al spoedig door de Franschen tot de overgave werden gesommeerd, maar zij bedachten toch ook dat N'Sapa meer voor het vuur dan voor wapengeweld was bezweken. Koiama was toch ook sterk, men kon beter zijn best doen om den opmarsch van den vijand te verontrusten, en bovendien hadden de krijgers van N'Sapa hunne vrienden in Koiama gerejoigneerd, zoodat men over een bijna verdubbelde krijgsmacht beschikken kon. Koiama besloot dus het nog eens te probeeren en weigerde zich over te geven, een besluit dat wij wel eens als „étourderie" hoorden omschrijven, maar dat den zwarten in den grond der zaak tot eer strekte.

Eenigszins vooruitloopende op de werkzaamheden der missie, laten wij thans de geschiedenis van de inneming van Koiama volgen, die veertien dagen na die van N'Sapa zou plaats grijpen.

Inderdaad hadden die van Koiama zich de ondervinding voor N'Sapa opgedaan ten nutte gemaakt. Niet alleen hadden zij, zooals ons later bleek, de verdediging der muren verbeterd door het uitbouwen van flankdekkingen, maar ook de versperringen op den weg waren verzwaard, beter bewaakt en beter verdedigd. Heeter en moeilijker dan voor N'Sapa was dan ook dit gevecht en hardnekkiger was de tegenstand; één voor één moesten de versperringen genomen worden, voor men het stuk in batterij

Chef van Koiama.

brengen kon. Maar eindelijk was men zoo ver dat men een vrij uitzicht op de stad kon verkrijgen, want noch de vuursteengeweren der zwarten, noch hun pijlen en lansen vermochten het uit te houden tegenover de achterladers der tirailleurs, die in deze beide gevechten 35,000 patronen verschoten. Toen het stuk éénmaal op het doel gericht kon worden, toonden de Fransche officieren dat ook zij de lessen van N'Sapa niet vergeten waren, want wijselijk deden zij nu alle moeite om de huizen te sparen en slechts een bres te schieten, hetgeen boven verwachting na het vijfde schot zóó goed gelukte, dat men tot stormen kon overgaan. Luitenant Faivre was het, die „le bonheur" had, van het eerst in de bres te zijn, waarna het gevecht spoedig beslist was.

Maar de verliezen der Franschen waren toch zwaar. Behalve dat men een aantal gewonde tirailleurs had gekregen, waren Majoor Ruef Kapitein Lionnet en Luitenant Bône allen door pijlen gewond en viel het verlies te betreuren van den non-combattant Dr. Mariotte, die bij de oefening van zijn menschlievend beroep, om het leven kwam. Bezig met een gewonde, dien hij zoo juist had verbonden, in een hangmat te tillen, (hij was toen niet meer dan een paar honderd Meters van het tooneel van den strijd) werd hij van uit het kreupelbosch beslopen en door eenige kogels tegelijkertijd getroffen, waarvan een, in den slaap van het hoofd doordringende, bijna onmiddellijk een eind aan zijn leven maakte. De jonge, energieke en algemeen beminde medicus werd door ons allen betreurd. Zijn lijk werd naar den militairen post te N'Zibila vervoerd en daar begraven, maar het blokhuis dat te Koiama door de Franschen werd opgericht, heeft zijn naam gekregen en heet thans: „Fort Mariotte".

Met den val van Koiama was voorloopig alle tegenstand gebroken en de veilige passage der missie verzekerd, voor zoover men op de goede gezindheid van de aangrenzende Guizima-country kon rekenen. Deze zou later blijken; maar dadelijk ondervond men dat de val van twee zoo machtige steden als N'Sapa en Koiama, allerwege den diepsten indruk gemaakt had en dat verzet, ook in de Guizima, weinig te duchten was. Ook naar het zuiden en oosten was de intimidatie der bevolking groot en het aanzien waarin nu de Fransche wapenen stonden was oorzaak, dat men zich in de eerste plaats tot de Fransche officieren en ambtenaren ging wenden, tenzij men meende dat men het met de Liberianen nog kon houden. Velen zagen hun belang niet goed in, en gaarne erkennen wij dat wij den Franschen de vruchten van hunne overwinningen niet mochten misgunnen, om geen betere redenen dan omdat wij, die daartoe niet hadden mogen bijdragen, ook niet in de resultaten deelden en zelfs schadelijke gevolgen ondervonden, door het aanzien waarin plotseling de Gallische Haan was gekomen.

XVII. DE OLIFANTEN. UITSTERVENDE DIEREN. EEN MOOIE TAAK VOOR NEDERLAND IN INDIË. VISCHVANGST.

In het noordelijkst gedeelte van de Ziama, begonnen wij voor het eerst iets te bemerken van den olifant. Tot dusver was ons steeds bij navraag naar dit interessante wild geantwoord: „hier niet zoozeer, maar verderop, daar en daar zijn er veel". Kwamen wij dan op de aangeduide plaats, dan was het steeds weer hetzelfde liedje. In de Ziama echter, waar niet veel dorpen waren en uitgestrekte wildernissen de ruimten tusschen de dorpen en velden opvulden, waren zij betrekkelijk nog talrijk en leefden zij, naar men ons verhaalde, in kudden van ten hoogste tien stuks bijeen. [1]) De jacht op deze rampzalige dieren, die het bezit van een prachtig stootwapen moeten bekoopen met een onverpoosde vervolging, die binnen afzienbaren tijd tot algeheele uitdelging zal leiden, geschiedt gewoonlijk in den regentijd, want dan durven zij zich wagen tot in de onmiddellijke nabijheid der dorpen, of althans tot op de farms die dan verlaten zijn, wijl de bevolking buiten op de velden geen werk heeft en zich in de steden terug trekt. In den drogen tijd daarentegen, wanneer alle farms bewoond zijn en de paden steeds door voetgangers worden betreden, achten zij het daar blijkbaar te druk en zij trekken dan naar meer afgelegen oorden. Het komt voor den jager ook beter uit, dat het wild deze opvattingen huldigt, want in den drogen tijd wordt zijn

---

[1]) Er moeten in Liberia nog reusachtige exemplaren zijn. In de Guizima Country werd ons als huldeblijk een tand van 1,90 M. lengte (recht gemeten) vereerd.

werkkracht allicht in beslag genomen door het werk op de rijstvelden. De zwarte jager vervolgt het dier, dat hij zich tot slachtoffer heeft uitgekozen, net zoo lang totdat de gelegenheid om het aan te vallen hem gunstig schijnt, en besluipt het dan tot op zéér korten afstand, waarbij hij evenveel beleid als moed ten toon spreidt. De Blanke, behoeft niet te trachten hem zoo iets na te doen; het zou hem nooit gelukken, en hij heeft dat ook niet noodig te doen, want met zijn betere bewapening en bekend met het gebruik van richtmiddelen, is hij op veel grooter afstand zeker van zijn schot dan de Zwarte dat met zijn oud vuursteengeweer kan zijn. Van richten trouwens heeft deze laatstgenoemde geen flauw begrip en hij moet dus wel zéér nabij komen, eer hij aan het lossen van een goed raakschot kan denken. Kogels worden door de Zwarten op de olifantenjacht niet gebruikt; zij bezigen liever zware pijlen, voorzien van een punt die aan een breed uitgesmeede speerpunt doet denken en aan de zijden zeer scherp is bijgeslepen. Zulk een pijl, voortgeschoten uit een geweer, en dat op korten afstand, dringt diep in het lichaam van het gejaagde wild in en snijdt de organen die hij treft door. Is het dier getroffen, dan moet de jager zich ten spoedigste zien te bergen, maar meestal gaat de olifant op de vlucht, en hij wordt dan door den schutter achtervolgd, die opnieuw een schot tracht toe te brengen, hetgeen net zoo dikwijls herhaald wordt tot het dier bezwijkt. Het volgen van een olifant schijnt hooge eischen aan den jager te stellen, want zooals algemeen bekend is, kunnen de dieren zich verwonderlijk snel verplaatsen, vooral wanneer zij zich achtervolgd weten. Terreinhindernissen in den vorm van boomen, bestaan voor hen niet, daar hun kracht hen in staat stelt alles te vertreden, wat hun in den weg komt en een hoog ontwikkeld intellect, brengt nog dikwijls uitkomst, waar zij schijnbaar reeds ten doode zijn opgeschreven. Aan een naar het schijnt weinig ontwikkeld gezichtsvermogen, paart de olifant een uiterst fijn gehoor en wellicht ook een fijn reukorgaan. Zeker een paar factoren die hem groote veiligheid waarborgen, want het gezicht baat toch weinig in de dichte bosschen, waar men op geen 20 M. iets kan onderscheiden.

Is het den jager gelukt een olifant te vellen, dan worden natuurlijk de slagtanden uitgesneden, die als het wettig eigendom van den landsvader worden aangemerkt; het vleesch wordt met

graagte gegeten, en de snuit geldt als een bijzonder delicaat gedeelte. De oorschelpen van den olifant hebben wij wel als zitmatjes zien gebruiken, en van de voetzolen wordt een zéér eigenaardig gebruik gemaakt. Deze dikke eeltplaten, worden in ringen gesneden, die soms met zilveren plaatjes ingelegd, de polsen zoo van mannen àls vrouwen versieren. Het waardigst gedeelte is echter de staart, die als een trophée wordt meegenomen en door den vorst als waardigheidsteeken wordt gebruikt. Dit waardigheidsteeken wordt, bij plechtige gelegenheden, als een scepter in de hand gehouden, of door een dienaar gedragen, en soms wordt het gebruikt om bij het overbrengen van gewichtige boodschappen aan te toonen dat de boodschapper inderdaad op hoog bevel gemachtigd is te spreken. Het onbehaard gedeelte van zulk een staart (bij de Afrikaansche soort is het uiteinde van den staart van een borsteligen haarbos voorzien) wordt in den regel netjes bekleed met een antilopenvel, luipaardenhuid of iets dergelijks.

Zooals algemeen bekend is, zijn de vrouwelijke olifanten en de jongen, slechts met zéér kleine tanden uitgedoscht. In sommige streken van Afrika [1]) heeft men dàn ook wel, ten einde de soort te sparen, den uitvoer van tanden die aan zekere minimummaat niet voldoen, verboden. Het succes is echter gering geweest. Men vergat daarbij dat vrouwelijke olifanten en jongen toch door den inboorling worden geschoten ter wille van het vleesch, en dat de tanden slechts een toegift op de jachtbuit zijn. Terwijl dus de inboorling voortgaat met het jagen der dieren die men beschermen wil, kan hij de tanden moeilijk meer verkoopen en zoo liggen de kleine tanden renteloos in faktorijen, die ze bewaren, tot tijd en wijle het niets uitwerkend verbod opgeheven wordt.

Trouwens het is niet de inboorling tegen wien eenige diersoort, welke dan ook, behoeft te worden beschermd. Het evenwicht der natuur werd niet door hem verstoord, maar het was de Blanke die met zijn geperfectioneerde verdragende vuurwapenen den strijd à outrance aanbond met neushoorn, olifant enz. Wie daarvan meer weten wil, kan in het bekende werk van Schilling: „Mit Blitzpulver und Büchse" staaltjes aantreffen van het uitmoorden van Nijlpaarden en ander groot wild, die wij, nu wij toch eenmaal een Duitscher aanhaalden, slechts „erbaulich"

[1]) Wij meenen in den Congo-Staat.

zullen noemen. En bleef het nog maar bij de slachtingen die door onkundige Zondagsjagers uitgeoefend, niet altijd even schadelijk zijn, maar het blijft daarbij niet. Wie het oude Rome bezoekt, kan op de puinhoopen van het Forum steeds hooren herhalen, dat de kunstminnende Pausen de ware vernielers van de marmeren gebouwen der Ouden zijn geweest, en zoo zal ook een uitgestorven Afrikaansche Fauna in later eeuwen worden bejammerd onder aanroeping der namen van Amerikaansche Ex-Presidenten en andere „grooten der aarde", die het voorbeeld gaven van vernielzucht, waar een zorgvuldige bescherming scheen te zijn geboden.

Op gevaar af van al te ver van ons onderwerp af te dwalen, meenen wij toch deze uitlating niet te mogen publiceeren, zonder de hand in eigen boezem gestoken te hebben en eens even ons af te vragen, wat wij ons in onze eigen koloniën op dit gebied hebben te verwijten. Wij meenen inderdaad dat wij ons, wat het verledene betreft, nog weinig hebben te verwijten; zoomin de anthropomorphen als de paradijsvogels zijn uitgeroeid, en zoo hun voortbestaan al bedreigd wordt, dan liggen er nog decennieën voor ons open, die gebruikt kunnen worden om maatregelen te nemen. Ook de groote zoogdieren van Sumatra loopen nog geen rechtstreeks gevaar, en toch is het noodig dat maatregelen genomen zullen worden, *voor* het te laat is. En zouden die maatregelen nu zoo heel moeilijk te nemen zijn? Het tegendeel is waar. In een *eilanden*rijk is het gemakkelijk „Schützgebiete" aan te wijzen en als zoodanig te *handhaven*, waarbij men al dadelijk denkt aan groote maar weinig bevolkte eilanden, als Engano, Waigeoe en anderen, teveel om op te noemen, waarnaast natuurlijk eenige parken op Sumatra en Borneo onafwijsbaar voorkomen. Men werpe niet tegen dat dat met zooveel moeite gepaard zou gaan; het tegendeel is waar, en het doet ons genoegen dat wij ook in dit opzicht op het voorbeeld van Amerika kunnen wijzen, dat zich in Yellowstone Park een waar monument heeft gesticht, zij het dat bedoeling en uitvoering niet absoluut identiek zijn met hetgeen wij ons voorstellen. En het is ook om andere redenen zoo dringend noodig dat Nederland, wil het blijven ,,een klein volk dat groot kan zijn" weer eens iets groots onderneemt. Wij merkten het zoo dikwijls op, wanneer wij in de afgeloopen maanden met hoog ontwikkelde vreemdelingen van allerlei landaard verkeerden, dat men dat zoo

gaarne zou zien en het eigenlijk van ons verwacht. Zeker, men erkent de groote zaken, die van algemeen bekendheid zijn; men roemt den botanischen tuin te Buitenzorg; men bewondert zelfs de voorgenomen droogmaking der Zuiderzee; men prijst den Rotterdamschen Waterweg; men looft de zendingswerkzaamheid in de Minahassa, en glimlacht vriendelijk over ons optreden in Venezuela, *maar men wil eens wat nieuws zien.* Men verwacht iets goeds en iets groots van de onderdanen „de la gracieuse Reine de Hollande", en wij moesten niet verzuimen aan die gunstige opvattingen en gezindheden te beantwoorden, waar wij met zoo weinig moeite iets zouden kunnen entameeren, waarin Amerika zelf niet alleen naar de kroon zou worden gestoken, maar zou worden overtroffen.

Wij mogen deze beschouwing niet sluiten, zonder een schrijven openbaar te maken, dat een onzer (niet lang geleden) van Prof. Eug. Dubois ontving. Het zal voor het minst bewijzen, dat wij in onze meening niet zoo heel alleen staan. Het schrijven luidt als volgt:

„Intusschen acht ik het mogelijk dat U evenveel nut zult kunnen „stichten, door de meening ingang te doen vinden bij onze land-„genooten, dat zij te voorkomen hebben dat in hun schoone koloniën „zooveel allermerkwaardigste diersoorten worden uitgeroeid. Het „is sedert lang mij een doorn in het oog, dat met die in vele „duizenden van jaren door de natuur ontwikkelde levende schatten „zoo roekeloos wordt omgesprongen. En dat niet slechts door jagers „uit pure liefhebberij. Dat er honderden orang-oetans, gibbons en „andere wezens, die juist voor ons menschen de meest merkwaardige „schepselen zijn, die de natuur ooit heeft voortgebracht, worden opge-„offerd om misschien in enkelen daarvan een zwangeren uterus te „vinden, die misschien een weinig de meening van één geleerde „tegenover die van anderen kan helpen bevestigen, is een ware schande.

„Duizenden moorden van apen heb ik indirect zelf op mijn „geweten, omdat het bezit van schedels en skeletten van die dieren „voor velen begeerenswaardiger is geworden, nu Pithecanthropus „hen nog meer heeft op den voorgrond gesteld. En ik beken, dat „hoe hoog ik ook schat alles wat leiden kan tot meerdere kennis „van ons verleden, het mij toch wel overweging schijnt te verdienen „dat alleen in de hoogste noodzakelijkheid daaraan die kostbare „levens mogen worden opgeofferd.

„Nu meenen wij wonder wat te bereiken door al die moorden; „later zullen wij het zeker betreuren, dat wij de levende dieren „niet meer kunnen zien. Onze kennis zal dan zeker zooveel grooter „zijn, dat wij buiten schedel en uterus, tal van andere dingen, „vooral ook aan de levende wezens, zullen wenschen te leeren „kennen. Maar dan kan dat niet meer.”

„Beschutting der dierenwereld, vooral vogels en zoogdieren, die „heerlijke schepselen, moet het parool zijn van alle beschaafde „volken, overal. Want alles is wel bezig te verdwijnen, wat zooveel „duizenden van jaren bestaan heeft, en niet het minst door wat „men noemen kan naturalistische manïen”.

Wie uit het bovenstaande niet heeft begrepen, hoe schoone en sympathieke taak nu juist door Nederland kan worden ter hand genomen, zonder dat het behoeft te vreezen door anderen die grooter en machtiger zijn te worden overtroffen, en wie nu nog niet inziet, dat die arbeid, nu eens *geen kwestie van geld* is en toch eene die ons releveert, houde ons de uitweiding die wij ons veroorloofden ook maar niet ten goede. Wie het wel begrijpt gedenke de woorden van Koen: „daar valt in Indië wat groots te verrichten.”

Keeren wij tot de staarten terug.

Mannen van aanzien, die echter geen Chefs zijn, bedienen zich als waardigheidsteeken niet van een olifants-, maar van een koeiestaart met een kort, versierd handvat. Eveneens zijn van een dergelijke waardigheidsteeken voorzien de „speakers”, die den Chef bij palavers vertegenwoordigen, of in zijn opdracht spreken. Is een Chef erg oud, dan gebruikt hij soms, zelfs in het dorp waar hij woont, een speaker, die dan in zijn tegenwoordigheid optreedt en uit zijn naam spreekt. Het instituut der speakers is trouwens een zeer handig instituut, omdat de Chef zich zoodoende nooit verspreekt, en terwijl de speaker aan zekere instructie gebonden is, kan hij een moeilijk palaver nog wel rekken, door te zeggen dat hij nieuwe instructies aan den Chef vragen moet, zoodat de zitting tot den volgenden dag geschorst wordt en de „daddies” onder elkaar kunnen beraadslagen.

Behalve als waardigheidsteeken, komen deze staarten ook wel voor als vliegenwaaiers, maar de steel is dan wat langer.

Sporen van olifanten troffen wij op onze wandelingen dikwijls aan, maar de dieren zagen wij al even weinig als eenig ander

wild, dat bij de nadering onzer gewoonlijk talrijke colonnes al lang gevlucht placht te zijn, voor men in de nabijheid was van de plek waar het zich ophield. Toch is de streek rijk, behalve aan olifanten, aan apen, luipaarden, antilopen, gelijk uit de toebereide huiden die wij zagen duidelijk bleek, en ook aan gevogelte, waaronder de pintades of parelhoenders, (Guinea-fowl), die een welkom gerecht voor de tafel leverden. Wij zagen ook dikwijls vallen opgesteld om grof wild te vangen: een bewijs dat er nog al veel dieren moesten zijn. Als schroot gebruiken de negers alles wat zij maar aan ijzer kunnen krijgen, en bij gebrek daaraan ijzererts en steen. Lood zou ingevoerd moeten worden en op een hoogen prijs komen, maar is bovendien niet gewild, omdat het niet zoo goed *insnijdt* als ijzer. Als kruit wordt alleen het zwarte kruit gebruikt, zooals dat in Hamburg (en in Muiden [1]) vervaardigd wordt, en dat evenals de geweren, aan de strengste internationale eischen van minderwaardigheid voldoet. Dat de aldus toegeruste jagers dikwijls zeer gehavende huiden ter verkoop aanbieden, zal men hun niet euvel moeten duiden.

Van de jacht over te gaan op de vischvangst is een geoorloofde stap, maar hoewel de rivieren en beken op ons den indruk maakten van zeer vischrijk te zijn, zoo werd die bron van welvaart zoo goed als onaangeroerd gelaten. Meermalen zagen wij groote visschen in rivier of beek, maar daar was geen aankomen aan, omdat die dieren in een reuk van heiligheid stonden; slechts enkele malen bemerkten wij dat er toch visschen gegeten werden, meest na gedroogd te zijn en dan met een saus van palmolie overgoten. Op eenzame plekken in de bosschen, waar het pad aan een kreek voerde, zagen wij wel eens vlechtwerk en fuiken uitgezet, maar dan merkten wij niet veel van de visschers. Alleen kleine garnalen en kleine vischjes werden veel gevangen en dat met schepnetten, gespannen over een rond of ovaal raam. Van het visschen met een speer of met een sleepnet, zooals dat op den benedenloop van rivieren wordt gedaan, bemerkten wij nooit iets.

---

[1]) In Liberia zagen wij alleen duitsch kruit. In vroeger jaren, en misschien nog, werd uit Muiden een groote hoeveelheid jaarlijks naar de Congostreken geëxporteerd.

XVIII. VOETREIS DOOR HET FRANSCHE GEBIED. DE STAM DER PESSIES. VLUGGE CORRESPONDENTIE. VOORBEELDIGE TELEGRAAFDIENST DER FRANSCHEN EN ENGELSCHEN.

Den 10en November was de weerstand van N'Sapa gebroken en kon er sprake van zijn dat de missie hare werkzaamheden in de richting van die stad zou voortzetten. Maar Majoor RUEF was van oordeel dat men daarmede niet te vlug moest wezen, omdat men niet zeker was, of de wegen die men langs zou komen wel veilig waren voor de aanvallen die de N'Sapanen misschien op onze convooien in den zin hadden, en zoo scheen het raadzaam dat de Fransche sectie nog een paar dagen te Loupoumai, de Liberiaansche Gedelegeerden te Zinta bleven vertoeven. Dat duurde echter niet lang, want op den 14en reeds, waren wij allen op een algemeen rendez-vous te Fassangounia, dat dicht bij Zinta, maar ver van Loupoumai was gelegen, en dat de Franschen eerst na groote inspanning hadden bereikt. Zij waren daarbij over de waterscheiding tusschen de Loffa en de Sint Paul's rivieren gekomen en hadden op één dag 500 M. „dénivellement" waargenomen, zoodat zij op bijna 1000 Meters boven zeepeil geweest waren.

Verder dan Fassangounia konden wij echter niet komen, omdat men dan door een gebied trekken zou, dat zeker nog gevaarlijk werd geacht, en het was te verwachten dat het zoo blijven zou, zoolang niet voorgoed met Koiama was afgerekend. Men moest daarom te Fassangounia blijven en trachten den tijd zoo nuttig mogelijk te besteden, want wel verre van na het te N'Sapa behaald succes met voortvarendheid door te zetten, waren de Franschen

Vertooning te Fassangounia.

van oordeel dat de weg der onderhandelingen nog eerst moest worden doorloopen. Dit was natuurlijk niet de meening van alle Franschen, maar er werd aldus besloten en wij meenen dat het niet op onzen weg ligt, daarin partij te kiezen of van eene opinie te doen blijken.

Te Fassangounia bevonden wij ons in een gebied dat wij den Franschen in geen geval meenden te moeten betwisten, niet het minst omdat zij er al eenigen tijd vasten voet hadden. Het was een weinig versterkt dorp, dat, zooals het in den beginne steeds gaat, door een groot deel der inwoners verlaten was, en het was er vooral voor ons, die eenigen tijd op Zinta „de lakens hadden mogen uitgeven", lang niet zoo gezellig als daar. Ook Djacboh scheen te denken dat wij het op Fassangounia niet naar onzen zin hadden, en strekte zijn vriendelijke zorgen zoover uit, dat wij op een goeden dag een zeventig zijner onderhoorigen voor onze woning zagen halt houden, ieder man een groot stuk brandhout op den schouder torsende; want de Heeren hadden daaraan

misschien gebrek. De bedoeling was echter een andere: een groot aantal menschen wordt niet licht verdacht van hetgeen één enkele ook wel kan doen, en daar niemand er aan dacht om dezen onschadelijken dragers den toegang te weigeren met een artikel waaraan altijd behoefte bestond, vond DJACBOH de gelegenheid schoon, om op die manier den toestand bij zijn buren eens goed te doen opnemen, en tevens een plenipotentiarius tot JALLAH MILAY te zenden. Want dat JALLAH eenigszins bewaakt werd en niet zoo vrij was in zijn bewegingen als hij wel wilde zijn, wist ook DJACBOH.

Astronomische plaatsbepalingen van belang waren na onze reis naar Soundedou niet verricht, tenminste geen waarnemingen die ons veel moeite gaven. Wij hadden de plaats waar wij ons thans bevonden, door waarnemingen, die ruim voldoende waren voor het doel dat wij beoogden, vastgelegd; maar nu rees de vraag hoe wij het moesten aanleggen om de verderop gelegen plaatsen aan de reeds bepaalde punten vast te knoopen. Het lag voor de hand een heen- en weerreis naar het Oosten en Zuid-oosten te maken en die zoo ver als mogelijk uit te strekken, b.v. tot Gouecké, tot Paalé of indien doenlijk, tot Lola. Dat zou echter tijd kosten, en men mocht tevreden wezen zoo men het er in veertien dagen afbracht, maar wij erkenden er de noodzakelijkheid van, omdat Gouecké, Paalé, of Lola, dan later als punt van uitgang konden dienen om het werk langs de oostelijke grenzen aan vast te knoopen. De Gouverneur RICHAUD stelde den oudsten Gedelegeerde voor dat deze dat werk op zich zou nemen, en erkend moest worden dat hij voor dat werk een goede hoeveelheid ervaring voor had, op zijnen Mede-Gedelegeerde. Aanvankelijk viel het moeilijk een beslissing te nemen, want MORET had de waarnemingen toch zeker ook wel tot een goed einde gebracht; en dan, de Eerste Gedelegeerde behoorde toch veeleer in het hoofdkwartier, dan langs velden en wegen te boemelen met geen ander doel dan het observeeren van zon, maan en sterren. Doch de beslissing viel uit, in de richting die de Heer RICHAUD had gewenscht, maar wij kunnen de gronden waarom wij tot dat besluit kwamen hier niet nader uiteenzetten, omdat hier nu eens in den letterlijken zin des woords een goede dosis „politiek" achter school.

Zoo vertrok dan de Eerste Gedelegeerde den 19en naar Gouecké, of nog verder, en daar hij zijne waarnemingen niet zonder eenige hulp kon verrichten, noch ook met het oog op zijn hoofdofficiersrang, zich met het narijden van dragers, het klaarmaken van het eten en dergelijk werk wilde belasten, werd hem een Fransch Onderofficier Bottollier toegevoegd, die zich gaarne bij hem aansloot en van wien hij ook gaarne gediend was, omdat er een geheime sympathie bestond tusschen de beide Nederlanders en dezen man, die een goed, voortvarend en hard werkend onderofficier was, van de langzamerhand uitstervende soort. Bottollier had beloofd dat hij het den „Commandant" aan niets zou laten ontbreken, en deze maakte hem het houden van zijn woord gemakkelijk, door hem de beschikking over zijn beurs te geven tot het aanschaffen van wijnen en andere Fransche dranken, eene beleefdheid waarvoor de brave zeer gevoelig was, want nu kon hij in elken militairen post dien wij doortrokken suppletie krijgen „chez les camarades", en voor een driedubbel rantsoen zorgen, waarvan de „Commandant" natuurlijk wat meekreeg.

Den eersten nacht werd een bivakje in het bosch geïmproviseerd, in de nabijheid van een stroomend riviertje, en op den tweeden dag werd de militaire post N'Zibila bereikt, alwaar de postcommandant, Luitenant Bône, ons niet ontving, want natuurlijk was hij te velde. Toch troffen de beide reizigers daar den Docteur Mariotte aan, die de gewonden verzorgde welke van N'Sapa herwaarts vervoerd waren, en deze nam de honneurs waar. Er werd slechts één enkelen nacht verbleven, want de astronomische waarnemingen liepen dezen keer spoediger af dan gewoonlijk, en den volgenden morgen werd verder getrokken. Dien morgen werd tevens afscheid genomen van Mariotte, die opgeroepen was om tegenwoordig te zijn bij den aanval op Koiama; de Franschman en de Nederlander wenschten elkaar „au revoir", en weinig vermoedde de laatste dat hij negen dagen later aan het graf van den anderen zou staan om dat voor de familieleden te fotografeeren.

Dien zelfden dag werd, niet ver van N'Zibila de Sint Paul's rivier overgetrokken langs een vrij goed onderhouden hangbrug, en daarmede werd het land der Pessies betreden, die ver zuidwaarts nog aan dien oever der rivier worden aangetroffen. Zij vormen een zéér grooten stam, waarvan het de moeite loont iets meer te verhalen.

Pessy-vrouw.

De Pessies (door de Franschen les Guerzés genoemd, soms ook Barza's) wonen langs den linkeroever der Sint Paul's rivier van af ongeveer 8° 30′ Noorderbreedte tot nabij de zee, waarvan zij door andere stammen, vooral de Bassa's zijn gescheiden. De bovenloop van de Sint-Paul vormt, zoo ongeveer, de grens tusschen Toma's en Pessies met dien verstande, dat enkele kleine complexen van Pessies ook aan den rechteroever worden aangetroffen. In het grensgebied wordt trouwens de scheiding der stammen niet zoo scherp in het oog gehouden, als de Europeanen geneigd zijn te gelooven; hetgeen later door een sprekend voorbeeld zal worden gestaafd. In het oog loopende verschillen tusschen Pessies en Toma's zouden wij ook al niet kunnen opgeven; in

uiterlijk verschillen zij weinig; men zou zoo zeggen dat de trekken der Pessies, vooral omstreeks den neus, scherper geprononçeerd zijn dan die der Toma's. Ook in hun doen en laten is niet *veel* verschil, maar de verschillen die men opmerkt vallen in het nadeel der Pessies uit, die minder zorg aan hun velden, woningen en steden wijden, in het algemeen boerscher zijn, weinig eigen industrie kennen en dan ook den naam hebben van lui te wezen. Naarmate wij verder naar het zuiden en oosten in hun land doordrongen, schenen die verschillen steeds opvallender te worden, en wij kregen zoo langzamerhand den indruk dat wij in streken kwamen, waar de beschaving op een lageren trap stond. Deze kennismaking met de Pessies deed ons steeds erger verwachten en inderdaad bereidde zij ons weer voor op de nauw verwante Manons, die wij later hebben ontmoet, en die weer lager staan dan zij. Geleidelijk ziet men aan deze zijde van de Sint Paul alles primitiever worden, ofschoon het leven en de levensvoorwaarden in beginsel gelijk aan die bij de Toma's zijn. Zoo zijn de huizen nog wel van hetzelfde model, maar kleiner en met minder comfort. De dorpen zijn nog wel van een aarden wal voorzien, maar zij zijn kleiner en de wallen zijn lager en van een minderwaardige constructie. Evenzoo is het met hunne kleeding gesteld; zij verbouwen en weven katoen en doen dat op dezelfde wijze als de Toma's maar het product staat terecht lager aangeschreven. Zij leggen zich minder op den rijstbouw toe dan de Toma's en voeden zich in meerdere mate met den maniokwortel. Runderen hebben zij weinig, maar daarentegen schapen, geiten en varkens. Vooral de schapen geven den vermoeiden reiziger veel te stellen. Terwijl wij blij waren dat de droge tijd al weer voor ons was aangebroken en dus de ratten naar hun buitenverblijven waren vertrokken, kwamen wij nu in dorpen waar de schapen de rol van rustverstoorders op zich hadden genomen. Dag en nacht vervullen deze dieren het dorp met hun klaaglijk geblaat. Stuift men in het holle van den nacht woedend van zijn veldbed op, om zulk een blèrend wezen te verjagen, dan kan men ervan opaan dat er oogenblikkelijk een ander nog jammerlijker begint uit te halen. Maar men went aan alles, en dan is een blatend schaap toch verre te verkiezen boven de afschuwelijke ratten, die 's nachts geheele veldslagen schijnen te leveren en tegen de bedden opstuiven, over het muskietennet loopen en

alleen verdwijnen wanneer men zich aan een andere plaag, een rookend houtvuur, wil onderwerpen. Ofschoon het wild niet voor de katten ontbreekt, zijn deze dieren in de binnenlanden helaas zeer zeldzaam, daar zij bijzonder geschikt schijnen om op de graven der afgestorvenen te worden geslacht, tot het afweren der booze geesten.

De Pessies schikken zich natuurlijk ook minder op, dan de Toma's doen, hetgeen men al gauw aan de vrouwen begint waar te nemen. De enorme hanekammen op het hoofd, die heel goed staan, worden lager en gaandeweg worden mutsen gedragen van blauw inlandsch katoen. De tatouages nemen toe. Geld, hetzij goud, hetzij dollars of vijffrankstukken, is zoo goed als heelemaal niet meer in tel, maar koper dat verwerkt kan worden, heeft altijd nog een groote waarde.

Bottollier en zijn tijdelijke Chef, reisden van nu af met geforceerde marschen voort, omdat laatstbedoelde gaarne zijn werk voltooid wilde hebben, vóór eventueele Jobstijdingen hem naar het hoofdkwartier terug riepen. De gelegenheid om spoedreizen te maken, was ruim aanwezig, want in het gedeelte der Fransche kolonie, waar zij zich nu bevonden, waren de Europeanen al een korten tijd „voorgoed" gevestigd, en dus waren de wegen al vrij bruikbaar, breed en „hamacquables". Maar men gebruikte de hamacs weinig meer, omdat men in het loopen nu zoo getraind was, dat men als werktuigelijk voortkwam. In de Pessiedorpen waar zij doorkwamen, werden steeds huizen betrokken, die de Chefs aanwezen en overal werd een vriendelijke doch officieele ontvangst genoten, waarbij de Chefs den Europeaan kwamen verwelkomen om hun lesje op te zeggen, dat begon met: *„mijnheer wordt bedankt voor het vele goede dat hij in het belang van dit land verricht en voor de moeite die hij zich tot het heil van de streek geeft" (! ! !).* Want de brave lieden wisten niet dat zij iets anders dan een Fransch officier of ambtenaar voor zich hadden. Maar de Liberiaansche Gedelegeerde had een tolk, een Liberiaansch soldaat uit den stam der Mandingo's (John Thomas genaamd), een beschaafden, flinken, netten kerel, en hij liet dan het dorpshoofd weten, dat hij die vleiende woorden niet mocht aanvaarden, want dat hij geen Fransch ambtenaar was. Dat gaf eenige

verbazing, want andere blanken dan Franschen kende men hier niet. Maar dan achtte zich de Gedelegeerde verplicht te doen vertellen wie hij dan *wel* was: dat hij werkte voor het heil van de Zwarten aan de andere zijde van N'Sapa wonende, voor DJACBOH, voor WAFOELEKOELLIE, voor WABAZAO en zooveel anderen meer. De verbazing nam dan toe en het voorzichtigste wat de Europeaan dan doen kon, was om zich in zijn appartementen terug te trekken, want de gezichten stonden ernaar of men hem ging verzoeken zich dan toch ook maar aan hun eigen heil te laten gelegen liggen! Zeker had deze openhartigheid de beste gevolgen, want nadat het officieel gedeelte der ontvangst was afgeloopen, werd er dan wel eens een persoonlijke beleefdheid gepresteerd.

Drie dagen nadat N'Zibila was verlaten, werd de militaire post Gouecké bereikt, die aangenaam boven op een hoogen heuvel lag, vanwaar men het uitzicht had op de gebergten die de bronnen van Nuon en Cavally moesten bevatten en die ons voorland waren. Gouecké was ook al een post zonder officieren, want allen waren te velde en zoo nam een onderofficier het bevel over de weinige achtergebleven tirailleurs waar. Natuurlijk sloten BOTTOLLIER en „le Commandant" zich bij dien eenen aan, die blij was weer eens blanken te zien en met hetgeen hij en BOTTOLLIER konden bijbrengen werd goede sier gemaakt. Waarnemingen verricht; één dag rust, en vooruit ging het weer naar Paalé, alwaar omgekeerd werd om „huistoe" te gaan. Dat begon noodig te worden, want het was op Gouecké bekend, dat het kanon voor Koiama begon te grommen, en men moest dus op complicaties gevat zijn. Zoo werd dan de terugmarsch met eenigen spoed aanvaard, waarbij op de plaatsen waar men reeds geobserveerd had, als Gouecké en N'Zibila een nieuw stel waarnemingen moest worden verricht. Onbekend met hetgeen er in het hoofdkwartier gebeurde, was de Liberiaansche Gedelegeerde middelerwijl niet, want MORET hield hem trouw op de hoogte en zond voortdurend boodschappers met briefjes. Die boodschappers waren door DJACBOH verstrekt, die er een aantal van die geheimzinnige loopers op na hield, die desnoods kans zagen om zonder permissiebriefje, door de Fransche kolonie te reizen, en langs de paden een korten

weg wisten te nemen, waarlangs zij met vervaarlijken spoed hun bestemming bereikten. Die loopers namen de antwoorden ook weer mee en werden dan, laat ons maar zeggen „met den steun der bevolking" verder geholpen.

Zoo was den 27en bekend, dat MARIOTTE den 24en voor Koiama gesneuveld was, en men was toen nog één dag van N'Zibila verwijderd dat twee dagmarschen van Zinta afligt, welke plaats één vollen dagmarsch van Koiama is verwijderd, en waar MORET het den eigen dag had vernomen.

In den avond van den dertigsten November, dus reeds den 11en dag na zijn vertrek van Fassangounia, was de Liberiaansche gedelegeerde daar weer met BOTTOLLIER terug, en er was hard geloopen om zoo spoedig mogelijk terug te zijn, den laatsten dag alleen 32 kilometers. Er was haast bij het werk geweest, want men had gemeend de Fransche sectie nog te Fassangounia aan te treffen, hoewel men wist dat zij op het punt stond op te breken naar het nu door de inboorlingen verlaten Koiama. De Franschen waren dan ook juist derwaarts vertrokken, doch met voorloopige achterlating van het „magasin" (depôt van levensmiddelen), dat bewaakt werd door twee achtergebleven onderofficieren. Er was toch juist een groot transport uit Sampouyara aangekomen, onder leiding van Mr. LIRMAN, een Commis des Affaires Indigènes, die de opengevallen plaats van BERTÉZÈNE kwam innemen. Nog één dag moest te Fassangounia worden verbleven om den kring der observaties te sluiten en toen spoedde men zich naar Koiama.

De berichten der overwinningen waren reeds lang via het telegraafkantoor te Sampouyara naar Frankrijk verzonden en regeeringstelegrammen bleven wij, mede langs dien weg, dagelijks ontvangen. Merkwaardig is dat niet, maar wat wel merkwaardig is, is dat wij ook steeds op de hoogte gehouden werden van hetgeen in de bewoonde wereld geschiedde. Wij kenden den staat van zaken in Marokko; wij hoorden zelfs nu en dan wat er in onze eigen Indiën gebeurde, en wij kregen telegrafisch te weten wat de Europeesche pers omtrent zekere „blijde gebeurtenis" geliefde te verkondigen. Als behartigenswaardig voorbeeld vermelden wij dan ook dat de Fransche regeering een overeen-

komst heeft met Havas (de Engelsche met Reuter), die aan die ondernemingen de plicht oplegt, dagelijks de voornaamste berichten naar de verst afgelegen posten te seinen; een maatregel waarvoor het publiek dankbaar is, en waardoor de beambten die dat het meest noodig hebben, geregeld worden geoefend. Hoe gunstig steekt dit af bij onze eigen gebruiken, die toelieten dat b. v. de inwoners van Makasser (in 1894) in den waan verkeerden dat er op Lombok slechts lauweren werden geplukt, toen de kampen te Tjakra en Mataram al voor veertien dagen verraderlijk waren overrompeld. Iets soortgelijks zou zich misschien nog kunnen voordoen.

XIX. TE KOIAMA EN TE NJYLAH. MORET IN DE GUIZIMA. DE NAINKA EN HET LAND VAN GBLI.

Men moet niet denken dat de Tweede Gedelegeerde van Liberia zijn tijd in ledigheid had doorgebracht, terwijl zijn oudere collega observaties verrichtte in de Fransche posten.

Het tegendeel was waar. Nu Koiama gevallen was, kon de missie eerst recht haar werkzaamheden voortzetten, want het gedeelte land, dat volgens traktaat aan Frankrijk komen zou, was nu werkelijk door de Franschen in bezit genomen. Maar een paar uur westwaarts van Koiama lag een andere groote stad, Njylah, alwaar een oude Chef resideerde, genaamd WABAZAO, die de „big daddy" was van de geheele landstreek die Guizima heet.

Had nu Njylah een politieke eenheid met Koiama uitgemaakt, dan kon men van Fransche zijde met recht volhouden, dat ook Njylah maar Fransch grondgebied moest worden, en daarmee viel misschien weer de geheele Guizima, want stammen en onderdeelen van eenzelfden stam mochten niet gescheiden worden. Onbekendheid met de feiten maakte, dat dan ook van Fransche zijde de Guizima inderdaad gereclameerd werd, en aan de zijde der Liberiaansche Gedelegeerden was men aanvankelijk niet zoo heel best ingelicht omtrent den heerschenden toestand, die de basis moest vormen voor een definitieve regeling.

Op MORET rustte dus de uiterst moeilijke taak om de eigen aanspraken te verdedigen en met veel klem en bekwaamheid te verdedigen, want die verdediging moest vooral bestaan in het ongegrond verklaren van de aanspraken der tegenpartij, die ook goede verdedigers vonden.

Het gaat natuurlijk niet aan, in een publiek geschrift melding

te maken van de détails der tallooze en langdurige besprekingen die gehouden moesten worden, eer de eene partij de andere overtuigd had, noch ook van de pogingen die over en weer in het werk gesteld werden om eigen zienswijze door anderen te doen deelen. Het gaat nog minder aan te verhalen, hoe en in hoeverre ook de officieren der armée, die toch zeer bij de zaak geinteresseerd waren, partij kozen. Slechts zij vermeld, dat de correspondenties en besprekingen **dagen** in beslag namen.

Maar men kwam er en men werd het eens!

En de uitkomst was gunstig voor MORET!

Eén tegen zoovelen had de overtuiging van het goed recht zijner zaak hem sterk gemaakt; hij had den strijd voortdurend gezocht, en het was misschien wel de sympathie van de overmachtige tegenpartij, die hem de overwinning deed wegdragen.

Want nu denke men niet dat het een kleinigheid is om, wanneer het Staat tegen Staat en dan nog wel Frankrijk tegenover Liberia gaat, met een rijke provincie als prijs, een tegenpartij door woorden alleen, van zienswijze te doen veranderen.

De lof, die MORET zoo ruimschoots verdiende, kwam op een hoogst eigenaardige wijze van de zijde der Franschen en wel op de volgende wijze. Toen de oudste Gedelegeerde op Koiama weer in het hoofdkwartier terugkwam en deze zaak haar beslag juist had gekregen, was een zijner eerste vragen: „en hoe heeft MORET het gemaakt? heeft hij zich geweerd als een leeuw?"

„Non; comme un diable," was het duidelijke antwoord.

Aan de Franschen brengen wij hier een eeresaluut voor hun gematigdheid.

En zoo was het gevaar voor Njylah en de geheele Guizima afgewend en de Liberiaansche vlag woei al te Njylah, dat voorloopig door Luitenant STAUARD van eenige Liberiaansche politiesoldaten voorzien was.

Den 2en December waren wij allen compleet te Koiama, alwaar wij in de nu verlaten stad de beste heerenhuizen hadden in beslag genomen. Alle militairen waren, op enkele uitzonderingen na, ook hier. Zij ook waren binnen de stad gelegerd, maar daarbuiten werd gewerkt aan het blokhuis, dat den naam van MARIOTTE zou dragen.

De stad had niet veel geleden en toch kreeg men den indruk dat men Jeruzalem's destructie aanschouwde. Wel stonden de meeste huizen nog overeind, maar voor zoover zij hinderlijk waren aan de bedoelingen der militairen, waren er toch al verscheidene daken gesloopt, die de gangpaden tusschen de erven met hunne débris opvulden. Een gedeelte van den wal, aan de zijde waar fort Mariotte bezig was te verrijzen, was al neergehaald, en de straten lagen vol met de scherven van de potten en pannen, die de overwinnende tirailleurs buiten de huizen hadden gesleept, of wellicht op het oogenblik van de vlucht door de huismoeders waren meegenomen, om ze daarna als ballast bij den weg neer te gooien. Spijzen, die men juist in die potten gekookt had, lagen in de open lucht te verrotten, want schoongemaakt werd er nu niet meer binnen die stad, die eenmaal 850 huizen en zeker 3500, zoo geen 7000 menschen telde, en wie aan de drukte en het gewoel der negersteden gewoon was geraakt, kon een indruk van weeheid niet van zich afzetten. De atmospheer was vunzig en als verpest, zoodat ieder hoopte dat we gauw dit oord van verlatenheid konden vaarwel zeggen, dat in zijn onbewoondheid slechts ziekten en narigheid om zich heen vermocht te verspreiden.

Een merkwaardig uitzicht leverde de bres, door Faivre moedig bestormd, waarnaast men in de dikke gedeelten van den muur nog eenige gaten kon waarnemen, die de kanonskogels hadden geboord, want aanvankelijk had men de zware constructies aangetast, en eerst toen het vuur op de lichtere deelen was geopend, kwam een groot stuk muur spoedig te vallen. Achter die bres lagen een paar rijen van huizen tegen den grond en daartegenover zag men nog afgeschoten pijlen, hoog in de boomen zitten, waartegen zij wel niet bedoeld waren, maar die eerbied deden krijgen voor het indringingsvermogen waarmede zij bedeeld waren.

En daarbuiten, op 3 à 400 Meters van den wal verwijderd, vond men een klein monumentje, op de plaats waar Mariotte was gevallen.

Te Koiama waren de besprekingen niet van de lucht, want nu men het over de Guizima-provincie eens was geworden, kon men eindelijk weer met kracht aan den arbeid gaan. Maar het viel

moeilijk alle tegenstrijdige belangen te combineeren. De Liberiaansche gedelegeerde, bij voorbeeld, had weliswaar toen hij van Fassangounia naar Gouecké vertrok, den dienst aan Moret overgegeven, maar toen hij eindelijk de missie in Koiama rejoigneerde, was Moret alweer naar Njylah geijld, waar in deze troebele tijden zijn tegenwoordigheid hoog noodig was. De bedoelde gedelegeerde was er natuurlijk niet voor te vinden, om alles weer op zich te nemen, voor hij op de hoogte was gebracht en dus verkoos hij, zoo spoedig mogelijk naar Njylah door te gaan; hetgeen hij ook deed. Dat deed weer eenigen tijd verloren gaan; die door de Franschen misschien wel beter had kunnen worden benut, maar zij erkenden de juistheid van het beginsel en hielden de uitvoering van het plan om naar Njylah te gaan, niet tegen. Zoo gezegd, zoo gedaan: de gedelegeerde waarschuwde, dat hij naar Njylah zou opkomen en dadelijk werden hem dragers toegezonden om hem met zijn bagage derwaarts te brengen, want „big daddy" Wabazao was de hartelijkheid zelf. In Njylah werd weer zoo een prachtige en wel onderhouden negerstad aangetroffen, als men zich slechts kon denken. Nieuw van aanleg en goed onderhouden, stonden de huizen zuiver op het alignement en al was de stad nu niet zoo heel groot, alles deed zoo aangenaam aan, dat wij aan Njylah den palm van deege degelijkheid meenen te moeten toekenen. De ontvangst, die de Gedelegeerde daar genoot, was in zekeren zin niet zeer enthousiast, maar uiterst waardig. Binnen de stad komende, dacht hij eerst dat er al te weinig notitie van hem genomen werd, maar spoedig zou dat anders blijken. Men wilde hem, en dat was bijzonder beleefd, eerst de gelegenheid geven, om na een vermoeienden marsch wat op zijn verhaal te komen — daarna zou men hem komen begroeten en toen Jallah Milay bekend had gemaakt, dat de zone Barclay's gaarne de huldebewijzen zou aanvaarden, toen meldden zich velen voor de receptie aan en werden naar behooren voorgesteld. En het waren er heel wat! Daar was natuurlijk Wabazao zelf en de broer van Wabazao, en daar was Capelih, die van Zinta gekomen was, omdat hij „speaker" van Djacboh was; daar waren de Chefs van zuidelijker gelegen steden zooals Soolong en de Chef van een meer om de West gelegen landstreek, de Bliama, en daar waren „last not least" de ver-

WABAZAO.

slagen hoofden van Koiama en N'Sapa. Die overwonnen Chefs, nu waren eigenlijk de interessantsten van allen, want zij waren als vluchtelingen over de grens gekomen en door WABAZAO goed ontvangen, maar nu wenschten zij steden te gaan stichten op Liberiaansch gebied en daartoe was allereerst de medewerking van WABAZAO noodig, en verder de goedkeuring van den Liberiaanschen Gedelegeerde en, vooral niet te vergeten, de adhaesie van STAUARD, want deze had in zijn kwaliteit van grenscommissaris, ten slotte de zaak ten uitvoer te leggen. Met de gevluchte Chefs, was natuurlijk een bevolking van duizenden gevluchte negers meegekomen en daaraan moest toch ook worden gedacht. Nu, dit laatste was het grootste bezwaar niet, want WABAZAO

CAPELIH in staatsiekleeding.

zag die duizenden gaarne komen. Zooveel duizend emigranten, dat beduidde voor hem eenvoudig uitbreiding van macht en invloed door een gelijk aantal onderdanen, en daar had hij niet tegen. Wel moest hij hun woonsteden aanwijzen en voorloopig van rijst voorzien, maar dat was geen zorg, want land was er nog genoeg te krijgen en rijst was er in overvloed!

Een andere kwestie deed zich met de gevluchte *Chefs* van N' Sapa en Koiama voor, want zoo deze zich in het land van WABAZAO kwamen vestigen, was het nog zoo zeker niet, dat zij misschien op een goeden dag wat al te zelfstandig zouden gaan optreden. Dat zag WABAZAO ook wel in, maar hij had er toch nog al goeden moed op en wilde hun wel terreinen aanwijzen

waar zij zich vestigen konden. De Liberiaansche gedelegeerden maakten toen ook geen bezwaar meer en lieten door JALLAH MILAY verklaren dat wie zich in BARCLAY'S land vestigen wilde, altijd welkom was en niet gestoord zou worden, zoo hij 's lands wetten maar observeerde, hetgeen de heeren ook heel goed begrepen al werd daarbij het voorbehoud gemaakt, dat WABAZAO als „big daddy" erkend zou worden, en dat deze de tusschenpersoon moest blijven tusschen hen en de Regeering of den Comissioner, die deze regeering vertegenwoordigde.

Zoo liep deze palaver af, tot groote tevredenheid over en weer, maar wij merkten toch ook wel, dat wij daarbij nu niet zoo héél gewichtige personen waren. Wij waren in deze moeilijke kwestiën natuurlijk niet de menschen die alles naar 's lands wijze ten beste konden beslissen, en de voornaamste palavers werden, buiten ons om, door JALLAH MILAY geleid, waarna wij dan ons zegel mochten hechten aan hetgeen de Zwarte Majesteiten waren overeengekomen.

Een ding bleef ons nog over te doen, waarmede wij een weinig verlegen waren. De Franschen hadden werkelijk in het nemen der beide steden groote gematigdheid betracht en de rijstvelden onaangeroerd gelaten, ofschoon bijv. de ,,partisans" niets natuurlijker hadden gevonden, dan dat men hen had toegelaten daar den brand in te steken. Natuurlijk verwachtten de Franschen beloond te worden door afwezigheid van rancune of verbittering, en ook wij hadden gehoopt dat onze invloed groot genoeg zou zijn om een gedeelte der bevolking naar hare haardsteden te doen terugkeeren. Want wat hadden de Franschen nu aan één verbrande en één verlaten stad? Wij deelden dan ook aan de Hoofden mede, dat wij ervoor instonden dat de Franschen ieder, zonder onderscheid, die naar huis en hof wilde terugkeeren, met open armen zouden ontvangen, *mits* hij zich voor den vervolge aan de Fransche wetten onderwierp. De rijst die nog te velde stond, diende daarbij als argument, want wat kon men beter doen dan de lieden voorhouden, dat zij onbelemmerd konden komen om hun gewas te oogsten? De animo was echter gering, geen der Hoofden heeft aan die lokstem gevolg gegeven en met de hoofden volgde de bevolking, die nu ook maar in de Guizima bleef, ofschoon de royaliteit der Franschen, die niet al te scherp uitzagen wie er rijst kwam oogsten, aanleiding was voor velen om maar te

gaan oogsten en daarna met pak en zak naar de Guizima terug te keeren. Het speet ons eigenlijk dat de goede bedoelingen der Franschen hier niet gewaardeerd werden, maar . . . . . pakken dragen en wegen maken en belasting opbrengen heeft voor het negergemoed ook niet veel aantrekkelijks. „*Le créancier et la corvée lui font d'un malheureux la peinture achevée.*"

De zaken der Guizima behoefden ons niet lang aan Njylah te binden, want STAUARD zou daar toch voorloopig nog blijven en zoo vertrokken we gauw weer naar Koiama, waar de Franschen nog present waren, en daar werd besloten dat het hoofdkwartier door de Nainka zou trekken, een Pessynederzetting aan den rechteroever van de Sint Paul's, om dan vermoedelijk over die rivier in het land van GBLI (ook een Pessy-streek) door te dringen, en wel tot aan de samenvloeiing met de Oulé, die ons als grens geschikt voorkwam. Onderwijl zouden MORET, natuurlijk met POUILLET, de Guizima verkennen. Dat was niet bepaald noodig, want de Guizima was en bleef Liberiaansch, maar in de Guizima lag de stad Sooloong (ook wel Zow-Zow genaamd), en daar moest men nog wat meer van weten. Voor eenige jaren hadden daar een paar Franschen den dood gevonden; sedert waren er wel boeten betaald, en de zaak kon eigenlijk als afgedaan worden beschouwd; maar er was toch nog wat van blijven hangen en men vergunne ons daarover verder te zwijgen. MORET en POUILLET zouden dit werk onder Liberiaansch geleide verrichten en, wat het zwaarst was moest het zwaarste wegen: het kwam er in dit gebied waar zoo goed als nooit Europeanen geweest waren, zoo opaan dat alle onze bedoelingen goed begrepen werden, dat JALLAH MILAY bij deze heeren moest blijven. De eerste Gedelegeerde moest zich dan maar met JOHN THOMAS behelpen, afgewisseld door Corporal BRIGGS.

De Guizima maakte op beide heeren een idyllischen indruk, wegens den grooten stoffelijken rijkdom en de vredelievendheid der bevolking. Had men een uur of wat geloopen, dan stiet men weer op een nieuwe groote stad, van een keurig onderhouden voorkomen (Sooloong dat een oude stad is, uitgezonderd). De wegen leidden tusschen riante rijstvelden door, en dicht bij de dorpen ontmoette men de gebruikelijke aanplantingen van katoen,

tabak en mais. Hoewel de wegen, naar Europeeschen smaak te wenschen overlieten, waren zij toch goed te begaan, en hunne breedte viel zéér mede, in die gevallen dat de Chefs order hadden gegeven om de struiken langs en over den weg wat op te ruimen. Men zag dan dat zij dikwijls eenige meters breed waren, maar door gebrekkig onderhoud smaller schenen. Steeds waren de wegen heerlijk belommerd, want de inboorling is zoo wijs geweest van de hooge boomen die dicht aan den weg staan, met rust te laten, zoodat men soms denkt door het oerwoud te gaan, terwijl men even terzijde van den weg, de riantste velden aantreft. Werkelijk, de TOMA aan zichzelf overgelaten kan het alleen best af, en wij gevoelen geen enkele reden om hem eene nadere kennismaking met de westersche beschaving toe te wenschen.

De Guizima staat in handelsrelatie met de kust, waarvan de bewijzen geleverd worden door de koperen emmers en dergelijke artikelen, die men in menigte aantreft. De welbekende vierkante Schiedamsche flesch is hier ook al niet zeldzaam meer, daarentegen verdwijnt het uit de binnenlanden aangevoerde mijnzout, dat plaats maakt voor zeezout van inlandsche fabricatie. Dit laatste wordt in een zeer aardige verpakking afgeleverd, namelijk in busvormige gevlochten korfjes, die ongeveer $^{3}/_{4}$ M. lang en 1 à $^{1}/_{2}$ dM. wijd zijn. Elk korfje bevat, ondanks zijn grooten omvang, nog geen pond aan zout en heeft in deze streken ongeveer de waarde van 0.25 Gld. Rechtstreeksche uitvoerhandel naar de kust heeft de Guizima evenwel nog niet, want er zijn maar twee artikelen die de transportkosten goed maken: ivoor en rubber. Van een geregelden handel in ivoor kan geen sprake zijn, omdat de opbrengst afhangt van allerlei toevallige omstandigheden. Rubber komt hier, bij gebrek aan oerwoud, haast niet voor en men legt zich dus niet of weinig op de inzameling toe. Wel staat de Guizima in directe handelsrelatie met de omwonende stammen, die zij van katoenen stoffen, tabak en zelfs rijst voorziet. Het merkwaardigst van alles is echter dat men hier al weer de reizende handelaars begint tegen te komen, die meest van de kust, soms zelfs uit den Soudan, zich hierheen begeven. Deze lieden, waaronder wij zelfs eens een Syriër aantroffen, gaan eenvoudig den boer op, met wat kruit, jenever, cloth en dergelijke zaken, ruilen die ten voordeeligste in voor producten, liefst maar voor groot

en klein vee, want dat kan wel naar de kust loopen en kan nog een pakje dragen bovendien, zoodat er goede zaken mogelijk zijn. Levering op crediet is daarbij veelal het wachtwoord, maar in den oogsttijd kan de handelaar weer bij zijn schuldenaars aankomen, om zijn betaling in ontvangst te nemen.

Terwijl Moret en Pouillet hun wandeling door de Guizima deden, ontruimden de militairen de stad Koiama, dat langzamerhand een „pestig stinknest" [1]) begon te gelijken, en hetzelfde deed het hoofdkwartier, dat zich nu snel door de Nainkaprovincie verplaatste, een Pessy-landstreek waarvan de hoofden zich na den val van Koiama maar vast ter onderwerping hadden aangeboden, die natuurlijk aanvaard was. Misschien hadden de kerels ook geen ongelijk, want hunne handelsrelaties hingen niet van de kust, maar van het binnenland af, alwaar hun groote marktplaats Pampara (tusschen N'Zibila en Gouecké) reeds in Fransche handen was. In de Nainka was de bevolking natuurlijk voor de tirailleurs gevlucht, of wel zij hield zich schuil in de bosschen, maar waar wij doortrokken, kwamen toch de Hoofden ons tegemoet, bereids gedemoraliseerd door de Articles de Paris et de Lyon, die op landskosten onder hen waren verspreid. Van feestelijke ontvangst was nergens meer sprake, wel werden ons gewoonlijk een paar muzikanten te gemoet gezonden, die voor ons speelden en daarbij waren eenige slaven gecommandeerd om voor de Franschen te juichen, maar wat boekdeelen sprak: de vrouwen, anders toch waarlijk toeschietelijk genoeg, kregen wij nergens te zien.
Zoo stonden wij dan, terwijl de heeren Officieren weer hun topo beoefenden, al gauw voor de Sint Paul's rivier, die hier al zoo breed was, dat men geen hangbrug meer kon vervaardigen en daarom was ditmaal een drijvende brug over de rivier geslagen die, gelet op de grove materialen waarover de negers beschikten, uiterst vernuftig geconstrueerd was.

Dwars over de rivier, waren van boom tot boom, twee stevige lianen uitgebracht met ongeveer twee meters tusschenruimte. Ieder liaan voor zich bestond uit eenige andere ineengedraaide lianen. Natuurlijk hingen de bochten te water, maar dat hinderde niet,

[1]) Een uitdrukking die wij aan den Commandeur Govert Knol ontleenen, die soortgelijke toestanden vond bij het binnentrekken van Kediri.

neen dat was zelfs de bedoeling. Nu had men in het bosch een overvloed van dunne stammen gekapt, en die waren in stukken van ruim twee meter elk verdeeld. Men beschikte dus over een groot aantal ronde balken, die als dwarsleggers konden dienen en dan ook, in een dicht aaneengesloten reeks, aan de onderzijde der genoemde lianen werden gesjord, zoodanig dat hunne langsrichting samenviel met den stroomdraad der rivier. Zoo werd een vloertje verkregen, dat de verdienste had, eenig gewicht te kunnen dragen. Een geheel overeenkomstige reeks dwarsleggers werd aan de bovenzijde der lianen bevestigd, zoodat men nu twee vloeren had verkregen met een zeer geringe tusschenruimte en met een drijfvermogen dat al redelijk groot was. Over die bovenste bevloering heen, kwam toen nog een vloer van langsleggers, die met hunne assen in de lengterichting van de brug wezen, en zoo verkreeg men een vrij hecht en sterk geheel, dat zóóveel drijfvermogen had, dat een ruim convooi gemakkelijk met pak en zak de brug passeeren kon, zoodat iemand zijn voeten ter nauwernood behoefde nat te maken. Gemakkelijk was wel dat de lianen voldoende speling toestonden om de brug met het rijzen of dalen van de rivier ook op en neer te laten gaan, waardoor zij slechts een zéér gering gewicht hadden te dragen. Alleen de bovenstroomsche liaan had veel te houden, omdat de kracht waarmede de stroom op de brug inviel, geheel te haren laste kwam, maar men had ook daaraan gedacht, door eenige zijlianen te spannen, die op het midden en op een vierde van de lengte der brug waren bevestigd en opgestoken waren aan sterke boomen, die bovenstrooms in grooten getale werden aangetroffen en zoo had men in korten tijd een juweeltje van een rivierovergang geschapen, waaraan men alleen gebrek aan duurzaamheid kon verwijten. Maar die was ook niet verlangd.

Zoo kwamen wij dan in het land van Gbli, een belangrijk Pessy-Chef, die maar matig Franschgezind was, maar zich toch zoo voordeed, en tegen wiens overgang naar de Fransche zijde wij geen bezwaar maakten. Omtrent de zeden en gewoonten der Pessies werd reeds een en ander medegedeeld, dat hier niet behoeft te worden herhaald. Genoeg zij het, dat wij het land van Gbli opnamen en in kaart brachten, en dat wij een bezoek aan zijn hoofdstad Dombiéta brachten, alwaar hij ons trachtte te ont-

halen en lekker te maken, maar het ging hem toch niet goed af, omdat het niet van harte kwam en de teekenachtigste bijzonderheid was wel weer dat de vrouwen nergens te zien waren.

Onderwijl zagen wij kans in geregelde correspondentie met de HH. Pouillet en Moret te blijven, van wien wij thans door de Sint Paul's rivier waren gescheiden, maar na voltooiden arbeid zouden zij ons rejoigneeren te Dombiéta en nabij die plaats over de rivier komen, hetgeen hun niet zoo dadelijk gelukte. Dezen keer hadden zij nu eens tegenwerking der bevolking af te wachten, die weliswaar op een misverstand berustte, maar die als bijdrage tot de kennis der zeden en opvattingen omstandiger zal worden verhaald.

XX. HOE MORET EN POUILLET OVER DE SINT PAUL'S RIVIER KWAMEN. EERSTE KENNISMAKING MET DE MANONS. NABER'S VERTREK NAAR DE KUST.

De Heeren Moret en Pouillet strekten hunne wandeling door de Guizima nog wat verder naar het zuiden uit dan tot Sooloong, dat het eigenlijk doel hunner reis was. Zij waren daartoe gekomen, omdat men bezuiden Sooloong in het gebied kwam van zekeren Chef genaamd Kattakau, met wien reeds kennis was aangeknoopt en die er prijs op stelde, dat zijn land door een der Liberiaansche vertegenwoordigers werd bezocht. Dat kwam bovendien goed van pas, want zijn hoofdstad lag niet ver van Dombiéta, alwaar het hoofdkwartier zich bevond, en zoo konden de beide HH. zonder een omweg te maken, een bezoek brengen aan Kattakau (die te Serajee woonde) en zich vandaar naar de rivier begeven, om die dicht bij Dombiéta over te trekken.

Merkwaardigerwijze was Kattakau een Pessy-Chef die niet in de Guizima woonde, en toch den Toma-Chef, Wabazao als „big daddy" erkende. Het geval was in zooverre leerrijk, omdat het bewijst, dat de negers onder elkaar het stamverschil nauwlijks gevoelen en dat de zinsnede die wij zoo dikwijls hoorden: „all one people" geen ijdele klank is, hoezeer de Europeanen die in deze streken gereisd hebben, van oordeel waren dat het stamverschil op zichzelf reeds aanleiding geeft tot een scherp onderscheid in gevoelens over en weer.

Integendeel, hier was nu Kattakau, die zich nauw tot de Toma's voelde aangetrokken en steeds overhoop lag met zijn neef, den Pessy-Chef Gbli, die gewoon was den sterken arm van Kattakau tot zijn nadeel te ondervinden.

KATTAKAU.

Aangezien echter de ruzie die KATTAKAU en GBLI onderhielden, niet tegen de Blanken gericht was, zagen noch MORET noch POUILLET er zwarigheid in om de Sint Paul's rivier overstekende, van het gebied van den eenen naar dat van den anderen te gaan, maar zij hadden daarbij eenigszins buiten GBLI gerekend, die vooral nu hij zich bij de Franschen had aangesloten, sterk stond tegenover KATTAKAU en zijn grenzen scherp liet bewaken. Niet weinig verbaasd waren zij dus, toen zij aan den oever gekomen, een groot aantal gewapenden aan de overzijde ontwaarden, die hun allerlei dreigementen toeslingerden en zich geweldig opwonden, toen men met behulp van KATTAKAU's mannen een vlot begon te maken, om daarmee over te steken. Of men nu al het geval uitlegde,

verklarende dat de Europeanen geen kwaad in den zin hadden en dat alleen zij over de rivier zouden komen, met achterlating van de lieden van KATTAKAU, mocht niet baten. Zij waren niet te overtuigen en schenen beslist van plan den overtocht te betwisten. Tot daden kwam het echter niet, en zij zagen aan dat men voortging met het maken van één vlot, waartegen zij zich alleen verzetten door het aanheffen van een wild geschreeuw. Vermoedelijk hadden zij toch ook eenigen eerbied voor de geweren van 7 Liberiaansche en 2 Fransche tirailleurs die het escorte uitmaakten. De Europeesche heeren van hun kant meenden echter ook niet alles te moeten doorzetten, vooral niet omdat zij wisten dat slechts een misverstand aanleiding kon zijn van den tegenstand dien zij ondervonden. Dat was trouwens ook de meest verstandige partij, want het overtrekken van een breede rivier, op een klein vlot, was een gewaagde onderneming, in aanmerking genomen de betrekkelijk zwakke dekking, waartegenover een aantal vijanden stond dat men moeilijk kon bepalen, en die van uit het struikgewas, ongezien, gemakkelijk een levendig vuur konden onderhouden. Men besloot dus rustig af te wachten en langs een omweg, een snelvoetig neger met een bericht naar het hoofdkwartier te zenden, in de hoop dat men het daar met GBLI zou weten te klaren. Natuurlijk duurde het geruimen tijd eer dat bericht in het hoofdkwartier aankwam en eer de wachtenden gewaar werden dat er op hun verzoek om overtocht te verleenen, geageerd werd. Af en toe werd getracht de schreeuwers door kalme redeneering van hun ongelijk te overtuigen, het mocht niet baten; zij maakten zich steeds driftiger en gaven op de vraag „of zij ook visch hadden" een heel onvriendelijk antwoord. Men was dus, zeer tot zijn ontstemming, genoodzaakt aan den oever der rivier te blijven kampeeren, wat den Heeren weinig aanstond, want de meegenomen provisieën waren zoo goed als verbruikt en zelfs visch konden zij bij gebrek aan vischtuig niet bekomen. Overigens kon men om den toestand lachen en zich bezig houden met het fantastisch gezicht dat de beide kampen opleverden, waarin men toen de avond gevallen was, bij het flikkeren der wachtvuren de zwarte gedaanten zag rondloopen. De mannen van KATTAKAU, die men om misverstand te voorkomen ongewapend had meegenomen vonden dien toestand maar half prettig en gaven te kennen dat de snoodaards van de overzijde zeker over de rivier zouden komen om hen in den loop van den nacht te overvallen.

Men had echter geen ooren naar hun verzoek om maar weg te gaan, want men hield het ervoor dat de lieden van Gbli, ondanks de kelen die zij opzetten, weinig van een kloppartij moesten hebben. Maar natuurlijk werden de noodige veiligheidsmaatregelen voor den nacht niet verzuimd en de tirailleurs bleven uit eigen beweging wakende. Zooals men echter wel had gedacht, verliep de nacht zonder dat men gemolesteerd of aangevallen werd.

Den volgenden morgen scheen de stemming aan den overkant nog volkomen onveranderd, en men bereidde zich dus met gelatenheid op een langer verblijf voor. Maar tegen een uur of tien, juist terwijl er weder een heftige woordenwisseling werd gehouden, zag men plotseling de menschen ja, eigenlijk niet wegloopen, maar als door een tooverslag verdwijnen, terwijl men eensklaps hun plaats zag ingenomen door Fransche tirailleurs. Zoo gauw ging die verwisseling in haar werk, dat men het gaan van de eersten en het komen van den anderen niet eens had kunnen volgen, maar den indruk kreeg van een soort gedaanteverwisseling en wat nog sterker is: de Europeesche sergeant die de tirailleurs commandeerde en gelijktijdig met hen op het tooneel verscheen, moest later verklaren dat hij niet één gewapend inboorling had gezien. Natuurlijk was de Sergeant uit het hoofdkwartier gekomen, met een machtiging van Gbli om de Europeanen over de rivier te laten komen, en zij zorgden dan nu ook wel dat zij gauw aan de overzijde waren, maar het wantrouwen van Gbli in deze heele zaak en vooral in de bedoelingen van Kattakau's volk was zoo groot dat op zijn last, de kabel waarlangs men had vervaren, terstond gekapt moest worden, terwijl het vlot aan den stroom moest worden prijsgegeven, zoodat alle gemeenschap weder verbroken was.

Wie echter niet met Moret was mede gekomen, was Jallah Milay, die van oordeel was dat hij in de Guizima nuttiger diensten kon bewijzen dan bij het hoofdkwartier, waarin hij zich nu eens deerlijk vergiste. Voor overreding was hij nu eenmaal niet vatbaar en de gevolgen vreesde hij niet, want hij voelde zich een onafhankelijk man, dat hij ook werkelijk was. Daar nu de gedachtengang in het zwarte negerhoofd ons wel onverstaanbaar blijven zal, deden wij maar niet veel moeite om achter zijn eigenlijke beweegredenen te komen en wij toonden ons niet eens „boos", een uiting die hij ook niet zou hebben begrepen. Wel was het waar dat hij in het

Fransche hoofdkwartier niet prettig uit was, maar dat heette toch de reden niet. Als zoodanig werd opgegeven dat hij naar zijn farms terug moest, om op de inzameling van zijn koffie-oogst toe te zien, maar later bleek het dat hij niet zulk een haast had om naar huis te gaan, want STAUARD wist hem te lijmen om bij hem te blijven, waarvoor hij een koebeest zou ontvangen. Vermoedelijk durfde de oude man niet al te ver van honk, uit vrees voor het onbekende dat hem wachtte en waarvan allerlei praatjes, die op het verslinden van menschen neerkwamen, de ronde deden. Dankbaar voor alles wat hij gedaan had, zagen wij hem met diep leedwezen achterblijven, want hij was ons als een rechterhand geweest en zijn gemis kon noch door JOHN THOMAS noch door Corporal BRIGGS worden vergoed, want deze waren, ofschoon als tolken vrij bekwaam, van aanzien volkomen ontbloot.

GBLI was de eenige Chef niet geweest die, onder den indruk van den val van N'Sapa en van Koiama, plotseling Fransche sympathieën aan den dag had gelegd. Er waren er veel meer, maar deze woonden in een gebied dat van Gouecké afhing en dus vanzelf den Franschen in den schoot vallen moest, zoodat wij ons hielden alsof ons dat niet aanging, hetgeen het ook eigenlijk niet deed. Een ietwat onafhankelijker standpunt had GBLI'S naaste buurman, KOURIKOI genaamd, wel aan kunnen nemen, maar hij doorzag zijn eigenbelang niet goed en liet zijn onderwerping al aanbieden, nog voordat men zijn nadere bekendheid gezocht had. Ons was dat vrij onverschillig, want wij wenschten een der zijrivieren van de Sint-Paul's, de Oulé, wel als grens aan te nemen; men zou dan niet alleen een natuurlijke lijn hebben, waarlangs men zich in de richting van Gouecké kon bewegen, maar door weer een rivier die dicht tot de Oulé naderde te volgen (in bovenstroomsche richting) zou dat vermoedelijk nog beter gaan en het gebied van KOURIKOI kwam dan binnen die lijn aan Fransche zijde te liggen. Een dergelijk plan scheen tamelijk oordeelkundig, want Liberia had hier al minder en minder in te brengen en KOURIKOI hing, commercieel, zeker meer van het binnenland af dan van de kust.

Wij trokken dus het land van KOURIKOI in en begaven ons naar zijn hoofdstad Galai, die in vergelijking van hetgeen wij in de

Tamtam der Pessies te Bamakaman.

Tomastreken hadden gezien er heel eenvoudig uitzag. Wij waren hier dan ook al gedeeltelijk onder de Manons geraakt, een stam die aan de Pessies verwant is, maar evenveel bij hen ten achter staat, als die het doen bij de Toma's vergeleken. KOURIKOI die natuurlijk, zoodra er palaver gehouden werd, Fransch opteerde, gaf zich alle mogelijke moeite om den Franschen naar de oogen te zien. Hij ontving hen met knallende vreugdeschoten, bood geschenken aan, liet muziek maken en legde de meest slaafsche gewilligheid aan den dag, die wij tot dusver bij den neger wel aanwezig wisten, maar nog niet bespeurd hadden; doch de opmerkzame toeschouwer behoefde van dat alles geen dupe te zijn, want het „pas de femmes" gaf wel duidelijk te kennen dat de zusterlijke omhelzing van MARIANNE niet naar behooren gewaardeerd werd.

Muur van de Pessy-stad Bamakaman.

Iets merkwaardigs dat wij voor het eerst bij deze stammen opmerkten, was een zoogenaamde greegree-vrouw, gelijk die onder de Manon-Chefs op waardige wijze worden bejegend, grooten invloed verkrijgen en met de „Mascottes" op een lijn worden gesteld. Zij brengen den Chef wiens eigendom zij zijn, geluk en voorspoed aan en verliezen hare wonderkrachtige eigenschap alleen, wanneer zij een anderen man hebben toebehoord. Bij de Toma's en Pessies hadden wij van dergelijke dames nooit gehoord. De bedoelde greegree-vrouw was altijd van eenig escorte voorzien en was in het gevolg van den Chef altijd de eerste. Bij plechtige gelegenheden droeg zij veelal het mes, waarmede geofferd werd.

Het was ons voornemen om, uitgaande van Galai, de Mani-rivier aan te loopen en gebruik makende van die rivier als een natuurlijke grens, den tocht in de richting van Gouecké nog een weinig voort te zetten, waarna men vanzelf zou kunnen overgaan op de, in het traktaat daartoe aangewezen, Nuon. De mindere welvaart, de verbrokkeling op politiek gebied, de mindere ontwikkeling der bevolking, de afwezigheid van potentaten die iets van een

centraal gezag uitoefenden en nog allerlei overwegingen meer, deden ons inzien dat de tijd der groote palavers voorbij was en dat men, zonder aan het traktaat te kort te doen, zich door het werk verder heen kon slaan met behoud van natuurlijke grensscheidingen, die zich in den loop der tijden niet zouden wijzigen. Na rijp beraad kwam het ons toen voor, dat de oudste Gedelegeerde van Liberia, het werk aan den jongsten kon overdoen, hetgeen te meer klemmend was, omdat er nauwelijks werk zou zijn voor twee. Overwegingen van anderen aard, waarbij de financieele kwestie ook werd beschouwd, want wij behoefden ons niet te ontveinzen dat Liberia op zware lasten zat, pleitten mede voor het vertrek van één onzer en de doorslag werd gegeven door het feit dat ons aller gezondheidstoestand geleden had en de oudste Gedelegeerde minder waard was dan MORET, zoodat hij op den 30sten December de missie verliet. Men behoeft daarom niet te denken dat het met dien gezondheidstoestand zoo droevig gesteld was, want in dat geval ware een vertrek naar een naburigen Franschen post geboden geweest. De Gedelegeerde was echter mans genoeg om liever alleen naar de kust te marcheeren, waartoe hij ongeveer een maand noodig zou hebben. Op dien tocht, door een binnenland dat slechts gedeeltelijk bekend was, nam. aan een zéér enkelen Europeaan, die zijn kennis voor zich moest houden, (of liever voor de Rubber-Corporation waarvoor hij werkte) viel nog wel het een en ander voor dat verdient te worden vermeld, maar aangezien dit met de missie niet te maken heeft, zullen wij dat verhaal als bijlage opnemen en eerst het relaas der verdere werkzaamheden voltooien.

In hetgeen volgt, zal dus MORET steeds aan het woord zijn en deze wordt daar sprekende in den eersten persoon ingevoerd.

XXI. REIS DOOR HET LAND DER MANONS. VAN GALAI NAAR LOLA.

De Manons leven in hoofdzaak langs den bovenloop van de Mani, een rivier die op de kaarten ten oosten van de St. Paul's rivier voorkomt, en die tot nog toe steeds voor een zijrivier van dien stroom werd aangezien. Informeerde men wààr eigenlijk de samenvloeiïng dier beide rivieren gezocht moest worden, dan kreeg men aanvankelijk slechts vage en verwarde antwoorden, die daarop neerkwamen, dat dit wel héél ver naar het zuiden moest zijn. Naarmate wij den stroom echter naderden, namen die berichten vasteren vorm aan en ten slotte bleek, *dat hij in het geheel geen zijrivier van den Sint Paul's is, maar rechtstreeks naar zee loopt.* Ik vernam dat het eerst van een djullah (reizend koopman), die van de kust kwam, jaren lang in deze streken handel had gedreven en die het land goed scheen te kennen. Volgens hem was de Mani geen andere rivier dan die welke bij Grand-Bassa, de plaats waar hijzelf vandaan kwam, in zee uitmondt, en dus dezelfde als de Sint John's rivier.

Ik trof dezen djullah aan in een dorp der Manons, dat aan den linkeroever der Mani was gelegen, alwaar hij zich aan mij kwam voorstellen, toen hij vernomen had dat er onder de blanken een „Engelschman" was, die voor Liberia werkte. Zijn naam was SAFIA en hij behoorde tot den stam der Veij's, maar daar ieder neger een bijnaam pleegt te hebben waaronder hij bij de blanken bekend staat, noemde hij zich JOHN SANDWICH. Hij was een eigenaardig type, dat nu al 5 à 6 jaar in het land rondzwierf, zonder in al dien tijd éénmaal aan de kust te zijn geweest. De reden daarvan was, dat hij in een dorp, dat 4 à 5 dagreizen meer naar

het zuiden lag, koopmansgoederen had achtergelaten, maar door voortdurende oorlogen werd hem de terugkeer belet. Dit deponeeren van ruilmiddelen is, gegeven de primitieve transportgelegenheden, een eigenaardig gebruik. De koopman die goederen heeft achtergelaten, kan rustig verder trekken, om soms na maanden terug te keeren en te zien of zijn waren ook koopers hebben gelokt. Zoodoende wordt tijd bespaard, want koopen en verkoopen wordt een langdradiger werk, naarmate men verder het binnenland in komt, en het verhandelen van een stuk ivoor bijvoorbeeld, kan weken lang duren. Op die manier was JOHN SANDWICH gewoon te scharrelen, en nu wachtte hij reeds jaren om zijn goederen terug te kunnen krijgen, daarbij een weinig op de bevolking terende, want onderkomen en wat voedsel kon hij overal vinden. Nu rekende hij er vast op dat de toestand in het binnenland hem weldra zou vergunnen om zijn waren te gaan halen, maar ik meende eerst nog wat beters voor hem te weten. Daar ik momenteel geen eigen tolk had en hij mij een type leek, dat door zijn bekendheid met land en volk van dienst zou kunnen zijn, besloot ik hem te engageeren om bij mij te blijven, zoolang wij nog bij de Pessies en bij de Manons zouden zijn. Hij sprak genoeg Neger-Engelsch, dat ik er de helft wel van verstond en de beteekenis der andere helft kon raden, en alras bleek mij dat ik van mijn besluit geen spijt zou hebben en dat JOHNNY in staat was heel goede diensten te presteeren.

Reeds den eersten nacht klopte JOHN SANDWICH aan mijn deur met: „fire massa, fire live for town", en zoo was het. Buiten gekomen, zag ik een ontzaggelijke vuurzee op 50 meters afstand, en zonder nader onderzoek, was natuurlijk mijn eerste zorg het in veiligheid brengen van mijn tijdmeters en instrumenten, waarbij mijn boy en JOHNNY trouw hielpen. Gelukkig was deze voorzorg onnoodig, want ieder deed zijn best, en met wat water dat aangedragen werd, maar vooral door het sloopen van de daken van een paar naburige huizen, werd het gevaar spoedig bezworen.

Wie nu den brand had aangestoken, dan wel of hij slechts aan een toeval viel toe te schrijven, kon niet worden uitgemaakt; maar het ongelukkig gevolg was natuurlijk, dat de bevolking den volgenden morgen uiterst schuw was, want het spreekt vanzelf dat zij den brand meende te moeten wijten aan den onheilaanbren-

genden invloed der blanken. Er waren dan ook zoo goed als geen dragers te bekomen en daarop was toch gerekend. Om nu het vertrouwen weer eenigszins te herstellen, vertrok de missie met het aantal dragers dat zij bijeen had weten te krijgen of nog had en met het meerendeel der tirailleurs die, zooals de lezer nu wel weet, mede slechts onrust in de gemoederen brachten. Er werd toen een klein aantal van ongeveer 30 lasten onder mijne hoede achtergelaten, met 5 tirailleurs die mij zouden beschermen en ik stelde mij voor, dat het wel gaan zou om door bemiddeling van JOHN SANDWICH nieuwe dragers te vinden. Het had er ook wel wat van of die hoop spoedig zou worden verwezenlijkt, want nauwlijks was de hoofdmacht vertrokken, of van alle kanten kwamen de dorpsbewoners weer te voorschijn. Toen moest er den noodigen tijd gepalaverd worden, maar het gelukte toch aan de welsprekendheid van JOHNNY om hen van mijn goede bedoelingen te overtuigen, en zoo kreeg ik de dragers die mijn bagage naar het volgende dorp brachten, bijeen. De overweging dat ik toch niet vertrekken wilde zoolang er nog één vracht overbleef, werkte misschien ook wel mede, want zij wilden mij liefst maar kwijt zijn en zagen in, dat het in hun macht was om, door vriendschappelijk dienstbetoon, daartoe eén weinig mee te helpen.

Dit volgende dorp lag aan de Mani, ter plaatse waar men die rivier met een vlot moest oversteken. De hoofdmacht had hier blijkbaar dragers weten te vinden, want zij was reeds vooruit gegaan en het dorp was verlaten op eenige notabelen, ouden van dagen en vrouwen na. Het zou dus wel weer een dag duren eer ik nieuwe dragers had, want zij die mij tot hier hadden vergezeld, waren toen zij hun vrachten bij het vlot hadden neergeplakt, in een oogwenk verdwenen. Daar stond ik dus met mijn dertig vrachten, allemaal hoogst nuttige zaken, meest kisten met geweerpatronen, maar niets van mijn eigen bagage, geen bed, geen eten zelfs, maar wel met zeer onvoldoende kleeding, en toch gedwongen den nacht over te blijven. Gelukkig is het echter dat men in een negerdorp gemakkelijk aan eten kan komen, vooral als de oogst pas binnen is; de gastvrijheid laat gewoonlijk niets te wenschen over, en men heeft zich alleen maar wat naar den smaak der gastheeren te schikken, die hun spijzen plegen te kruiden op eene wijze die door ons gehemelte kwalijk verdragen wordt. Zoo mocht ik dan

zeer tevreden zijn met een grooten kalebas vol rijst, die mij tweemaal op een dag werd aangeboden en met een kip, die ik naar eigen inzicht kon doen klaar maken. Ik behoefde niet eens met mijn handen te eten, want een der djullahs had zoowaar een lepel, dien hij mij gaarne leende.

Den anderen morgen echter: geen dragers, behalve een 12-tal, die door de bij mij gebleven tirailleurs in den omtrek waren aangeworven. Natuurlijk werden deze lieden vooruit gezonden en bleef ik bij de overige vrachten, in afwachting dat er gelegenheid zou zijn om dat laatste goedje verder op te voeren. Daarvoor moest weer uren lang gepalaverd worden, maar gelukkig had ik nog een voldoend aantal tirailleurs bij mij, waarmede ik eenigen indruk maken kon. Mijn geduld raakte op, ik dreigde dat ik de nog in het dorp overgebleven notabelen en vrouwen zou pressen tot dragersdiensten, ik legde den Chef een boete op van één schaap en liet hem zelf een kist op het hoofd plakken, en dat hielp, want zoo kwam het vereischte aantal dragers bijeen en kon ik aan het weder oversteken van de Mani beginnen te denken. Maar niet zoodra was het laatste gedeelte geland, of er begonnen nieuwe moeilijkheden van de zijde der bevolking en de overkant stond in een oogenblik vol van gewapende negers die een geweldig misbaar maakten en wel van plan schenen tot dadelijkheden over te gaan. Het was hier weer mijn vriend JOHNNY die redding bracht in den nood, want toen er feitelijkheden begaan werden tegen een koerier die ons achterop kwam, wierp hij zich moedig in het gedrang en dekte 's mans overkomst, waarbij hij evenwel zijn grooten teen stuk stootte, zoodat hij niet verder met mij mee kon en mij eerst laat op den dag in een volgend dorp weer inhaalde. Alles liep dus met een sisser af, hetgeen weinig naar den zin mijner tirailleurs scheen, die niets liever hadden gedaan dan een paar patronen op de menigte afzenden, hetgeen toch zoo lang mogelijk moest worden verhoed. 't Was anders een lang niet onaardig schouwspel, die schreeuwende bende van halfnaakte wilden met hunne manshooge bogen, speren en vuurroeren aan den overkant der rivieren tandakkende, met het struikgewas als achtergrond. Maar deze moeilijkheden met deze schrikwekkend uitziende, doch weinig schadelijke menscheneters, liep kalm af. Menscheneters schijnen deze Manons en ook voor een gedeelte

de Pessies, wel te wezen, al zijn de geruchten die daarover loopen een weinig overdreven. Zoo werd ons verhaald, dat zij den gevangenen eerst een voet, dan een hand, dan een arm en zoo voorts plegen af te snijden, om die onder hunne oogen te verslinden, maar volgens JOHNNY, die het wel kon weten, is het zóó bar niet. Hij had een groot deel van zijn leven onder deze menschen doorgebracht, was er goede maatjes mede en volgens hem werden slechts de verslagenen en zwaar gewonden gegeten, na behoorlijk te zijn afgemaakt en toebereid.

Benoorden de Mani, waren wij weer in een gebied gekomen, waar de invloed van het Fransche bestuur zich min of meer geldend maakte, en de inboorlingen dezer streken zagen wel in dat een kwade gezindheid tegen de blanken en hun tirailleurs toch niet opdiepte, en zoo werd men daar, wel niet hartelijk, maar toch met zekere honneurs ontvangen, die, omdat wij het elders zoo geheel anders hadden gezien, eigenlijk een droevigen indruk maakten. Wel werd de tam-tam geslagen en waren dansende vrouwen, die groene takjes in de hand hielden, in de weer om ons feestelijk te ontvangen, maar de jonge meisjes waren gevlucht en alleen de oude bestjes en vrouwen van zekeren leeftijd waren in de dorpen overgebleven. Zulke vertooningen „op last van hooger hand" missen al het spontane en vrije dat het kenmerk van echte feestvreugde behoort te zijn, en ik zal er dus maar niet over uitweiden.

De muziekinstrumenten waren nog in hoofdzaak dezelfde als die welke wij in de Toma-landen hadden aangehoord: trommen in verschillenden vorm en bazuinen van buffelhoorns of van met luipaardenvel bekleede olifantstanden maakten er de kern van uit. Een ander instrument, dat wij tevoren nog niet gezien hadden, bestond uit een kleine kalebas, waarover een net met kralen was gespannen of juister gehangen en door het op en neer trekken van dit net werd een rammelend geluid verwekt dat muzikaal scheen te worden gevonden. Al deze instrumenten waren sterke greegrees, en daardoor was het bijna onmogelijk iets aan te koopen, ja men mocht sommige bijna niet aanraken. Dit laatste is dan ook een voorrecht waarvan men zich gaarne speent, want de instrumenten schijnen zeer belust op kola-noot, die er in fijngekauwden vorm op wordt gespuwd. Toch is het mij eenmaal

gelukt een greegree te koopen en de behandeling te leeren, doch onder het voorwendsel dat ik er werkelijk in geloofde, al werd mij er bij gezegd dat het voorwerp mij niet van nut kon zijn, daar het geen enkele taal der blanken verstond. De greegree bestond uit een soort poeder in een klein zakje, met een ijzeren pennetje in het midden en dit te samen was stijf omwikkeld met katoen, terwijl aan een oog van het pennetje een lang touwtje verbonden was. Dit alles was geborgen in een vies zakje van doek, en dat werd weder bewaard in een fraai zakje van ottervel, dat na met een riem over den rechterschouder gehangen te zijn, onder den linkerarm gedragen werd. 's Avonds, heel in het geheim, werd mij de greegree vertoond en bij die gelegenheid vernam ik hoe hij behandeld en toegesproken moest worden, hoe men door vleien en liefkozen hem gunstig kon stemmen en de gewenschte antwoorden van hem kon krijgen, en hoe hij door geschenken van kolanoten, koud water en af en toe het bloed van een rooden haan, moest worden gevoed en onderhouden.

Reeds den 13en Januari bereikten wij, zonder verdere moeite, de plaats Lola. Wie de afstanden op de kaart controleert, zal getroffen worden door de snelheid waarmede wij nu gemarcheerd hadden, maar palavers vielen dan ook niet meer te houden en de topografische werkzaamheden konden onder den marsch gebeuren. Zij eischten weinig zorg, want voor zoover de Mani als grens was aangenomen, kon men evengoed met een nauwkeurige verkenning als met een streng doorgevoerde topografische „opneming" volstaan.

XXII. DE INLANDSCHE MARKT TE N'ZO.

Te Lola, dat geheel onder Franschen invloed stond, werden wij verwelkomd door een Administrateur-adjoint, namens zijn Chef den Administrateur van den Cercle waartoe Lola behoort, die te Beyla resideert. Ter eere van de missie, was in deze geheel gefranconiseerde stad natuurlijk het noodige „officieele" eerbetoon georganiseerd, daarin bestaande dat een vlaggenversiering was aangebracht en eenige volksspelen werden gehouden, die voornamelijk in wedstrijden te paard bestonden, waaraan MANDINGO'S, en worstelpartijen waaraan negers des lands deelnamen. Interessanter dan door feestelijkheden was echter Lola als groot centrum van den inlandschen handel.

Een dergelijk centrum vindt men echter ook te N'Zo, dat een dertig Kilometers in zuidoostelijke richting ligt, en waarheen wij na verloop van eenige dagen vertrokken. Daar hadden wij het voorrecht van een weekmarkt aan te zien, en het zal dus de moeite beter loonen, zoo wij de handelsbeweging willende schetsen, N'Zo ten voorbeeld nemen.

Te N'Zo komen wekelijks duizenden menschen bijeen om hunne waren aan den man te brengen of inkoopen te doen. Het hoofdproduct voor den Europeeschen handel is hier de caoutchouc, voor den inlandschen de kolanoot. Ivoor wordt ook wel verhandeld, maar natuurlijk niet in groote hoeveelheid, zoodat men zeggen kan dat kolanooten en caoutchouc de stapelproducten uitmaken. Vier Europeesche huizen, waaronder een Rotterdamsche firma, hebben factorijen te Beyla, en deze laten zich vertegenwoordigen te N'Zo door inlandsche djullah's, meest natuurlijk Mandingo's. Deze koopen het product van de inlanders op, voor

zoover die er zelf mede ter markt komen; en waar dat niet gebeurt, hebben de djullahs weer reizigers, die met hunne waren allerwege doordringen om die tegen caoutchouc te ruilen. Een Fransch koopman, die hier toevallig werd aangetroffen, was zoo welwillend eenige inlichtingen omtrent dien handel te geven. De caoutchouc wordt in contanten betaald, d. w. z. in zilver en de in deze streken algemeen gangbare ruwe halve ringen, die voor 0.10 Gld. worden aangenomen. Kopergeld is hier nog niet in omloop en de vroeger beschreven guenzés zijn onbekend. De prijs van den caoutchouc was in onzen tijd ongeveer 2.25 Gld. per K.G. De producten die de Europeanen invoeren zijn, als overal, katoentjes en koper, dit laatste ruw of tot sieraden verwerkt. Aangenaam deed het mij aan te mogen vernemen dat de Franschman veel katoenen stoffen uit Enschedé betrok, die, zoowel wat prijs als wat kwaliteit betreft, boven de Engelsche en Fransche werden geprezen. Natuurlijk is het moeilijkste van den katoenhandel het raden van de smaken der koopers, want men mag volstrekt niet aannemen dat verschillende stammen in dit opzicht eenstemmig denken. Zoo willen de Bassa's wel heldere kleuren dragen, maar de Golah's hebben een uitgesproken trek naar het donkere, welke smaak door de Vey's eenigszins schijnt te worden gedeeld, terwijl men wat betreft de stammen die voor het eerst met katoenen stoffen kennis maken, aanvankelijk in den blinde tast.

Terwijl de caoutchouc met contanten betaald wordt, kan men behalve bij de djullah's niet met geld terecht. De inboorling, die uit de omstreken zijn product komt aanbieden, neemt haast geen geld aan en eischt kolanoten of koperen ringen. De noten werden verkocht tegen een rijksdaalder per 350 à 400 stuks, maar voor een evenredig onderdeel van een vijffrankstuk kreeg men onevenredig minder. Vreemde begrippen omtrent waarde voorzeker! Sprekender nog blijken deze uit de wijze waarop het ivoor wordt verkocht in die streken, waar de concurrentie de oogen nog niet heeft geopend voor het feit dat de waarde van een voorwerp ook door het gewicht, behalve door de lengte kan worden bepaald. Men meet de lengte van een ivoortand in spannen van de hand en vier zulke spannen vertegenwoordigen de theoretische waarde van een slaaf, hetgeen niets anders dan een fictieve waarde is, gelijk b.v. de Guinea in Engeland, maar ieder weet dat één

zoo'n „slaaf" weer ongeveer 15 dollars geldt. De waarde van den tand wordt dan, ongerekend het gewicht, evenredig gesteld aan het aantal „slaven" dat overeenkomt met de lengte van het stuk, uitgedrukt in eenheden van vier span. In streken waar de djullahs komen, waar concurrentie bestaat, of waar geregelde betrekkingen hetzij met de kust, hetzij met het binnenland worden onderhouden, weet de inboorling echter al gauw beter en zoo wordt te N'Zo het ivoor reeds bij het gewicht verkocht. De eigenaardige wijze waarop de waarde van een aarden pot wordt bepaald, door hem met ongepelde rijst te vullen, welke rijst de waarde van den pot vertegenwoordigt, is reeds bij de Toma's beschreven. Men geeft zich dus blijkbaar niet altijd rekenschap van het feit dat de inhoud van een pot, volstrekt niet evenredig is aan het werkloon of aan de hoeveelheid verbruikt materiaal. IJzeren potten en koperen emmers, komen in dit gebied nog slechts sporadisch voor.

Behalve de reeds genoemde hoofdproducten komen hier natuurlijk ook eenige inlandsche artikelen aan de markt die men de „gewone" zou kunnen noemen, als rijst, palmolie, palmboter, bananen, kassaven, pataten, inlandsch katoen en dergelijke zaken. Tot de artikelen die een meer verfijnden smaak en hoogere ontwikkeling aanduiden, kan men rekenen matten en korfjes, gevlochten leder van Mandingo-herkomst, en ook mijnzout. Enkele stuks vee, maar meest schapen, geiten en kippen, worden hier ook wel ter markt gebracht, en het zijn vooral de vrouwen die haar bezoeken. Reeds den dag te voren, maar vooral ook 's morgens, ziet men ze aankomen met volgepakte korfjes op hare hoofden.

Het dorp N'Zo was oorspronkelijk door de Konno's bevolkt, een stam na aan de Pessies verwant. Zooals dat gewoonlijk gaat, hebben deze zich bij de komst der Europeanen teruggetrokken naar dorpen in den omtrek, of nog verder, de woningen overlatende aan de djullahs en andere gegadigden, die er langzamerhand zich hebben neergezet.

XXIII. DE NUON EN DE CAVALLY.

Ten westen van N'Zo en niet meer dan enkele kilometers van die plaats, ligt een bergland dat een niet onbelangrijke hoogte bereikt; wij bepaalden den meest nabijzijnden top, die tevens de hoogste was, op ongeveer 1600 M. boven den zeespiegel. Op dit gebergte ontspringen drie, voor onze missie hoogst belangrijke rivieren.

Aan de noordzijde ontspringt de Cavally, hier You of Yougou genaamd, die, ombuigende naar het zuiden, naar den Atlantischen Oceaan stroomt en in zijn benedenloop de oostgrens van de Republiek Liberia vormt.

Aan de oostzijde ontspringt de Nuon of Nippoué, die eerst in zuidelijke richting en voor een groot gedeelte evenwijdig met de Cavally stroomt. Zij bereikt den Oceaan, zooals ons later zou blijken, vermoedelijk onder den naam River Cess. In haren bovenloop vormt zij de oostgrens van de Republiek Liberia.

Aan de westzijde ontspringt de derde belangrijke rivier de Mani, op een ietwat lageren, maar met het hoofdgebergte samenhangenden keten. Deze rivier vloeit bij Grand Bassa onder den naam Sint John's rivier in zee en bepaalt voor een klein gedeelte de noordgrens van Liberia.

Maar lang heeft het vermoeden bestaan dat de Nuon een zijrivier van de Cavally zou zijn en zich, onder den naam Douobé, op ongeveer 100 K.M. van de monding met de hoofdrivier vereenigde. Latere inlichtingen, die door onze ervaring werden gestaafd, toonden wel aan dat dit zoo niet is en dat de Douobé een zijrivier van de Cavally moet zijn, die *geen* verband houdt met de Nuon. Ook mondt de Nuon niet „hoogerop" in de Cavally uit,

hetgeen ook wel eens vermoed werd. Wel loopen de beide rivieren over een groot gedeelte van haren loop evenwijdig, maar daarna loopen zij ook plotseling uiteen, de Nuon in zuidwestelijke, de Cavally in zuidoostelijke richting.

Daar nu, zooals uit het traktaat blijkt, de beide rivieren op een of andere wijze als grenslijn moesten worden benut, lag het op den weg der grensregelingscommissie om het vraagstuk van Cavally, Nuon en Douobé tot klaarheid te brengen en de oplossing werd gevonden in den bovenbedoelden zin.

Tegen het einde van Januari verliet de missie het dorp N'Zo, nadat het escorte dat tot dusver door de troepenmacht van Fransch-Guinea was geleverd, vervangen was door een ander uit het Gouvernement de la Côte d'Ivoire, onder den kapitein LAURENT en den Luitenant GAUVAIN. De hoofdmacht der missie stelde zich voor met spoed naar het zuiden te trekken, langs of ongeveer langs de Nuon, waarbij men eenige punten der rivier kon aanloopen en de astronomische afdeeling, bestaande uit mij zelven met Sergeant BOTTOLLIER trok naar Danané, den eenigen militairen post in deze buurt, waarvan wij lengte en breedte wenschten te bepalen. Na verrichte observaties, zou ik mij, westelijk opgaande, met de hoofdmacht vereenigen.

Danané is een kleine post, bezet door een luitenant en een sergeant met 50 tirailleurs. De luitenant was echter vertrokken met het escorte der missie, en zoo fraterniseerden wij met den achtergebleven sergeant, die in ongeveer 2 jaren geen ander Europeaan had ontmoet dan zijn luitenant en die dus wel alles deed wat hij kon, om met de bezoekers een paar prettige dagen te hebben. Het bleek ons dat het door Danané beheerscht gebied nog lang niet rustig was; een paar maanden geleden was de post nog aangevallen en bij die gelegenheid, zoo goed als bij een paar schermutselingen, waren dooden gevallen. Voor het oogenblik heette echter de toestand bevredigend, zoodat men met het in acht nemen der noodige veiligheidsmaatregelen het land wel kon doortrekken. Meer nog dan in Guinée viel hier de soberheid in het oog waarmede lieden, die het beter gewend zijn, moeten rondkomen. Mededeelingen daarop neerkomende dat een KG. meel hierop fr. 2.25 kwam te staan en een flesch wijn op fr. 4 zijn welsprekend genoeg. De soberheid werd nog verhoogd door-

dien de onmisbare moestuin weinig opleverde, want de vernielzucht der sprinkhanen had ernorme verwoestingen aangericht.

Het gebied langs den bovenloop der Nuon was dicht bevolkt, hoewel men nergens groote dorpen aantrof. Deze bestonden dan uit 10 à 20 huizen of soms meer, maar de groote bewoningscentra, zooals wij die uit de Tomalanden kenden, hadden geheel afgedaan. Deze dorpen lagen geheel open en ook van de meest primitieve versterkingen was geen sprake. De natuurlijke bescherming die het dichte oerwoud oplevert, schijnt als regel voldoende te worden geacht, indien men slechts de enkele toegangswegen verdedigt. Soms, vooral bij hooggelegen dorpen, kapt men een ruim terrein rondom het dorp open waardoor men bij goede bewaking, beter tegen besluiping beveiligd is. Een voorbeeld daarvan zagen wij in het dorp Toulepleu, dat juist in oorlog was met een naburigen stam. Over het geheel was de bevolking (die der Yakoubah's) zéér achterlijk, en zelfs de djullahs, die anders toch ver genoeg doordringen, werden hier zelden of nooit gezien, zoodat de weinige producten der beschaving die men nog aantrof, door bemiddeling van naburige stammen werden verkregen. De eerste van deze beschavingsproducten waren natuurlijk geweren en kruit — aan andere zaken werd nog geen behoefte gevoeld. De kleeding was beperkt tot een klein lapje, dat aan een touwtje om den buik gehangen, de onderscheidingsteekenen der sexen zeer onvolkomen bedekte. Ook de vrouwen waren slechts van zulk een lapje voorzien, tenzij zij kinderen op den rug droegen, in welk geval deze in een soort sarong werden geborgen, vooral niet grooter dan noodig was, want als kleedingstuk kwam die lap volstrekt niet in aanmerking. Wel werd op enkele plaatsen nog eenig katoen verbouwd en gesponnen, maar weven kende men daar niet, dit liet men over aan de reizende djullahs, die deze plaatsen wellicht bezochten.

Enkele mannen dekten zich nog met een dierenvel en nog in 1906 zag men hier geen spoor van katoen, maar dekte men zich algemeen met vellen, en zelfs met bladeren. Werd kleeding als een luxe beschouwd, zoo dacht men, als alle natuurvolken eenigszins anders over sieraden, want koperen en ijzeren ringen waren gezocht genoeg. Speciaal opvallend waren de beenringen van enorme grootte; men zag vrouwen die aan elk been een koperen

ring voortsleepten waarvan men het gewicht op 5 à 7 KG. schatte.

Ook de oorringen waren van geen geringe afmetingen, terwijl een enkele maal ringen in de doorboorde bovenlip werden gedragen. In de kapsels heerschte een geheel nieuwe smaak; de meeste vrouwen toch droegen het hoofd volkomen kaal, maar de mannen daarentegen werkten hun hoofdtooi in de grilligste vormen op. Daarenboven droegen zij gaarne een grooten bos veeren op het hoofd, die soms in een mandje staken, dat op het achterhoofd werd vastgemaakt. Deze versiering gaf hun een krijgshaftig voorkomen, nog verhoogd door het onafscheidelijk geweer of het zwaard. De meeste voorwerpen die men overigens te zien kreeg, waren zeer ruw uit dierenvellen vervaardigd of daarmee versierd, terwijl de kapmessen opgemooid waren door allerlei huiden en greegrees, die daarvan af naar beneden hingen. Steeds meer trachtten de Heeren der Schepping de dragersdiensten aan de vrouwen over te laten, en voor zout, koperen ringen, katoentjes en dergelijken waren zij toch minder en minder tot ezelsdienst te betjoenen. Herhaaldelijk diende men dan wel zijn toevlucht te nemen tot een zachten dwang, door den tirailleurs op te dragen een razzia onder de „verstekelingen" te houden. De dragerskwestie werd hoe langer hoe moeilijker, en dikwijls was men genoodzaakt de vaste dragers eenzelfde traject twee maal te doen afleggen, hetgeen niet anders beteekende dan dat men met de halve snelheid vooruitkwam.

Was dit volk eenvoudig in de kleeding, of liever in zijn opschik, even eenvoudig was het in zijn voeding. Wel werd er rijst verbouwd, maar de hoeveelheid was gering, want het hoofdvoedsel scheen al meer en meer in den maniokwortel te bestaan, die hoegenaamd geen arbeid eischt en waarvan men groote velden aantreft. Dit voedsel kan op allerlei wijzen worden genuttigd: rauw, gekookt, in het vuur gepoft, of met water tot een soort deeg gestampt en daarna gekookt. Ondanks dit minderwaardig voedingsmiddel scheen het land volstrekt niet arm te zijn, en misschien was wel de rijkdom tot op zekere hoogte de oorzaak van zijn achterlijkheid, want waar de natuur den neger de middelen van bestaan gratis verstrekt, zal hij zich niet uitputten in het bewerken van den grond om dat bestaan nog te verbeteren. En middelen van bestaan waren er buiten de voedingsgewassen in

Yakoubah vrouw.

overvloed, want daar was caoutchouc, en daar was de kolanoot, welke laatste tusschen 6° 30′ en 7° NBr. in ontzaglijke hoeveelheden voorkwam. Die beide artikelen kosten ook hoegenaamd geen arbeid, en bij hun buren kunnen zij er alles voor koopen. Vee werd hier weinig gehouden, maar geiten en kippen waren zoo talrijk dat het weinig moeite kostte een benoodigd aantal te verkrijgen. Toen de inboorlingen merkten dat daar veel vraag naar was, kwamen zij ook al spoedig daarmede aandragen en daar zij een groote voorliefde voor leege flesschen en conservenblikjes aan den dag legden, vielen er goede zaken te doen. Toch waren er ook weer dorpen waar de kippen onheil schenen aan te brengen; tenminste aan een onzer topografen, wiens werk hem door een dier dorpen zou voeren, werd de toegang ontzegd, omdat hij hoenders bij zich had, en eerst toen deze dieren langs een omweg buiten het dorp, verder waren gevoerd, kon hij zijn tocht voortzetten. Ditzelfde was hier en daar met de geiten het geval, en in Toulepleu, een der zuidelijkste dorpen van deze streek,

trof men geen enkel viervoetig huisdier aan; deze konden niet binnen het dorp komen zonder heillooze gevolgen over de bewoners te brengen.

Voor het overige begon de bevolking in de omstreken van Toulepleu reeds weer enkele teekenen van meerdere beschaving en van verwantschap met de kuststammen te toonen. Aan het uitwendig voorkomen van het dorp en aan het inwendige der huizen werd reeds een weinig meer zorg besteed. Eigenaardig waren de muurteekeningen in de huizen, die met witte klei waren aangebracht; zij waren zeer primitief en stelden dieren voor als panters, geiten, slangen, eenden enz., en dat alles zonder de minste perspectief, op de wijze als kleine kinderen teekenen. Niet onverdienstelijk ook waren de inlandsche smeltovens in deze onbeschaafde streken, die wij hier en daar buiten de dorpen aantroffen. Deze zijn uit klei opgetrokken en rijzen in den vorm van een afgeknotten kegel tot een hoogte van anderhalven meter uit den grond. Van onderen is de wand in de rondte door een aantal aarden buizen doorboord, die voor luchttoevoer dienen en met zorg geconstrueerd zijn, zoodanig dat de binnenwand geheel glad is. Het erts en de houtskool worden door een gat in de bovenvlakte gestort, terwijl een gat in den zijwand dient om slakken en vuil te verwijderen. Het gesmolten ijzer bekoelt in een platten ringvormigen bak van harde klei, rondom den oven.

Over het geheel genomen, ging de doortocht der missie door deze streken zonder *belangrijke* moeilijkheden. Wel was niet overal de gezindheid der bevolking volkomen vriendschappelijk, maar juist haar versnippering over talrijke kleine centra, die met elkander zoo goed als niets gemeen hadden, maakte dat men van vijandelijkheden weinig te vreezen had. Het kleine escorte, van ongeveer 50 man, had echter het nadeel dat men tamelijk aaneengesloten moest marcheeren, waardoor men relatief langzaam voorwaarts kwam. De manifestaties tegen onzen doormarsch waren overigens onbelangrijk. Soms trachtte men ons den toegang tot een of ander dorp te ontzeggen, maar het zien van de tirailleurs, van de fraaie geschenken en van het zout, verteederde de gemoederen al heel gauw. Eens wilde men een der topografen het maken van aanteekeningen beletten, maar eenig palaveren, waarbij de bedreiging gevoegd werd dat het blazen op een signaalfluitje onmiddellijk

alle tirailleurs zou doen opkomen, bracht de inboorlingen tot rede. Ook was eens een gedeelte van het convooi in een dorp omsingeld, maar het kalm en beslist optreden van luitenant Gauvain voorkwam de moeilijkheden ook hier. Meestal was natuurlijk zulk een vijandig optreden meer het gevolg van vrees en wantrouwen dan van kwade gezindheid; soms ook lag de oorzaak in onderlinge oorlogen tusschen naburige dorpen. Eenmaal slechts werd er van uit de „bush" een schot op ons gelost, maar zonder dat het nootlottige gevolgen had.

Wel ondervonden wij moeilijkheden in de beveiliging van ons convooi tegen hebzucht en misschien ook bijgeloof. Zoo ontbraken er bij aankomst op Toulepleu een kleine dertig kisten, met welker inhoud de bevolking van een paar voorafgaande dorpen, die zich volstrekt niet kwaadwillig hadden betoond, zich blijkbaar had trachten te beloonen. Dadelijk werd een sergeant met eenige tirailleurs uitgezonden om te trachten het vermiste nog te redden, maar na eenige dagen wachtens, kregen wij het niet dan in zeer geschonden staat terug. Alle kisten waren opengebroken en het meeste was ontvreemd; de sporen van een hevigen plasregen waren op hetgeen wij terug kregen maar al te duidelijk zichtbaar; in een mijner kistjes was alles kleverig van de gesmolten zeep; papieren bijna onleesbaar! Zeer eigenaardig was wel dat mijn eigen lijfgoed tamelijk ongeschonden werd gevonden, terwijl mijn met zorg en veel moeite verzamelde ethnografica, hun eigen vieze en zwart berookte dingen, mankeerden, hetgeen mij het meest speet. Een paar fonkelnieuwe reserve-instrumenten van de Franschen kwamen in den jammerlijksten staat terug en zagen eruit alsof zij tot speelgoed van jeugdige wildemannen hadden gediend; zij waren absoluut onbruikbaar geworden, want vele onderdeelen ontbraken. Genoeg over deze décomfiture, waarbij wij van allerlei goede en nuttige zaken, niet het minst van een voorraad wijn, werden ontbloot! Slechts teeken ik nog aan dat de dieven hun verdiende straf niet ontgingen, of althans dat men erop mocht vertrouwen dat de Commandant du Cercle het er niet bij zou laten.

Meer nog dan de Manons, waren deze lieden anthropophagen. De Kapitein die ons escorteerde en voor wiens waarheidsliefde wij kunnen instaan, vertelde dat hij hen eens had verrast, toen

zij het overschot van een in den krijg gesneuvelden vijand verslonden, maar bij zijne nadering stoven allen die aan den feestmaaltijd deelnamen uiteen. Te Toulepleu stierf een onzer dragers, maar de tolk ried ons aan, hem bij nacht en op een verborgen plaats ter aarde te bestellen, omdat het lijk anders zeker zou worden opgegraven en verslonden. Zoo geschiedde dat dan ook, en het was wel een triestige begrafenis. Voetje voor voetje strompelde men door de dichte wildernis voort, bij het licht van een kaars, terwijl de doode, in een mat gewikkeld naar zijn laatste rustplaats werd vervoerd. De plaats van het graf werd zorgvuldig met takken bedekt en alles wat erop wees dat hier iemand begraven lag, werd zoo goed mogelijk onkenbaar gemaakt.

De taak der missie, in de omstreken van Toulepleu was, zooals uit het traktaat blijkt: het zoeken van een verbindingslijn tusschen Nuon en Cavally, die zoo goed mogelijk als een natuurlijke grenslijn kon worden aangemerkt en die de stammen niet van een reet, voor zoover zij bij elkaar behoorden. De afstand van rivier tot rivier was niet groot en zoo was men tegen het einde van Februari met dit gedeelte der opdracht gereed. Verder naar het zuiden, zou de Cavally als grens worden aangenomen, en daar niemand bevreesd behoefde te zijn dat deze rivier in het geologisch tijdperk dat wij beleven, zijn loop merkbaar verleggen zal, kon hiermede ook eigenlijk het werk der missie als afgeloopen beschouwd worden. Ja, men kon zeggen dat de Franschen gerust „huistoe" konden gaan, d.i. naar het naastbijgelegen settlement aan de Ivoorkust, zoo goed als ik zelf naar de Liberiaansche kust kon gaan, indien ik kans zag het onbekende binnenland door te komen, alwaar ik menig nuttig gegeven dacht op te sporen, dat nog zeer ten dienste van Liberia zou kunnen strekken. Te Cribo gekomen, scheen het geluk mij te willen dienen, want daar vernam ik dat een paar dagreizen in de richting der kust een Engelschman zou moeten wonen, die daar voor de Rubber Cy. werkzaam was. Kon ik dien Engelschman bereiken, dan zou ik ten zijnent ook wel de noodige faciliteiten kunnen vinden om naar de kust te komen, en ik meende dat maar te moeten beproeven, want daardoor zou veel tijd gewonnen kunnen worden. Wel had ik de Franschen naar de kust kunnen vergezellen maar aanlokkelijk

was dat idée ook niet, want in het kamp begon men aan alles gebrek te krijgen, en als gevolg van dien, en van den slechten gezondheidstoestand, waren de humeuren er niet op verbeterd. Ik besloot dus te trachten dien Engelschman te bereiken en door tusschenkomst van een inlandschen tusschenhandelaar, dien ik te Cribo aantrof, stelde ik mij voor dat ik wel dragers krijgen zou. Afscheid werd dus van de Franschen genomen, maar door een reeks van materieele moeilijkheden en door de bedriegerijen van den bedoelden handelaar, duurde het in plaats van twee, wel veertien dagen, eer ik was, waar ik zijn wilde. Toch kwam ik vroeger aan de kust dan de Franschen, die ook veel last hadden met de dragerskwestie, en die op het laatst misère hadden geleden.

XXIV. DOOR DE WILDERNIS. — VAN CRIBO NAAR PAOLO.

Den 28sten Februari vertrok het laatste gedeelte der Fransche sectie, in de richting van Tabou aan de Ivoorkust, en ik bleef alleen te Cribo achter, in de verwachting dat ik daar dragers zou vinden om in ZWlijke richting de kust bij Sinoe te bereiken. Ik begon echter met buiten den waard te rekenen en moest tot mijn schade al dadelijk ondervinden, dat wanneer men geheel alleen en zonder escorte onder de negers reist, de stelregel: „de Blanke wikt, de Zwarte beschikt" alles bepaalt. Zoo bleken dadelijk de onkosten heel wat hooger te zullen worden dan ik mij had voorgesteld; tot nog toe was den dragers nooit meer betaald dan 0.25 Gld. per dag, hetgeen de Fransche gouvernementsprijs is, maar nu begonnen zij guldens en rijksdaalders te eischen; in ruilartikelen wel te verstaan, want geld kenden zij niet. Aanvankelijk was ik tot verzet geneigd en gevoelde veel lust den afzetters de huid vol te schelden, maar dat kon ik even goed laten, want het maakte niet den minsten indruk. Onverstoorbaar welwillend bleven zij dan zitten grijnzen tot ik geneigd, of liever gedwongen was hun wil na te komen.Zoo verloor ik reeds te Cribo mijn geduld, maar dat kwam wel spoedig terug, want het resultaat was alleen dat ik het tegengestelde van mijn doel bereikte en toch afstuitte op de wijsgeerige kalmte der inboorlingen, die volstrekt niet begrepen waarom ik zoo'n haast had, want de eene dag is toch precies eender als de andere, en een mensch moet toch ook tijd hebben om te palaveren op een daartoe fortuinlijk geacht uur.

Aanvankelijk was ik te Cribo met de bevolking op den besten voet, maar lang kon dat niet duren, omdat het aantal dragers,

dat mij voor den dag van mijn vertrek was beloofd, niet geleverd werd, en ook mijn vriend de zwarte tusschenhandelaar bewees al gauw dat hij uit mijn verlegenheid een extra-slaadje wilde slaan. Dat werd iederen dag erger; ik kon maar niet weg komen en de eischen werden geregeld hooger opgevoerd; zelfs begon men betaling vooraf te bedingen. Daar dit zoo niet kon blijven, meende ik mij uit de verlegenheid te moeten redden door gebruik te maken van de aanwezigheid van een toevallig doortrekkend tirailleur. Ik haalde dus papier te voorschijn en schreef een briefje, den negers vertellende dat ik de soldaten zou laten terugkeeren om hen voor hun gebrek aan welwillendheid te straffen en om dragers voor mij te pressen. Dat briefje gaf ik aan den soldaat, en ofschoon er niets van het geval in stond, was het resultaat verrassend. Eerst smeekte men mij dat briefje toch niet te verzenden, want alles zou terecht komen; maar ik was en bleef onvermurwbaar. Niet zoodra was de tirailleur met het briefje verdwenen, of er ontstond een groote paniek; onder luid misbaar stoof ieder naar zijn hut en daarop begon een algemeene overhaaste uittocht uit het dorp. Niemand dacht er aan zich tegen den blanke of tegen den tirailleur te keeren en hem te verhinderen met het gevreesde briefje te vertrekken — allen zochten hun heil slechts in de vlucht, en dat terwijl de Franschen twee dagmarschen ver van hen verwijderd waren!

Die algemeene vlucht had echter volstrekt niet in mijn bedoeling gelegen, want alleen in een verlaten negerdorp achter te blijven, was mijn voornemen niet. Ik zond dus mijn bediende den tirailleur achterna, weer met een briefje, maar nu om in schijn mijn eerste schrijven terug te halen. Toen liet ik door den zwarten handelaar het dorpshoofd ontbieden om dezen aan het verstand te brengen dat ik noch hem noch zijn onderdanen kwaad wilde, hoewel hij gezien had dat er niet met mij te spotten viel. Ik zou daarom de soldaten *niet* terug laten komen, hoewel zij in de buurt zouden blijven. Als teeken van welwillendheid gaf ik hem nu een stuk katoen ten geschenke, en voor de dragers stelde ik mijn tweede stuk katoen en een stuk zout, als vooruitbetaling, beschikbaar. Dit werd geaccepteerd: de bevolking kwam terug en zij betoonde zich beter gezind dan te voren. Ik ontving een kip als tegengeschenk en des avonds nog een stuk van een antilope.

Deze was dicht bij het dorp door een luipaard aangevallen en op zijn klagend geschreeuw stormde de bevolking naar buiten, die het roofdier zijn buit ontjoeg en met het met huid en haar in stukken gesneden dier huiswaarts keerde.([1])

's Avonds werd er nog eens een groote palaver gehouden, waarbij het geval beredeneerd en van alle kanten bekeken werd, maar het besluit werd genomen dat men mij den volgenden morgen zou laten vertrekken. Het aantal dragers was op het afgesproken tijdstip ook present, namelijk 11, waaronder 3 vrouwen, maar voordat ik vertrekken kon, ontspon zich nog een langdurig debat over het verdeelen der lasten, waarbij, zooals dat behoort, altijd een of meer vrachten overbleven waarvoor geen personeel te vinden was. Gewoonlijk is dat toe te schrijven aan het formaat, waardoor de vracht moeilijk door het struikgewas te vervoeren is: dit kan men alleen ontgaan door dergelijke lasten wat licht te maken, of het den dragers op een andere manier wat smakelijk te maken.

Toch wist ik waarlijk niet hoe nu verder te komen zonder iets achter te laten, maar het geluk hielp een handje. Drie reeds beladen inlanders moesten denzelfden weg uit als ik, en tegen eene belooning waren zij bereid nog wat meer te dragen. Zoo kwam het tegen 10 uur, na met redeneeren en overpakken eenige uren te hebben verloren, eindelijk tot vertrekken. Met een verruimd gemoed draaide ik Cribo den rug toe, in de stellige verwachting dat ik binnen enkele dagen den Engelschman zou ontmoeten, die mij ongetwijfeld verder zou willen helpen. Onderweg had ik nog veel moeite met één mijner dragers die voortdurend om zout bedelde en dreigde zijn last bij den weg neer te gooien, maar op dat dreigen dreigde ik terug met een revolver, die slechts patronen bevatte waarvan er vermoedelijk niet één zou afgaan, maar ik werkte daarmede dan toch zooveel uit, dat hij zijn pak weer opnam en verder geen behoefte aan zout scheen te hebben.

---

[1]) Naar ik later vernam, moet de luipaard nog al eens dienst doen om de gevolgen van gepleegde schelmerijen te verduisteren. Het schijnt dat er negers zijn, die daartoe speciaal van ijzer vervaardigde klauwen erop na houden. Bij het plegen van een misdaad maakt men dan op de plaats des onheils indrukken van dien klauw en zoo wordt de luipaard beticht van het vermiste te hebben meegenomen.

Het uiterst moeilijk pad voerde ons door de dichtste wildernis; eigenlijk was het geen pad; hoogstens kon men zien dat er wel eens geloopen werd. Allerwege lagen boomen over den weg, waar men overheen klimmen of onderdoor kruipen moest, of wel men moest zich een pad daaromheen kappen; elk oogenblik moest het kapmes te hulp komen om ons een doortocht te banen. Temeer was het bewonderenswaardig hoe de dragers met hun vracht overal tusschen door zeilden en toch vrij snel vooruitkwamen. Vooral de vrouwen bewonderde ik daarin, want zij droegen haar vracht niet op den rug in een mand (kindja) die met een band tegen het voorhoofd steunde, maar op het hoofd, en een harer droeg bovendien nog haar kind op den rug. Zij was van een stevige, mooi gebouwde en gespierde gestalte, niet onknap ook, en zij stak haar schoonheden niet onder stoelen of banken. Maar toch hadden deze vrouwen nog iets van kleeding aan het lijf, hetgeen de mannen voor zich onnoodig schenen te vinden en den kleinen lap, dien zij anders tot dekking gebruikten dachten zij nu nuttiger te kunnen aanwenden: zij droogden zich daarmede nu en dan gezicht en lichaam af, wanneer de transpiratie wat sterk werd. Op de vrouwen maakte deze ongegeneerdheid niet den minsten indruk; zij bloosden er zelfs niet van en toch zouden diezelfde vrouwen niet te bewegen zijn geweest om met de mannen gezamenlijk te eten. Werd er onderweg gerust, dan gingen zij een eind verderop en aten afzonderlijk. Ook 's nachts toen wij aan een beek kampeerden, richtten zij zich aan den overkant in, minder vanwege het toilet, want er viel al niets meer uit te trekken, maar omdat de zeden die scheiding medebrachten.

Dat kampeeren ging dien nacht nog al eenvoudig; ikzelf had tenminste nog mijn veldbed en een stuk zeildoek, waaronder ik in de stortbui die ons natuurlijk overviel, tamelijk wel droog bleef. De dragers waren nog veel eenvoudiger. Zij lagen geheel naakt op een hoop van evenwijdig naast elkaar gelegde stokken, waarop zij rustig sliepen rondom een groot vuur. Toen het nu begon te regenen, zetten zij zich allen rondom dat vuur en bliezen het uit alle macht aan en terwijl zij aan den eenen kant natregenden, lieten zij de naar de vlammen gekeerde zijde weer opdrogen, en dat deden zij tot de bui over was, waarna zij zich weer rustig te slapen legden.

Den tweeden dag, laat in den namiddag, kwamen wij in het eerste dorp, Paolo aan, een dorp van denzelfden stam als waartoe mijn dragers van Cribo behoorden: de Bakesons. Hier had ik gemeend den Engelschen rubberkoopman te vinden, maar in plaats van dien vond ik slechts een inlandschen vertegenwoordiger der Rubber Cy, die mij mededeelde dat de blanke nog 3 dagmarschen verder woonde. Ondertusschen weigerden de dragers mij verder te vergezellen, zeggende dat ik hen tot hier toe had aangenomen, en zoo stond ik weer voor nieuwe moeilijkheden.

XXV. DOOR DE WILDERNIS. — VAN PAOLO NAAR BROVIA.

De zwarte rubberhandelaar deed mij de aangename mededeeling dat ik in dit dorp nog wel meer moeite zou hebben om dragers te vinden, dan ik reeds op Cribo had ondervonden. Hij had daarin wel gelijk, want ik was zelfs niet in staat om dragers te betalen en ik zou dat ook in het geheel niet kunnen, vóór ik den blanke bereikt had. Met beloften lieten de inboorlingen zich natuurlijk niet paaien; daarvoor storen zij zichzelf veel te weinig aan hun afspraken en beloften die nog wel van een blanke komen, vallen zeker niet in goede aarde. Op crediet viel niet te rekenen; laat men ruilwaren kijken die hun begeerte opwekken, dan kan men gewoonlijk zeer goedkoop terecht, maar nu ik slechts kon bewijzen dat ik werkelijk niets bezat, was er geen kwestie van dat iemand een hand voor mij uit zou steken.

Er zat dus niets anders op dan de gelegenheid te benutten, dat er een paar dagen na mijn aankomst eenige „boys", met rubber beladen, naar „beneden" gingen, waardoor ik een briefje mee kon geven voor den Engelschman die te Brovia woonde, inhoudende het verzoek om mij dragers te willen zenden. Ik verloor zoodoende weer zes dagen, maar hoewel ik steeds nieuwe palavers kon uitlokken, was het toch zeker dat ik daardoor niet aan dragers zou komen.

Mijn verschijning in dit dorp kwam geheel onverwacht en bracht groote beroering onder de inwoners. Vrouwen en kinderen stoven gillende en huilende voor mij weg en de mannelijke bevolking liep onder luid geschreeuw te hoop en vervolgde mij tot op de plek waar ik mijn tent wilde opslaan. Wat hun het meest

verbaasde en verontrustte, was dat ik uit het binnenland en niet van de kust kwam, want tot nog toe hadden zij zich van die zijde absoluut veilig geacht en erop gestoft, dat de Liberianen van de kust hen toch niet konden bereiken. Toen zij mij dus uit het achterland zagen komen en daarbij vernamen dat ik in gouvernementsdienst was, kregen zij het gevoel alsof het nu met hunne vrijheid wel heel gauw uit kon wezen, een vrijheid waarvan zij trouwens niet altijd een even gepast gebruik trachtten te maken. In dien gedachtengang was mijn bezoek hun weinig welkom, en het werd dat nog minder, toen mijn dragers, die den toestand ook niet al te best doorzagen, de fraaiste verhalen begonnen op te disschen. Volgens hen zou ik een Kamodo zijn, dat „wilde" beteekent, want onder dien naam kenden zij de Franschen, waarmede zij echter nog geen rechtstreeksche aanraking hadden gehad. Zoo goed als de Franschen deze lieden als wilden beschouwen, zoo doen zij het van hun standpunt uit dit beschaafdste volk der aarde, omdat zij weten dat de Franschen machtig zijn, over veel tirailleurs beschikken en hunnen wil door machtsontwikkeling kracht kunnen bijzetten. Daar zij al vrij dicht bij de kust wonen, hadden zij van de Engelschen ook eenig idée en deze achtten zij vrij wat beter dan de Franschen, omdat de Engelsche rubberkooplieden geen legermacht achter zich hebben en dikwijls naar hun pijpen dansen moeten. Zoo laat zich de benaming Kamodo wel eenigszins verklaren.

De naam Kamodo was dus wel geschikt om den gemoederen vrees aan te jagen, en dat schrikbeeld ging mij op den weg dien ik nog zou hebben af te leggen voor. En wat men mij toedichtte was niet gering: zoo heel in mijn eentje kwam ik om hun dorpen te verbranden, de mannen te hangen en de vrouwen te hoonen, en waar ik later passeerde, scheen mijn verschijning die vrees nog te vergrooten en hen te versterken in het denkbeeld dat ik werkelijk de gevreesde man was, waarvoor ik doorging. Negers hebben veel eerbied voor een langen baard, want dezen hebben gewoonlijk alleen de ouden van dagen en dan nog maar schraal, maar mijn baardgroei was in dien tijd wel geschikt om kleine kinderen en dus ook negers bang te maken; zóó'n baard kon alleen iemand dragen die met bovennatuurlijke eigenschappen was toegerust. Nog een ander ding droeg bij om den eerbied te ver-

hoogen, namelijk een groote puntige strooien Mandingo-hoed, vol veeren, die er zeer krijgshaftig uit scheen te zien. Mijn boy droeg dien hoed, dien ik als een curiositeit had aangeschaft en die ik in mijn expeditiekist niet kon bergen, achter mij aan, maar de negerhandelaar die de stoutste verhalen op mijn rekening loog, had verteld dat die hoed een waardigheidsteeken was, in den strijd door mij gedragen. Met dien hoed was ik onverwinlijk en onkwetsbaar tegelijk. Bovendien was ik een groot „medicijn"-man, die op voet van gelijkheid converseerde met zon, maan en sterren, en ook die bewering vond een gewillig oor, toen men mij eene middagshoogte der zon zag nemen. Nog meer indruk maakte een brandglas, waardoor zij de krachten, waarmee ik begaafd was, aan den lijve konden gevoelen, en dat moest wel de „medicijn" wezen, waarmee ik hun dorpen verbranden kon. Herhaaldelijk moest ik dit en dergelijke kunstjes overdoen, en men hield niet op, voor ik den ouden viezen Mandingo-hoed eens had opgezet, maar op dat gezicht stoof de bende uiteen, om niet terug te komen, voor ik hem weer had afgezet.

Van alle dorpen uit den omtrek kwam de bevolking hierheen om het wondermensch te zien; geen oogenblik van den dag had ik rust en toen men merkte dat ik zoo boos niet was, als men gedacht had, maar integendeel met ieder welwillend trachtte om te gaan, werd de verhouding allengs vertrouwelijker, maar om toch al heel gauw over te slaan tot indringerigheid en vrijpostigheid. Ik beantwoordde toen zulk een vrijpostigheids-verschijnsel met wat vrijpostigheid van mijn kant, door het linkeroor van een der indringers eens flink kennis te laten maken met de binnenvlakte van mijn rechterhand en van toen af bleef men op een behoorlijken afstand, tenzij ik toestond dat men naderbij kwam.

Maar hoe goed de verhouding en hoe groot de belangstelling ook waren, welwillend gedroeg men zich niet. Zelfs belette het dorpshoofd mij de uitvoering van een tocht dien ik *zéér* graag had ondernomen, namelijk om te trachten den oorsprong van de Douobé te vinden, die zich naar men mij uitduidde ergens in de wildernis op ruim anderhalven dagmarsch in noordelijke richting van Paolo bevinden moest, zoodat ik dat reisje in vier dagen had kunnen volvoeren. Ik had al een man gevonden die mij daarheen wilde brengen en een ander die mijn mondbehoeften wilde dragen,

maar toen ik vertrekken wilde, weigerde het dorpshoofd vierkant mij te laten gaan. Palavers, beloften, niets wilde helpen en zoo was ik door den onwil der zwarten genoodzaakt een mijner liefste plannetjes op te geven. De gastvrijheid liet hier ook te wenschen, want in dit dorp, zoowel als in die welke ik later passeeren zou, werd mij niets ten geschenke aangeboden.

Wel werden geschenken met veel genoegen aanvaard, en steeds vroeg men om meer, maar niemand dacht eraan mij in ruil daarvan eetwaren te brengen, zooals gebruikelijk is. Hoe gering mijn persoonlijke behoeften voor dezen tijd ook waren, zonder eten kon ik het niet stellen en de voorraad proviand, waarmede ik uit Cribo was vertrokken kon niet lang meer strekken. Alles wat ik destijds nog uit het Fransche commissariaat had kunnen los krijgen, bestond uit een flesch slaolie, een zak witte boonen die in geen 24 uren waren gaar te krijgen, en een pakje thee — men had niet anders meer voor mij, want het was bij de anders zoo weelderig ingerichte Franschen armoe-troef geworden. Het was dan ook gauw uit met het geven van geschenken, en wanneer men kwam bedelen, wees ik op mond en maag en ik gaf niets meer in ruil tenzij voor eetwaren; maar spoedig was mijn laatste zout op die manier verdwenen. Den eersten dag dat mijn voorraad uitgeput was, nam ik mijn toevlucht tot een soort van tolbelasting, en ik liet, des avonds toen de menschen van de farms terugkeerden, ieder die mijn tent passeerde een cassave als tol betalen, totdat ik een voldoenden voorraad bijeen had. Het innen van die belasting ging gemakkelijk genoeg; toen ik de eerste vrouw beduid had, dat ik een cassave van haar moest hebben en die uit den korf op haar hoofd wegnam, hielden de volgende er al een in haar hand gereed, die zij angstig kijkend mij toereikten, waarna zij op een sukkeldrafje verder liepen. Dat spelletje vonden de mannen, die ernaar stonden te kijken, nog al aardig, maar ik begreep toch dat ik het niet lang zou kunnen voortzetten, zonder in moeilijkheden te geraken.

Ik besloot dus een winkeltje op te gaan zetten, van alles wat ik maar eenigszins missen kon. Ik maakte den volgenden morgen op een mijner kistjes een étalage van wat ik nog had: lucifers, garen en band, zeep, touw, spiegeltje, oude hoed, schaartje, fluitje, kapmes en zoo al meer, en spoedig kwamen de kijkers uit den

hoek, wier begeerte inderdaad door mijn uitgestalde eigendommen werd opgewekt. Weldra kwamen zij dan ook aandragen met de benoodigde levensmiddelen en ik deed uitstekende zaken. Den heelen dag zat ik in mijn garen- en bandnering met een geduld, alsof ik mijn halve leven in dat vak had doorgebracht, en goedkoop was ik niet: ik wilde er niet de klad in brengen voor latere handelaars.

Voor een gewoon doosje lucifers eischte ik 2 eieren; voor een klein doosje slechts één; het meest coulante artikel waren naalden, waarvan ik twee stuks voor een ei gaf, of wel een stuk garen van een el of tien, dat ik met een gewichtig air aan mijn elleboog afmat. Met spelden vielen geen zaken te doen, wel met sunlightzeep, waarvan ik een stukje ter grootte van $^1/_6$ van een gewoon stuk, voor een ei gaf. Deze zeep was niet alleen een niet overbodig artikel, maar zelfs zéér gewild, want inlandsche zeep kende men hier niet. Voor mijn zakspiegeltje kreeg ik een kip, maar niet zonder moeite, want aanvankelijk was iedereen bang om erin te kijken, maar eindelijk werd er onder de notabelen een verlicht man gevonden, die besloot zich het wonderding aan te schaffen. Voor een ouden vilten hoed kocht ik een flink stuk van een schaap, dat zeker in de oogen eens keurmeesters geen genade zou hebben gevonden. Maar dien dag was ik zéér gelukkig, want 's avonds had ik niet alleen een goeden voorraad levensmiddelen, die nog dagen lang kon strekken, maar bovendien was ik erin geslaagd nog eenige ethnographica aan te koopen.

De lezer zal het zeker niet vreemd vinden dat zeep hier onbekend was, maar zich tevens afvragen of zij dan elders wel voorkwam. Bij de Toma's, Pessies en Manons was dit inderdaad het geval. Zij wordt verkregen door de asch van palmpitten te koken met palmolie. Zout daarentegen komt ook hier, zoowel als bij de andere volkstammen, voor. De bereiding ervan geschiedt eveneens uit de asch van palmpitten, welke in een zeef met kokend water wordt overgoten, waarna de oplossing wordt drooggekookt met de bladeren van een plant, waarvan ik den naam niet te weten heb kunnen komen.

Men zal nu wel willen gelooven dat een zucht van verlichting mijn gemoed ontwelde, toen eindelijk de bestelde dragers aan-

kwamen en ik dit dorp den rug kon toedraaien. Wel ging het ook nu niet als van een leien dakje, maar ik was toch dankbaar bij elken stap, die mij nader tot het doel voerde. Ik had met deze kerels nog meer last dan met het vorige stel; over een afstand van twee flinke dagmarschen lieten zij mij drie dagen doen en zij wisten dat zoo te verdeelen, dat met het eerste derde gedeelte twee dagen verloren gingen, zoodat de overige twee derden in een enkelen dag moesten worden afgelegd. Ook trachtten zij mij dien derden dag nog in de „bush" te doen overnachten, maar daar ik wist dat ik met wat volharding nog wel ter bestemder plaatse kon komen, stoorde ik mij aan hen niet, in de verwachting dat zij mij dan wel zouden volgen, en dat deden zij. Zoo kwam ik dan na een afmattenden marsch, die elf uren in beslag nam, te Brovia in het land der Sikons aan, bij de standplaats van den heer HINTON, een Engelschen employé van de Rubber-Corporation.

XXVI. DOOR DE WILDERNIS. VAN BROVIA NAAR SINOE. THUISREIS.

De Liberian Rubber-Corporation is een Engelsche Maatschappij, die sinds jaren een caoutchouc-concessie in Liberia heeft. Haar employés dringen steeds verder in het binnenland door en koopen de rubber op tegen ruilwaren, waarna dit product door dragers naar de kust wordt vervoerd, om vandaar te worden verscheept. De verschillende stations werken natuurlijk weer met tusschenhandelaars, die dieper in het binnenland kunnen doordringen dan voor een Europeaan veilig kan worden geacht.

In de meeste dorpen, die reeds eenige aanraking met de buitenwereld hebben gekregen, ziet men gaarne dat zulk een blanke zich vestigt, want dat geeft aanzien en het brengt welvaart aan. Met het dragen van caoutchouc kan de inboorling dan net zooveel verdienen als hij noodig meent te hebben, om te koopen wat hem begeerenswaard voorkomt, en zooveel draagt hij dan ook, maar vooral niet meer dan dat. Natuurlijk zijn de draagloonen hoog, want de blanke is van de bevolking, die nog geen concurrenten kent afhankelijk, en wil hij niet zooveel betalen als gevraagd wordt, dan moet hij maar zien hoe hij het product vervoerd krijgt. Elke gelegenheid wordt willig aangegrepen om hem eenig „geschenk" af te zetten. Geregeld moet de Chef van het dorp zijn „dash" [1]) hebben; zal hij dragers leveren dan komt hem opnieuw een fooi toe, en bij ieder klein geschil moet eene vergoeding worden gegeven voor de moeite die het dorpshoofd

[1]) Woord van, naar vermoed wordt, Hollandsche herkomst, uit den tijd toen de faktorijen te S. George d'Elmina en elders de naakte inboorlingen met strooken lijnwaad beloonden, die, geestig, „dasjes" werden genoemd.

zich wel geven wil om de zaak tot klaarheid te brengen. Zoodoende kan de blanke gerust verklaren dat hij dagelijks wordt lastig gevallen met kleine palavers en geschillen, die altijd daarop uitloopen dat hij eenig geschenk geeft om de menschen tevreden te stellen.

Deze dashpalavers, gevoegd bij de zeer hooge draagloonen, maken den handel zeer bezwaarlijk door de hooge onkosten, maar men kan zich niet van al die grootere en kleinere pogingen tot afpersing onafhankelijk maken, omdat men, bij totaal gebrek aan bescherming der overheid, nergens krachtig kan optreden. Het vereischt dus zeer veel takt om, op die wijze moetende werken, toch nog voordeelige zaken te doen en met iedereen goede vrienden te blijven, want zorgde men voor dit laatste niet, dan zou ook de persoonlijke veiligheid in gevaar gebracht worden. Nu zal de bevolking er niet zoo heel gauw toe komen om een Blanke om te brengen, want zij beseft ook dat zij dan de kip met de gouden eieren zouden slachten, maar tot dreigementen komt het wèl gauw en van een „practical joke” is men ook niet afkeerig. Nog juist in dezen tijd was de faktorij op een station bewesten Brovia geplunderd, terwijl men den Engelschen employé aan een boom gebonden had. Na eenige uren had men hem weer ontbonden, maar van zijn waren en bezittingen was niets teruggegeven. Eenige maanden tevoren had men nog een ander stuk uitgehaald. Een Engelsche employé, die zijn vrouw meende mede te nemen naar een eenzamen post, was op weg daarheen in een dorp gemolesteerd, en daarbij mocht de gelukkige jonge vrouw het aanzien hoe haar kisten werden opengebroken en hoe een gedeelte van haar uitzet moest dienen tot het behangen van de zwarte dieven, mannen zoowel als vrouwen. Gelukkig kwam het echtpaar nog met behoud van een deel zijner have op de bestemmingsplaats aan. Een krachtig ingrijpen van de Regeering zou in deze streken niet te onpas komen, maar het is zelfs de vraag of zij zich daartoe sterk genoeg gevoelt.

Behalve rubber levert dit land voorloopig nog niet veel op en speciale aantrekkingskracht tot fortuinzoekers gaat er tot dusver niet van uit. Over edele metalen die in het binnenland heeten te worden gevonden, hoort men aan de kust vaak spreken, maar nergens trof ik iets aan dat daarop wees. Wel hadden anderen

eenige gesteenten tot onderzoek naar Engeland gezonden, maar de uitslag was vrij onbevredigend geweest. Slechts sporen van goud en zilver waren aangetroffen, maar niet in zoodanige hoeveelheid dat een exploitatie loonend kon worden geacht. Wel treft men hier vrij veel mica aan, maar het komt zelden in mooie groote stukken voor.

De woning van den Heer HINTON was wel het toppunt van eenvoud. Een klein huisje, op palen gebouwd en vervaardigd van de dunne Afrikaansche bamboe, met niet meer dan twee vertrekken, waarvan het eene tot slaap- en woonkamer, het andere tot magazijn diende, dat was alles. Het weinige huisraad was door den bewoner zelf, uit ruwe materialen in elkaar getimmerd; zoo ook de vensterluiken en deuren. Natuurlijk leefde hij zooveel mogelijk op het land, van rijst, kassaven en dergelijke zaken, en ik had mij nooit voorgesteld dat het verkrijgen van caoutchouc, zooveel ontbering en zelfs gevaar met zich bracht. Een zekere bewondering verdienen dergelijke baanbrekende handelaars, tevens pioniers wel.

HINTON ontving mij met de meeste gastvrijheid en deelde het weinige dat hij zelf had gaarne met mij en, gegeven den staat waarin ik bij hem kwam, was dat al heel veel. Hij gaf zich bovendien alle denkbare moeite om mijn tocht naar de kust voor te bereiden, maar de moeilijkheden waarmede hijzelf dagelijks had te worstelen, bleven ook voor mij bestaan. Het ergste was dat de weg naar de kust niet veilig was; de bevolking van Brovia had allerlei moeilijkheden met de bewoners van de dorpen langs den weg en bij zulk een gespannen toestand konden de dragers niet passeeren zonder zelf gevaar te loopen van te worden gevangen genomen. Er moest dus eenige dagen achtereen gepalaverd worden eer het zoover was, dat ik tenminste dragers voor de twee eerstkomende dagmarschen kreeg. Maar ik had vóór mijn vertrek nog een ander palaver te klaren: de familie van één der dragers, die mij herwaarts hadden vergezeld en die toch al zooveel last hadden gegeven, kwam een dollar schadevergoeding vragen voor een oorvijg, die ik had toegekend toen de delinquent onwillig en onbeschoft was. Bij gebrek aan eenig ambtenaar, moest ik zelf ook recht spreken en, het feit bewezen achtende, stond ik den eisch toe, maar ik voegde daarbij dat ik den klager nu een boete van twee dollars moest opleggen wegens betoonden onwil, en per-

soonlijk schold ik toen de betaling van dien éénen mij rechtmatig toekomenden dollar kwijt, met de aanmaning aan klager om nu ten spoedigste te verdwijnen en op te passen voor een volgenden keer.

En behalve deze beide palavers, hadden HINTON en ik nog een groote palaver uit te lokken, om den menschen nu eens eenigen eerbied voor het Gouvernement en voor de Blanken in te boezemen. HINTON leidde de zaak in door een schoone rede te houden, waarin hij uiteenzette hoe ik zijn vader of „big daddy" was en tevens de „zoon" of „mond" van President BARCLAY en dat ik gekomen was om alle belangrijke palavers af te doen, welke dus nu voor mij gebracht konden worden. Nadat de Chef, LAKBALLAJA, aandachtig had toegeluisterd, antwoordde de wijze oude, bij monde van LOESOEDJA, zijnen zoon: „dat hij wel wat tabak voor zijn snuif zou willen hebben, omdat hij voor dragers zorgen zou". Ziende dat er aan LAKBALLAJA zoo weinig eer was te behalen, gaven wij het palaveren toen maar op, en wij hielden ons verder maar bij de snuif- en rubberpalavers, die blijkbaar van meer invloed waren op den voortgang der reis. Zooals overal op de wereld, draait ook hier alles om de „dash", gelijk reeds dikwijls genoeg werd opgemerkt, en het eerste wat voor „dash" in aanmerking komt is tabak om te snuiven, want rooken is hier even weinig bekend als bij de andere stammen die wij bezocht hadden. De wijze van snuiven is hier (en overal langs Nuon en Cavally) geheel anders. Terwijl bij Toma's en Pessies snuif in poedervorm wordt gebruikt, hetzij onder de tong hetzij in den neus, is hier algemeen de vloeibare vorm gebruikelijk. De tabaksbladeren worden, geheel met water doortrokken, bewaard en meegedragen in een kinkhoorn. Bij gebruik worden zij uitgeknepen in de holte van de hand, waarmede men nu, met het hoofd ver naar achteren, het sap in den neus giet, het tegelijkertijd sterk opsnuivende. Men houdt het nu een minuut of vijf of zelfs langer binnen, waarna men het langs denzelfden weg laat wegloopen. Zoo zal men wel een krachtige prikkeling krijgen van deze zeer sterke tabak, waarop vrouwen zoowel als mannen verzot schijnen.

Na drie dagen te Brovia te zijn opgehouden, kon ik mijn tocht naar de kust voortzetten, die ik in zes dagmarschen hoopte te bereiken, en dus deed ik er wel veertien over, want de van ouds ondervonden moeilijkheden begonnen opnieuw. Ik had nu ruil-

middelen en dus kon ik de chefs wel voor mij winnen en zonder belasting te heffen aan eten komen, maar dat laatste was nu toch weer moeilijk geworden, omdat in het land groote schaarschte heerschte, zoodat de bevolking zelf niet veel anders at dan palmnoten en plantain, en dat veelal slechts éénmaal per dag. De houding der inboorlingen kon ik natuurlijk niet roemen, en dat de dragerskwestie de meeste moeilijkheden gaf, zal nu wel als vanzelf sprekend worden aangemerkt.

Het verwisselen van dragers nam telkens een paar dagen in beslag, niet alleen omdat ieder zooveel mogelijk van mij trachtte te halen wat hij halen kon, maar ook alweer door de zotte praatjes die omtrent mij waren uitgestrooid; in een dorp was men zelfs bang dat ik de menschen zou meenemen aanboord van de stoomboot (reminiscentie aan de slavenhalers?). Al die gekheid bezorgde mij een haast oneindigen last, en wanneer de moeilijkheden zoover overwonnen waren dat ik dragers kreeg, moest ik nog heel voorzichtig te werk gaan, wilde ik ze houden, en desondanks gebeurde het mij toch eenmaal dat men mij kalm in den steek liet en halverwege terugkeerde.

Maar gelukkig kon ik toch opmerken dat de invloed van de kust voelbaar begon te worden: er werd meer werk van de kleeding gemaakt en deze (zoowel als de sieraden) begonnen aan oorspronkelijkheid te verliezen en den Europeeschen invloed te verraden. De ronde woningen van klei verdwenen en in de plaats daarvan bouwde de bevolking vierkante huizen van bamboemateriaal. Die huizen stonden op palen, zoodat de vloer omstreeks 1 M. boven den grond lag. De grootere woningen waren in twee vertrekken verdeeld, één woon- en slaapvertrek en een keuken, terwijl de voorkant in den regel van een veranda was voorzien. Over het geheel genomen was het ook hier opvallend zindelijk en de wanden waren vaak versierd met bamboematten, waartegen houten en aarden vaatwerk en ander huisraad netjes was opgehangen. Voor het vuur werd op den vloer een vierkante plaat van harde klei aangebracht. Dit moest dan ook wel anders zijn dan in de gelijkvloersche kleihutten die wij vroeger hadden leeren kennen, alwaar het vuur in het midden der hut op den vloer zelf werd gestookt. Langs Nuon en Cavally was men in dat opzicht verder gevorderd dan bij de Toma's en Pessies, want

de stookplaats werd daar gevormd door een drietal hooge afgeknotte kegels van harde klei, die de circulatie der lucht bevorderden en tevens toelieten dat men potten en pannen als op een soort fornuis boven en gedeeltelijk ter zijde van het vuur kon plaatsen.

Naarmate ik dichter bij de kust kwam, merkte ik dat de bevolking schaarscher werd dan zij in het binnenland was; de dorpen werden al kleiner en kleiner, en nederzettingen grooter dan van tien hutten trof men haast niet meer aan, zoodat het wel eens moeilijk viel een huis te krijgen waar ik den nacht kon doorbrengen. Zoo is het wel gebeurd dat ik mij gelukkig mocht rekenen wanneer ik met niets dan een deken, op den grond van zulk een huis kon overnachten, samen met mijn boy en gezellig tusschen de bewoners van beide sexen in.

De dorpjes in deze streken worden veelal genoemd naar den Chef of naar het familiehoofd, waardoor de namen in den loop der tijden kunnen veranderen; zoo had Sinnatown vroeger Miatown geheeten.

Er waren trouwens kenteekenen te over, die deden gevoelen dat men meer en meer onder den invloed van het kustgebied kwam. De dorpsgreegrees in den vorm van een staak waaraan een groot aantal schedels van runderen, geiten, antilopen enz. hingen, zooals ik die langs den bovenloop van de Nuon en in de Cavallystreek bijna overal voor de huizen van de voornaamste ingezetenen had aangetroffen, werden gaandeweg zeldzamer. Ook het spits vijlen der tanden, zoo algemeen ten noorden van Toulepleu, (en ook wel bij de Pessies en de Manons) bleek hier al veel minder te worden gedaan. Voor zoover het nog voorkwam, zag men niet meer die geheel tot een punt bijgewerkte snijtanden, die aan het gelaat zulk een echt dierlijke uitdrukking geven, maar alleen de zijkanten werden een weinig bijgevijld. De Sikons en de zuidelijker wonende stammen staan trouwens niet meer in den reuk van anthropophagen te zijn, en reeds vanaf Toulepleu merkt men bij de bevolking allerlei eigenaardigheden op, die op verwantschap met de Kroo's en de Bassa's wijzen, welke stammen de kusten bewonen en een hooger peil van beschaving hebben bereikt.

Eenmaal had ik gelegenheid kennis te maken met een aanleiding tot die vele twisten zooals die dagelijks ontstaan tusschen de

dorpelingen en de rubberdragers. Bij het passeeren van een klein dorpje van een viertal hutten, vond ik de geheele bevolking met muziek, om den dorps-„greegree" verzameld, en daar trad een der bewoners op mij toe, die mij met een ernstig gezicht mededeelde, dat de „medicijn"-man hem dien morgen had geopenbaard, hoe dien dag een blanke door het dorp zou komen, om hem met geschenken te verblijden. Natuurlijk antwoordde ik, even ernstig, dat hij blijkbaar abuis had en goed zou doen door zich bij een meer kundig medicijnman beter te laten voorlichten en ten bewijze daarvan liep ik door. Dat kon ik mij als blanke nu wel permitteeren, maar de dragers hadden zooveel overmoed niet aan den dag moeten leggen, want naar ik later vernam, waren een paar hunner die wat ten achteren waren, gedwongen tot het afstaan van een deel hunner cassaven. Dergelijke afpersingen trachten deze dragers natuurlijk weer op de daders te verhalen, indien zij zich sterk genoeg voelen, en het gevolg is doorloopende ruzie, of zelfs oorlog.

Eerlijk moet ik bekennen dat ik na alle moeilijkheden der laatste weken, met een onverdeeld genoegen na een laatsten inspannenden marsch van ongeveer 10 uren de kust bij Sinoe begroette, alwaar ik met groote hartelijkheid door den Agent der Oost-Afrikaansche Compagnie, den Heer HULSMAN, werd ontvangen en in de factorij opgenomen. Het zien van een kruik jenever vaagde alle vermoeide gevoelens echter plotseling bij mij weg, en na een glaasje van het verkwikkend vocht te hebben omgeslagen, een frisch bad te hebben genomen en een goed middagmaal genoten te hebben, gevoelde ik mij weer voorbereid om Europeesche toestanden zonder morren te aanvaarden.

Den dag volgende op mijn aankomst, vertrok ik reeds weder per boot naar Monrovia, waar ik den 28sten Maart aankwam en opnieuw gastvrij werd opgenomen onder het dak der Hollandsche faktorij. Hiermede zou ik het verhaal der reis kunnen afsluiten, doch er viel te Monrovia nog iets voor dat van genoeg belang is om te worden verhaald.

Gedurende de week, die ik te Monrovia vertoefde, bracht de Gouverneur-Generaal van West-Afrika, de Heer MERLAUD-PONTY, een bezoek aan den President BARCLAY. Zijne Excellentie was gekomen met een oorlogsschip, dat hem van Dakar naar de Ivoor-

kust had overgebracht en was nu op zijn terugreis. De ontvangst was zeer feestelijk. Met muziek en eerewacht werd de Gouverneur verwelkomd, terwijl hem en den hem vergezellenden autoriteiten een noenmaal in het gouvernementsgebouw werd aangeboden, waarbij ook ik het genoegen had aan te zitten. Dienzelfden dag legde Zijne Excellentie bezoeken af bij eenige geaccrediteerde consuls en een paar dagen later stelde hij zich voor zelf eene receptie te houden, en dan zou hem en den officieren van het oorlogsschip, nogmaals een noenmaal worden aangeboden. Dat kon ik tot mijn spijt niet meer bijwonen, want de boot die naar Europa vertrok lag gereed, en hoe gaarne ik ook tot het einde getuige ware geweest van het groeien eener meer waardeerende verhouding tusschen Liberia en Frankrijk, die lang moge bloeien, ik liet de natuur nu maar boven de leer gaan.

BIJLAGE I.

REIS VAN DEN OUDSTEN GEDELEGEERDE OVER ZINTA NAAR DE KUST.

Wij hadden de gewoonte ingevoerd, om telkens wanneer er belangrijke palavers hadden plaats gehad, en wanneer wij het na afloop daarvan over de aan te nemen grenslijn eens waren geworden, een kort proces-verbaal te teekenen, waarvan de partijen afschriften behielden, en waarin wij elkaar beloofden, wat wij aan de respectieve regeeringen ter ratificatie zouden voorstellen. Natuurlijk kon men, ingeval geen overeenkomst mogelijk scheen, een bepaalde kwestie voor nadere beslissing reserveeren, maar zoo ver is het nooit gekomen.

Nu hadden wij te Galai onze laatste palaver met KOURIKOI gehad en op den 29sten December 1908 waren de laatste procesverbalen opgemaakt, die ik teekende, en na den dienst te hebben overgegeven aan MORET, kon ik den 30en vertrekken.

Ik was goed uitgerust voor die reis, want LIRMAN, die het depôt beheerde, had zijn medewerking willen verleenen, en hij had mij van zooveel conserven en wijnen voorzien, als ik wel voor een heele maand meende te kunnen noodig hebben en die ik gaarne betaalde. Van ruilmiddelen, of liever van „petits cadeaux pour entretenir l'amitié" was ik ook ruim voorzien, want het was toen in het kamp nog alles op royalen voet ingericht. Ook die ruilmiddelen betaalde ik graag; ik kon er immers kippen en eieren voor krijgen, met iedereen maatjes wezen en er bovendien ethnographica voor koopen.

Zoo verliet ik dan met een 25 koelies het Fransche kamp, maar de eenige „drawback" was, dat ik nu geen vaste dragers meer had en in ieder dorp nieuwe moest zoeken. Nu, dat ging

FOROMAGNAN, Chef van de Favala.

wel, want men hield mij voor Franschman en de schrik zat er een beetje in. Ik kreeg, meer om mijn stand op te houden dan omdat het noodig was, nog een korporaal en een paar tirailleurs mee, die mij moesten vergezellen, zoolang ik op Fransch grondgebied was. Ik maakte dien eersten dag „beenen", hield rust en liet koken op Bamakaman en vertrok toen in de richting van de Nainka. Den eigen dag was ik nog over de Sint Paul's rivier en ik maakte nachtkwartier te Gosogésia, waar ik een Fransche bezetting vond.

Onderweg had ik een heerlijke ontmoeting. Even voordat ik aan de Sint Paul's rivier was, hoorde ik stemmen van menschen, en zoowaar, daar ontmoette ik een Liberiaansch korporaal dien

ik goed kende, zekeren BRIGGS. Hij had al meer, en dan vrij goed, tolkdiensten voor ons verricht en was nu door STAUARD naar Galai gezonden om, sinds JALLAH MILAY niet meer bij ons was, zich ter beschikking van MORET te stellen als tolk. Ik van mijn kant vond nu dat MORET het zonder tolk nog wel een oogenblik stellen kon; de palavers waren immers toch afgeloopen en zoo hield ik BRIGGS maar voor mij. Dat was heel voordeelig, want met Zinta en met Luitenant STAUARD had ik bijna alle voeling verloren, en nu vernam ik van BRIGGS, dat alle autoriteiten nog op Njylah waren, alwaar zelfs DJACBOH verschenen was, zoodat daar nu palavers werden gehouden, hoedanige de wereld nog niet had gehoord. Terwijl mijn plan geweest was, om over Koiama naar Fassangounia en vandaar naar Zinta te reizen, kon ik nu, mits ik een gids en dragers had, direct naar Njylah gaan. Ik zou daar nog wel nuttig werk vinden, kon langs een korteren weg op Zinta komen, en zou na enkele uren marcheerens weer onder mijne vrienden de Toma's wezen, waar ik zoo al niet als een koning geëerd, dan toch als een vorst bediend werd.

BRIGGS nam wel aan mij langs den kortsten weg naar Njylah te brengen, maar ik moest er twee dagen over doen, want hij vond het noodig zeker vertoon met mij te maken en daarin had hij nu eens gelijk. Zoodra wij over de Wunia-Creek, die nabij Gosogésia in de Sint Paul's valt, waren getrokken, bevonden wij ons in een kleine provincie, die reeds aan Liberia was toegewezen, maar waarvan het Hoofd een weinig in het gedrang was geraakt. Men had hem zoo'n beetje vergeten en nu wist hij niet of hij en zijn provincie (de Favala) door de Franschen zou worden geoccupeerd, of door de Liberianen worden met rust gelaten. Voor zijn hoofdplaats Bangoui wachtte hij mij op, en beleefd was hij zeker, maar hij vertrouwde de zaak toch maar half. Eerst met mijn herhaalde ernstige verzekering dat de Europeanen hem niets zouden maken nam hij genoegen, en zijn gemoedsrust keerde terug, toen ik brieven ging schrijven, die hem aangenaam waren. Hij klaagde over bedreigingen die hij uit de Nainka ontving van Fransch-gezind-doende Hoofden, die zich achter de Fransche Officieren verscholen. Ik schreef aan die officieren, kreeg bijtijds welwillende antwoorden met de verzekering dat al die bedreigingen

Zuster en dochters van Foromagnan. (Pessy-vrouwen).

buiten hen omgingen en zoo had mijn thuisreis toch nog dat nut, dat ik ernstige troebelen in de Favala heb helpen voorkomen.

De verdere reis door de Favala werd allervriendschappelijkst van de zijde der hoofden bevorderd; dragers kreeg ik door tusschenkomst van Briggs onmiddellijk en in zoo grooten getale als ik slechts wenschte; het was alleen maar wat vervelend dat ik in ieder dorp of stad (want hier werden de dorpen eigenlijk al weer steden) zoo lang werd opgehouden, omdat iedereen mij moest zien of spreken en ik toch niet verder mocht zonder palmwijn te hebben gedronken of een geschenk te hebben aangenomen, soms een heel schaap, en wanneer ik dan aan Briggs vroeg welk contrageschenk ik geven zou, dan zocht hij een kleinigheid uit,

want een souvenir aan den Commissioner, dat mocht wel, maar met geschenken van waarde zou men de menschen krenken, die mij nu juist pleizier wilden doen. Zoo zei tenminste Briggs.

Op nieuwjaarsdag kwam ik te Njylah aan, zeer onverwacht en eenigszins inopportuun, want sedert de Fransche sectie en de Liberiaansche Commissioners weg waren, hadden de Hoofden zich aangegord om eens echt goed en voor alle eeuwen palaver te houden. Zoo een palaver heelemaal onder mekaar, daar niemand anders mede te maken had: dat was toch pas echt! En dan was Jallah Milay nog daar om zijn licht over die palavers te laten schijnen: mooier kon 't niet. Ik bemoeide mij dan ook niet met de palaver, die niet meer mij, maar wel Luitenant Stauard aanging, maar ik ging er toch dadelijk naar zien. Op het groote grasveld voor één van de poorten der stad, waren vijf of zes ruime sheds opgeslagen en daaronder zaten op de eereplaatsen Stauard en Jallah Milay en Wabazao, en naar hun rang hadden Djacboh en Capelih en Kattakau en nog zooveel anderen plaats genomen, terwijl hun gevolg buiten de sheds, in de zon zat en daarbij voegden zich alle mannen die niets te doen hadden, maar groote belangstelling voor elk palaver gevoelen, en zoo waren daar, naar ik schat, een duizend negers bijeen, die een deftige rust bewaarden, slechts afgebroken door het geschreeuw van dezen of genen, die wat had voor te dragen en wien naar den eisch het woord verleend was. Een voor een rezen de Notabelen op, om even met de vingers bij mij te komen klappen, maar toen was ook de palaver gauw gedaan, want den volgenden morgen meende men haar te moeten voortzetten in de stad en vóór het eigen huis van Wabazao. [1])

Natuurlijk was er den volgenden morgen weer palaver en den daarop volgenden ook. Ik ging nog eens naar die palaver luis-

---

[1]) Het kwam bij die palavers wel eens voor dat een eed moest worden afgelegd, vooral wanneer twee partijen eenig geschil wenschten beslecht te zien. Zij begonnen dan te verklaren dat zij de waarheid zouden spreken en bevestigden die verklaring door, al hurkende, eenige gewijde voorwerpen (greegrees) met een stokje aan te raken, waarbij zij te kennen gaven dat de greegree hen zou straffen indien zij hun eed schonden.

Ook „slaven" moeten op overeenkomstige wijze zweren dat zij niet zullen wegloopen.

teren, want STAUARD haalde het meesterstuk uit van ter bestraffing van vroegere boosaardigheden een boete van 1000 $ aan de Guizima op te leggen en bovendien een waarde van 500 $ te innen, die het Gouvernement nog te goed had, als afrekening voor een transport waren, dat in vroeger tijd overrompeld was door lieden van WABAZAO. Ik zag die 500 $ in een oogenblik opbrengen aan vuursteengeweren, vee, koperen emmers, geiten en last not least 63 vaatjes kruit, die als uit den grond oprezen zonder dat iemand begreep waar zij vandaan kwamen, en die, naar men mij zeide, den voorraad bij WABAZAO aanwezig, nauwlijks deden slinken. Ik zag nog meer dan deze 500 $: ik zag de eerst bedoelde 1000 $ ook, maar op een andere manier. De beide „wijzen" STAUARD en JALLAH MILAY meenden dat nu er al 500 $ betaald waren, grootmoedigheid het wachtwoord moest zijn, en zoo werden de overige 1000 $ met gesloten beurzen vereffend, doordien zij met een toepasselijk woord werden kwijt gescholden, waarbij de „fine conduct" dat er dien morgen 500 waren opgebracht, als argument dienst deed.

Den eigen dag (3 Januari) reisde ik door naar Bokheza, een stad die vroeger groot was, maar alle sporen van decadentie droeg, sinds DJACBOH haar voor eenige jaren had laten afstraffen. Den volgenden dag werd ik daar gerejoigneerd door STAUARD, JALLAH MILAY, DJACBOH en CAPELIH, die naar Zinta terug gingen, want de groote palavers op Njylah waren nu heusch afgeloopen, en al wat er nog te doen viel was een palaver ter plaatse waar wij waren. Dat verdroot mij; ik wist dat ik te Zinta goed onderdak komen kon en ik maakte dus haast daarhenen. Ik richtte mij op Zinta voor eenigen tijd in, om te wachten op een paar kistjes met behoeften, die nog van Gouecké moesten komen; om afscheidsbrieven aan de Fransche officieren van Soundedou enz. te schrijven, en om verder met gelatenheid af te wachten wat de wijsheid van STAUARD zou beschikken omtrent mijn reis naar de kust. Ik onderhield te Zinta mijn laatste correspondentie met MORET, zond hem JOHN THOMAS als tolk en had werkelijk nog een vrij drukken tijd.

Ik was den 5en op Zinta gekomen en eerst den 11en kon ik vertrekken, maar er was prachtig voor mij gezorgd! JALLAH MILAY zou mij weliswaar niet vergezellen, en daar had ik mij nu juist

Kama Oulé.

op gespitst, maar hij bleef nog wat om STAUARD in een nieuw palaver te assisteeren, en dat was toch beter. In plaats van JALLAH MILAY kreeg ik echter een Mandingo-man mede, genaamd KAMA OULÉ, die het land goed kende en die mij naar de kust zou brengen. Hij was door JALLAH aanbevolen, en dus vertrouwde ik mij blindelings aan hem toe — ik heb er geen spijt van gehad. Ook DJACBOH zorgde prachtig: hij leende mij een 30 zijner onderdanen, die mij moesten vergezellen tot aan de kust! Deze lieden zouden mij dragen als ik vermoeid was, mijn kisten vervoeren en mijn ivoor, en DJACBOH stond er voor in dat zij mij zouden dienen als ware ik DJACBOH. Dat is uitgekomen: drie weken lang heb ik nooit over hen, ook maar het minst te klagen gehad, op één keer na, toen ik iets wilde gelasten buiten

Kama Oulé om, die gewoon was als aller vader op te treden, en dàt kon ik niet gedaan krijgen.

Voor het eten van de dragers zou ik al evenmin behoeven te zorgen; de negergastvrijheid moest hun dat in de dorpen maar verschaffen, en zij kregen het ook, of zoo het wat moeilijk ging, dan zou Kama wel maken dat het er kwam, en het kwam er.

Van Stauard leende ik een hangmat, ditmaal een enkelen lap, die aan de uiteinden op een lat was bevestigd en door één man voor en één achter werd gedragen. Met dit vehikel kwam men de moeilijkste hellingen op en ook af en maakte men de gewaagdste krommingen, behalve wanneer de koorde van den boog dien men beschrijven moest, korter was dan de draaglat; dan moest men eruit. Trouwens het was geen genoegen in dien mat; ik lag er alleen in, als ik heel vermoeid was.

Dus begaf ik mij den 11en in mijn eentje weer op reis, want alle militair geleide had ik nu afgeslagen, en onder Kama's orders ging het over Konia naar Buoy, een oude hoofdstad van Djacboh. Hier was ik nog in het land der Toma's, en ik zal mij dus van beschrijvingen onthouden. Den volgenden dag passeerde ik een kreek genaamd de Bani, en toen was ik buiten het land van Djacboh, genaamd Ziama en ik zette voet in de Bliama, waar zekere Mbwolo Bignan regeerde, dien ik van Njylah kende en die mij schitterend ontving in zijne hoofdstad Oeamai. De geweerschoten, de gewapende eerewachten, de dansen en de muziek sla ik voor dezen keer over.

Te beginnen bij Zinta, hield ik steeds aanteekening van de richtingen die wij opgingen, waarbij ik herhaaldelijk op een zakkompasje keek, en ook de geschatte verheden teekende ik regelmatig op. Dit laatste was het moeilijkste niet, maar het kompasje gaf veel soesah, want het is niet gemakkelijk over de voortdurend slingerende paden de richting bij te houden, vooral niet wanneer de naald door de beweging van den voetganger zelf heen en weer slingert. Na verloop van een minuut of tien, weet men echter reeds tusschen welke hoofdstreken van het kompas men zich beweegt, en wanneer de richting aanmerkelijk verandert, bemerkt men dat ook wel insgelijks na een minuut of tien. Zoo schatte ik een gemiddelde waarde uit de richtingen die ik in driemaal tien minuten

had meenen op te merken, en die teekende ik aan, met de in het laatste half uur naar schatting afgelegde verheid. Zoo meende ik toch eenig denkbeeld van de reis te kunnen krijgen en, na aankomst te Monrovia, heb ik mijn werk door alle afstanden en koersen te koppelen getoetst aan de bekende lengte en breedte van Zinta in verband met die van Monrovia. De uitkomst heeft geleerd dat mijn schatting wat den koers betreft, opmerkelijk nauwkeurig is geweest. De ware richting Monrovia-Zinta verschilt nog geen vollen graad met de gegiste, en dat over een afstand van 245 K.M., recht gemeten. Met de verheid ben ik slechter uitgekomen. Blijkbaar schatte ik de snelheid waarmee wij voortkwamen veel te groot. Waar ik meende 1 K.M. te maken, maakten wij er 0.78, zoodat men ruwweg kan zeggen dat bij een geschatte snelheid van 4 K.M. per uur, slechts 3.1 K.M. werden afgelegd en er een fout van 23 °/₀ werd gemaakt, die men aan het bochtig slingeren der paden zou kunnen toeschrijven. De fraaie uitkomst der richting doet mij gelooven dat deze verhouding over de geheele reis vrij constant is geweest en dat dus de reistrek die op de kaart voorkomt, zekere pretensie van nauwkeurigheid heeft, hoe onvolmaakt de methode ook geweest is.

Den 14en trokken wij over de Wea, die naar men zegt niet minder dan vijf dagreizen vandaar in de Sint Paul's rivier valt. Wij kwamen toen in een nieuw gebied: de Mbèrè-country, door Toma's bewoond. Dien dag bereikten wij een groot dorp, weinig versterkt, waar ik voor het eerst een Liberiaansch ambtenaar aantrof en een vlag geheschen vond. Het heette Pawoezoeloe, en de nabijheid van de kust begon zich daaraan merkbaar te maken, dat ik overdag zeewind voelde.

De volgende dag was een ongeluksdag, want wij begonnen met 3 K.M. te verdwalen, hetgeen een verlies gaf van 6 en daar er geen dorpen langs den weg waren, moesten wij door naar het volgende, dat 33 K.M. verder lag. Ik moest dien dag dus bijna veertig Kilometers afleggen, en daar het terrein door echt oerwoud bedekt was, viel er met een hangmat niet vooruit te komen — ik legde ze dus te voet af en kwam „bek af" laat in den avond op Looma aan, een dorp op een heuvel, dat door een *tiendubbele* palissadeering omgeven was, maar geen aarden wal had, dien ik trouwens sinds Buoy al zoo goed als niet meer had gezien. Ik bleef daar een dag en ik had het er goed, hoewel de bevolking

Toegang tot het dorp Looma.

al minder aantrekkelijk begon te worden. Het dorpshoofd was al zoo ver in de geheimen der beschaving ingewijd (!) dat hij mij na den eten, eens iets heel lekkers presenteeren wilde, en dus een fleschje jenever met mij kwam omslaan! Hij droeg ook al een sportpet, en was in meer onbeminnelijke gedragingen reeds eenigszins europeesch.

Zoo bracht iedere dag toch iets nieuws, hetzij doordat men zich tot de kust voelde naderen, hetzij doordat men iets zag verdwijnen, waaraan men zich door lange gewoonte was gaan hechten. Den 17en zag ik nog guenzés in omloop, later niet meer. Dien dag ontmoette ik voor het eerst een Vey-man die voor de rubbercorporation werkte (plaatsnaam Mbakoenoe). Kaarsen en zelfs lucifers kende men hier nog niet.

Den volgenden dag (den 18en) daalden wij eenige steile hellingen af en ik bespeurde aan het knetteren dat ik in mijn ooren waarnam, dat wij nog al heel veel aan hoogte van terrein verloren. Hoeveel dat wel was, kon ik niet bepalen, want ik had onzen barometer bij Moret achtergelaten. Maar, dat wij als op een lager liggend terras waren aangekomen, bewees ook de hitte, die veel drukkender begon te worden dan zij tot nu toe geweest was. 's Nachts had men geen deken meer noodig, en als gevolg van de grootere warmte kleedde de bevolking zich steeds luchtiger naarmate wij de kust naderden. Ook den 19en daalden wij nog vrij aanmerkelijk, en wij trokken dien dag een rivier over, waarna wij in het land der Blessies kwamen, die naar het uiterlijk te oordeelen, verwant schijnen aan de Pessies. Over de bedoelde rivier was een eigenaardig aangebrachte hangbrug geslagen, berekend op de enorme hoeveelheid water die in den regentijd schijnt te kunnen worden afgevoerd. Thans vloeide de rivier door haar zomerbedding en aan beide kanten stonden een paar boomen, waartusschen op de gebruikelijke wijze, een hangbrug was geslagen. De oever van de winterbedding lag echter een Meter of tien hooger dan de spiegel van de rivier bij zomerpeil en ook op dien oever stonden boomen. Van den voet van een dier boomen liep nu een hangbrug naar de vertakking van de boomen die aan de zomerbedding stonden, vanwaar men in de tweede hangbrug, die ik het eerst beschreef, kon overstappen en zoo werd op een vernuftige manier een brug met twee spanningen gevormd, die voor de locale behoeften volkomen voldoende was. Een paar uur later zag ik het dorp Borota, maar in plaats van naar dat dorp, waar ik volgens Kama Oulé overnachten moest, te worden gevoerd, merkte ik onverwachts dat ik het erf van eenen Engelschman werd opgedragen, en wie van ons beiden het meest verbaasd was, durf ik nog niet beslissen. Hij droeg den naam Wacher, vertegenwoordigde, in een door palissadeeringen goed verdedigd winkeltje, de rubber-corporation, kocht rubber en verkocht katoentjes en jenever, en deed, naar het scheen, goede zaken. Natuurlijk deden wij botje bij botje, waarbij ik met de Fransche wijnen een goed figuur maakte, en daar hij op den 20en naar een dorp wilde, waar ik toch ook door moest, bleef ik een nacht bij hem over en toen ging het weer verder naar de kust. De rijstvelden hadden

sedert onze daling op den 18en afgedaan en het hoofdgewas was nu de maniok. In Borota zag ik voor het laatst de guenzés, maar alleen nog op de graven; op de volgende pleisterplaats scheen het met de guenzés geheel gedaan; althans ik merkte op dat daar al Liberiaansch kopergeld in omloop was. Die plaats heette Balakoamo; zij was nog slechts versterkt door een pagger die kort geleden, uit vrees voor de Franschen, wat in orde was gemaakt. Verderop trof ik geen versterkte plaatsen meer aan.

De 22e Januari bracht weer wat nieuws. Ik trok toen eenige malen over een slingerend riviertje, de Totto, en kwam eindelijk in het land der Golah's in het dorp Totto Koëollie, dat er eenigszins armelijk uitzag, maar volstrekt niet vuil was. De „beschaving" die ik steeds te gemoet trok, deed zich nu weer aan iets heel bijzonders kennen: voor het eerst sinds vele maanden merkte ik een wanschapen kind op.

Op mijn volgende halte, Boporo genaamd, merkte ik dat het met de goede negerzeden gedaan was. Dat zag ik dadelijk aan de huizen, die, ofschoon van klei, het Amerikaansch-Liberiaansch type begonnen te vertoonen. Ook het gemengde der bevolking wees op verandering; ik vond hier Mandingo's, Golah's en Pessie's, maar ook nieuwe uitwassen der „beschaving" kon ik waarnemen. Zeere oogen bij sommigen, rachitische ontwikkeling bij iemand anders, en zelfs een borstlijder deden zich aan mijn oogen op. Een ander uitwas nam ik waar aan een dame, die 's avonds in mijn hut drong, om te vragen „of ik ook tabak voor haar had". De negergewoonten hadden echter nog niet in *alle* opzichten voor „beter" plaats gemaakt; weliswaar zag ik op de graven geen guenzés meer, om den dooden den overgang van de Styx gemakkelijk te maken, maar de laatste rustplaatsen waren toch nog opgesierd met leege kruitvaatjes, onderdeelen van vuursteen-geweren en scherven van jeneverflesschen.

Vanhier begon het land dichter bevolkt te worden, en het duurde niet lang of ik begon koffie-aanplantingen waar te nemen, die in deskundige handen misschien een overvloed van product zouden leveren. Die aanplantingen werden steeds veelvuldiger en grooter, en eindelijk bij Jallah Milay's town, waren zij de moeite waard van te worden bekeken. Ik was nu in streken waarvan men zich, bij voorbeeld uit Dr. Büttikofer's werk, een goed denkbeeld kan

vormen, en ik vermeld dan ook niet anders dan dat ik op den 27sten de eerste sporen van Liberiaansche farms begon op te merken, en zoo wist ik dat ik het gehucht Clay Ashland naderde. Als plotseling stond ik voor de St. Paul's rivier, waar ik een behoorlijke veerboot vond, waarmede ik werd overgezet. Eenige uren van een „brisk walk" door een tamelijk welvarende streek brachten mij aan het strand, waar mijn dragers, die nooit zee gezien hadden, natuurlijk het water moesten proeven, nadat eerst hun schuchterheid voor den grooten plas, die daar blinkend aan hun voeten lag en loeiend op hen aan kwam zetten, overwonnen was. Nog een uur, en ik was op de hoofdplaats terug, waar ik mij onmiddellijk aan de uitstekende hoede toevertrouwde van den Heer en Mevrouw LEROY, die op zich namen mij de uitgestane vermoeienissen spoedig te doen vergeten en daarin, het zij dankbaar erkend, volledig slaagden. [1])

Zoo was ik dan, een maand na de Franschen te hebben verlaten, op Monrovia aangekomen, en die reis was gemaakt alsof het „van muziekpapier" ging. Dank zij den zorgen van JALLAH MILAY, van DJACBOH, van STAUARD en der goede uitvoering van KAMA OULÉ! Maar de lezer wil zeker nog wel weten hoeveel dat gekost had, want al was de inlichting waarmede ik van Zinta vertrok, natuurlijk: „You give no dash at all. They be Djacboh's own people!" ik behoorde den lieden die mij zoo lang trouw in de wildernis hadden bijgestaan, toch te beloonen en ziet hier de rekening:

30 dragers gedurende zestien dagen	25 $	of	62.50 Gld.
1 gids gedurende zestien dagen	5 $	of	12.50
Totaal			75.00

geeft per hoofd per dag (75 Gld. : 481) = 16 cents Ned. Courant.

Daarmede was iedereen tevreden; ik zond aan DJACBOH een groote Damejeanne met rhum om nog eens aan mij te denken

[1]) Omstreeks 1869 drong de Liberiaansche zendeling ANDERSON van de kust, tot voorbij Soundedou door (zie litteratuuropgave) en volgde daarbij nagenoeg dezelfde route die ik volgde, doch in omgekeerden zin. Men krijgt den indruk dat de zeden der bevolking in die 40 jaren merkbaar verzacht zijn.

en ik kon de kooplieden nu jaloersch maken, door te vertellen hoe gering de draagloonen wel waren, wanneer men de kunst maar verstond van zich niet te laten afzetten.

STRUBBELINGEN TE MONROVIA IN FEBRUARI 1909.

Wanneer ik de volgende feiten verhaal, gelieve men in het oog te houden, dat ik persoonlijk volstrekt buiten de kwestie stond en haar alleen heb kunnen volgen gedurende haar ontknooping, zooals ieder ander dat zou hebben kunnen doen, die ter plaatse aanwezig was. Zij zijn dus slechts de persoonlijke herinneringen van een ooggetuige.

De Liberiaansche Regeering, bezig de grenspolitie te reorganiseeren, had (zie blz. 21) de leiding en oefening dier troepen aan een gewezen Engelsch officier opgedragen, die bijzonder goed voor zijn taak was berekend. Gaandeweg nam de troepenmacht door werving toe, maar er waren wel wat veel Mendé-lieden onder, die in de naburige Engelsche kolonie Sierra Leone waren aangenomen. De troep zag er goed uit, en het scheen werkelijk dat Liberia binnen korten tijd een goed geoefende en voltallige Frontier-Force op de been zoude kunnen brengen.

Wie met de grenskwesties te maken had gehad, zooals ondergeteekende, zag zulks gaarne, maar de Liberiaansche burgerij zag het niet met zooveel genoegen. Terecht of ten onrechte maakten velen zich bezorgd over die legermacht, die haar eigen versterkt kamp had betrokken; allerlei geruchten deden de ronde en in de Liberiaansche bladen verschenen heftige artikelen, waarin de Regeering gewezen werd op het gevaar dat zij scheen te loopen, en waarin haar gedrag duchtig werd gehekeld, omdat de schrijvers van die ingezonden stukken met leede oogen zagen dat de toestand, dien zij niet lijden mochten, toch scheen te worden aanvaard.

Maar achteloos was de Regeering niet en, zonder dat ik weet of zij zich door de vertoogen der nieuwsbladen liet beïnvloeden, zij besloot in de eerste dagen van Februari den Engelschen Majoor

te ontslaan uit zijne functies, tevens een Liberiaansch ambtenaar aanwijzende, die voor den vervolge met den titel van Kolonel het korps zou commandeeren, terwijl een Europeesch officier zou worden aangezocht om de diensten van Instructeur enz. op zich te nemen.

In hoeverre de Majoor zijn ontslag als ernstig gemeend opnam, kon niemand te weten komen; hij bleef in zijn kamp, alwaar de dienst ongestoord zijn gang bleef gaan en, naar men meende te weten, maakte hij zich tot zijn afreis gereed.

Den 10en Februari kwam het Engelsch oorlogsschip Mutine, van Sierra Leone op de reede van Monrovia ten anker. Het was een oud schip, dat thans voor opnemingsdoeleinden werd gebruikt, maar toch een oorlogsschip.

Den 11en in den vroegen morgen werden de inwoners van Monrovia gewekt door een oorverdoovend lawaai op een Turkschen trom, waarmede men in rustige tijden de burgerwacht pleegt op te roepen. De burgers gehoorzaamden aan dien oproep en een paar honderd hunner vereenigden zich op de gewone verzamelplaats, alwaar zij zich tot „exercitie" gereed maakten. In hunne witte en blauwe pakjes met blauwe of roode tressen maken die schutters op eenigen afstand beschouwd lang geen onaardig effect. Dat zij in hun hoedanigheid van schutters weinig militaire waarde hebben, behoeft niet te worden uiteengezet, maar daar zij eenige honderden sterk waren, werd de hoedanigheid tot op zekere hoogte door het aantal vergoed. In schijn opgekomen voor eene oefening, werd echter de schutterlijke macht den ganschen dag niet ontbonden; integendeel toen de nacht viel, was zij nog steeds onder de wapens, en op last van hoogerhand werden toen de toegangen tot het regeeringsgebouw en eenige andere voorname wegen door de manschappen afgezet. Het begon er wat van te krijgen of de toestand kritiek werd, en zoo riep de Amerikaansche Minister-Resident, in zijne hoedanigheid van Deken van het corps diplomatique, de verschillende consuls tot een avondvergadering op, waar hij iets had mede te deelen. Die vergadering was natuurlijk niet publiek en dus kunnen wij niet meedeelen wat er verhandeld werd. Wij zullen slechts verhalen welke de indruk was dien wij van de feiten kregen, voor zoover men uit mondelinge berichten van dezen of genen iets meende te mogen afleiden. De Majoor dan,

De Burgerwacht te Monrovia.

zou een bericht aan de Regeering hebben gezonden, dat hij zijn kampement niet kon verlaten, omdat hij anders niet voor de rust onder de soldaten kon instaan. Die soldaten wenschten hem niet te zien gaan, omdat zij nog eenige maanden soldij te goed hadden, en de uitbetaling verwachtten zij van hunnen Majoor. Werd er geen uitbetaling gehouden, dan zoude de geheele militaire macht den volgenden morgen naar het regeeringsgebouw oprukken.

Naar verluid werd, was de Regeering niet ongenegen om de soldijen uit te betalen, maar harerzijds verlangde zij een gedétailleerde verantwoording van de te verstrekken gelden : toch ook een billijk verlangen! Maar het scheen niet gemakkelijk zulk een stuk in der haast ineen te zetten.

De volgende dag kon dus heel wat bijzonders opleveren en het begon al daarmede dat de President in den vroegen morgen, door een gewapend escorte uit zijn woning werd afgehaald en naar het regeeringsgebouw werd begeleid. Naar men zeide, werd er toen een boodschap naar het kampement gezonden, waarbij den Majoor werd gelast naar de Regeering te komen, onder bij-

voeging dat hij, zoo daaraan niet voldaan werd, zou worden gehaald. Werkelijk rukte ten kwartier over achten de burgerwacht in de richting van het kamp op, maar het scheen bij een demonstratie te zullen blijven. Het heette dat de schutterij het kamp uit handen van de Frontier Force ging overnemen, maar daar die Force rustig in het kamp bleef en er geen schoten knalden, mag men aannemen dat de trouwe burgers wel demonstreerden, maar toch buiten de vuurlijnen van het kamp bleven. Omstreeks den middag, keerden de schutters terug. Niemand wilde de eerste zijn om geweld te plegen, en zoo de partijen al niet tegen elkaar opgewassen waren, zoo verhoedde toch de waardige houding der Regeering dat er feitelijkheden werden ondernomen van uit het kamp, die de ernstigste gevolgen hadden kunnen na zich slepen. Men hield elkaar op een heel aardige manier aan den praat en in bedwang, met de zekerheid dat wie er begon, bloedstorting op zijn geweten zou hebben.

Toen het zoover was, moeide zich naar men zeide de Engelsche Consul in de zaken, en wel ten voordeele van Liberia. Naar verluidde zou de Consul zijnen landgenoot hebben opgeëischt en hem hebben gelast een einde aan de zaak te maken, en 's avonds was er dan ook een einde aan. De Liberiaansche autoriteit nam het kamp over, en den soldaten werd uitbetaling van achterstallige soldijen beloofd. Die uitbetaling werd den volgenden dag, of misschien den dag daaraanvolgende gehouden, maar..... de Regeering was terecht van meening dat zij den troep die eenige dagen lang de goê-gemeent in rep en roer had gehouden niet moest bestendigen in den Gouvernements-dienst, en zoo werd het geheele korps, dat handenvol gelds had gekost, ontslagen en naar huis gezonden.

Men kan wel een hekel aan namen hebben, maar om vergissingen te voorkomen, moet ik toch zeggen dat de hoofdpersoon in dit drama *niet* dien van Dr. JAMESON droeg.

BIJLAGE II.

UITKOMSTEN DER ASTRONOMISCHE PLAATS-BEPALINGEN.

Plaatsnaam.	Westerlengte van Parijs.	Noorderbreedte.	Opmerkingen.
Dukonnor . . .	12° 59′ 45″	8° 20′ 42″	Afgeleid uit de Anglo-Lib. triangulatie.
Béadou		8 22 43	
Lokoma.	12 46 2	8 29 49	
Nongoa	12 42 24	8 31 3	
Gueckédou. . .	12 30 0	8 33 46	Cyclus: Gueckédou-Dukonnor-Gueckédou.
Koundebadou .	12 14 5	8 34 0	
Bofosso.	12 3 41	8 40 42	
Soundedou. . .	11 50 0	8 16 55	Cyclus: Bofosso-Soundedou-Bofosso.
Kabaro	11 55 44	8 26 45	Ligt op Bofosso: 18 etm.
Bakedou	12 0 56	8 17 29	Ligt op Zinta: 17 etm.
Loupoumai. . .	11 50 11	8 13 27	Lengteverschil met Soundedou door triangulatie.
Zinta	11 51 59	8 2 16	Cyclus: Zinta-Loupoumai-Zinta.
Fassangounia .	11 44 11	8 2 14	Ligt op Zinta: 1 etmaal.
N'Zibila.	11 28 3	8 5 27	Cyclus: Fassangounia-N'Zibila-Gouecké-N'Zibila-Fassangounia.
Gouecké	11 4 38	8 2 9	
Paalé	10 59 20	7 57 7	Cyclus: Gouecké-Paalé-Gouecké.
Njylah	11 46 27	7 49 59	Ligt op Fassangounia.
Gosogésia . . .	11 41 58	7 46 43	Als voren.

Plaatsnaam.	Westerlengte van Parijs.	Noorderbreedte.	Opmerkingen.
Bamakaman . .		7° 42′ 52″	
Dombiéta. . . .		7 30 57	
Tientsou	11° 49′ 36″	7 21 25	Als voren.
Guignamou. . .		7 20 22	
Banguédou . . .	11 3 36	7 46 29	Ligt op Lola.
Lola.	10 54 14	7 47 51	Ligt op Gouecké.
N'Zo	10 40 34	7 40 37	Alle verdere lengten zijn geïnterpoleerd tusschen Lola en Monrovia.
Danané	10 30 54	7 15 40	
Tiedouroupleu .	10 38 30	7 11 59	
Binhitoulou. . .		7 3 14	
Boupleu		6 57 17	
Ganhoulé . . .		6 45 27	
Toulepleu . . .	10 47 0	6 34 18	
Cribo	10 46 40	6 20 59	
Paolo		6 9 48	
Brovia	10 57 46	5 46 2	
Sinnatown . . .	11 3 85	5 30 11	
Monrovia. . . ,	13 8 42	6 19 8	

Lengteverschil Parijs-Greenwich
2° 20′ 13.5″

BIJLAGE III.

VARIATIE DER MAGNEETNAALD (Noordwestering).

Plaatsnaam.	Datum.	Bedrag.	Opmerkingen.
Dukonnor .	23 Juli 1908	N. 17°,2 W.	De uitkomsten zijn verkregen door het na-peilen van astronomisch bepaalde richtingen door middel van een Smalkalderbousole, die in halve graden was verdeeld.
Lokoma . .	30 Juli 1908	„ 16°,5 „	
Soundedou .	2 September 1908	„ 16°,0 „	
Bofosso . .	6 September 1908	„ 15°,7 „	
M'Bezia . .	5 September 1908	„ 15°,6 „	
Zinta . . .	23 October 1908	„ 15°,5 „	
Gouecké . .	24 November 1908	„ 16°,7 „	
N'Zibila . .	28 November 1908	„ 18°,1 „	
Guignamou .	5 Januari 1909	„ 16°,8 „	
Banguedou .	12 Januari 1909	„ 16°,1 „	
Lola . . .	14 Januari 1909	„ 16°,5 „	
N'Zo . . .	23 Januari 1909	„ 17°,2 „	
Danané . .	3 Februari 1909	„ 16°,2 „	
Tiédou-roupleu .	6 Februari 1909	„ 16°,1 „	
Toulepleu .	17 Februari 1909	„ 16°,9 „	
Cribo . . .	26 Februari 1909	„ 17°,0 „	

BIJLAGE IV.

TERREINHOOGTE IN METERS.

Plaatsnaam.	Hoogte in Meters.
a). Stroomgebied van den Niger.	
Kissidougou	490
Ouondé	500
b). Stroomgebied der Makona.	
Bamba	460
Soumoundou	440
Sangbouléný	458
Gueckédou	410 (34 M. boven Makona Rivier).
Tamasadou	415
Nongoa	360
Lokoma	350 (46 M. als voren).
Koundoudou	280
Béadou	305
Dukonnor	255
Lolo	490
Koundeba dou	480
Bofosso	530
Baoua	440
Bakaman	525
M'Bézia	575
Kabaro	540
Sakonadou	550
Guimbédou	535
c). Stroomgebied der Loffa.	
Bonkomadou	495
Lassaou	540
Samodou	500
Soundedou	365
Bakédou	480
Bamai	400
d). Stroomgebied der Sint Paul's rivier.	
Zinta	445
Loupoumai	445
Fassangounia	440
Koiama	440
Gosogésia	440
Bamakaman	395
Dombiéta	385
Tientsou	290 (25 M. boven rivierpeil).
Galai	410

Plaatsnaam.	Hoogte in Meters.
e). Stroomgebied der Mani.	
Guignamou	290
Bowa	395
Barakolé	440
Banguédou	410
Longouma	445
Lola	465
f). Brongebied van Mani, Nuon en Cavally.	
Gouecké	530
Paalé	525 (hoogste top bij N'Zo 1600 M.)
N'Zo	425
g). Stroomgebied van de Nuon.	
Danané	340
Tiédou-roupleu	330
Zinguatoulo	340
Zohoulé	310
Zongopleu	330
Binhitoulo	270
Bapleu	290
Gloleu	260
Daoua	280
Ganhoulé	280
Goulalé	270
Toulepleu	295
Ganhoubli	290
Bagoubli	280
h). Stroomgebied der Cavally-Rivier.	
Cribo	280 (40 M. boven rivierpeil).
i). Stroomgebied der Sangwin-Rivier.	
Paolo	235
Tidédi	225
Brovia	190
Sinnatown	115

De hoogtemetingen zijn geschied met een goed gecontrôleerden reisbarometer van Bohne. De uitkomsten verdienen slechts een betrekkelijk vertrouwen, omdat gelegenheid tot vergelijking, met gelijktijdige waarnemingen elders, ontbrak. Fouten van een 40 M. kunnen dus in de uitkomsten voorkomen.

VERZAMELDE ETHNOGRAFICA.

De weinige door ons verzamelde ethnografica werden aan het Prins-Hendrik-Museum te Rotterdam geschonken. Nevensgaande photografie geeft die voorwerpen weer, welke volgens den Directeur van het Museum, den Heer JOH. F. SNELLEMAN, in de eerste plaats in aanmerking kwamen om onder de aandacht van den lezer te worden gebracht.

Nos. 1 en 5.

Kruithoorns van runderhoorns vervaardigd. Zijn gedeeltelijk met leder bekleed en worden aan een riem van gevlochten leder over den schouder gedragen. Worden aangetroffen bij Mandingo's, Toma's en Pessies en zijn vermoedelijk van Mandingo-oorsprong, zooals bijna alle fijne lederwaren.

Nos. 2 en 4.

Houten maskers, afkomstig van de Yakoubah, een stam woonachtig tusschen de Boven-Cavally en de Boven-Nuon, in het NO. van Liberia.

No. 3.

Hoofdversiering uit dezelfde streek als Nos. 1 en 4. Wordt tegen het hoofd gebonden gedragen en doet, naar het schijnt, dienst bij feestelijke gelegenheden en bij een zeker spel.

No. 6.

Kapmes met gesneden houten greep, scheede en draagband van ontoebereide antilopen- of runderhuid. Afkomstig van de

VERZAMELDE ETHNOGRAPHICA. Schaal 1 : 10.

Yakoubah (zie sub. 2 en 4). Aan den draagriem, die over den rechterschouder wordt gedragen, en wel zoodanig dat het kapmes onder den linkerarm komt te hangen, is een klein hoorntje bevestigd, waarin een of andere „medicijn" die den eigenaar bescherming verleent.

No. 7.

Koeienstaart met versierd lederen handvat. Wordt als waardigheidsteeken door Rijksgrooten gevoerd bij de Toma's en Pessies, op overeenkomstige manier als de vorsten een olifantsstaart bij wijze van scepter voeren.

No. 8.

Mandingo-zwaard met fraai bewerkte lederen scheede.

No. 9.

Houten maskertje, aangetroffen bij de Manons. Schijnt tooverkrachtig te zijn.

No. 10.

Zak van gevlochten stroo, waarin de Toma's overdag hun benoodigdheden mede nemen naar de farms of op de jacht.

No. 11.

Korte speer met scheede, van het algemeen bij de Toma's en bij de Pessies gebruikelijk model. Bekleed met geitenvel.

Nos. 12 en 17.

Houten fluiten, zooals die bij de Pessies en de Manons worden gebruikt. De muziekkorpsen der Chefs hebben vaak fluiten van olifantstanden, bekleed met luipaardenvel, die echter sterk „greegree" zijn, en dus moeilijk te verkrijgen.

No. 13.

Hoedje van stroo van zeer kleine afmetingen. Wordt bij de Pessies door mannen boven op het hoofd gedragen en met een riempje om het achterhoofd vast gehouden.

No. 14.

Staande trom, met twee trommelstokjes. Het slagvel is van runderhuid. Een veel voorkomend model van trom toont den vorm van een zandlooper; beide zijden zijn dan met een slagvel bespannen, en deze worden met een veerkrachtig stokje bespeeld.

Grootere staande trommen, waarvan sommige dubbel- of driedubbel, worden meestal met de vlakke hand bespeeld en zijn gewoonlijk van ijzeren of blikken platen voorzien, waartegen losse ringen rinkelen.

Al deze soorten van trommen komen bij de verschillende stammen langs de Noordgrens van Liberia voor. Meer naar het oosten en zuiden van Liberia (Pessies) treft men in de dorpen meer dan manshooge staande alarmtrommen aan.

No. 15.

Guenzé, ijzeren geldstuk bij de Toma's in gebruik, ter waarde van ongeveer 5 Ct. Nederlandsch.

No. 16.

Mandingo hoed van stroo, versierd met struisvederen.

No. 18.

Houten trom afkomstig van de Boven-Cavally en voorzien van snijwerk dat wij behalve bij dit eene exemplaar nooit aantroffen. Zonder die versiering komen deze trommen bij de verschillende stammen, veelvuldig en in alle grootten voor. Zij worden met stokken bespeeld, die, zoo de instrumenten zeer groot zijn, aan hunne uiteinden met doek worden omwoeld.

BIJLAGE VI.

LITTERATUUROPGAVE.

a. Eenige werken.

W. BOSMAN. Nauwkeurige beschrijving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavenkust (met een aanhangsel over de Grijnkust). Uitgegeven in 1704 en meermalen herdrukt.

G. VAN LENNEP COSTER. Aanteekeningen gehouden gedurende mijn verblijf in de West-Indiën. 1842 8vo.

? De Neger-vrijstaat Liberia. Amsterdam 1856.

Dr. J. BÜTTIKOFER. Mededeelingen over Liberia. Uitgegeven vanwege het Aardrijkskundig Genootschap. Amsterdam en Utrecht in 4vo 1883.

Dr. J. BÜTTIKOFER. Reisebilder aus Liberia. Leiden 1890 2 vol. in 8vo.

B. K. ANDERSON. Narrative of a journey to Musardu, the Capital of the Western Mandingos. New-York 1870 in 8vo.

H. R. W. JOHNSON. The Independence of Liberia. Monrovia 1882 in 8vo.

Dr. E. W. BLYDEN. A Chapter in the history of Liberia. Freetown, Sierra-Leone 1892 in 8vo.

J. H. DENNIS. France versus Liberia. Sierra-Leone 1892 in 12mo.

J. P. ARTIS. Short sketches of the lives of five of the Fathers of Liberia. Monrovia 1897 in 12mo.

W. H. HEARD. The bright side of African life. Philadelphia 1898 in 8vo.

Sir HARRY JOHNSON. Liberia. 2 Vol. Groot 8vo.

B. MONNER SANS. Apuntes historicas, geographicas. Barcelona 1884 in 8vo.

WAUWERMANS. Libéria, Fondation d'un Etat nègre libre. Bruxelles 1885 in 12mo.

Père P. Bourzeix. La république de Libéria. Paris 1887 in 8vo.

M. Delafosse. La République de Libéria. Supplément au Bulletin du Comité de l'Afrique française de Décembre 1900.

Dr. Walter Volz. Reiseerinnerungen aus Ostasien, Polynesien, Westafrika. Bern 1909 in 8vo.

b. Artikelen in Tijdschriften.

Dr. J. Büttikofer. Politische und sociale Zustände der Negerrepublik Liberia. Zie: Jahresberichte der Geogr. Gesellschaft, Bern 1883, pag. 75—122.

Dr. J. Büttikofer. Einiges über die Eingeborenen von Liberia. Zie: Internationales Archiv Für Ethnographie, Leiden 1883, pag. 33—48 en 77—91.

E. B. Kielstra. Over de geheimzinnige werving van negersoldaten in Liberia. Zie: Indische Gids 1892 I, blz. 505 en Algemeen Handelsblad van 2, 3 en 4 Februari 1892.

B. Schwarz. Die Negerrepublik Liberia. Zie: Das Ausland 1888, pag. 94—178.

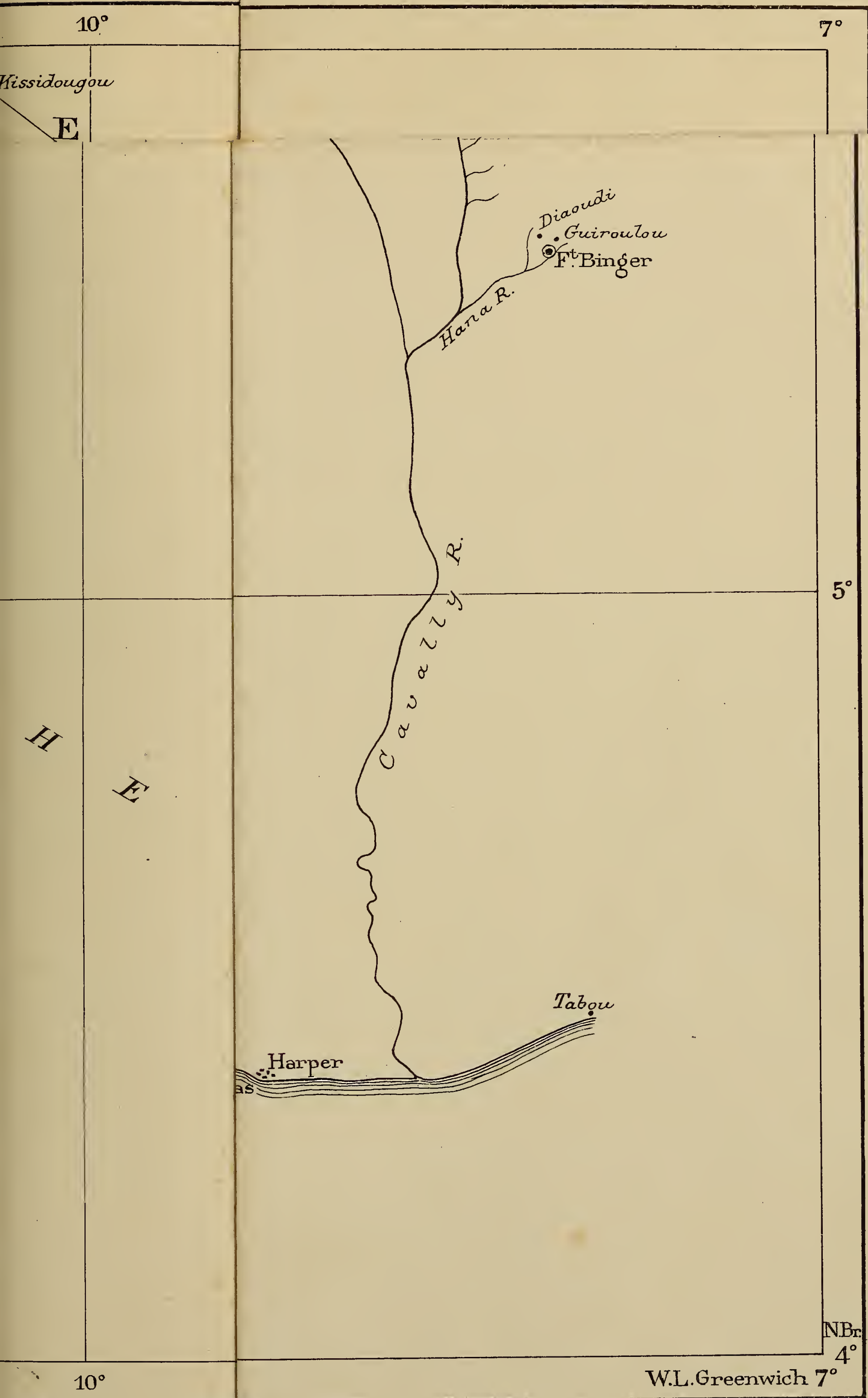
Bell. Berichte an die Amerikanische Colonisations Gesellschaft. Zie: Monatsberichte der Gesellschaft für Erdkunde, Berlin 1841, pag. 129—140.

C. Ritter. Begründung und gegenwärtige Zustände der Negerrepublik Liberia. Zie: Zeitschrift für Erdkunde, Berlin 1852, pag. 5—49.

Ph. Schoenlein. The Cape Palmas Settlement of liberated Negroes. Zie: Proceedings of the Royal Geographical Society, Londen 1856, pag. 98—100.

.... Liberia's Beziehungen zu Europa und Amerika. Zie Kölnische Zeitung dd. 2 April 1910. Beilage zur Abend-Ausgabe N°. 358.

Braithwaite Wallis. A Tour in the Liberian Hinterland. Zie The geographical Journal March 1910.

10°
7°
Kissidougou
E
Diaoudi
Guiroulou
Ft. Binger
Hana R.
Cavally R.
5°
H
E
Tabou
Harper
as
N.Br.
4°
10°
W.L.Greenwich 7°

LIBERIA

KUST EN ACHTERLAND

Verkend in 1908 en 1909

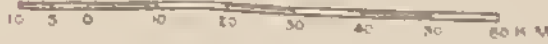
Plaatsen alwaar voor Lengte en Breedte is geobserveerd zyn onderstreept.

◉ *Fransche militaire posten*

— · — *Terugreis S P L'Honoré Naber*

— · — · *" J J Morel*

Schaal 1:1000000

FRANÇAISE

Mandingo - Lo Gbalé

LIBERIA

CÔTE D'IVOIRE

OCEAAN

St Paul's R

St John's R

Cestos R

Cavally R

Douobé R

Sangwin R

Bolosau

Soundedou

N'Zibila

Goueché

Dandné

Touba

Beyla

Looma

Mbakunu

Boroia

Tinsou Ld

Gd Bassa

Cestos

Sinu

K Palmas

Harper

Ft Binger

Tabou

INHOUD.

Bladz.

SMITHSONIAN INSTITUTION LIBRARIES
SMITHSONIAN INSTITUTION WASHINGTON D.C.

LIBRARIES SMITHSONIAN INSTITUTION
SMITHSONIAN INSTITUTION WASHINGTON D.C.
LBC '88

